

Bonusbarnbarn och bonusförföräldrar

Om omsorgsrelationer mellan generationer i
ombildade och valda familjer

LINN ALENIUS WALLIN

SOCIOLOGISKA INSTITUTIONEN | LUNDS UNIVERSITET

Bonusbarnbarn och bonusförföräldrar

Bonusbarnbarn och bonusförföräldrar

Om omsorgsrelationer mellan generationer i ombildade
och valda familjer

Linn Alenius Wallin

LUNDS
UNIVERSITET

DOCTORAL DISSERTATION

Doctoral dissertation for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) at the Faculty of
Social Sciences at Lund University to be publicly defended on 4th of October 2024 in
Gamla kökets Auditorium (Sh 128), Allhelgona kyrkogata 8, Lund.

Faculty opponent

Vanessa May

The University of Manchester, United Kingdom

Organization: LUND UNIVERSITY

Document name: Doctoral Dissertation

Date of issue: 2024-10-04

Author(s): Linn Alenius Wallin

Sponsoring organization:

Title and subtitle: Bonusbarnbarn och bonusföräldrar. Om omsorgsrelationer mellan generationer i ombildade och valda familjer.

Abstract:

Förföräldrar, det vill säga far- och morföräldrar, spelar en allt viktigare roll som omsorgspersoner i sina barnbarns liv även i välfärdsstater som Sverige (Bordone et al., 2023; Zanasi et al., 2023). Samtidigt innebär ökande separationer och ombildningar av parrelationer både bland föräldrar och bland förföräldrar att allt fler befinner sig i bonusrelationer (Guzzo, 2016; Lowenstein, 2005). Bonusföräldraskap och bonusbarnbarnskap uppstår som en konsekvens av par-ombildningar samt utifrån egna val och livsomständigheter. Bonusrelationen kan uppstå plötsligt, bli livslång, tona ut eller upphöra abrupt, och bonuspersonen kan tillhöra ens familj under en kortare eller en längre period. Trots att bonusrelationer mellan bonusbarnbarn och bonusföräldrar är vanligt förekommande saknas kunskap om dessa relationers betydelse i vardagen och livet. I den här avhandlingen studeras hur dessa relationer *görs* och *förstås* med det övergripande syftet att fördjupa vår kunskap om hur omsorgsrelationer tar sig uttryck i dessa familjer.

Utifrån 35 biografiska intervjuer med 15 bonusföräldrar (64–83 år) och 13 bonusbarnbarn (5–19 år) undersöker jag hur bonusbarnbarn och bonusföräldrar berättar om hur de gör, och inte gör, omsorg i sina bonusrelationer, hur de beskriver sina ställningstaganden och hur de förstår sina erfarenheter av bonusbarnbarnskapet respektive bonusföräldraskapet.

Teoretiskt utgår jag från att *familj är något som görs* (Morgan, 1996) genom bland annat *familjevisande* (Finch, 2007). Andra betydelsefulla teoretiska verktyg är *personligt liv-teorin* (Smart, 2007) och *omsorg som emotionellt görande* (Mason, 1996) samt förståelsen av *tillhörighet* (Mason 2018; May 2013) och *erkännande* (Honeth, 2003).

I avhandlingen besvarar jag frågan om vad *bonus* spelar för roll i bonusföräldra- eller barnbarnsrelationen utifrån båda dessa aktörers perspektiv. Informanternas berättelser visar på en mängd sätt att förhålla sig till bonusrelationer, bland annat hur könade normer och omsorgsideal påverkar relationen mellan generationerna. Bonusskapet utgör en möjlighet att både ge och få omsorg, vilket för några av informanterna är en ny och välkommen erfarenhet, men något som av andra (äldre) informanter upplevs som belastande. Avhandlingen visar att bonusföräldrar spelar en viktig roll i bonusbarnbarns liv utifrån praktiskt och emotionellt omsorgsgörande. Mellangenerationen tillskrivs en betydelsebärande roll för hur relationen mellan bonusföräldern och bonusbarnbarnet utvecklar sig, och några ur den äldre generationen uttrycker osäkerhet om vilken roll de vill inta gentemot sina bonusbarnbarn.

Bonusbarnbarnens beskrivning av relationen till bonusföräldrar utmärks av större självklarhet. Bonusbarnbarnen ser sig som viktiga för sina bonusföräldrar genom att tillföra glädje och omtänksamhet i deras liv. Den yngre generationen uttrycker också insikt om bonusrelationers sårbarhet, som att viktiga bonuspersoner kan försvinna, även om det i dessa informanternas liv är ännu vanligare att ha förlorat kontakt med en biologisk anhörig.

Key words: bonusrelations, stepgrandparenting, stepgrandchildren, family, generations, gender, intergenerational care, belonging, recognition, personal life, family display, qualitative methods.

Classification system and/or index terms (if any)

Supplementary bibliographical information

Language: Swedish

ISSN and key title: 1102-4711 Lund Dissertations in sociology

ISBN: 978-91-8104-129-3 (print) 978-91-8104-130-9 (electronic)

Number of pages: 328

I, the undersigned, being the copyright owner of the abstract of the above-mentioned dissertation, hereby grant to all reference sources permission to publish and disseminate the abstract of the above-mentioned dissertation.

Signature

Date 2024-09-03

Bonusbarnbarn och bonusförföräldrar

Om omsorgsrelationer mellan generationer i ombildade
och valda familjer

Linn Alenius Wallin

LUNDS
UNIVERSITET

Omslagsbild: Ingrid Forfang

Copyright: pp 1-328 Linn Alenius Wallin

Samhällsvetenskapliga fakulteten

Sociologiska institutionen

ISBN 978-91-8104-129-3 (tryckt)

ISBN 978-91-8104-130-9 (elektronisk)

ISSN 1102-4712

Tryckt i Sverige av Media-Tryck, Lunds universitet

Lund 2024

Media-Tryck is a Nordic Swan Ecolabel
certified provider of printed material.
Read more about our environmental
work at www.mediatryck.lu.se

MADE IN SWEDEN

Innehållsförteckning

Tack!	11
Inledning	15
Avhandlingens bidrag och situering	16
Avhandlingens terminologi	21
Forskningsfrågor och syfte	24
Disposition	24
Bakgrund	27
Ålder och generation	27
Diskursen om det jämställda föräldraskapet	33
Skilsmässor, separationer och nya relationer	35
Omsorgsgörande mellan generationer då och nu	37
Tidigare forskning	41
Omsorg mellan förföräldrar och barnbarn	41
Gifta, skilda, separerade och omgifta förföräldrar	46
Bonusbarnbarn och bonusförföräldrar	48
Teori	53
Familj som omsorgspraktik i det personliga livet	53
Relationalitet: om tillhörighet, samhörighet och erkännande	64
Metod	75
Om projektet "Omsorgsgörande mellan generationer"	76
Biografiska intervjuer	82
Analysprocess och bearbetning av materialet	89
Etiska överväganden	92
Presentation, representation och tredje uppgiften	102
Att definiera bonus- och biorelationer	107
Namn och benämning	107

Bonusskapets praktiker	123
Att göra bonusförföräldraskap	125
Intensivt förföräldraskap ur bonusperspektiv	125
Inverkan av genus, livssituation och parförhållande.....	144
Att göra bonusbarnbarnskap	157
Synen på vuxna som omsorgsgivare och barn som omsorgstagare.....	158
Bonusbarnbarn som omsorgsgivare.....	162
Bonusbarnbarn som mottagare av omsorg	169
Bonusbarnbarn som länkp personer.....	184
Bonusskapets förståelser	193
Att förstå sitt bonusförföräldraskap	195
Förståelser av biologiskt släktskap	195
Förståelser av tillhörighet.....	202
Att avstå från bonusförföräldraskap.....	213
Förståelser av socialt släktskap.....	218
Att förstå sitt bonusbarnbarnskap.....	225
Biologiska och sociala släktskapsförståelser.....	225
Temporala släktskapsförståelser	237
Släktskapsförståelse utifrån likvärdig behandling.....	247
Bonus: bidrag, behållning, betraktelser.....	259
Hur bonussläktskap görs och förstås	261
Generationsomsorg inom bonusfamiljer	264
Bonusfokusets bidrag.....	267
En framtida bonus.....	275
English summary.....	279
Theoretical framework.....	280
Methods.....	281
Analyses of doings and concepts	282
Analysing the division and understandings of kinship	288
Concluding comments	292
Referenser	295

Appendix.....	317
Intervjuguide, bonusbarnbarn.....	317
Intervjuguide, bonusförföräldrar	318
Uppföljande dagboksintervju med bonusförföräldrar	320
Bilaga: informationsbrev barnbarn.....	321
Bilaga: informationsbrev förföräldrar	323
Bilaga: informationsbrev vårdnadshavare och barn.....	325

Tack!

Det finns så mycket jag är tacksam för när det gäller arbetet med den här avhandlingen och så många att tacka. Jag är tacksam för att jag fick möjlighet att utbilda mig till forskare i ett samhälle som fortfarande tillåter och värdesätter självständigt kritiskt tänkande. Under de år jag varit doktorand har utvecklingen i omvärlden gjort det allt tydligare att detta inte är något som kan tas för givet. Runtom vår jord har tidigare vunna rättigheter dragits tillbaka, forskare, journalister och människorättsaktivister har tystats, fängslats och till och med mördats. Även i Sverige upplever allt fler invånare att fri- och rättigheter inskränks (Institutet för mänskliga rättigheter, 2023; 2024) och hot och hat mot forskare har blivit vanligare (Brax, 2022). Samtidigt som samhällsvetenskaplig forskning är kraftigt underfinansierad (Vetenskapsrådet, 2023), blir den forskning som görs ofta negligerad eller motsagd utifrån icke-belagda argument och tyckanden. Allt detta kan få en att undra om ännu en avhandling är vad världen behöver just nu. Men samhällsvetenskaplig forskning är avgörande för att förstå samhällets komplexitet. Att förstå hur vi lever i vår vardag och i våra relationer är fundamentalt för att bibehålla och utveckla ett demokratiskt samhälle, och ökad kunskap om hur vi tar hand om varandra är därför av yttersta vikt. Jag kan inte nog uttrycka min tacksamhet till er som ställt upp som informanter till denna avhandling. Att ni velat berätta om era erfarenheter, relationer och liv är det som gjort den här forskningen möjlig. Jag kommer för alltid bära med mig era berättelser. Tillsammans utgör de ett viktigt bidrag till kunskapen om familj, omsorg och relationer i vår tid, tack!

Till mina handledare Sara Eldén och Åsa Lundqvist, och min "bonushandledare" Terese Anving: att arbeta med er har varit som att få växa i den finaste jordmån en aspirerande forskare kan tänka sig. Ni har från första stund fått mig att känna mig välkommen, viktig och kompetent och satt alla mina fördomar om att vara projektdoktorand på skam. Ni har inkluderat mig i alla moment och beslut i projektet, och trots er så mycket längre erfarenhet, och betydligt större kunskap, har ni behandlat mig som en jämlike. Dessutom har ni lärt mig hur man kombinerar djup filosofi och nördighet med vardagens bestyr, och inte minst hur man gör zoom-möten lite roligare och glamourösare!

Sara, din kapacitet som forskare, handledare och medmänniska är enastående. Oavsett hur mycket du haft på ditt bord och vad som hänt i ditt liv har du alltid tagit dig tid för mig, läst mina texter i raketfart och levererat skarpsinnig kritik snabbare än jag kunnat skriva. Din etiska kompass och fingertoppskänsla har varit ovärderlig och jag uppskattar att du litat på mig även när jag valt andra vägar än du (även om dessa ofta visat sig vara krångliga omvägar). Du har generöst lånat mig ditt analytiska öga och öra, föreläsningmaterial och massor av böcker, och presenterat mig för ditt stora

nätverk – det är inte utan att jag blivit lite bortskämd! Tack Sara för att du alltid haft din dörr öppen för mig.

Åsa, vid alla tillfällen då jag hamnat i en återvändsgränd i avhandlingsarbetet har du snabbt plockat upp mig i din räddningshelikopter och visat på helt nya perspektiv som löst de omöjligaste knutar. Du kan som ingen annan bringa klarhet i röriga mönster, och förutom att du besitter kunskaper av encyklopediska mått, är du osvikligt lojal. Som din doktorand kan man vara säker på att du alltid uppmuntrande står vid ens sida och hejar, samt viftar bort störande mygg och orosmoln. Tack Åsa!

Utöver dessa två fenomenala handledare har jag haft privilegiet att ha en "bonushandledare" i min projektkollega Terese! Terese, att arbeta med dig har varit så himla fint: att det går att vara så rolig, varm, vänlig och omtänksam i en miljö som alltför ofta premierar hårdhet och förväxlar sarkasm med briljans. Jag beundrar hur du på samma gång kan vara både mild och skarpsinnig samtidigt som du aldrig kompromissar med det som är viktigt på riktigt. Tack för att du, helt ideellt, läst mina texter och gett mig så mycket av din tid och kunskap. När jag blir stor vill jag bli som du.

Jag vill särskilt tacka Jenny Alsarve och Veronica Burcar Alm för era kommentarer på mitt slutseminariemanus. Ni gjorde detta så föredömligt så att även övriga doktorander fick med sig betydelsefulla tips och råd trots att deras avhandlingar handlar om helt andra ämnen. Framför allt gjorde era synkrona synpunkter denna avhandling så mycket bättre. Tack också till David Wästerfors och Marie Sépulchre som gav mig värdefull feedback och en knuff i rätt riktning på mittseminariet. Jag vill också tacka Carl-Göran Heidegren för våra diskussioner om erkännande, Johanna Esseveld för ditt intresse och kritiska kommentarer, inte minst när det gäller minnen och berättande, samt alla kollegor, vänner och bekanta som delat sina personliga erfarenheter av bonusskap – ingen nämnd, ingen röjd.

Forskning är en kollektiv process som sker i möten, och i kollisioner. Ni är många som stöttat, peppat och hejat längs vägen, och som erbjudit er kunskap, era tankar, perspektiv och omtanke. Jag vill tacka alla forskare, studenter och personal på sociologen och särskilt de av er som jag undervisat med eller som lunchat tillsammans med mig. Köket sägs ofta vara hemmets hjärta och så har det även varit på sociologen där Agneta Mallén, Alexandra Franzén, Alison Gerber, Bo Isenberg, Colm Flaherty, Dalia Abdelhady, Erik Hannerz, Jan-Olof Nilsson, Johan Sandberg, Lisa Eklund, Lisa Flower, Maria Löfgren, Magnus Karlsson, Magnus Ring, Malin Åkerström, Mikael Linnell, Nina Gren, Oriana Quaglietta Bernal, Susanne Boethius och Tobias Olofsson, varit till stor inspiration i både forskning och undervisning. Det är de informella mötena med er runt lunchbaren i köket som gett mig ett hum om vad sociologi är. Tack även till alla i admin-gänget, i synnerhet Michelle Neese och Susanne Lindberg för ert stora tålamod och positivitet, och till Christian Landgren för alla smarriga

bakverk jag snyltat på! Utöver kollegorna på Sociologen vill jag även ta tillfället i akt att tacka de genusvetare som gav mig min första vetenskapliga fostran: Diana Mulinari, Jens Rydström, Kerstin Sandell, Malena Gustavson, Mia Liinason, Sara Edenheim och Sara Goodman.

Thank you, all my lovely PhD colleagues for everything over these years. You are the best colleagues one could ask for: fun, engaged, and inspiring! An extra acknowledgement goes to Rasmus Ahlstrand and Uzma Kazi, who were there for me when I was new, and to the bunch of PhD colleagues who have been rushing to the finish line with me: Uzma Kazi, Daniel Karlsson, Staffan Edling, Freja Morris (and, soon enough, Anna Kallos). We have shared the ups and downs, celebrated each other's successes, and grieved each other's setbacks. Making this journey side by side with you has been far more enjoyable and supportive than I could have imagined. Thank you also to my other roomies during the last year, Anika Binte Habib, Anton Petersson, Aube Tollu, Jens Westerskov Andersen, Lyudmyla Corney and Tove Gustavsson. It has been a pleasure sharing room with you – a perfect balance between silence and therapy!

Henrik Gundenäs som språkgranskat avhandlingen är jag stort tack skyldig. Detsamma gäller Oliver Wallertoft och Jenny Roslund som vann min tävling om ett nytt samlingsord för "far-och-morföräldrar". Tack vare er återetableras begreppet "förföräldrar" nu i svenska språket! Jag vill också tacka Ingrid Forfang för det vackra omslaget och samtalen om konsten och om livet, och min älskade lillebror Joel Alenius Wallin för hjälp med grafik och bilder.

Ett enormt tack till mina döttrar och läromästare (som utan att veta om det var anledningen till att jag alls sökte in till universitetet för hundra år sen). Ni är de finaste och bästa jag vet! Förutom att ni varit mina pedagogiska försökspersoner under uppväxten, vill jag tacka er särskilt för de vedermödor ni fått utså med er något insnöade mor under de här åren: Vilja, tack för att du sett till att roa mig med konserter, kulturevent och snytpapperstävlingar. Minna, tack för alla svåra frågor som tvingat mig att tänka ett varv till, och för att du kompenserat för min brist på studentikoserier. Mimaya, tack för din omtänksamhet, alla galna upptåg och för din, till lika delar inspirerande som enerverande, envishet. Lovinda, tack för alla dina oombedda tips, morgonpromenader och för att du varit mitt ankare i vardagen. Tack också till Panter – bästa hemmakollegan som sett till att jag tagit lagom många pauser för att servera mat, släppa ut, släppa in, släppa ut, släppa in ... och så vidare. Tack också till övriga jag "gjort familj" med: mamma och pappa, Toran, Amirreza, Mostafa, Nunna, Matti, Pia, Kjell, Mitra och Lennie. Ett särskilt tack till: Sarah Emery, min sjuksköterska, terapeut, sister in crime, family of choice – tack för soppa, medicin och många urladdnings-promenader! Sousou Cissoko, som sett till att jag fått min dagliga dos av yoga, meditation och iskalla morgondopp under hela långa covidvintern – tillsammans

med dig börjar varje dag som "the best day ever!". Klas Thulin för att du dansar med mig i livets virvlar och gör mig bättre på att både föra och följa. Och Josephine Reijs för att du med oförtröttlig entusiasm läst i princip allt jag skrivit och trots det uppmuntrar mig att fortsätta! Störst av allt är vänskapen!

Inledning

– Vad heter din Pia?

Minna, fyra år, tittar nyfiket på sin jämnåriga kompis. Minnas Pia är min pappas fru och således Minnas bonusmormor. Vi har dock aldrig kallat henne för något annat än Pia. Kompisen ser frågande ut, men för Minna är det logiska sambandet: *Morfar + Pia* = självklart. Utifrån sin livserfarenhet och familjesituation antar Minna att om kompisen har en ”morfar”, så har hon väl en ”Pia” också?

Den familj man växer upp med står modell för ens förståelse av vad familj är (May, 2013: 60). Pias självklarhet i Minnas familjeförståelse kan därmed ses som en konsekvens av att ”vår släkt förökar sig genom delning”, som en faster uttryckte det. På min pappas sida av slakten har alla föräldrapar separerat i åtminstone fyra generationer bakåt. Under tiden som jag skrivit på den här avhandlingen har även jag, min bror och två av våra kusiner separerat från de partner vi fått barn med, vilket bäddar för en framtid där även kommande generationer förmodligen kommer att växa upp med bonusfar- och bonusmorföräldrar och eventuellt också med bonusbarnbarn.

Syftet med avhandlingen är att studera och analysera hur generationsöverskridande omsorg mellan bonusbarnbarn och bonusförföräldrar görs och förstås i dagens Sverige. Avhandlingen är ett kunskapsbidrag om förhållandet mellan bonusbarnbarn och bonusförföräldrar ¹ ur båda dessa aktörers perspektiv. I fokus för avhandlingen står alltså de *familjepraktiker* (Morgan, 1996) som bonusbarnbarn och bonusförföräldrar utför när de *gör* familj samt de resonemang som de för fram för att *förstå* och ge mening åt dessa göranden och relationer. Detta undersöker jag utifrån ett kvalitativt material bestående av intervjuer med tretton bonusbarnbarn och femton bonusförföräldrar. Utgångspunkten för analysen är ett personligt liv-perspektiv där familj och släktskap ses som en process (Mason, 2008; May & Nordqvist, 2019).

Genom att analysera bonusrelationer ur ett personligt liv-perspektiv synliggörs hur människor gör familj/släktskap, hur detta skiljer sig från idén om familj/släktskap som en given och enkel relation och hur denna idé får återverkningar på hur människor förstår och upplever både sina biologiska släktskap och sina bonusläktskap.

¹ Förföräldrar är ett nygamalt ord för far- och morföräldrar. Se senare i detta kapitel.

De centrala teman avhandlingen tar upp handlar om omsorg och relationalitet. Omsorg är en sammanfattande benämning på handlingar som syftar till att tillgodose behov och främja välbefinnandet hos en annan person. Omsorg är en både praktisk och emotionell praktik som är sammanflätad med de relationer inom vilka omsorgen görs (Mason, 1996). Relationalitet kan ses som en del av omsorgsgörandet, eftersom vi existerar och skapar mening genom våra interaktioner och relationer med andra. Relationalitetsbegreppet handlar om att relationer och förbindelser mellan människor är grundläggande för att förstå våra identiteter, beteenden och upplevelser. Relationalitet betonar vikten av sammanhang och den ömsesidiga påverkan i relationer. Relationalitetsbegreppet ifrågasätter därmed en snäv, individualistisk syn och främjar en mer holistisk förståelse av människan som tar hänsyn till hennes relationella sammanhang.

Min utgångspunkt är att människor befinner sig i relationella vävar. Detta medför att avhandlingen, titeln till trots, inte enbart handlar om bonusbarnbarn och bonusförföräldrar – andra relationer spelar också roll för förståelsen av omsorg och relationalitet mellan generationer i ombildade och valda familjer. Det innebär att avhandlingens huvudfokus är bonusbarnbarn och bonusförföräldrar, men att även andra relationer diskuteras.

Avhandlingens bidrag och situering

Avhandlingen bidrar med kunskap utifrån två tydliga tendenser på samhällsnivå: för det första spelar förföräldrar en allt viktigare roll i familjer i Sverige i dag. Kvantitativa forskningsstudier visar på en signifikant ökning av förföräldrars engagemang i sina barnbarns vardagsliv (Bordone et al., 2023). Vardaglig generationsomsorg generellt är alltså både viktigare och vanligare i Sverige nu än för de närmast föregående generationerna (Eldén et al., 2024). För det andra är bonusrelationer en vanlig familjeform i Sverige i dag. Den svenska välfärdskontexten har underlättat för människor att separera, skilja sig och bilda nya relationer, vilket har gjort att väldigt många människor har, är eller blir bonusförälder, bonusförförälder, bonusbarn eller bonusbarnbarn någon gång under sin livstid. Allt eftersom separationer och ombildning av parrelationer sker genom livet uppkommer också fler bonusrelationer mellan bonusbarnbarn och bonusförföräldrar. De ökande separationerna och ombildningarna av parrelationer, tillsammans med ökad livslängd, gör att antalet bonusbarnbarn–bonusförförälder-relationer har ökat och förväntas fortsätta öka (Lowenstein, 2005; Guzzo, 2016). I dag kan vi tala om en omvänd generationspyramid, där det går många (bonus)far- och morföräldrar per barnbarn, medan det vanliga för

tidigare generationer var att barnbarn hade ett fåtal förföräldrar och att varje förförälder hade många barnbarn. Den ökande livslängden innebär även att barnbarn i dag kan räkna med att ha sina äldre släktingar kvar i livet länge.

Det är svårt att få fram statistik om bonusrelationer, eftersom dessa ofta inte syns i de registerdata som bygger på folkbokföring. Ungefär en halv miljon barn i Sverige har separerade föräldrar (SCB Demografiska rapporter, 2023:4). Någon liknande statistik om hur många barnbarn som har separerade far- eller morföräldrar finns inte, och därför går det inte att uppskatta hur många barn som har bonusförföräldrar. Dessutom kan bonusförföräldrar som sagt utgöras av personer som aldrig har varit tillsammans med någon biologisk släkting till bonusbarnbarnet. Statistiker tror dock att andelen barn som har bonusförföräldrar har ökat, och demografer räknar med en fortsatt ökning (Bordone et al., 2023).²

En parallell utveckling är att det även blir allt vanligare att aldrig bli förälder (Bildtgård & Öberg, 2022b), särskilt bland män (Aldén et al., 2022), en utveckling som förväntas fortsätta (Bordone et al., 2023). Att inte bli förälder behöver dock inte vara ett hinder för att bli bonusförförälder, vilket är påtagligt i denna avhandling.

Familjelika relationer – nätverkslika familjer

Relationen bonusbarnbarn–bonusförförälder kan uppstå på fler sätt än genom parombildning bland barnbarns föräldrar eller förföräldrar. Till exempel kan någon utses till förförälder eller själv ta på sig en sådan roll i ett barns liv. Det är också relativt vanligt att familjehemsföräldrar fortsätter att ha kontakt med tidigare familjehemsplacerade, nu vuxna barn och utvecklar familjerelationer även med deras barn och att föräldrar till familjehemsföräldrar tar på sig en roll som förförälder åt de placerade barnen (Oterholm & Höjer, 2023). För den som inte har någon släkt, eller som av olika anledningar inte har kontakt med sin ursprungsfamilj, kan vänner få funktionen av familj (Roseneil & Budgeon, 2004; Spencer & Pahl, 2006; Weston, 1991). En del barn relaterar till sina föräldrars vänner som ”familje-lika” eller familjevänner (Davies, 2011), samtidigt som det är relativt vanligt för vuxna barn att inte relatera till sina föräldrars nya partner som del av familjen (Schmeeckle et al., 2006; Bildtgård & Öberg, 2017). Att vara del i en familj kan vara en viktig identitetsmarkör och bidra till förståelsen av ens plats i samhället (Scabini Manzi, 2011), och att ha tillgång till en familj kan i sig ses som ett ”familjekapital” som stöd för individen (Björnberg & Ekbrand, 2008).

Tidigare forskning om bonusrelationer har främst fokuserat på utvidgning eller återuppbyggnad av kärnfamiljen och på dyaden bonusförälder–bonusbarn (Bildtgård

² I slutet av 2021 fanns det drygt 2,2 miljoner mor- och farföräldrar i Sverige (SCB, 2022).

& Öberg, 2022a; Heide Ottosen, 1997; Larsson Sjöberg, 2000; Levin, 1994; Samzelius, 2023; Turunen, 2013). Bonusrelationer mellan första och tredje generation, som jag undersöker här, är ett mindre utforskat område. I Sverige är det ovanligt att flera generationer bor ihop i samma bostad (SCB Demografiska rapporter 2019:1), vilket gör att de interaktioner som uppstår mellan exempelvis en bonusmamma och ett bonusbarn inte alls behöver uppstå mellan en bonusförförälder och ett bonusbarnbarn. Den dagliga friktionen kan alltså antas vara lägre. Relationen kan även antas vara friare än den är för en bonusförälder, på så sätt att en bonusförförälder oftare kan välja eller välja bort att umgås med sin nya partners barnbarn. Bonusbarnbarn- och bonusförförälderrelationen är förknippad med andra komplicerande faktorer, spänningar och diskursiva förhandlingar som till exempel mellangenerationens eller länkpersionens roll för relationen, jämte faktorer som engagemang, tid, ekonomi, ork, hälsa, åldrande och liknande.³

Mor- och farförälderrollerna är i sig friare och mindre normstyrda än vad mammarollen eller papparollen är. Tillsammans med bonusskapet kan man anta att det ger en potentiell bonusfarförälder eller bonusmorförälder större frihet att gå in i en roll som "bonus" – eller att låta bli. Relationsskapande i familjer är också något som sker i riktning mot varandra och mot andra. Samtidigt som det kan vara viktigt att visa att "vi är familj" (Finch, 2007), kan det också vara viktigt att visa att "vi är *inte* familj".

Etikettering av bonusfamiljer

Det som intresserar mig med bonusrelationer är vad som får människor att göra eller inte göra dessa relationer och inte så mycket hur relationerna kan etiketteras. Benämningar av familjerelationer har dock visat sig ha betydelse (Allan et al., 2013; Brannen et al., 2000; Davies, 2011). I den här avhandlingen används prefixet "bonus-" för att benämna dessa relationer, eftersom detta prefix har positiva eller neutrala konnotationer till skillnad från exempelvis prefixet "styv-", som ofta har negativ klang (Ganong & Coleman, 2017; Ribbens McCarty et al., 2016; Samzelius, 2023). Den ursprungliga innebörden av styvprefixet är att en styvförälder ersätter en avliden förälder efter en biologisk förälders död (Larsson Sjöberg, 2000), och ordet används sällan i vardagsspråk och på engelska används inte heller "step-" i tilltal (Cherlin & Furstenberg, 1994). Flera alternativa begrepp har föreslagits, som till exempel "länkfamiljen", "nätverksfamiljen" (Bäck-Wiklund & Johansson, 2003) eller det bredare "ombildade familjer" (Liljeström & Kollind, 1990). Inget av dessa har dock

³ En länkpersion är den person som sammankopplar bonusbarnbarnet och bonusförföräldern. Det kan till exempel vara en bonusförälder/vuxet biobarn, en bioförförälder/partner eller ett halvsyskon/biobarnbarn.

blivit allmänt etablerat eller kunnat göra rättvisa åt familjer av alla slag. Även försök att benämna de olika rollerna har gjorts, som till exempel "föräldrapartner" och "partnerbarn" (Samzelius, 2023). "Bonus" kan användas som prefix för både familj och roll och är dessutom etablerat i dagligt tal, och det är därför jag valt att använda det.

Motsatsen till bonusfamiljen kan sägas vara "kärnfamiljen", vilken ofta ses som en "idealfamilj" som "bildas genom en kombination av äktenskapliga band och blodsbånd, och består av heterosexuella par som reproducerar sina egna biologiska barn" (Hill Collins, 1998: 62). Den heterosexuella kärnfamiljen har skrivits fram som norm och ideal och är den familjetyp som alla andra familjer kontrasteras emot, och det är denna familjeform som gynnats – politiskt, ekonomiskt och socialt – i den rådande ordningen. Kärnfamiljens normativa ställning som "evig" och "naturlig" har dock inte stöd i familjeforskningen: vare sig familjens eller samhällets organisering ger stöd för idén om kärnfamiljen som ursprunglig, fast eller evig (Åkesson, 2000). Vilka som räknas in eller bort i en familjestruktur varierar med tid och plats, rådande omständigheter och ideal. För en del människor ligger uppfattningen om vad "familj" är väldigt nära idealfamiljen så som den framställs i citatet från Patricia Hill Collins här ovan; för dem är det konstellationen mamma–pappa–barn som utgör familj. För andra är familj ett kluster av de närmaste vännerna, medan ytterligare andra räknar både sin ursprungsfamilj, sin nuvarande familj, sin partners och sin expartners ursprungsfamiljer som familj och så vidare. En familj kan bestå av en grupp personer som är knutna till varandra genom sociala band, genom biologiska band, av tradition och/eller för att de helt enkelt behöver varandra.

På samma sätt är det med begreppet "släkt". För en del innefattar släkt även expartnerens nästkusiners bryllingar, för andra är det enbart de mest närstående personerna som räknas in. Jag har i avhandlingen valt att främst använda ordet familj, men släkt hade kunnat vara lika rätt eller fel. Både släktbegreppet och familjebegreppet utgår från uppfattningen att både biologiska och sociala band är grundläggande för relationen. Begreppen är sammanlänkade och varierar beroende på tid och plats (Åkesson, 2000). I det gamla bondesamhället ingick både biologiska och sociala släktskap i synen på familj, men det var ofta det sociala bandet som prioriterades: den som uppfostrade ett barn ansågs vara barnets rättmätiga förälder (Åkesson, 2000:93). Det är i det senmoderna västerländska samhället som fokuseringen på biologi har fått en växande betydelse, menar etnologen Lynn Åkesson (2000). Även historikern Carolina Jonsson Malm (2011) beskriver i sin avhandling om adoptioner och assisterad befruktning att det biologiskt-genetiska ursprunget blivit alltmer betydelsefullt för människors identitet och självförståelse. Forskning om adoption och assisterad befruktning brottas med liknande frågor om socialt släktskap som forskning om bonusrelationer – men från en lite annorlunda ingång. Om det för adoptionsrelationer finns en stark norm som förutsätter att relationerna bör och vill kopiera

kärnfamiljsidealet i alla lägen, finns det för bonusrelationer motstridiga ideal: å ena sidan att bonusföräldern ska vara som en extra förälder på liknande premisser som en ursprungsförälder, å andra sidan att bonusföräldern ska vara en extra vuxen som inte aspirerar eller inkräktar på en föräldraroll. Forskning visar till exempel att barn i bonusfamiljer mår bättre av och föredrar att den nya partnern till deras förälder (bonusföräldern) intar en passiv roll och är mer som en stödjande vuxen (Ahlberg, 2008), medan föräldern mår bättre om deras nya partner tar på sig rollen som en extra förälder (Heide-Ottosen, 1997).

Från styvfamilj till ombildad familj ...

I början av 1900-talet var en styvfamilj oftast en familj där en av föräldrarna hade dött och den andra gift om sig, men sedan mitten av femtiotalet är föräldrars separation den vanligaste anledningen till att ett barn inte bott med båda föräldrarna under sin uppväxt (SCB, 2011). För den svenska majoritetsbefolkningen är skilsmässor och separationer sedan länge inte särskilt stigmatiserande (Trost, 1986), och i den nutida familjesociologiska teoribildningen beskrivs familjen som "en öppen institution där både yttre form och inre relationer kontinuerligt förhandlas av de ingående medlemmarna" (Bildtgård & Öberg, 2015:6). Ett sätt att beskriva detta är att det råder en "skilsmässokultur" (Hackstaff, 1999) vilken utmärks av att separationer och seriemonogami normaliserats. En skilsmässokultur kännetecknas enligt Torbjörn Bildtgård och Peter Öberg av att "äktenskapet är en form bland andra för en intim relation, relationen är under ständig förhandling mellan jämlika parter och skilsmässa/separation är alltid en utväg" (Bildtgård & Öberg, 2015:7). Det finns anledning att ifrågasätta denna idealtypiska idé om relationer mellan "jämlika parter" där "separation alltid är en utväg", eftersom samhället alltjämt präglas av omfattande ojämlikhet och är strukturerat på ett sätt som gör det ekonomiskt gynnsamt att leva i parrelationer eller parhushåll (Medlingsinstitutet, 2024; SCB, 2023). Skilsmässofrekvensen är lägre hos par med gemensamma barn (SCB, 2020c) och forskning indikerar att par tenderar att undvika separation under perioder av ekonomisk instabilitet, medan skilsmässofrekvensen ökar under perioder av ekonomiskt välstånd (Sandström & Stanfors, 2023). Detta visar att separation som utväg delvis beror på omgivande faktorer och inte enbart kan ses som ett individuellt val.

... till vidgad familjesyn

I den här avhandlingen utgår jag från en familjesyn enligt vilken människor kan göra familj genom att ingå i valda familjer, ingå i samkönade relationer (Weston, 1991), ha

vänner som familj (Weeks et al., 2001; Roseneil & Budgeon, 2004) och ingå i flera parallella familjer samtidigt, som till exempel i regnbågsfamiljer, bonusfamiljer (Smart & Neale, 1999) eller familjehemsfamiljer (Linderot, 2020). Människor i vår tid har i allt större utsträckning också delar av sina familjer utspridda över flera kontinenter på grund av frivillig eller påtvingad migration (Williams, 2004). Till alla dessa olika familjeformer kommer ett stort och ökande antal singelhushåll både med barn (Alsarve et al., 2017; Wahlström Eriksson, 2023) och utan barn (Bildtgård & Öberg, 2022b; Jamieson & Simpson, 2013).

Bonusrelationer förstås allmänt utifrån antaganden om större valbarhet. Eftersom jag i den här avhandlingen inte vill låsa mig vid uppfattningen om bonusförföräldrar som relationer som uppstår endast i relation till kärnfamiljsnormen, har jag valt att också intervjua personer vilkas bonusgörande utgår från andra relationer än de som följer av nya parförhållanden. Det kan till exempel handla om att ha blivit utsedd till bonusbarnbarn eller bonusförförälder av någon eller att själv ha valt att gå in i en sådan roll. Samtidigt vill jag höja en liten varningsflagg för idén om ”valda relationer”, eftersom frivillighet och val kan diskuteras i de flesta relationer och mycket väl kan visa sig handla om nödvändighet och beroenden (Roseneil & Budgeon, 2004). Som människor är vi beroende av varandra, och våra samhällen främjar viss relationalitet och somliga relationer men försvårar andra.

Genom forskning om bonusrelationer kan vi få syn på normer och ideal som handlar om släktskap och relationalitet, på hur idéer om biologiska band och ursprung formar människors föreställningar om familj, men också hur gränserna för familj tänjs genom att inte innebära krav på blodsband. Vi kan se hur familj görs eller inte görs genom bonusskapande, vilka relationer som tillmäts värde och vad det är som gör att människor anser sig vara besläktade. Forskning om bonusrelationer ger insikter om hur människor förhandlar med sig själva och sin omgivning i frågor som rör omsorg om personer de är sammanlänkade med, men också om utrymme för den egna personen och om frihet från att göra omsorg.

Avhandlingens terminologi

I avhandlingen är alla citat från engelskspråkiga forskningspublikationer översatta av mig om inte annat anges. Jag har också ägnat en hel del tankearbete åt att översätta familjeteoretiska begrepp från den anglosaxiska traditionen för att utvidga den svenska familjeteoretiska terminologin. Dessa teoretiska begrepp beskrivs utförligt i avhandlingens teorikapitel.

Den komplexitet som relationer i bonusfamiljer innebär har gjort det nödvändigt att precisera olika relationstyper för att bringa klarhet i vilken typ av relation som diskuteras. Grunden till denna terminologi presenteras i detta avsnitt.

Förföräldrar – ett användbart begrepp

När jag började forska om bonusrelationer i olika generationer saknade jag ett svenskt ord som sammanfattar alla far- och morföräldrar på samma sätt som ordet "barnbarn" gör. Barnbarn används om alla barnbarn, oavsett barnets kön och oavsett om barnbarnet är ättling till en son eller en dotter. I många andra språk finns ett sådant samlingsnamn; engelskans *grandparents*, danskans *bedsteforældre*, norskans *besteforeldre* och finskans *isovanhemmat*. Svenskans motsvarighet är att skriva ut flera könade relationer med bindestreck: far- och morföräldrar eller far-/morföräldrar. Som forskare av just bonusrelationer blir det långt och klumpigt när bonusskapet ska skrivas ut i löpande text: "bonusfar- och morföräldrar" eller "bonusfar-/morföräldrar".

För att hitta en ny samlingsbeteckning gjorde jag ett inlägg på sociala medier där jag efterlyste ett nytt alternativ och fick väldigt många förslag. En hel del personer föreslog något liknande danskan och norskan, som till exempel "bästaföräldrar". Andra motsatte sig detta eftersom de inte tyckte att deras mor-/farföräldrar var bäst eller ens särskilt bra. Flera förslag länkades till ålder, som exempelvis "äldreföräldrar" och "gammelföräldrar". Dessa förslag ratades av dem som såg det som negativt att bli kallad "äldre". Andra förslag antydde en viss genealogi: "försteföräldrar", "alfaföräldrar" och "förföräldrar". Dessutom inkom flera fantasifulla och kreativt associativa förslag som "gammelpäron", "bullföräldrar" och "pannkaksföräldrar". Nästan alla förslag avslutades med ordet "föräldrar". Frågan föreföll väcka engagemang, och folk motiverade och argumenterade för sina förslag och ifrågasatte varandras. Även behållningen av ett gemensamt ord ifrågasattes: "jag tänker fortsätta kalla mig mormor" skrev Nina. Andra hade liksom jag saknat ett samlingsbegrepp. Ingrid skrev:

Oj vad jag saknar just ett sånt ord. Vi har ju barn (dotter/son), syskon (bror/syster), föräldrar (mamma/pappa), gifta (make/maka), ungdomar (kille/tjej) vuxna (man/kvinna) osv. varför skulle det vara avigt med dito för mormor/morfar/farfar/farmor?

Det var viktigt för mig att samlingsbegreppet för mor- och farföräldrar skulle uppfattas som neutralt och vara beständigt över tid. Ett av förslagen som kom in, *förföräldrar*, visade sig ha en historisk förankring i svenska språket:

Uttrycket *förföräldrar* finns inte i moderna ordböcker. I Svenska Akademiens ordbok nämns det däremot, och den betydelse som anges är 'föräldrarna till någons föräldrar:

far- och morföräldrar'. Men det står att uttrycket är "föga brukligt", och exemplen är från 1800-talet. En koll på webben visar dock att uttrycket används i någon mån också i dag. (Språkbruk, 2015)

Ordets historiska förankring, samt det faktum att det är kort och neutralt, talar till dess fördel. För att etablera ordet *förföräldrar* presenterade jag det för forskningsmiljön Familj, migration och omsorg (FAMIW) på sociologiska institutionen i Lund och på Sociologidagarna i Uppsala 2022, där deltagarna fick rösta om begreppet. Jag har även skrivit om ordet i tidningen *Språkbruk* (Alenius Wallin, 2022). Därmed borde ordet "förföräldrar" nu vara tillräckligt lanserat för att kunna användas i denna avhandling.

Bonus och bio i avhandlingen

I arbetet med avhandlingen har intresset för benämningen "bonusförförälder" och "bonusbarnbarn" varit stort, både när jag presenterat projektet för icke-akademiker och i olika akademiska sammanhang, i synnerhet internationellt.

Det finns många olika sätt att benämna de relationer som jag i denna avhandling kallar bonusrelationer, vilket kan ses som en konsekvens av svårigheten att hitta en benämning som passar de många olika sorters familjer som kan rymmas inom bonusbegreppet. De olika benämningarna speglar olika epoker och kan ses som uttryck för varje tids normerande idéer om familj. Det som utgör norm anses neutralt, och därför finns det ofta bara ord för det som avviker från normen, medan normen förblir ouppmärksam. Detta märks genom att det ofta är svårt att komma på vad det fenomen som befinner sig inom det normativa och förväntade heter. (Vad heter det till exempel om man *inte* är adopterad: födslobarn?)

För att särskilja de olika relationstyperna i avhandlingen har jag valt att använda prefixet "bonus-" för "bonusbarnbarn" och "bonusförförälder". Bonus- är också det begrepp jag använt under intervjuerna. Eftersom jag använder prefixet bonus- om tillkomna relationer har jag valt att också använda ett prefix för de relationer som inte är tillkomna, för att på så sätt både förtydliga och särskilja vilken relation jag diskuterar. Detta förfarande är också ett ställningstagande för att tydliggöra och namnge normen. Som motsatsord till prefixet "bonus-" används här prefixet "bio-". Benämningen för de relationer som inte är bonusrelationer blir därmed "biobarnbarn" och "bioförförälder". Om man är bioförförälder har relationen funnits där på ett ursprungligt sätt, i enlighet med idén om linjärt biologiskt släktskap. Det vill säga: bioförföräldern ses som ursprungsförälder till sitt biobarn, som är ursprungsförälder till bioförförälderns biobarnbarn. Ursprunglig ska dock inte förstås genetiskt. Om till exempel ett intervjuat bonusbarnbarn har kommit till genom donerade könsceller, eller har en förälder som

är adopterad, benämns den föräldrarnas uppväxtföräldrar som bioföräldrar till det intervjuade bonusbarnbarnet.

Men om barnbarnets bioföräldrar eller bioföräldrar separerade när barnet var väldigt litet, och om någon av dem eller båda har träffat en ny partner som tagit ett föräldraansvar fullt ut, räknar jag trots det den nya partnern som "bonus" på grund av den starka tvåföräldranorm som råder i vårt samhälle. Tvåföräldranormen innebär att även de barn som i praktiken har fler föräldrar som fungerar som fulltidsföräldrar ändå inte kan ha fler än två vårdnadshavare i juridisk mening (Mägi & Zimmerman, 2015; Singer, 2000).

Forskningsfrågor och syfte

Syftet med avhandlingen är att studera och analysera hur generationsöverskridande omsorg och relationellitet mellan bonusbarnbarn och bonusföräldrar *görs och förstås* i dagens Sverige.

Fyra huvudsakliga forskningsfrågor vägleder analysen:

Hur görs relationen:

- Hur uttrycker och förhandlar bonusföräldrarna omsorg i praktiken?
- Hur identifierar och praktiserar bonusbarnbarnen omsorg och omsorgsrelationer?

Hur förstås relationen:

- Hur beskrivs, identifieras och uttrycks olika förståelser av generationsöverskridande omsorg?
- Vilka variationer framkommer och varför?

Disposition

I nästa kapitel beskrivs bakgrunden till studien. Här beskrivs den svenska kontexten och svensk familjepolitik utifrån statistik och forskning om *generation, ålder och barndom* samt om *skilsmässor, separationer och nya relationer* under inflytande av *den svenska jämställdhetsdiskursen*. I kapitlet ges även en bakgrund till *omsorgsgörande mellan generationer då och nu* i en svensk och nordisk kontext.

Det tredje kapitlet behandlar tidigare forskning som är relevant för avhandlingen. Här ägnas ett avsnitt åt forskning om *omsorg mellan föräldrar och barnbarn*. Ett annat avsnitt beskriver forskning om *gifta, skilda, separerade och omgifta föräldrar*. Därefter

beskriver jag tidigare forskning om relationer mellan just *bonusförföräldrar och bonusbarnbarn*.

I det fjärde kapitlet presenteras avhandlingens teoretiska ramverk. Detta kapitel är indelat i två delar, där den första delen presenterar avhandlingens teoretiska grundsyn utifrån teorier som handlar om *familj som omsorgspraktik i det personliga livet*. Den andra delen belyser behovet av att känna sig sammanlänkad med andra och beskriver teorier som fokuserar *relationalitet: om tillhörighet, samhörighet och erkännande*.

Avhandlingens metoder presenteras i det femte kapitlet. Här beskriver jag processen med *tillträde och empiri*, utförandet av *biografiska intervjuer* samt *analysprocess och bearbetning av materialet* samt en genomgång av de *etiska överväganden* avhandlingsarbetet har inneburit.

Kapitel sex till tio utgör avhandlingens analyskapitel. Dessa är uppdelade i tre olika delar. Den första, som handlar om *att definiera bonus- och biorelationer*, väver ihop empirin från de båda informantgrupperna till en gemensam analys. Här diskuteras *att vara eller inte vara bonus* samt bruk eller icke-bruk av *familjetitlar*.

Den andra delen, *bonusskapets praktiker*, handlar om hur bonusrelationer görs. Här ägnas ett analyskapitel vardera åt de respektive empiriska grupperna i kapitlen: *att göra bonusförföräldraskap* och *att göra bonusbarnbarnskap*. I dessa kapitel utgår jag från omsorgsteori och analyserar hur bonusförföräldrar respektive bonusbarnbarn berättar om att de identifierar och praktiserar omsorg. I analyskapitlet som utgår från de vuxna analyseras *normen intensivt förföräldraskap ur bonusperspektiv* samt *inverkan av genus, livssituation och parförhållande*. I analyskapitlet som utgår från barnen analyseras *att identifiera omsorgsgörande; bonusbarnbarn som omsorgsgivare; bonusbarnbarn som mottagare av omsorg; samt bonusbarnbarnskap ur syskonperspektiv*.

Den tredje analysdelen, *bonusskapets förståelser*, fokuserar på förståelser av bonusskapet och är också uppdelad i ett kapitel som handlar om *att förstå sitt bonusförföräldraskap* och ett kapitel som handlar om *att förstå sitt bonusbarnbarnskap*. I kapitlet som utgår från bonusförföräldrarnas berättelser analyseras *förståelser av biologiska släktskap; förståelser av tillhörighet; förståelser av relationell hierarki; samt förståelser av socialt släktskap*. I kapitlet som handlar om bonusbarnbarnen analyseras *biologiska och sociala släktskapsförståelser; temporala släktskaps-förståelser; samt släktskapsförståelser utifrån likvärdig behandling*.

Slutkapitlet *bonus: bidrag, behållning, betraktelser* sammanfattar, diskuterar och knyter ihop berättelser om familjepraktiker och släktskapsförståelser ur båda informantgruppernas perspektiv. Kapitlet beskriver *hur bonussläktskap görs och förstås, generationsomsorg inom bonusfamiljer* och *bonusfokusets bidrag till den sociologiska forskningen*. Kapitlet avslutas med spaningar efter *en framtida bonus*.

Bakgrund

Detta bakgrundskapitel belyser centrala teman som har betydelse för förståelsen av relationer och omsorgsgöranden i det svenska samhället. I första delen diskuteras tidigare forskning om *ålder och generation*. Först beskrivs ålder och åldrande, vilka i samspel med det omgivande samhället utgör viktiga bakgrundsfaktorer för förståelsen av relationsgörande hos personer med bonuserfarenhet. Därefter beskrivs de olika betydelserna av tillhörighet till en viss generationsgrupp eller generationsposition samt begreppet generationsordning.

Nästa del handlar om *den svenska jämställdhetsdiskursen*, som är central i svensk familjepolitik och inverkar på hur omsorg om barn organiseras generellt, men också får specifika betydelser för hur omsorg om barn och barnbarn arrangeras efter föräldrars separationer.

I det svenska samhället är skilsmässor och separationer vanliga och har varit det i flera generationer. En följd av detta är att många barn växer upp med föräldrar och förföräldrar som har nya partner, och många bonusförförälder- och bonusbarnbarnsrelationer har sitt ursprung i ombildningen av par. Därför diskuteras *skilsmässor, separationer och parombildningar* i kapitlets tredje del.

Den sista delen handlar om *omsorgsgörande mellan generationer då och nu*, och här kontextualiseras de samhällsförändringar som avhandlingens informanter vuxit upp med och varit en del av, som till exempel omsorgsgörandets roll i förhållande till jämställdhet och hur den har förändrats över tid, både mellan de båda generationerna och inom samma generation. Denna bakgrund syftar till ökad insikt om de sociala och kulturella omständigheter som formar våra relationer och vårt omsorgsgörande i dagens samhälle.

Ålder och generation

De två informantgrupper som står i centrum för avhandlingen tillhör olika generationer och befinner sig i olika stadier i livet. Deras generationspositioner innebär att de roller de har inom familjen och i samhället skiljer sig åt, liksom deras inflytande över

relationen. Följaktligen utgör ålder och generation viktiga bakgrundsfaktorer för hur personer med bonuserfarenhet förstår sitt relations-görande.

Ålder och åldrande

En forskningstradition som kritiskt granskat olika betydelser av ålder är *kritiska åldersstudier*. Enligt Clary Krekula och Barbro Johansson utgår kritiska åldersstudier från tre centrala premisser: att ålder utgör en organiserande princip, att ålder görs och att ålder utgör en maktrelation (Krekula & Johansson, 2017:11). Innebörden av tid och temporalitet är viktig för förståelser av ålder och behöver problematiseras utifrån ett kritiskt perspektiv (Krekula & Johansson, 2017:12). Ålderskategorisering ses som en "neutral" tillhörighet samtidigt som den ofta kopplas till normativa och normerande idéer om utveckling och faser (Fineman, 2011). Det anses till exempel oproblematiserat att uppge en persons ålder, vilket får ålder att framstå som något neutralt (Fineman, 2011). Ålder är dock alltid organiserad utifrån en specifik historisk, social och ekonomisk kontext, där uppdelningen av människor utifrån ålder är ett uttryck för disciplinering och maktutövning (Högman, 2017). Jeanette Sundhall beskriver ålder som "en utbredd och accepterad anledning att behandla människor olika" (Sundhall, 2018:124).

Vilka betydelser detta olikgörande får beror i sin tur på den enskildes ålder i en viss situation och kontext. Att vara vuxen är till exempel ofta grunden för att ses som en fullvärdig människa, så att det blir naturligt att se barn som ett slags motsats till vuxna, som *ännu* inte fullvärdiga människor (Sundhall, 2018:125). Denna "vuxennorm" bygger på en bild av att vuxna är rationella, kloka, ansvarsfulla, självständiga och konsekvenstänkande, vilket ger vuxna fördelar i form av makt och inflytande. Samhället är anpassat efter vuxna, vuxna är representerade i alla viktiga instanser, vuxnas tolkningar tas på allvar och tillmäts högre värde än barns.

Även äldre kan bli betraktade som icke fullvärdiga medlemmar av vuxengruppen om deras liv präglas av beroende av andra (Andersson, 2013; Palmqvist, 2020). Det är dessutom vanligt att äldre och yngre åldersgrupper ställs mot varandra när det gäller fördelning av omsorg, ekonomi, tid och intresse (Sjölund, 2017). Den äldre delen av befolkningen delas ibland upp i *tredje åldern* och *fjärde åldern* (Jönsson & Jönson, 2014). Den tredje åldern, där de flesta äldre av informanterna i den här studien befinner sig, infaller under tiden efter pensioneringen men innan några större försämringar av hälsa och funktionsförmåga inträffat, medan den fjärde åldern brukar utmål原因as som en period av beroende och skräpplighet när hälsan satt stopp för ett självständigt och aktivt liv (Palmqvist, 2020). Den tredje åldern benämns ibland med gerontologen Robert Havighurst term "framgångsrikt åldrande", vilket han beskriver som "det tillstånd av individuellt och socialt liv under vilket den enskilde får sin maximala tillfredsställelse

och lycka” (Havighurst, 1961:8). Denna livsfas utmärks av frihet, aktivitet och konsumtion, och personerna i gruppen konstrueras som aktiva, friska och köpstarka (Gilleard & Higgs, 2005). Idén om ”framgångsrikt åldrande” utgår från det positiva åldrandet, och det är denna typ av äldre som utstrålar självständighet, hälsa och framgång som visas upp i reklam (Kenalemang-Palm, 2022). Denna bild av unga äldre har kritiserats och omtalats som en paradox, eftersom bilden som förmedlas är den av ett icke-åldrande (Baltes & Carstensen, 1996). Det lyckade åldrandet görs till en fråga om disciplinerande ideal och eget ansvar (Alftberg & Lundin, 2012), samtidigt som långt ifrån alla äldre har de ekonomiska, psykiska eller fysiska förutsättningarna att leva upp till detta ideal (Palmquist, 2020).

Generation

Det finns åtminstone tre olika sätt att se på generation: som en kohort, som en generationsgrupp inom familjen och som en livsfas. Generation som *kohort* definieras utifrån den sociala och historiska period som en person är född i, till exempel ”40-talisterna”, ”generation Y” och så vidare. Tanken är att varje kohort delar allmänna generationsspecifika erfarenheter (Mannheim, 1927/1952). En generation beskrivs här som en historiskt positionerad åldersgrupp vars medlemmar går igenom en liknande socialisationsprocess, vilket gör att de delar vissa specifika upplevelser (Mannheim, 1952). De idéer som cirkulerar under en viss period kan ses som generationsspecifika utan att de omfattades av alla. Till exempel brukar den så kallade 68-generationen, som var unga under 60- och 70-talen, anses ha blivit starkt påverkad av sin ungdomstid (Mayall, 2001), även om inte alla som var unga då anammade tidsandan eller deltog i de politiska och kulturella rörelser som var aktiva då.

Generation som *generationsgrupp* definieras utifrån släktskap, där föräldrar, barn och förföräldrar tillhör olika generationer och stannar i samma generation även med åldersförflyttningen (din mamma är alltid en annan generation än du själv). I den moderna familjen, så som den uppfattas ur ett generationsperspektiv, finns vissa åldersspecifika generationsgrupper (som exempelvis ”barn”, ”förälder” och ”förförälder”). Leena Alanen menar att en innehavare av en viss generationsposition (till exempel en förälder) inte kan existera utan den andra (barn)positionen (Alanen, 2009:165). Generationsstrukturen ur ett familjeperspektiv framställs vanligtvis som en asymmetrisk relation, där vuxna ses som omsorgsgivande, ekonomiskt bidragande, ansvarsfulla och så vidare, medan barn ses som behövande (Alanen & Mayall, 2001). Genom de sätt på vilka vi talar om generationer kategoriseras de i tiden: ”min generation”, ”mina föräldrars generation” (Alanen, 2001). Människor antas inneha de olika generationspositionerna längre i dag, eftersom folk lever längre, och kan också vara barn, förälder och förförälder på samma gång (Mayall, 2009). Generation kan

också förstås som en *livsfas*, som exempelvis barndom, ungdom, medelålder och så vidare (Närvänen & Näsman, 2004). Utifrån livsfasförståelsen är generationstillhörighet något som lämnas, som personen "växer ur". På det sättet skiljer sig denna förståelse från de föregående två, enligt vilka subjektet tillhör samma generation hela livet. Men samtidigt som barndomen är en övergående period i en människas liv, utgör barndom en permanent strukturell form i samhället (Mayall, 2015; Corsaro, 2005). Både barndomen och ungdomen ses som formande perioder i livet och anses ha större betydelse för utvecklingen än andra generationsperioder (Mayall, 2001).

Tidigare fanns en föreställning om stora skillnader mellan olika generationer, i åsikter och levnadserfarenheter, ett så kallat generationsglapp (Arber & Attias-Donfut, 2000). Numera antas glappet mellan generationerna minska (James & James, 2012:63), vilket också flera nordiska undersökningar mellan generationer tyder på (Bjerrum Nielsen, 2017; Herlofson & Hagestad, 2012; Vasbø & Hegna, 2023). Frågan är dock om glappet minskar eller om det har ändrat karaktär. De överföringar som sker mellan generationer förändras allt eftersom folk blir äldre och reflekterar över sina idéer om ansvar och förväntningar (Mayall, 2009). Synen på barns plats i familjen och demokratiseringen av förälder–barn-relationen i det västerländska samhället är ett exempel på en sådan förändring (Zeiher, 2003; Wade & Smart, 2005; Sandin, 2012). Tidigare generationers barn blev sällan tillfrågade om hur de såg på saker och ting, de förväntades vara lydiga och inte ifrågasätta vuxnas auktoritet, och de blev mindre informerade om förändringar i samhället och inom familjen än vad barn blir i dag. De som var barn förr, som avhandlingens bonusföräldrar, hade större fysisk frihet än dagens barn. Barn av i dag har mindre fysisk men större intellektuell frihet – barns åsikter blir i dag både efterfrågade och beaktade (Mayall, 2009:182).

Förförälderskap som åldersposition

I västerländska samhällen finns en norm om att äldre bör vara aktiva och produktiva (Katz, 2005). Denna norm kan krocka med de andra krav som ställs på förföräldrar om att finnas till hands för sina vuxna barn och barnbarn (Arber & Timonen, 2012). Flera studier visar att förföräldrar lägger mycket tid på att ta hand om sina barnbarn (Arber & Timonen, 2012; Hank & Buber, 2009), och demografen Linda Kridahl har visat att förföräldrar går i pension tidigare än personer som inte har några barnbarn, framför allt därför att de vill umgås med sina barnbarn (Kridahl, 2017).⁴

Tidigare traditionella konstruktioner av förföräldraskap har utgått från en stereotyp och ibland nedvärderad syn på ålderdom (Attias-Donfut & Segalen, 2002). Men i dag är förförälderskap i allt högre grad en åldersposition som utmärks av en övergång mitt

⁴ I denna studie påvisades ingen könsskillnad.

i livet vilken kan ske i såväl tidig medelålder som under senare delen av ålderdomen (Tarrant, 2010). Eftersom vi lever länge i dag, finns det också många som upplever en period i livet mellan det att de haft egna barn fram till dess att de får barnbarn (Mann, 2007). Jenny Hockey och Allison James (2003) har visat att det inte går att tala om en statisk livslinje, eller en särskild ordning som livets olika faser genomgår, eftersom detta är beroende av så många olika omständigheter i livet. Att bli förförälder har till exempel beskrivits som en viktig övergång i livet, då den nyblivna förföräldern upplever en ny fas som förförälder i sin identitet (Fairhurst, 2003), men för den som "blir" bonusförförälder är det inte säkert att denna "övergång" upplevs som särskilt livsomvälvande. Eftersom människor inleder och avslutar relationer lite varstans i livet, får fler bonusbarnbarn lite när som. På det hela taget bidrar detta till att rollen, relationen och identiteten som (bonus)förförälder måste förstås utifrån de mångahanda sätt på vilka de görs, förstås och förhandlas.

Barnbarnskap som generationsposition

Barndomen utgör både en övergående period i livet och en permanent strukturell form i samhället (Mayall, 2015; Corsaro, 2005). Inom barnforskningen har uppfattningen om barn som enbart intressanta i rollen som blivande vuxna satts i fråga, och numera uppmärksammas barn som aktörer med en specifik ståndpunkt, aktivt engagerade i att konstruera sin egen sociala värld (Christensen & James, 2017). Barns egna bidrag till sociala relationer formas av samhällets förväntningar om vad barndomen bör bestå av (Mayall, 2009:184). Dagens barn anses ha längre barndomar, eftersom den längre utbildningstiden gör att barn blir beroende av sina föräldrar eller staten under en längre tid (Mayall, 2009:181). Barnbarnspositionen rymmer stor komplexitet, vilket gör att barnbarn kan ha flera olika roller i förhållande till förföräldrar, såsom kompisar, omsorgsgivare eller lekkamrater (Matos & Neves, 2012). Utöver lekandet, som enligt barndomsforskare är en assimilerad del av barns sociala världar (Schwartzman, 1978) och den kanal genom vilken barn relaterar till sina vänner (Corsaro, 2005; James & James, 2008; Wyness, 2006), anses skolarbete vara barns viktigaste sysselsättning i det västerländska samhället (Mackinnon, 2003; Mizen et al., 2001). Samtidigt beskriver barn själva att de utöver skolarbetet även bidrar till familjens ekonomi (Mackinnon, 2003; Mizen et al., 2001), att de gör omsorg och tar hand om andra i sina familjer (Aldridge & Becker, 2002; Brannen et al., 2000; Matos & Neves, 2012; Eldén, 2016), och barnbarn till immigranter berättar att de hjälper sina förföräldrar både med att tolka och att förstå den nya kulturen (Jessel et al., 2004; Zelizer, 2005).

Generationsordning: uppdelningen i vuxna och barn

Leena Alanen menar att generationsstrukturer kan och bör identifieras utifrån barns aktörskap. Ursprunget till barns makt eller avsaknad av makt återfinns i den sociala

organiseringen av generationsrelationer, menar hon (Alanen, 2001: 21). Ur ett intersektionellt perspektiv är barns liv, förutom att vara märkta av till exempel kön, klass, etnicitet och funktionsförmåga, framför allt präglade av att de anses tillhöra en "barngeneration", och olikheter dem emellan osynliggörs ofta utifrån hopklumpningen av barn som generationsgrupp (Alanen 2009: 162). Den största uppdelningen utifrån ålder är den mellan barn och vuxna, och det är just separationen mellan generationerna – uppdelade i "vuxna" och "barn" – som gör att barn blir en social kategori (Mayall, 2002). Leena Alanens begrepp "generationsordning" fungerar som ett analytiskt verktyg som ramar in barndomsstudier och ger förutsättningar för att se barn som aktiva aktörer inom generationsstrukturer (Alanen 2009:193). Generationsordningen både gör barn till en social kategori och avgränsar barn till särskilda sociala platser utifrån vilka barn agerar och deltar i det pågående sociala livet (Alanen, 2009:161). Även om generationsordning görs inom många olika sorters relationer (som lärare–elev, förälder–barn), utgör familjen en nyckelinstitution för generationsgörandet genom barn–vuxenrelationen (Alanen, 2009:160; Fitz & Hood-Williams, 1982:66).

Det faktum att människor ändrar ålderskategori under livsloppet gör att ojämlik behandling utifrån ålder kan anses rättvis (Olk, 2009). Men det leder också till att strukturella ordningar mellan generationsenheter som "vuxen" och "barn" förbises. Av det följer att generationsordningens system för dominans och underordning bland åldersgrupper som lever vid samma tidpunkt förblir osynligt (Olk, 2009:192). Medan vuxna betraktas som färdigsocialiserade, finns ett allmänt antagande om att barn är på väg att bli insocialiserade i vuxenheten. Detta leder till en objektifiering av barn (Sundhall, 2018), där de ses som "under utveckling" och i behov av vuxnas skydd och omsorg (Krekula et al., 2005).

Generationsordningen gör, menar jag, att både barn och äldre lätt förbises i forskning. Mycket forskning fokuserar på den generationsgrupp jag själv för tillfället tillhör: mellangenerationen, vars livsfas utmärks av produktion och reproduktion. Forskare som studerar mellangenerationen beskriver sällan anledningen till att de valt att studera just denna ålderskategori. Generationsgruppen upprätthålls som en neutral kategori som inte behöver förklaras eller försvaras.⁵ I den här studien har jag medvetet valt att flytta fokus bort från mellangeneration och låta bonusbarnbarnen och bonusföräldrarnas beskrivning av deras relationer spela huvudrollen.

⁵ Jämför diskussionen om "bonus"- respektive "bio"-relationer.

Diskursen om det jämställda föräldraskapet

Den jämställdhetspolitiska diskursen är stark i Sverige, särskilt när det gäller synen på barn som autonoma individer i svensk social- och familjepolitik (Ahlberg et al., 2008; Lundqvist & Roman, 2010). I Sverige är det norm att båda föräldrarna, eller både kvinnan och mannen i heterosexuella relationer, yrkesarbetar, och den förda politiken ger incitament för föräldrar att dela på det obetalda hem- och omsorgsarbetet. Sedan 1994 har ”en jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet” varit ett eftersträvat jämställdhetspolitiskt delmål, med små justeringar i ordval. Dagens formulering går tillbaka på 2005 (proposition 2005/06:155).

Män och kvinnor förvärvsarbetar i nästan lika hög grad utom under barnets första levnadsår.⁶ Föräldraförsäkringen, som utformades 1974, var redan från början könsneutral med ambitionen att kvinnor och män skulle ses som föräldrar i lika stor utsträckning. Trots det tar kvinnor fortfarande ut större delen av föräldraledigheten (70 procent år 2022), och de är också hemma från arbetet i högre grad än fäder vid vård av sjukt barn (60 procent år 2022) (SCB, 2022a).⁷

Föräldraskapsidealet i Sverige är ett *jämställt* föräldraskap, ett ideal där barns båda föräldrar ska arbeta heltid samt dela på ansvaret för det obetalda hem- och omsorgsarbetet (Bolmgren et al., 2020; Lundqvist, 2019). Jämställdhetsdiskursen om föräldraskap följer tre olika diskursiva linjer, där strävan efter att föräldrar ska dela lika på omsorgen beskrivs utifrån *barnens bästa* och *för pappors skull*, för att pappor ska ha möjlighet att utveckla emotionell närhet till sina barn (Hyllander, 2018; Klinth, 2002; Bergman & Hobson, 2002) samt utifrån att *mammor missgynnas* ekonomiskt genom att de tar huvudansvar för omsorgen om barn (Lundqvist, 2019). En lång rad undersökningar visar att kvinnors sämre ekonomiska ställning i samhället beror på faktorer som att kvinnor missgynnats av att arbeta deltid för att kunna ta hand om barn, att kvinnor är föräldralediga betydligt längre än män, att kvinnor oftare är hemma för vård av sjukt barn och att kvinnor är anhörigvårdare i större utsträckning än män (Alsarve & Boye, 2011; Augustsson & Harryson, 2015; Angelov et al., 2013; Bolmgren et al., 2020; Ericsson et al., 2019; Fransson et al., 2021; Försäkringskassan, 2013; Jämställdhetsmyndigheten, 2023; SCB, 2022d; SKL, 2018; SOU, 2015:86; Stanfors, 2018). Att kvinnors karriär- och löneutveckling halkar efter mäns tillskrivs också

⁶ Förvärvsintensiteten för personer mellan 20–65 år var år 2021 78,6 procent för kvinnor och 80,5 procent för män (SCB 2022a).

⁷ Även om familjepolitiken under senare tid förändrats så att föräldraförsäkringen kan nyttjas av både bio- och bonusföräldrar, och trots att 45 av dagarna kan överlåtas åt vem som helst som föräldrarna vill från den 1 juni i år (2024), så finns fortfarande en övergripande samhällelig norm som idealiserar bioföräldrar.

kvinnors roll som mammor (Björnberg, 1992; Lundqvist, 2011; SOU, 1979:89; SOU 1982:18).

Ett alternativt normkritiskt sätt att se på ojämställdheten är att män som grupp, och samhället i stort, gynnas av att kvinnor tar lejonparten av det obetalda omsorgsarbetet i hemmen. Samhället gynnas genom att slippa bekosta den omsorg som kvinnor (och män) gör obetalt och kan då skära ner på de gemensamma omsorgsinstitutionerna, och män gynnas genom att kunna fortsätta arbeta och göra karriär utan att i lika hög grad påverkas ekonomiskt av att ha blivit föräldrar.

Inom feministisk forskning har kärnfamiljen kritiserats för att utgöra en plats för orättvisor som karakteriseras av manlig dominans (Roman, 2004). Trots det är kärnfamiljsnormen fortsatt stark, och denna familjeform har en stark ställning som normativt ideal (Johansson, 2009:82). Kärnfamiljen betraktas som symbol och garant för ett ”lyckligt liv och en trygg uppväxt” (Hydén & Hydén, 2002:24), och fortfarande anses ”barns bästa” vara att leva tillsammans med båda sina föräldrar (Samzelius, 2023) även om andra familjeformer som till exempel ombildade familjer är vanliga. Inte minst i lagstiftningen syns kärnfamiljens starka ställning (Bruno, 2015; Eriksson, 2006; Johansson, 2014; Mägi & Zimmerman, 2015). Till exempel är föräldrapenning och underhållsbidrag utformade för att gynna växelvis boende, vilket också har lett till att allt fler barn som har separerade föräldrar bor så.

När föräldrar separerar är delad vårdnad norm, och växelvis boende ses som eftersträvänsvärt (Lundqvist & Roman, 2010). Andelen barn som har växelvis boende har ökat kraftigt de senaste 20–30 åren (SCB 2023). Att bo endast eller mest hos mamman är fortfarande vanligt, kanske lika vanligt som att bo växelvis. Det finns ingen nationell offentlig statistik om detta fenomen, och de undersökningar som gjorts visar olika siffror beroende på hur ”växelvis boende” definieras, vilka som svarar och vilken typ av undersökning det rör sig om. Under slutet av 1980-talet, då normen om gemensam vårdnad etablerades, bodde uppskattningsvis 90 procent av barnen hos mamman (Demografiska rapporter 1990:1).⁸ I Sverige är normen om delad vårdnad numera så stark att föräldrar förväntas ”samarbeta” och barns vilja sätts åt sidan, även när en förälder utövat våld mot den andra föräldern eller mot barnet, eftersom målet om att båda föräldrarna ska vara delaktiga är överordnat (Bruno, 2016; Forsell, 2016).

Denna bakgrund är viktig att känna till, då dessa normativa föreställningar visar att det anses eftersträvänsvärt att föräldraskap utövas av två biologiska/ursprungliga

⁸ 1986 fick mammor vårdnaden om barn vid drygt 70 procent av alla separationer. Tre år senare, 1989, fick föräldrarna gemensam vårdnad i nästan 80 procent av fallen. Uppskattningsvis bodde dock ca 90 procent av barnen hos mamman (Demografiska rapporter 1990:1, Statistiska centralbyrån Örebro, 1990).

föräldrar,⁹ samt att dessa förutsätts samarbeta under barnets uppväxt. Bioföräldrars centrala ställning innebär också att det inte finns några tydliga normer för bonusföräldrars roll vare sig under tiden en bonusförälder är tillsammans med en bioförälder eller efter en eventuell separation.

Skilsmässor, separationer och nya relationer

Sedan 1970-talet har antalet skilsmässor och separationer ökat markant i Sverige. Den vanligaste åldern för skilsmässa är någonstans mellan 35 och 49 år (SCB 2018), men även skilsmässorna bland personer som är över 60 år har ökat kraftigt (Öberg, 2013),¹⁰ och hälften av alla skilda i Sverige är i dag över 60 år (Bildtgård & Öberg, 2014).

Skilsmässa och separation ur barns perspektiv

Vart fjärde barn i Sverige har separerade föräldrar och ungefär en tredjedel av alla par separerar inom tio år efter barnets födelse (SCB 2016). Det innebär att ungefär 66 000 barn under 18 år av alla dem som i början av året bodde tillsammans med två föräldrar årligen är med om att deras föräldrar separerar (SCB 2021), en siffra som legat stabilt under de senaste åren. Erfarenhet av föräldrars separation är vanligare för barn vilkas familjer har låg inkomstnivå, för barn med utländsk bakgrund och för barn med bonusföräldrar (SCB 2021).

Barn som har växelvis boende och bor ungefär lika mycket hos båda föräldrarna kan trots detta endast vara folkbokförda på en adress, vilket gör att de familjer som har denna uppdelning osynliggörs i statistiken, samtidigt som barnens faktiska levnadsomständigheter riskerar att feltolkas. En familj med flera barn kan till exempel välja att folkbokföra syskonen hos olika föräldrar av praktiska och ekonomiska skäl,¹¹ så att det ser ut som om barnen inte lever med något syskon även om så är fallet. På liknande sätt är det svårt att avgöra hur många barn som lever med en bonusförälder, men enligt en uppskattning av Statistiska centralbyrån har ungefär 40 procent

⁹ Här även adoptivföräldrar, och förälder inom paret som inte är genetisk förälder om donerade könsceller använts för barnalstringen.

¹⁰ Någon liknande tillförlitlig statistik finns inte när det gäller separationer mellan par som varit sambor eller särbor.

¹¹ För att få tillgång till välfärdstjänster som till exempel bostadsbidrag, barnbidrag, flerbarnstillägg och så vidare.

(215 000) av de barn vilkas förälder träffat en ny partner minst en bonusförälder, och 9 procent av dem har två (SCB 2021).¹²

När det gäller bonusbarnbarn och deras förföräldrars partners finns ännu mindre statistik att tillgå. Merparten av den statistik som samlats in när det gäller släktskapsrelationer fokuserar på separationer där det finns barn bosatta i hushållet. Det är komplicerat att få fram siffror på hur många barn i Sverige som har bonusförföräldrar, eftersom detta inte är relationer som registreras.

I de flesta andra länder finns ett statistiskt samband mellan låg inkomst, låg utbildning och separationer, men i Sverige är skilsmässor och separationer i heterosexuella relationer vanligare i relationer där kvinnan är högutbildad och heltidsarbetande (SCB 2017). I svensk statistik syns inte heller några skillnader utifrån socioekonomi gällande föräldrars benägenhet att bilda familj med en ny partner efter en separation, ett mönster som skiljer sig från andra länder (Turunen, 2011).

Sannolikheten för att ens föräldrar och förföräldrar ska separera ökar med livslängden också efter det att barn har flyttat hemifrån. Detta innebär att chansen att någon gång under livet få bonusbarnbarn eller bonusförföräldrar till följd av nya parbildningar inom familjen ökar under livets gång.

Skilsmässa och separation ur äldres perspektiv

Samtidigt som befolkningen blir allt äldre ökar antalet separationer mellan personer som är över sextio år (Bildtgård & Öberg, 2014; Karlsson, 2021).¹³ Många äldre nya par ser samboskap som ett bättre alternativ än äktenskap, eftersom ett nytt äktenskap innebär en potentiell risk för att komplicera arvsfrågan (Bildtgård & Öberg, 2015). Många äldre väljer också att förbli särbor, vilket gör det ännu svårare att uppskatta hur många personer som i praktiken har bonusförföräldrar eller bonusbarnbarn.

Men alla som är bonusförföräldrar har inte blivit det som en följd av separationer och parombildningar. Som nämndes i inledningen finns det många andra sätt att bli bonusförförälder på. Det kan till exempel handla om att ett barn utser en äldre person till "extramormor". Det kan också vara så att föräldrarna utsett någon till en släktskapsposition för att de vill att barnet ska ha en äldre person i sin närhet som fyller en sådan funktion. Ibland kan det vara en äldre person som själv saknar barnbarn i sitt liv som ser till att få en förföräldersposition i ett barns liv. En bonusförförälder kan

¹² Denna statistik utgår enbart från bonusföräldrar som bor i samma hushåll som barnets förälder.

¹³ I Sverige var 20 procent av befolkning över 65 år, år 2020, medan andelen var cirka 11 procent år 1960 (SCB, u.å).

också vara en person som är släkt med någon annan nära barnet och så vidare.¹⁴ Det finns över huvud taget lite kunskap om dessa bonusrelationer.

Avsaknaden av statistik om bonusförföräldrar kan också tolkas som ett utslag av kärnfamiljens centrala ställning som norm. En kritik som ofta riktas mot svensk familjepolitik, och mot familjeforskningen, är att de alltför ofta utgår från en familjemodell som utgörs av en kärnfamilj i medelklassen med två samboende heterosexuella föräldrar av olika kön, där båda föräldrarna är uppvuxna i Sverige under just sådana familjeförhållanden, trots att många familjer har helt andra konstellationer och ser väldigt annorlunda ut (Alsarve et al., 2017: 9). Som ett enkelt exempel kan nämnas att var fjärde barnfamilj i Sverige består av en ensamstående förälder, vanligtvis en mamma, och den personens barn (SCB, 2018). Ur ett kvalitativt perspektiv kan avhandlingen bidra till att fylla denna kunskapslucka.

Omsorgsgörande mellan generationer då och nu

Den här avhandlingen utgör en del av forskningsprojektet ”Omsorgsgörande mellan generationer” (Eldén Vetenskapsrådet, dr: 2018-01053). Det övergripande syftet med projektet har varit att analysera betydelsen av omsorg i vardagen över generationsgränserna genom livets olika skeenden. Det större projektet omfattar data från både bio- och bonusrelationer, medan jag i denna avhandling specifikt fokuserar på bonusrelationer. Gemensamt för hela projektet är den bakgrundskunskap som finns för omsorgsgörande mellan generationer i dag och för tidigare generationer. Här presenteras för det första en överblick av bonusförföräldrarnas livstid och för det andra den tidsperiod då bonusbarnbarnen växt upp.

Bonusförföräldrar av i dag

Den äldsta generationen informanter har vuxit upp under den svenska välfärdsstatens framväxt, och organiseringen av omsorg och familjeliv har genomgått stora förändringar under deras livstid. Den här generationen var den första som hade möjlighet att sätta sina barn i kommunalt organiserad barnomsorg och den första vars föräldrar och förföräldrar under sitt åldrande i större utsträckning togs om hand av skattefinansierad äldreomsorg.

¹⁴ Till exempel en tredje förälder som funnits i barnbarnets liv från början; en känd donators förälder; ursprungsförföräldrar som ett adopterat vuxet barn återknyter kontakten med och som blir barnbarnets förföräldrar vid sidan av föräldrarnas adoptivföräldrar.

Samhällets syn på skilsmässa, samboförhållande, utomäktenskapliga barn, samkönat föräldraskap, ensamstående mödrar och dito fäder har förändrats dramatiskt under den här generationens livstid.

Barndom och ungdomstid

Under den här generationsgruppens barndom hade tidigare generationers strävan efter ett jämlikt samhälle börjat realiseras genom olika reformer och byggandet av "egna hem" och "barnrikehus" (Sandin, 2012). Den ideala familjen utgjordes av kärnfamiljsmodellen pappa–mamma–barn, där idealet var att pappan var familjeförsörjare och mamman hemma för att ombesörja omsorgen av mannen, barnen och hushållet. Även om dessa ideal ifrågasattes (Myrdal & Klein, 1957), syftade socialpolitiken främst till att möjliggöra för kvinnor att vara hemmafruar (Lundqvist, 2011: 59). I praktiken var det dock vanligt att även de mammor som ansågs vara hemmafruar bidrog till familjens ekonomiska försörjning genom lönearbete utanför hemmet och genom avlönat hemarbete (Eldén et al., 2024; Lundqvist, 2019; Sommestad, 2001; Stanfors, 2007).

För de barn som hade skilda föräldrar var det vanligt att växa upp med en ensamstående mamma och att träffa sin pappa bara ibland och vid särskilda tillfällen.

Den här tidens uppfattning om barn präglades av statens ökade intresse och engagemang för att forma sina framtida medborgare och dess misstro beträffande familjernas förmåga att ge barn en adekvat uppfostran (Sandin, 2012). Barn ansågs annorlunda än vuxna och barndomen definierades som en särpräglad fas i livet (Sandin, 2012: 113). Utbildningssystemet förändrades och öppnades upp, vilket möjliggjorde klassresor genom utbildning.

Vuxenhet, samhälleliga interventioner och förändrad barnsyn

De äldsta informanterna i studien blev föräldrar någon gång under 60- till 80-talet. Under den perioden förändrades synen på barn från att de sågs som en separat kategori till att de sågs som oberoende och kompetenta aktörer. Tidsperioden präglades av en uppfattning om att man skulle lyssna på barn och värna deras integritet. Som ett led i detta avskaffades barnaga år 1979 (Sandin, 2012: 130).

En annan förändring som inträffade under den tidsperiod då dessa informanter var föräldrar var att familjeidealet skiftade från ett hemmafruideal till en tvåförsörjarmodell, samt att socialpolitiska reformer gick från fokus på familjen till fokus på individen. Detta skifte ledde till en vidgad förståelse av familjebegreppet, så att även ensamstående mödrar omfattades. Politiskt eftersträvades kvinnors rätt – och plikt – att försörja sig själva, och politiska reformer genomfördes för att öka kvinnors lönearbete (Lundqvist, 2011). De särskilda kvinnolönerna slopades (år 1960) och särbeskattning infördes (år 1971). En ny föräldraförsäkringslag, som infördes 1974 när denna generation var unga

vuxna (18–29 år), gav föräldrar rätt att dela på ledigheten vid ett barns födelse. År 1974 infördes även en ny skilsmässolag som gjorde det lättare att skiljas och ledde till en markant ökning av skilsmässofrekvensen.¹⁵ Vid skilsmässa var det vanligt att mammorna till stor del tog hand om barnen själva, men papporna var mer ansvarstagande än vad deras egna pappor varit. Att barnen var hos pappan varannan helg var till exempel ett vanligt arrangemang.

Nutid, tredje åldern och pensionering

Avhandlingen skrivs när bonusföräldrarna befinner sig i den så kallade ”tredje åldern”, då de flesta har gått i pension och samtidigt oftast är vid god hälsa (Öberg, 2013), vilket möjliggör aktiv delaktighet i deras (bonus)barnbarns dagliga liv. Velfärdsstaten står inför många utmaningar, däribland privatisering, marknadsanpassning och nedskärningar inom både barn- och äldreomsorgen (Ulmanen, 2015; Ulmanen & Szebehely, 2015). Tillsammans med de ökade krav på ”flexibelt arbete” som präglar arbetslivet sedan 1990-talet (Grönlund, 2004) kan dessa faktorer antas påverka deras egen, deras vuxna barns och deras bonusbarnbarns möjlighet till omsorg och familjebildning.

Bonusbarnbarn av i dag

De intervjuade bonusbarnbarnen är födda åren 2001–2015 under en tid då Sverige ratificerat och påbörjat implementeringen av FN:s barnkonvention. Både inom politiken och i familjelivet uppfattas barn i dag som kompetenta och autonoma individer (Sandin, 2012). Samtidigt gör den allt längre utbildningstiden barndomen till en utsträckt period i livet, då barn är beroende av sina föräldrar eller staten under en längre tid (Mayall, 2009:181). Dagens svenska familjeideal utmärks som sagt även av strävan efter jämställdhet, vilket gör att många barn växer upp med minst två arbetande föräldrar (SCB 2022a).¹⁶ Barnen ur den här generationsgruppen var under sitt första levnadsår hemma med främst sina mammor,¹⁷ även om en jämn fördelning av föräldraledigheten har eftersträfvats från politiskt håll och lett till exempelvis införandet av de så kallade ”pappadagarna” (Klinth, 2002). Trots

¹⁵ Från ca 16 000 år 1973 till nästan 27 000 år 1974 (SCB <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning/befolkningens-sammansattning/befolkningsstatistik/pong/tabell-och-diagram/befolkningsstatistik-i-sammandrag/befolkningsutveckling-fodda-doda-in--och-utvandring-gifta-skilda/>).

¹⁶ År 2021 var det relativa arbetskraftstalet för åldern 20–64 år 84,7 procent för kvinnor och 90,3 procent för män (SCB, ”På tal om kvinnor och män”, 2022: 64).

¹⁷ Kvinnorna tog till exempel ut 80 procent av föräldraledigheten år 2005 och 74 procent år 2015 (SCB ”På tal om kvinnor och män”, 2022: 54).

jämställdhetssträvandena är det alltså kvinnor som främst ansvarar för barnens omsorg i hemmen (Kaufman & Grönlund, 2020) samt i förskola och skola (SCB 2022a).¹⁸

Samtliga bonusbarnbarnsinformanter berättar att de under sin tidiga barndom gått på förskola när deras föräldrar arbetat,¹⁹ och många går eller har gått på fritids. Den här generationen har förföräldrar som är mer delaktiga i deras dagliga omsorg och ger mer praktisk, emotionell och ekonomisk stöttning än vad tidigare generationers förföräldrar gjorde (Eldén et al., 2024; Zanasi et al., 2023).

Bland de barn som har skilda föräldrar är det fortsatt vanligt att de bor mer hos mamman än hos pappan (SCB 2023), även om det från politiskt håll finns en strävan efter att separerade pappor ska ta lika stort omsorgs- och försörjningsansvar som separerade mammor, vilket syns tydligt i den förda politiken (Alsarve et al., 2017).

En stor skillnad i förhållande till tidigare generationer är att den här generationen vuxit upp under en period då en mångfald av familjebildningar erkänts. Detta syns i det minskade stigma som är behäftat med att ha ensamstående föräldrar (Hirdman, 2010), i samkönades rätt att bilda familj (Mägi & Zimmerman, 2015) och genom att det nu är möjligt att som kvinna få assisterad befruktning utan att behöva ha en livspartner och bli så kallad ”soloförälder” (Olevik, 2023). Den vidgade synen på familjebildning har även förändrat förutsättningarna för vilka relationer som kan leda till bonusbarnbarnskap, och de många parombildningarna i både föräldrarnas och förföräldrarnas generation, tillsammans med förföräldragenerationens ökande livslängd, gör att barn kan ha många bonusförföräldrar i sitt liv.

¹⁸ År 2021 var till exempel cirka 95 procent av alla förskollärare och barnskötare kvinnor (SCB ”På tal om kvinnor och män”, 2022: 73).

¹⁹ Enligt SCB:s statistik var 86 procent av alla barn i åldern 1–5 år inskrivna i förskoleverksamhet år 2021 (SCB ”På tal om kvinnor och män”, 2022: 40).

Tidigare forskning

I det här kapitlet beskrivs tidigare forskning om att vara bonusbarnbarn och bonusförförälder. Trots att detta är en mycket vanlig familjebildning har det inte förekommit så mycket forskning om just bonusskap och relationen mellan bonusbarnbarn och bonusförföräldrar, vare sig det rör sig om självpåtagna valda relationer eller en konsekvens av ombildade parrelationer. Därför beskriver jag även den tidigare generella forskning som finns om barnbarn och förföräldrar, där det ofta inte preciserats om den handlar om enbart biorelationer eller även omfattar bonusrelationer.

Det kan finnas många olika anledningar till att en bonusrelation skapas mellan en yngre och en äldre generation. I detta kapitel tar jag därför avstamp i den tidigare forskningen om bonusrelationer utifrån perspektiven ombildade familjer, bonusbarnbarn och bonusförföräldrar samt nya parbildningar i den äldre generationen. Noteras bör att mycket av den tidigare forskning som gjorts om relationen mellan bonusbarnbarn och bonusförföräldrar, samt om skilsmässors och separationers inverkan på relationen mellan biobarnbarn och bioförföräldrar, utgår från en anglosaxisk kontext där gemensam vårdnad inte som i Sverige är norm vid föräldrars separation.

Omsorg mellan förföräldrar och barnbarn

Trots att Sverige har en välutbyggd barnomsorg och trots att nästan 86 procent av alla 1–5-åringar är inskrivna i förskolan (Skolverket, 2022) så utgör förföräldrars omsorgsgörande en viktig och ökande del av barnfamiljers vardagsliv i Sverige i dag (Björnberg & Ekbrand, 2008; Hank & Buber, 2009; Zanasi et al., 2023).

Det nordiska föräldraskapsidealet kännetecknas utöver jämställdhetssträvan av vad Sharon Hays kallar *intensivt föräldraskap* (Hays, 1996; se också Faircloth, 2014; Forsberg, 2009; Lareau, 2003). Ett sådant föräldraskap utmärks av att vara "barncentrerat, känslomässigt absorberande, ekonomiskt dyrt och arbetsintensivt" (Hays, 1996:8). Det finns även en stark norm om att ens barn ska erbjudas en aktiv och utvecklande fritid (Sjodin & Roman, 2018), något som spiller över på förföräldragenerationen. Begreppet intensivt föräldraskap har efter justeringar ansetts

fungera relativt väl i en nordisk kontext (Forsberg, 2009). Sparrman och kollegor (2017) beskriver nordiskt föräldraskap som engagerat; det handlar om att skapa regelbundenhet i barnens liv, tillbringa tid med barnet på ett kvalitativt sätt och vara villig att ägna tid åt barncentrerade aktiviteter (Lind et al, 2016: 11, se också Bach, 2014; Eldén & Anving, 2022; Wissö, 2012).

Det låter sig inte göras så lätt att få ihop ett jämställt arbetsliv och föräldraskap, och denna ekvation har i politiska debatter omtalats som "livspusslet".²⁰ På senare år har bättre bemedlade föräldrar använt betald barnflicka eller au pair för få ihop livspusslet (Eldén & Anving, 2019). För andra är det de egna föräldrarna som används för kompletterande barnomsorg i vardagen (se Alsarve et al., 2017; Anving et al., kommande; Björnberg & Ekbrand, 2008; Bordone et al., 2023; Cantillon et al., 2021; Elden et al. 2022; Elden et al. 2024; Halleröd, 2008; Wissö, 2012; Zanasi et al., 2023). En annan anledning till förföräldrars ökade delaktighet i den dagliga omsorgen om barnbarn kan vara en utbredd idé om att det är bättre för barn att vara hemma än att vara för långa dagar i den offentliga barnomsorgen (Eldén & Anving, 2019; Lorentzi, 2011).

Normen bland förföräldrar i de nordiska länderna är att det är förföräldrars plikt att finnas där för sina barnbarn om de behöver stöd samt att hjälpa sina vuxna barn i deras roll som föräldrar (Herlofson & Hagestad, 2012). Förföräldrar med hög utbildning hjälper sina vuxna barn med barnomsorg i högre grad än lågutbildade förföräldrar (Zanasi et al., 2023), vilket kan bero på att de har bättre hälsa och mer ekonomiska resurser (Halleröd, 2008). Empirin från det forskningsprojekt om omsorg mellan generationer som avhandlingen är en del av visar att förföräldrar står för praktisk hjälp i vardagen, som att hämta från förskola och fritids, följa barnbarn till fritidsaktiviteter, förbereda och tillaga måltider, såväl som känslomässig omsorg (Anving et al., under utgivning; Eldén et al., 2024; Eldén et al., 2022; se även Alsarve et al., 2017; Halleröd, 2006; Wissö, 2012). En rapport från Statistiska centralbyrån (2017) visar på betydelsen av bioförföräldrars omsorg. De föräldrar som bor i samma kommun som sina egna föräldrar är mindre sjukskrivna än de som har sina föräldrar boende längre bort, vilket tolkas så att närboende bioförföräldrars omsorg om biobarnbarn har en skyddande effekt på mellangenerationens hälsa. Förföräldrar har även visat sig ha en skyddande roll för barn i risksituationer, som vid föräldrars skilsmässa, vid våld i familjen eller vid förälders depression (Coall & Hertwig, 2010; Gottzén & Sandberg, 2019). Förföräldrar bidrar till barnbarns välbefinnande och skolprestationer (Griggs et al., 2010) samt ger barnbarn och vuxna barn ekonomisk stöttning (Arber & Timonen 2012; Halleröd, 2008).

²⁰ Begreppet "livspussel" myntades år 2002 av Tjänstemännens centralorganisation (TCO) Forsell, Å. (u.å.).

Upplevelsen av att bara finnas där för varandra utan att ägna sig åt några särskilda aktiviteter har visat sig vara en viktig del av omsorgsgörandet och relationen mellan barnbarn och förföräldrar (Eldén et al., 2024; Griggs et al., 2010). Förföräldrar anses enligt barnbarn vara extra viktiga i sin roll som icke-dömande lyssnare (Ross et al., 2005).

Kort sagt visar forskningen att förföräldrar spelar en viktig roll i sina barnbarns och vuxna barns vardagsliv. Att det finns så pass lite forskning om bonusförföräldrar pekar på behovet av mer kunskap om just bonusförföräldrars och bonusbarnbarns roll i omsorgsgörandet mellan generationer.

Omsorg ur bio- och bonusförföräldrars perspektiv

Forskning om bioförföräldrelationer har visat att bioförföräldrar förhåller sig till sina vuxna barn i umgänget med biobarnbarn genom att balansera på en fin linje mellan att "vara där" och att "inte lägga sig i" (Breheny et al., 2013; May et al., 2012). För detta krävs att förföräldern känner till på vilka sätt barnbarnets förälder vill ha stöd och har kunskap om hur man ska stötta både vuxna barn och barnbarn genom att vara närvarande och visa hänsyn – men utan att störa – vilket kräver hög kompetens när det gäller omsorgsgörande (May et al., 2013).

Janet Finch (1989) argumenterar för att relationen mellan bioförföräldrar och biobarnbarn ofta är asymmetrisk, eftersom det tenderar att vara viktigare för den äldre generationen att hålla kontakten med den yngre generationen snarare än tvärtom. Biobarnbarn uppskattas av bioförföräldrar som en av de viktigaste relationerna i deras liv (Clarke & Roberts, 2004) och forskning visar att de bioförföräldrar som tar hand om sina biobarnbarn lever längre (Hilbrand et al., 2017). För äldre personer som inte har egna biobarn eller biobarnbarn kan bonusbarnbarn bli en betydelsefull del av det dagliga livet om de ingår i en relation med någon som redan har barnbarn (Bildtgård & Öberg, 2015).

Relationen mellan bonusförföräldrar och bonusbarnbarn är på många sätt beroende av mellangenerationen (se t.ex. Chapman et al., 2016a; May et al., 2012; Sanner et al., 2018), vilket påverkar omsorgssituationen mellan bonusbarnbarn och bonusförföräldrar på märkbara sätt. Bonusförföräldern kan vara både "outsider" och "insider" när det gäller omsorgssituationen i familjen och behöver förhålla sig till flera parametrar när omsorgen utförs: bioförföräldrarnas vilja (oavsett om dessa är närvarande eller inte), bonusbarnbarnet i fråga och situationen i sig.²¹ För att balansera detta krävs att bonusförföräldrarna både beaktar mellangenerationens och bonusbarnbarnens vilja

²¹ Jfr Eldén & Anving (2019) för situationen för barnflickor samt Linderot (2020) för släktinghemsföräldrar.

(tillsammans med en eventuell egen ståndpunkt), det som sociologen Jennifer Mason benämner ”kännande aktivitet” (*sentient activity*, Mason, 1996).²² Komplexiteten ökar troligen ju fler relationer det finns att ta hänsyn till: bonusförföräldrar behöver emellanåt vara medvetna om och beakta önskemål och krav från partner, partners ex-partner, andra bioförföräldrar, bonusbarnbarnets bio- och bonusförföräldrar och emellanåt även ta hänsyn till bonusbarnbarnets släktingar som bonusförföräldern aldrig träffat – samt bonusbarnbarnet självt förstås.

Mäns och kvinnors förföräldraskap

Det finns även skillnader när det gäller hur män och kvinnor gör förföräldraskap. Män tenderar till exempel att vara mindre öppna med sin förföräldersposition gentemot sina vänner och pratar mindre om sina biobarnbarn än sina kvinnliga partner (Tarrant, 2016).

En könsskillnad som biobarnbarn beskrivit handlar om att kvinnor som är bioförföräldrar beskrivs som snälla och omtänksamma, medan män som är bioförföräldrar beskrivs som roliga, skämtsamma och duktiga (Brannen et al., 2000:139; Björnberg & Ekbrand, 2008; Eldén et al. 2023; Samzelius, 2023). Enligt Sara Eldén (2014) ser biobarnbarn i synnerhet mormödrar och farmödrar som viktiga omsorgsgivare. Forskningen har också konstaterat att bioförföräldrar som är män konstrueras genom kulturella stereotyper som ”kärleksfulla, buttra, fixaren” och liknande (Tarrant, 2016) och att de ofta anses ta rollen att vara roliga och lekfulla (Horsfall & Dempsey, 2010).

Bioförföräldrar som är kvinnor konstrueras framför allt som ”omvårdande, kärleksfulla och fostrande” (Birchall & Holt, 2023). De ansvarar för och utför också mer omsorgsarbete än män, har oftare ansvar för att se till att släktingar träffas och tar stort ansvar även för andras relationer (Harman et al. 2022; Timonen, 2020).

Ilkka Ojala och Hanna Pietilä (2020) visade i en finsk studie att kvinnor som var bioförföräldrar planerade träffar, höll koll på högtidsdagar och sågs som de främsta omsorgsgivarna till i synnerhet yngre barnbarn, medan män som var bioförföräldrar blev mer engagerade när biobarnbarnen blev äldre (Ojala & Pietilä, 2020). Björn Halleröd (2008) har också skrivit att mor- och farmödrar hjälper till med barnbarn i betydligt större utsträckning än mor- och farfäder fram till pensionen, men att det är vanligare att män som är förföräldrar engagerar sig i biobarnbarnen efter pensionen, då yrkeslivet inte längre konkurrerar om tiden (Halleröd, 2008:230).

²² Översättning av begreppet av Samzelius (2023).

Omsorg ur (bonus)barnbarns perspektiv

Omsorgsgörande gentemot bioföräldrar

Forskning inom barndomsstudier har visat att barn är aktiva medskapare av omsorg, både som givare och som mottagare (Alanen, 2001; Brannen et al., 2000; Davies, 2016; Eldén, 2014; Eldén et al., 2023). Några som forskat om barns syn på omsorg är sociologerna Julia Brannen, Ellen Heptinstall och Kalwant Bhopal (2000). Deras studier fokuserar dock inte specifikt på relationen mellan bonusbarnbarn och bonusföräldrar, utan mer på barns omsorgssyn generellt, och barnen i deras studie beskriver framför allt omsorg i relation till sina bioföräldrar. I studien framkom att barnen var väl medvetna om sina föräldrars behov. Barnen omfattade en barncentrerad familjesyn och visade att de själva var i stånd att ge emotionellt stöd, ta den andras perspektiv och förstå föräldrarnas behov och känslor (Brannen et al., 2000). Barnen i studien berättade till exempel att de tog ansvar för sina föräldrars ekonomiska situation genom att inte fråga efter sådant familjen inte hade råd med, samt vidtog åtgärder för att inte oroa sina föräldrar eller orsaka dem en större omsorgsbörda. Barnen beskrev även hur de gav emotionellt stöd till föräldrarna genom att till exempel lyssna om föräldrarna behövde prata (Brannen & Heptinstall, 2003: 190–191). Barnens omsorgsgivande bekräftades i intervjuer med deras mammor (Brannen & Heptinstall, 2003: 192). Mammorna uttryckte ambivalens i förhållande till att ligga barnen till last och oro för att barnen gav mer omsorg än vad som var lämpligt vid deras ålder. Att barnen inte var stora nog att förstå vuxenproblem beskrevs som problematiskt av både mammorna och barnen. Samtidigt menade barnen att de behövde förstå vuxnas problem för att kunna vara beredda ”när nått gick fel” (Brannen & Heptinstall, 2003: 193). Barnen i studien ansåg att kärlek och omsorg utgör familjens kärna och att detta var mycket viktigare än hur familjen såg ut eller vilka som ingick i den. De intervjuade barnens syn på bonuspersoner var att bonusföräldrar skulle bemöda sig om och förtjäna att vara viktiga i barnens liv (Brannen et al., 2000).

Omsorgsgörande som barnbarn

Även i rollen som barnbarn tar barn hänsyn till många olika släktingars känslor och behov (Chapman et al., 2016b; Sanner et al., 2018). Till exempel beskriver bonusbarnbarn som har både bio- och bonusföräldrar fördelar med att ha många bonus- och bioföräldrar i sin familj, samtidigt som de oroar sig för att någon ska känna sig utanför (Chapman et al., 2016b: 125).

Biobarnbarns omsorg om sina bioföräldrar visar sig i att barnbarn hjälper sina bioföräldrar genom sociala aktiviteter, med hälsorelaterade frågor och genom att försöka stärka föräldrarnas generella välmående (Armstrong, 2005; Matos & Neves, 2012).

Alice Delerue Matos och Rita Borges Neves (2012) undersökte i en kvalitativ studie portugisiska tonåriga biobarnbarns inflytande över sina bioförföräldrar. Studien visade att en del biobarnbarn hellre anförtror sig åt bioförföräldrar än åt bioföräldrar samt att bioförföräldrar kan vara goda medlare mellan barn och deras föräldrar (Matos & Neves, 2012: 213). Biobarnbarnen ansåg sig ha inflytande över sina bioförföräldrar genom att till exempel utbilda dem i teknik och påverka dem i fråga om mat och hälsa. Däremot ansåg de att de äldre var mindre intresserade av att byta åsikter om religion och sexualitet (Matos & Neves, 2012). Inflytandet var större när det fanns ett starkt känslomässigt band. Genom sitt inflytande över de äldre bidrog biobarnbarnen till bioförföräldrars socialisation under åldrandet (Matos & Neves, 2012).

Den tidigare forskning som gjorts om biobarnbarn och bioförföräldrar utgör en modell för barnbarnskap och förföräldraskap och ger en fingervisning om hur relationer mellan biobarnbarn och bioförföräldrar kan gestalta sig. Studierna utgör därför en viktig jämförelsegrund för förståelse av relationer mellan bonusbarnbarn och bonusförföräldrar.

Gifta, skilda, separerade och omgifta förföräldrar

Separationer och om- eller nybildning av parrelationer förändrar premisserna för släktskapsrelationer även utanför det berörda paret. Det gäller både när föräldrar och när förföräldrar separerar. Till exempel visar en svensk kvalitativ studie av Thorbjörn Bildtgård och Peter Öberg (2017), som undersökte nya relationsbildningar hos par som träffats efter att de fyllt 60, att informanternas vuxna biobarn oftast hade en positiv inställning till förälders nya partner och att det nya paret ofta integrerades i varandras familj och nätverk. Men studien visade också att den energi som informanterna tidigare ägnat åt sina vuxna barn och deras familjer riktades om mot den nya relationen och partnern.

Separationer i mellangenerationen

Det är vanligare att de förföräldrar som är skilda även har vuxna barn som är skilda (Amato, 1996; Diekmann & Engelhardt, 1999), vilket ökar möjligheten till bonusrelationer och komplicerar familjerelationerna. När ett vuxet barn separerar eller hittar en ny partner kan det också leda till förändringar i förhållandet mellan den äldre generationen och dess barnbarn. Ibland kan förföräldrarna behöva inta en mer aktiv roll i relationerna till barnbarnen, i andra fall kan separationen leda till svårigheter att hålla kontakten (May et al., 2012).

Merparten av tidigare forskning om skilsmässors och separationers konsekvenser för relationen mellan förföräldrar och barnbarn har undersökt effekterna när det är mellangenerationen, det vill säga de vuxna barnen, som har separerat (se t.ex. Attar-Schwartz et al., 2009; Attar-Schwartz & Fuller-Thomson, 2017; Lussier et al., 2002; Tanskanen et al., 2014). I en anglosaxisk kontext har detta visats innebära att förföräldrarnas delaktighet i barnbarnen minskar efter mellangenerationens separation, vilket är extra tydligt när det gäller barnbarnens kontakt med farföräldrarna (Doyle et al., 2010). När föräldrarna i mellangenerationen är skilda kan förföräldrarnas engagemang i barnbarnen vara avhängig deras relation till den förälder där barnen är mest (Amato & Cheadle, 2005; King, 2003; May et al., 2012).

Separationer mellan förföräldrar och dess genusmönster

Det finns flera studier som undersökt vilka konsekvenser separationer mellan förföräldrar har för relationen mellan biobarnbarn och bioförföräldrar (t.ex. Danielsbacka & Tanskanen, 2016; King, 2003; Knudsen, 2012). Flera av dessa undersökningar fokuserar på genusskillnader mellan bioförföräldrar. En amerikansk studie av Peter Uhlenberg och Bradley Hammill (1998) visade till exempel att gifta bioförföräldrar hade störst kontakt med sina barnbarn, följt av änkor och omgifta bioförföräldrar, medan fränskilda bioförföräldrar hade minst kontakt med sina biobarnbarn. Även om mönstret var detsamma för män som för kvinnor i denna undersökning, var den negativa effekten tydligare för män (Uhlenberg & Hammill, 1998). Generellt sett är skillnaden mellan gifta och skilda bioförföräldrar större för män än för kvinnor, och män som är bioförföräldrar tenderar att ha minst kontakt med sina barnbarn, enligt en jämförande studie mellan fyra europeiska länder (Tomassini et al., 2004).²³ En annan jämförande studie mellan elva europeiska länder, däribland Sverige,²⁴ visade att bioförföräldrars engagemang i biobarnbarn generellt sett minskar om bioförföräldern inte har en partner, även här med en påtagligare effekt för män än för kvinnor (Knudsen, 2012).

En studie från Finland om gifta, skilda och omgifta förföräldrar visade att mormödrar och farmödrar var betydligt mer delaktiga i omsorgen av barnbarnen än morfäder och farfäder, förutom när det gällde praktisk hjälp till barnen, vilket de män som aldrig varit skilda gav i större utsträckning än kvinnorna (Danielsbacka & Tanskanen, 2018). Både att vara skild och att vara omgift var förknippat med minskad omsorg om barn och färre kontakter mellan farfäder/morfäder och deras barnbarn.

²³ Finland, Italien, Nederländerna och Storbritannien.

²⁴ Belgien, Danmark, Frankrike, Grekland, Italien, Nederländerna, Schweiz, Spanien, Sverige, Tyskland och Österrike.

Dessutom gav både de män som var änklingar och de som var omgifta avsevärt mindre praktisk och finansiell hjälp till sina barn och barnbarn än de som aldrig skilt sig. För mormödrar och farmödrar resulterade omgifte också i minskad omsorg, mindre ekonomiskt stöd och mindre kontakt med barnbarnen jämfört med de mormödrar och farmödrar som fortfarande var gifta med den andre föräldern (Danielsbacka & Tanskanen, 2018).

En undersökning gjord utifrån amerikanska paneldata har visat att livsfasövergången ”att bli förförälder” minskade benägenheten till skilsmässa bland äldre, men detta gällde bara i de fall personen blev bioförförälder – att bli bonusförförälder hade ingen liknande effekt på relationen mellan makarna (Brown et al., 2021).

Den tidigare forskningen visar alltså på tydliga genuskillnader i omsorgsmönstren bland bioförföräldrar. Ur ett bonusperspektiv är dessa mönster viktiga att uppmärksamma för att utvärdera liknande tendenser hos bonusförföräldrar.

Bonusbarnbarn och bonusförföräldrar

Parombildningar till följd av skilsmässor, separationer eller dödsfall är ett vanligt sätt att bli bonusförförälder eller bonusbarnbarn (Coleman & Ganong, 2012). Som jag nämnde i inledningen har detta, i kombination med ökad livslängd, resulterat i ett ökande antal bonusbarnbarn-/bonusförföräldrelationer (Lowenstein, 2005; Guzzo, 2016). Bonusförföräldrar har stor potential att fungera som en stödjande resurs för vuxna bonusbarn och bonusbarnbarn och som värdefulla vuxna för barn vilkas föräldrar separerat och träffat en ny partner (Ganong & Coleman, 2017; Soliz, 2007).

I boken *Stepfamilies* av Graham Allan, Graham Crown och Sheila Hawker (2013) beskrivs många olika former av bonusrelationer (*step relations*) utifrån forskning från Storbritannien. Författarna utgår från en bred familjedefinition, eftersom många av deras informanter beskriver andra släktingar och vänner som del av sin familj. De menar att bonusrelationer följer samma mönster som biorelationer, vilket innebär att när föräldrar och förföräldrar är mer delaktiga i varandras liv, blir relationen mellan barnbarn och förföräldrar också aktiv och starkare oavsett om det rör sig om bonus- eller biorelationer. De familjer som intervjuades tonade ner bonusskapet och var ovilliga att använda termen *step-families*, utan ville se sig som ”familj” helt enkelt (Allan et al., 2013: 22, se även Ribbens McCarthy et al., 2016). Allan och kollegors (2013) forskning visar att det är troligt att relationen till bonusförföräldrar består även sedan bonusbarnbarn blivit vuxna.

De amerikanska sociologerna Aston Chapman, Caroline Sanner, Lawrence Ganong, Marilyn Coleman, Luke Russell, Youngyin Kang och Sarah Mitchell (2016a) beskriver

bonusförförälderrelationen som otydlig vad gäller engagemang och normer. Bonusförföräldraskapet kan enligt dem göras på flera olika sätt, och bonusförföräldern kan vara alltifrån någon som bonusbarnbarnet knappt vet namnet på till en person som är mycket delaktig i den dagliga omsorgen om bonusbarnbarnet (Chapman et al., 2016a).

Bonusbarnbarns upplevelse och mellangenerationens påverkan

Tidigare forskning har visat att bonusförföräldrar blir värdefulla för bonusbarnbarnen när bonusrelationerna upplevs som emotionellt nära (Coleman et al., 2015; Soliz, 2007).

De amerikanska forskarna Caroline Sanner, Marilyn Coleman och Lawrence Ganong (2018) har intervjuat självidentifierade bonusbarnbarn i åldern 18–37 år om relationen till tidigare bonusförföräldrar som inte längre var tillsammans med deras sammanlänkande släkting (Sanner et al., 2018). Studien visar att relationernas kontinuitet var beroende av flera saker: för det första kvaliteten på relationen till de tidigare bonusförföräldrarna, för det andra bonusbarnbarnens biologiska föräldrars relation till bonusförföräldrarna och för det tredje de tidigare bonusförföräldrarnas ansträngning att förbli delaktiga (Sanner et al., 2018). Studien kom även fram till att relationerna till bonusförföräldrarna bröts om relationen mellan de sammanlänkande personerna upphörde, trots att alla informanterna ansåg att deras bonusförföräldrelationer var viktiga och värdefulla för dem. De vuxna bonusbarnbarnen beskrev det som känslomässigt svårt att förlora bandet till en tidigare bonusförförälder, särskilt om bonusbarnbarnet inte hade en nära relation med sin bioförförälder. Sanner och kollegor fann också att de bonusbarnbarn som upprätthöll relationen med tidigare bonusförföräldrar gynnades av detta och såg sin bonusförförälder som en värdefull resursperson (Sanner et al., 2018:251).

En intervjustudie av 58 bonusbarnbarn gjord av Ashton Chapman med kollegor (2016b) visade att *timing* är en viktig faktor, som till exempel bonusbarnbarnets ålder eller när i livet relationen inleddes. Även om mellangenerationen (förföräldern eller bonusförföräldern) hade stor inverkan på relationen mellan bonusbarnbarnet och bonusförföräldern, visade deras studie att tillkomsten av bonusförföräldern och skapandet av samhörighet var den viktigaste faktorn för relationen oavsett hur den inletts (Chapman et al., 2016b).

Ett flertal studier har visat att den största utmaningen för en bioförförälder som vill inta en mer aktiv roll är att mellangenerationen, det vill säga föräldrarna, fungerar som dörrvakter när det gäller kontakten mellan biobarnbarn och bioförföräldrar (t.ex. Buchanan & Rotkirch, 2016; Clarke & Roberts, 2004). Hur relationen mellan bonusbarnbarn och bonusförföräldrar utvecklar sig kan också bero på kvaliteten i

relationen mellan bonusbarnbarnets förälder och dennas tidigare bonusförälder (Chapman et al., 2017; Chapman et al., 2018). När relationen är beroende av mellangenerationens godkännande skapas ett särskilt dilemma efter separationer, eftersom många barn och unga vill ha fortsatt kontakt med sina bonusföräldrar även när deras föräldrar inte ställer sig bakom en sådan kontakt (Chapman et al., 2016b).

Bonusförföräldraskap ur genusperspektiv

I en annan kvalitativ studie av Chapman och kollegor (2017) fokuserade forskarna på bonusförföräldraskapet ur bonusfarmödrars och bonusmormödrars perspektiv. De visade att rollen som bonusmormor/bonusfarmor kantades av osäkerhet och konflikter och att de intervjuade kvinnorna upplevde sin roll som vag, olustig och stressande. De kvinnor som tilldelades titeln ”mormor” eller ”farmor” kände sig dock betydligt mindre osäkra på sin roll.

Hanna Samzelius (2023) har i sin avhandling studerat relationen mellan äldre kvinnor som varit ”föräldrapartner” och vuxna kvinnor som varit ”partnerdöttrar”.²⁵ Hon kunde se att när partnerdöttrarna fick barn ökade deras behov av hjälp, vilket kunde leda till att relationen mellan dem och deras kvinnliga föräldrapartner förändrades. Bonusbarnbarnen kunde på så sätt utöva inflytande över relationen mellan bonusförföräldern (föräldrapartner) och bioföräldern (partnerdottern). Kvinnorna som var föräldrapartner i Samzelius studie menade dock att de hade mindre kontakt med partnerdottern och dennes barn än med sina biobarn och biobarnbarn. Detta förklarades bero på tidsbrist, svårighet att ta hand om barnet samt att partnerdottern föredrog att umgås med sin biomamma (Samzelius, 2023: 204). Partnerdöttrarna hade en delvis annan syn och menade att distansen till föräldrapartnern berodde på föräldrapartnerens bristande omsorg. De föräldrapartner som ansågs ”goda” förväntades vara ”varma, kärleksfulla, tycka om barn, se barnens behov, köpa presenter och hålla ihop familjen” (Samzelius, 2023:145). Samzelius undersökning visade att de könsrollsmönster som etablerats mellan föräldrapartnern och den biologiska pappan under partnerbarnens uppväxt bestod även i relationen till bonusbarnbarnen på så vis att kvinnorna som var föräldrapartner tog hand om traditionellt könade uppgifter i hushållet.

Allan och kollegors studie visade däremot, i ovan nämnda bok *Stepfamilies*, att omsorgsskillnader jämnades ut mellan kärnfamiljer och ombildade familjer efter barnbarns födelse (Allan et al., 2013).

²⁵ Begreppet ”föräldrapartner” och ”partnerbarn” är Samzelius alternativ till begreppen ”bonusföräldrar” och ”bonusbarn” (Samzelius, 2023).

Kategorisering av bonusförföräldrar

Eftersom bonusförföräldraskap och bonusbarnbarnskap kan uppstå på olika sätt, har det gjorts försök att särskilja olika typer av bonusförföräldrar.

Allan och kollegor (2013) delar in bonusförföräldrarna i typ 1, *föräldrar till bonusförföräldrar*, och typ 2, *förförälders nya partner*. Den förra gruppen uppstår när någon av föräldrarna i mellangenerationen skaffar en ny partner, vars föräldrar då blir bonusförföräldrar. För den här gruppen framkom att bonusbarnbarnet och bonusförföräldern troligen hade mer kontakt och en starkare känsla av samhörighet om bonusbarnbarnet var litet när föräldern och bonusförföräldern inledde sin relation, om bonusbarnbarnet huvudsakligen bodde tillsammans med bonusförföräldern, om bonusförföräldern tog en föräldraroll gentemot bonusbarnbarnet och om bonusbarnbarnet fått ett halvsyskon som var bonusförföräldrarnas biologiska barnbarn. I dessa fall var det vanligt att skillnaden mellan bonus- och bioförföräldraskap suddades ut och att bonusförföräldern också tog en roll som förförälder gentemot bonusbarnbarnet (Allan et al., 2013:150).

För typ 2 hade bonusbarnbarnets bioförföräldrar separerat. Det vanligaste i Allan och kollegors studie var att separationer i förföräldragenerationen hade skett tidigare i livet och att bonusbarnbarnets förälder redan hade en etablerad relation till sin förälders nya partner när bonusbarnbarnet föddes. I de fall kontakten varit svag mellan föräldern i mellangenerationen och dennes ena bioförälder (vanligtvis pappan) efter föräldrarnas separation, var vanligtvis varken den bioförföräldern eller dennes partner delaktig i barnbarnens liv. Om bioförföräldrarnas relation med ny partner hade etablerats nyligen gällde ungefär detsamma som för typ 1: om barnbarnen var små kunde relationen bli ”förföräldraaktig”, men annars sågs denna person mer som bioförföräldrarnas partner än som en bonusförförälder (Allan et al, 2013:153).

En mer differentierad kategorisering föreslås av Chapman och kollegor (2016a), som lanserar en uppdelning mellan olika sorters bonusförföräldraskap utifrån hur relationen har börjat. De ger följande exempel på bonusförföräldraskap: *long-term*, långsiktig, då bonusförföräldern har funnits i bioföräldrarnas/det vuxna barnets liv från tidig barndom och således även har varit en bonusförälder till bonusbarnbarnets förälder; *skip-generation*, överhoppad generation, då bonusförföräldern kommit in i familjen först efter det att mellangenerationen flyttat hemifrån men innan barnbarn har fötts, eller när bonusbarnbarnen fortfarande är småbarn; *later-life*, senare i livet, då någon som redan har äldre biobarnbarn inleder en relation med en ny partner; samt *inherited*, ärvd, då bioföräldern träffat en ny partner som i sin tur har föräldrar som då blir bonusförföräldrar (Chapman et al. 2016a).

Båda dessa uppdelningar är relevanta, men för mig, som utgår ifrån ett personligt liv-perspektiv, är en sådan uppdelning otillräcklig eftersom de relationer jag studerar

blivit till på flera sätt. Somliga av de bonusbarnbarn jag intervjuat har bonusförföräldrar som gått in i en bonusförföräldersroll fristående från biologiskt släktskap och parrelationer. Denna typ av bonusförföräldrar kallas därför "fristående bonusförföräldrar" i mitt material.

Avhandlingen i förhållande till forskningsfältet

Merparten av tidigare forskning om bonusbarnbarn och bonusförföräldrar utgår från en anglosaxisk kontext och är som sagt ofta inte helt tillämplig i ett svenskt eller nordiskt sammanhang. Ur ett nordiskt perspektiv råder det brist på studier som riktar fokus mot bonusfamiljer utifrån ett flergenerationsperspektiv, trots att bonusfamiljer varit en etablerad och accepterad familjeform i Sverige under lång tid.

Få studier har undersökt relationen mellan bonusförföräldrar och bonusbarnbarn och ännu färre har beforskat dessa båda relationer i förhållande till varandra. Förhoppningsvis kan denna avhandling inspirera till mer forskning om bonusrelationer över generationsgränser och utgöra ett värdefullt bidrag till forskningsfältet.

Teori

I detta teorikapitel presenteras det begreppsliga ramverk som vägleder min analys av omsorgsgörande mellan bonusbarnbarn och bonusförföräldrar.

I kapitlets första del, "Familj som omsorgspraktik i det personliga livet", beskrivs avhandlingens teoretiska grundsyn som utgår från teorierna *familjepraktiker* (Morgan, 1996), *familjevisande* (Finch, 2007) och *personligt liv* (Smart, 2007). Här beskrivs även de *omsorgsteoretiska utgångspunkterna* för avhandlingen.

I kapitlets andra del, "Relationalitet: om tillhörighet, erkännande och tid", beskrivs de nära förbundna begreppen *sambhörighet* (Mason, 2018), *tillhörighet* (May, 2013) och *erkännande* (Honneth, 2003) vilka alla berör människors behov av att känna sig sammanlänkade med andra. Här beskrivs även begreppen *tid* och *temporalitet* som är väsentliga i förståelsen av bonusrelationer, då livsskript för personer som har bonusrelationer skiljer sig från den linjära familjesyn som ofta följer av biologiskt släktskap.

Familj som omsorgspraktik i det personliga livet

Begreppet familj kan förstås på olika sätt. Min teoretiska förståelse beskrivs i den här delen. Även omsorg, som är en del av hur familj görs, beskrivs i den här delen.

Det första avsnittet utgår från teorin om *familjepraktiker*, där familj förstås som ett "görande". Inom ramen för familjepraktiker undersöks de konkreta handlingar och ritualer som utgör familjelivet. Det rör sig om såväl vardagliga aktiviteter, såsom måltider, samtal och lekar, som speciella händelser och traditioner. Genom teorin om familjepraktiker uppmärksammas vikten av att förstå familjer genom att undersöka deras dagliga handlingar och det sociala samspelet mellan deras medlemmar. Genom att rikta uppmärksamheten mot det konkreta agerandet och interaktionerna inom familjen blir det möjligt att vinna insikter om hur familjer skapas och upprätthålls över tid.

Det andra avsnittet handlar om *familjevisande*, som kan ses som ett av många sätt på vilka familj görs. Familjevisande handlar om hur familjemedlemmar presenterar sig själva och varandra, för omvärlden och för varandra, som just familj.

I det tredje avsnittet beskrivs *personligt liv-teorin*. Denna utforskar hur personer navigerar och skapar mening i olika aspekter av sina personliga liv, i relationer, genom känslomässiga upplevelser och genom identitetsgöranden. Teorin betonar att vars och ens personliga liv är sammanflätat både med andras liv och med mer övergripande sociala och kulturella sammanhang.

I det sista avsnittet behandlas de *omsorgsteoretiska perspektiv* utifrån vilka jag förstår själva omsorgsgörandet inom familjer.

Familjepraktiker

Familjesociologen David Morgan föreslog 1996 en ny teoretisk utgångspunkt för familjeforskningen, nämligen familjepraktiker. Tidigare hade familjeforskningen utgått från familj som en institution i form av en specifik grupp människor eller ett hushåll: *familjen* i singularis. Begreppet familjepraktiker koncentrerade sig i stället på själva *görandet* av familj, vilket öppnade för fler familjeformer och möjliggjorde helt nya sätt att studera och förstå familj.

Morgan argumenterade för att begreppet "familj" inte bör begränsas till föräldraskap eller partnerskap/äktenskap; enligt hans mening har även andra livsaspekter, såsom tid, plats och ens kropp, en integrerad familjedimension (Morgan, 2011:2). Denna teoretiska ansats satte i fråga och omformade synen på familjer och öppnade för en bredare och mer nyanserad förståelse av familjebegreppet inom sociologin.

Synsättet att familj är något som *görs* är en viktig utgångspunkt för mig som vill förstå den icke släktskapsbaserade relationen mellan bonusbarnbarn och bonusföräldrar. När familj frikopplas från dess tidigare "ting-lika" användning och karaktär, samtidigt som den historiska synen på (kärn)familjen som en solid storhet i ett stabilt, hierarkiskt uppbyggt hushåll utmanas, blir familj ett flexibelt begrepp, öppet för förändring och pågående interaktioner som omformar den. Familj görs och ges mening genom livshändelser som erfars av många, till exempel parbildning och föräldraskap, men familj görs även genom vardagliga aktiviteter, "de aktiviteter som verkar obemärkta, knappt värda att tala om" (Morgan, 2011:6), som att hämta barn på förskolan eller att läsa godnattsaga. Denna typ av familjepraktiker görs, menar Morgan, på ungefär samma sätt och av ungefär samma personer dag efter dag. På så sätt är familjepraktiker både flytande och vardagliga (i dag hämtar pappa på förskolan, imorgon bonusmamma och dagen därpå hämtar bonusfarfar). Genom utgångspunkten i *görandet* ger perspektivet plats för förståelser av familjers flytande karaktär. Till exempel kan själva aktiviteterna förändra vilka som inkluderas och exkluderas i familj och därmed förflytta familjens gränser. Dessutom kan alla familjepraktiker också potentiellt beskrivas i andra termer, till exempel genuspraktiker eller omsorgspraktiker.

Familjepraktikerna görs alltid i förhållande till specifika andra (familjemedlemmar, förskolepersonal, arbetskamrater, grannar), och under det att de utförs definieras och omdefinieras också dessa andra. Görandet är på så sätt relationellt strukturerat: familj görs mellan personer och i riktning mot personer. Familjepraktikbegreppet betonar rörlighet, men det ska inte tolkas så att aktören har total frihet eftersom ”individer inte börjar från noll när de ägnar sig åt familjelivet” (Morgan, 2011:7). Familjepraktikerna struktureras, möjliggörs och begränsas av juridiska, ekonomiska och kulturella begränsningar i den historiska och samhälleliga kontext som personerna befinner sig i (Morgan, 2011:5–7). Genom skiftet från familj som passivt till familj som aktivt har också den tidigare kärnfamiljecentrerade familjesynen luckrats upp till förmån för ett mer inkluderande synsätt, som bättre svarar mot människors sätt att göra familj och leva sina liv och som bättre motsvarar informanternas familjeerfarenheter i denna avhandling.

Familjevisande

I sin artikel ”Displaying families” (2007) introducerade Janet Finch begreppet *family display*, som jag översatt till ”familjevisande”. Familjevisande innebär att förmedla och signalera familjesamhörighet till utomstående och till varandra inom familjen. Begreppet är användbart inom familjeforskning för att förstå betydelser av att ”bli sedd som” familj och att ”visa fram” sig som familj. Familjevisande är

den process under vilken individer och grupper förmedlar till varandra och till relevanta andra att somliga av deras handlingar handlar om att ”göra familjesaker” och därmed bekräftar att dessa relationer är ”familjerelationer”. (Finch, 2007:72)

Framvisandet av relationerna kan ses som ett görande i sig i linje med förståelsen av familj som ett görande (Morgan, 1996). Begreppet familjevisande ger familjeforskare möjlighet att förstå betydelsen av människors sätt att göra familj genom att framhäva *vilka som tillhör* och *vilka som inte tillhör* familjen, liksom betydelsen *att bli sedd som* eller *att inte bli sedd som* familj av utomstående och av relevanta andra. Finch beskriver det så här:

Mitt huvudargument är att familjer måste framvisas och inte bara göras. Med ”framvisa” vill jag betona den grundläggande sociala karaktären av familjepraktiker, där innebörden av ens handlingar både måste förmedlas till, och förstås, av relevanta andra om handlingarna ska vara effektiva som ”familjepraktiker”. Det telefonsamtal som jag varje vecka ringer till min syster, eller den omsorg som jag visar genom att se till att ett bonusbarn får lika värdefulla julklappar som mina egna barn, är handlingar som bekräftar att jag betraktar dessa människor som en del av ”min familj”. [...] [D]essa handlingar

måste av andra tillskrivas en betydelse som är förknippad med ”familj”. (Finch, 2007:66–67)

Familjevisandet är alltså en aktivitet som både riktar sig till familjen i fråga och söker bekräftelse och erkännande av utomstående.

Finch beskriver innebörden av sitt begrepp genom att räkna med tre huvudsakliga karakteristika. För det första: familj är inte detsamma som hushåll; människor gör familj utan att dela hushåll, och barn vilkas föräldrar är separerade eller som bor i familjehem kan tillhöra flera hushåll samtidigt. För det andra: familjer är inte stabila utan föränderliga över tid: partner flyttar ihop och isär, barn växer upp och flyttar hemifrån, vuxna barn flyttar tillbaka till föräldrarna i tider av bostadsbrist och så vidare. För det tredje: förhållandet mellan en människas personliga identitet och hennes familjeidentitet förändras under livsloppet: när ett nytt barn föds blir det tidigare barnet förälder, den tidigare föräldern blir förförälder, systemen blir faster eller moster och så vidare. Familjers föränderlighet för med sig att nya familjetitlar, nya göranden och nya identiteter behöver införlivas i vars och ens personliga identitet genomgående under livet.²⁶

För många människor utsträcker sig de nära relationerna till andra hushåll som bildats genom nu upplösta äktenskap, tidigare sambor och nuvarande särbor, bonusrelationer inom och utanför det egna hemmet samt till vänner och andra anhöriga. För familjer som separerat och omskapats innebär detta att familjepraktikerna präglas av ständiga förändringar, förhandlingar och anpassningar efter de olika relationernas behov och åsikter (Smart & Neale, 1999). I vissa vänskapsrelationer tar vänner stort ansvar för varandra (se t.ex. Alsarve, 2020; Roseneil & Budgeon, 2004; Weeks et al, 2001). Det är genom de sätt på vilka personerna agerar som ”familj” gentemot varandra som familjemässigheten skapas, menar Finch. Som en följd av föränderliga levnadsmönster kan färre människor beskriva vilka som utgör deras familj bara genom att peka på vilka som ingår i deras hushåll eller genom att räkna upp sina släktband (Finch, 2007). Det gör att det blir allt viktigare för människor att ”visa fram” vilka som tillhör ens familj, eftersom det inte alls är självklart att utomstående kan avgöra detta utan vidare (Finch, 2007).

Familjevisande och den personliga identiteten

Länken till det personliga och den personliga identiteten är en annan viktig del i begreppet familjevisande. För den som inte helt känner eller vet vem eller vilka som ingår i ens familj kan detta även ha en inomsubjektslig relevans och bli en viktig del av

²⁶ Vid separationer gäller samma sak fast omvänt: den tidigare ”svärdottern” blir nu ”sonens ex”, ”bonuspappan” blir ”mammans ex” och tidigare familjegöranden och roller omfördelas.

självförståelsen.²⁷ För den vars familj skapats genom samhällelig intervention kan familjevisandet tjäna till att få en sorts bekräftelse av att även den institutionellt skapade familjen räknas. Till exempel kan det vara viktigt för barn som bor på hvb-hem²⁸ och liknande institutioner att dessa omtalas som familj, samtidigt som andra barn på hvb-hem inte identifierar sig med denna familjetillhörighet (vilket för övrigt gäller många tonåringar oavsett familjeform).

I vissa fall, skriver Finch, är det inte relationen som förändras utan omständigheterna: ett barn flyttar till en annan del av landet, någon blir sjuk, en förälder börjar arbeta efter en längre tids föräldraledighet. I dessa fall är det inte familjetillhörigheten som förändras utan de personliga identiteterna, vilket gör att det som definierar relationerna *som familj* behöver omförhandlas, omdefinieras och aktivt visas upp (Finch, 2007:71). I tonårsfamiljer behöver till exempel både tonåringarna och föräldrarna omdefiniera sin relation till varandra (Gillies et al., 2003).

Familjevisandet är viktigt för alla familjer, men allra viktigast i tider då relationerna behöver omdefinieras. För de familjer som är svårare att identifiera som "konventionella" har familjevisandet förmodligen större betydelse, menar Finch, men varnar för att:

bara fokusera på tydligt okonventionella familjer vore att bortse från en central poäng med visandet. I en värld där familjer definieras av relationernas kvalitativa art snarare än genom tillhörighet, och där individuella identiteter är djupt förbundna med dessa relationer, kräver *alla* relationer ett element av visande för att kunna upprätthållas som familjerelationer. (Finch, 2007:71, kursiv i original)

Ett bärande element i familjevisandet är att visa fram sina familjerelationers goda kvalitet. Genom livets olika skiften med deras olika behov av familjevisande är budskapet hela tiden detsamma – "det här är mina familjerelationer och de fungerar" (Finch, 2007:73). En parallell till att visa fram sin familj som fungerande är att vinna erkännande för att ens valda familj är "en familj som alla andra" (Finch, 2007:75).²⁹

Familjevisande som alldagligt görande

Familjevisande skiljer sig enligt Finch på flera sätt från de närliggande begreppen "performativitet" (Butler, 1990/1997) och "framställning" (Goffman, 1959/2020).

²⁷ Ett exempel på detta är vuxna adopterade som letar efter sina ursprungsfamiljer.

²⁸ Hem för vård eller boende.

²⁹ En intressant parallell till detta kan hittas i Jane Ribbens McCartlys, Rosalind Edwards och Val Gillies arbete, där de fann att ombildade familjer oftast inte ville identifiera sig som "styvfamiljer" utan snarare etablera sig som familj helt enkelt (Ribbens McCarthy et al., 2016).

Performativitet, så som begreppet utvecklats av Judith Butler (1990/1997) handlar mer om människors individuella identiteter än om mellanmännsliga interaktioner och har enligt Finch alltför stort fokus på individen.³⁰ Finch anser inte heller att Erving Goffmans (1959/1997) scenmetaforer fungerar eftersom de bygger på en föreställning om skillnader mellan verklighet och illusion som är alldeles för begränsad för att kunna fånga familjegörandet genom familjevisandets komplexitet (Finch, 2007:76). Begreppet "framställning" utgår från en metafor som innebär en tydlig distinktion mellan skådespelare och publik på ett sätt som inte alls överensstämmer med hur människor visar fram sina relationer och på ett sätt som överfokuserar publikens roll i familjevisandets sammanhang. Finchs standpunkt är att människor i mycket större utsträckning är både aktör och publik i sitt liv, både inomsubjektsligt och inom familjen. Goffmans "framställning" utgår dessutom från interaktioner som sker ansikte mot ansikte, medan familjevisandet är mycket bredare. I familjevisandet ingår flera pågående framvisningar som inte är direkt knutna till omedelbara handlingar. Att till exempel sätta upp bilder av barnbarnen på kylskåpet är inte en direkt "framställning" utan en form av familjevisande som försiggår utan att vare sig barnbarnen eller övrig "publik" behöver vara närvarande (Finch, 2007: 77).

Familjevisande genom berättelser och föremål

Familjevisande sker även med hjälp av fysiska föremål som arvegods, gåvor, teckningar och fotografier med en familjedimension. Utöver detta är berättelser en viktig del av familjevisandet. När människor berättar om sin familj för utomstående är det ett familjevisande som pågår. Men de familjehistorier som berättas och återberättas inom familjen, om familjen eller dess medlemmar, utgör också ett familjevisande som riktas mot både utomstående och andra inom familjen, som en bekräftelse på tillhörighet. Det är genom dessa berättelser som individer kan ge mening åt sina liv. Genom berättelserna skapas och situeras "en accepterad repertoar av vad 'familj' betyder", och eftersom berättelser är dynamiska kan de anpassas och utvecklas allt eftersom relationer görs och görs om över tid (Finch, 2007:78).

Sociologen Carol Smart (2007) skriver att "familjer ger det sammanhang där vi lär oss vad som ska kommas ihåg och vad som ska glömmas bort" (Smart, 2007:40). Genom berättelser, foton och filmupptagningar från "speciella tillfällen" skapas familjemässighet och band till andra inom familjen och även till personer som funnits och händelser som ägt rum före vår födelse. Allt detta gör att vi kan känna familjetillhörighet till släktingar vi aldrig träffat och platser vi inte besökt. Smart skriver att "detta skapande av minnen, speciellt gemensamma minnen, skapar starka band,

³⁰ Förenklat innebär performativitet en handling vars syfte uppnås genom själva utförandet av handlingen. Enligt Butler utgör även yttranden handlingar.

även om dessa band i slutändan kan kännas begränsande och negativa för somliga” (Smart, 2007:40).

Familjeberättelser ska inte förstås som sammanfattningar av vad människor i familjer i allmänhet gör, eller som utläggningar av moraliska regler om vad människor bör göra, utan snarare som berättelser ”genom vilka människor försöker knyta sina egna erfarenheter och sin förståelse av dem till ett mer generaliserat mönster av sociala betydelser av släktskap” (Finch, 2007:78).

Familjevisande är grundläggande för att framgångsrikt kunna konstituera sina familjerelationer som meningsfulla inslag i sin sociala värld (Finch, 2007). Eftersom familjerelationer både definieras och upplevs utifrån deras kvalitet och inte utgör någonting i sig själva därutöver, behöver familjerelationerna både *göras* och *visas* för andra (Finch, 2007:79). För informanterna i den här avhandlingen, villas familjer utgörs av bonusrelationer, kan familjevisandet vara en särskilt framträdande praktik som tjänar till att befästa relationernas betydelse och få deras riktighet bekräftad inbördes och av omgivningen.

Personligt liv

Teorin *personal life*, som jag översatt till ”personligt liv-teorin”, har utvecklats av Carol Smart (2007). Utgångspunkten är att människors primära relationer utgörs av fler relationer än biofamiljens, vilket också är min utgångspunkt i denna avhandling. Det vidare fokuset på vilka relationer som är viktiga i en människas liv gör att personligt liv-teorin bättre svarar mot hur människor lever sina liv än de familjeteorier som enbart inriktar sig på hushåll eller biologiska släktskap. Människors identitet och känsla av tillhörighet bottenar i många olika sorters relationer och skiftar under livsloppet. Det är till exempel vanligt att nära vänner ses som och behandlas som familj, liksom det är vanligt att vänner och valda familjer står för både känslomässigt och materiellt stöd och omsorg (se t.ex. Alenius Wallin, 2015; Alsarve, 2017; Goedecke, 2022; Roseneil & Budgeon, 2004). Familjetillhörighet kan även vinnas genom tillhörighet till en grupp, ett gäng eller en subkultur (May, 2013). Personligt liv-teorins breda fokus gör att även andra, som exempelvis avlidna släktingar, kan räknas till ens familj (se t.ex. Mason, 2018), och att husdjur kan ses som betydelsefulla familjemedlemmar (se t.ex. Tipper, 2011).

Personligt liv-teorin betonar idéer om anknytning, relationalitet och inbäddning, och Smart menar att de relationer människor formar kan anses ha stråk av valbarhet samtidigt som valen görs utifrån tre villkor. För det första är människor inbäddade i tidigare erfarenheter av familjegörande från sina ursprungsfamiljer; för det andra konstruerar vi våra relationer i förhållande till det samhälle vi är en del av; och för det

tredje struktureras relationerna utifrån samhälleliga förhållanden och omständigheter som till exempel social klass, etnisk tillhörighet och kön.

Enligt Smart har individualitetsteoretiker (som Giddens, 1995; Beck & Beck-Gernsheim, 1995; Bauman, 2000; med flera) överdrivit omfattningen av "familjens fragmentering" (Smart, 2007). Hon menar i stället att människor är inbäddade i sociala strukturer och gemenskaper som går utanför det som i klassisk sociologi ses som familj. På detta sätt liknar Smarts argumentation de slutsatser som Kath Weston (1991) drar om valda familjer. Weston intervjuade homosexuella män och kvinnor och kom fram till att intervjupersonerna både skapade nya familjer inom sin hbtq-community och strävade efter att upprätthålla banden till sina ursprungsfamiljer. Den tidigare uppfattningen var att människor som utmanar heteronormen oftast bröt med eller blev utstötta ur sina ursprungsfamiljer. Personligt liv-teorin utgår från att livet måste förstås utifrån alla aspekter där olika typer av relationer får plats. Därmed står teorin för en förståelse av familj som är ännu vidare än Morgans "familjepraktiker" (Morgan, 1996).

Distinktionen mellan det att leva ett "individuellt liv" och det att leva ett "personligt liv" är viktig i teorin om personligt liv. Det personliga livet, menar Smart (2007), är inbäddat i de relationer vi har omkring oss: allt en person gör, tycker, säger eller vill har på något sätt en relationell dimension. En persons åsikter eller värderingar är inte bara hans "egna", eftersom åsikter, tankar och värderingar har kommit till i samtal och genom händelser där även andra personer varit inblandade och genomsyras dessutom av de diskurser som finns i samhället.

Personligt liv-teorin erbjuder med andra ord en vid syn på familj, där olika aspekter av att vara relaterad vävs in, som att ha gemensamma minnen och erfarenheter, att vara del i varandras livsprojekt eller att utveckla starka känslomässiga och sociala band till varandra. På så sätt menar Carol Smart:

Att leva ett personligt liv är att ha handlingsfrihet och göra val, men den personlighet som underförstås i begreppet kräver närvaro av andra som svarar på och kontextualiserar dessa handlingar och val. Personligt liv är ett reflexivt tillstånd, men det är inte privat, och det levs ut i förhållande till ens klassposition, etnicitet, kön och så vidare. (Smart, 2007:28)

I stället för att fokusera på fragmentering bör vi enligt Smart studera samhörigheten för att på så sätt bättre bidra till förståelsen av människors verkliga erfarenheter och levda liv (Smart, 2007). En annan kritik hon för fram handlar om att tidigare familjesociologiska teorier överfokuserat kärnfamiljen, vilket gjort att forskare förbisett komplexiteten i dagens familjeliv och därmed reproducerat en bild av familj som allt färre kan identifiera sig med. Synen på människor som solitära individer fria att "välja" sina liv och relationer ger inte en rättvisande bild av hur människor faktiskt lever sina liv. Människor är inte fullständigt fria och fristående individer som oberoende av

varandra kan bestämma hur de vill göra familj eller fullt ut välja vilka typer av relationer de är inblandade i och avsluta dem när som helst.

Kritik och försvar för personligt liv-teorin

Enligt kritik som riktats mot personligt liv-teorin (och mot begreppet familjepraktiker) kan teorin bli alltför relativistisk om i stort sett alla relationer kan ingå i familjebegreppet. Rosalind Edwards och Val Gillies varnar till exempel för att viktiga familjeområden riskerar att försvinna ur sikte om familjeforskare inriktar sig på personligt liv snarare än på familj och att det blir svårt att följa upp olika politiska åtgärder (Edwards & Gillies, 2012). Michael Gilding (2010) menar att familjeforskningen rört sig alltför långt bort från en strukturell förståelse av familj till förmån för en familjeuppfattning byggd på val och reflexivitet. Han hävdar till exempel att Carol Smart och Bren Neale (1999) framhåller att "inbäddning" inte innebär institutionalisering och att de därmed helt avstår från att se familjen som en institution (Gilding, 2010:759).

Å ena sidan kan kritikernas oro för familjens avinstitutionalisering förstås som en oro för att forskning om familjer ska komma att marginaliseras om familj uppfattas bredare.³¹ Å andra sidan kan kritiken också tolkas som en vilja att upprätthålla en normativ familjeförståelse genom att tydliggöra en norm som i mycket familjeforskning fortfarande ligger nära strukturfunktionalismen.

Andra begrepp än "familj" har något distinkt att erbjuda, men vi är verkligen oroade över dessa begrepps förmåga att engagera sig med familj generellt, och särskilt oroade för konsekvenserna av detta för de familjer som åberopas och utgör måltavlor på ett allt intensivare sätt. (Edwards & Gillies, 2012: 435)

Edwards och Gillies (2012) verkar oroas av att utgångspunkten *personligt liv* osynliggör tidigare kamper, vilket kan leda till att forskning om familj blir mer marginaliserad med hänvisning till att det enbart handlar om det personliga och inte alls om det politiska.

Kritiken har bemötts av bland andra Vanessa May (2012), som lyfter fram hur Smart (2007) genom personligt liv-teorin lyckats föra fram nya perspektiv och nya idéer om hur vi kan se på familj i förhållande till "individualiseringstenen" (May, 2012:416).

I stället för att försöka lägga fram en "generell teori" var Smarts bidrag begreppsligt och syftade till att skifta fokus från frågan om hur vi bör tolka förändringar i "familjeform" (till exempel ökning av skilsmäsofrekvens, ökning av samboende, uppskjutet

³¹ Denna oro kan jämföras med kritiken mot att "jämsliddhet" byts ut mot "mångfald" eller att ordet "föräldrar" används utifrån synpunkten att både mammor och pappor är lika viktiga, ett förfarande som i praktiken lett till att kvinnors särskilda utsatthet som mammor, samt att bristande jämsliddhet mellan män och kvinnor som föräldrar hållits dold (Daly, 2013; Gillies, 2012).

föräldraskap) till frågan om vilka frågor sociologer ställer och vilken utgångspunkt undersökningen har. (May, 2012:416)

May lyfter även fram hur Jennifer Mason (2008) på liknande sätt har försökt lyfta personligt liv-teorin i förhållande till forskning om släktskap. Med hjälp av personligt liv-teorin har Mason sökt undersöka hur släktskap tar plats och förstås i människors liv utifrån hur de lever snarare än utifrån ett färdigt familjebegrepp. May försvarar Smarts (2007) uppmaning att utgå från människor som sammanlänkade och inbäddade i relationella vävar och menar att dessa relationella vävar bör bilda utgångspunkten, inte människor som isolerade individer. Hon påpekar att sociologer kan fortsätta att betrakta familjen som en institution, men att detta inte alltid behöver vara utgångspunkten (May, 2012: 416).

Min uppfattning är att vissa familjeformer uppfyller de institutionella kriterierna, på gott och ont, men att det finns det många andra familjeformer som inte vunnit det erkännande som utgör förutsättningen för status som institution. Familjer som inte är ”erkännbara” (Butler, 2009) står utanför den institutionella ordningen, och personligt liv-teorin kan användas för att minska glappet mellan samhällets institutioner och de sätt på vilka människor lever sina liv.

Den avsaknad av tillförlitlig statistik om bonusrelationer som jag pekade på i bakgrundskapitlet är endast *ett* exempel på hur en snäv institutionell syn på familj bidrar till att reproducera vissa familjer och familjerelationer som betydelsefulla och begripliga, medan andra familjetyper och familjerelationer marginaliseras. Genom att anlägga en personligt liv-teoretisk ansats bygger den familjeförståelse jag utgår från i avhandlingen på en öppen och inkluderande definition av familj som baseras på hur informanterna definierar sina relationer.

Omsorgsteoretiska utgångspunkter

Centrala för den här avhandlingen är de omsorgspraktiker som äger rum mellan människor i bonusfamiljer. Omsorg är en både praktisk och emotionell praktik (Eldén, 2016; Mason, 1996) som ofta är underskattad i förhållande till hur mycket ansträngning den är förknippad med och hur många olika slags handlingar som omsorgssituationer kräver (Eldén & Anving, 2019).

Inom den feministiska omsorgsetiken betraktas omsorgsgörande som en grundläggande förutsättning för mänskligt liv som därför bör uppvärderas (Tronto, 1993), och obetalt omsorgsgörande (ofta kvinnors) ses som en grund till att det ojämlika kapitalistiska samhället kan bestå (Hartmann, 1979; Fraser, 2016). Många av de feministiska teoretiker som forskat om omsorg har lyft fram det obetalda

omsorgsgörandet och beskrivit omsorgsgörande både som arbete och som kärlek (Finch & Groves, 1983; Wærness, 1984; Ungerson, 1990; Graham, 1991; hooks, 2016).

Kari Wærness (1984) argumenterar för att omsorgsbehov är socialt konstruerade, vilket innebär att de formas i anslutning till den rådande kontexten och historiska förhållanden. Till exempel struktureras barns omsorgsbehov utifrån omständigheter i deras omgivning och den tidpunkt i historien som undersöks. Vidare påpekar Wærness att uppfattningen om vad som utgör god omsorg är föränderlig, eftersom behov av omsorg kontinuerligt förändras över tid (Wærness, 1984). Hon diskuterar också att omsorg kan utövas inom både symmetriska och asymmetriska relationer, där symmetriska relationer innebär ömsesidigt utbyte och asymmetriska relationer innebär att en part agerar som omsorgsgivare och den andra som mottagare av omsorg (Wærness, 1984). En kritik som riktats mot denna syn på omsorg är att omsorgsgörandet reduceras till en uppdelning mellan givare och mottagare och att viktiga relationella aspekter av omsorgsgivandet därmed förbises, som till exempel att hänsyn ofta behöver tas till flera andra i olika relationer. Jennifer Mason (1996) utgår däremot från att omsorgsgörande sker utifrån en relationell praktik där omsorgen är sammanflätad med de relationer inom vilka omsorg görs. Hon motsätter sig tidigare essentiella idéer om att kvinnor skulle ha en särskild moral och etik baserad på deras omsorg och ansvar för andra. Även om det är vanligast att kvinnor varit huvudansvariga för omsorgsgörande, så finns det också många män som gör eller gjort mycket omsorg (t.ex. Finch & Mason, 1993). Hon menar att det empiriskt går att fastslå att både män och kvinnor gör omsorg, men att mäns omsorgsgörande är mindre vanligt och mindre omfattande. Mason menar också att andra dikotomier som förutsätter en uppdelning mellan kropp/sinne, tanke/känsla eller arbete/kärlek bör undvikas.

Omsorg är en etiskt komplicerad aktivitet som inbegriper moraliskt tänkande. Det är inte möjligt att täcka in vad omsorg är och vad omsorg gör om den delas upp i omsorg i form av arbete och omsorg i form av kärlek, eftersom dessa olika aspekter av omsorgsgörandet överlappar varandra (Mason, 1996). Inte heller kan förvärvandet av förmågan till omsorgsgörande förklara varför människor gör eller inte gör omsorg eller varför de känner ansvar för att göra det. Mason har därför infört de två begreppen "kännande aktivitet" (*sentient activity*) och "aktivt ansvarskännande" (*active sensibility*).³² "Kännande aktivitet" åsyftar det tänkande och kännande som är nödvändigt för att en omsorgssituation ska fungera. Exempel på det kan vara att bry sig om eller oroa sig för någon, att vara uppmärksam på någons behov eller att aktivt gripa in i andras relationer. "Aktivt ansvarskännande" handlar om känslan av att vara ansvarig för och engagerad i andra människor: den empatiska förmågan att aktivt känna in vad

³² Översättning Samzelius 2023.

situationen kräver och känslan av ansvar som något att (ständigt) förhålla sig till (Mason, 1996).

Masons teoretisering av människors engagemang i omsorg utgår ifrån tre premisser. För det första är omsorgsengagemang något specifikt, förhandlat och relationellt. Det innebär att omsorg försiggår inom en särskild relation där det riktas mot specifika andra och deras behov. På så sätt utvecklas omsorgsengagemanget relationellt utifrån de föreliggande behoven. För det andra omfattar omsorgsengagemanget en variation av olika aktiviteter som kan rymma fysisk omsorg eller stödjande uppgifter, men också moraliska aspekter av engagemang för andra. För det tredje finns det en komponent i form av de känslor och det tänkande som ligger till grund för omsorgsengagemanget och som är viktiga både för omsorgsaktiviteten och för den relationella process under vilken omsorgen utvecklas (Mason, 1996:26). Den tänkande och kännande dimensionen är viktiga komponenter i hur omsorg görs och förstås.

Masons förståelse av omsorg rymmer sådant som att *tillgodose, notera, uppmärksamma, lyssna, hörsamma, vara inställd på, se, konstruera, tolka, studera* och *visa intresse* för specifika andras *behov, hälsa, välmående, beteende, gillande och ogillande, humör, individualitet, karaktär* och *relationer*. Eller att *tänka igenom, oro sig för, organisera, planera* och *samordna* relationer mellan sig själv och andra *samt* relationer mellan specifika andra. Hon menar att omsorg handlar om att se vad den specifika andra gillar och behöver, vilket förutsätter ett kunnande som inte bara råkar finns där utan tar tid att lära sig och att utföra, där mycket av tanken bakom omsorgsgörandet aldrig delges andra (Mason, 1996:30).

För att förstå relationer mellan bonusföräldrar och bonusbarnbarn är det nödvändigt med en omsorgsförståelse som tar hänsyn till omsorgsgörandets relationella aspekter, vilket Masons teori gör. Hennes centrala argument är att kännande aktivitet och aktivt ansvarskännande utvecklas och görs *relationellt* med *specifika* familjemedlemmar i en *specifik* social och kulturell kontext. På detta sätt passar Masons omsorgsdefinition väl ihop med både personligt liv-teorin, teorin om familjepraktiker och teorin om familjevisande. Den tar höjd för att omsorg kan göras på olika sätt och ges olika betydelser beroende på varje specifik bonusrelation.

Relationalitet: om tillhörighet, samhörighet och erkännande

Känslan av tillhörighet och känslan av samhörighet är två närbesläktade begrepp som jag använder för att förstå informanternas bonusrelationer. För att förstå hur tillhörighet och samhörighet speglas i mellanmänniska relationer använder jag

begreppet ”erkännande”. Begreppen är användbara även för att förstå frånvaron av dessa känslor och göranden när det gäller bonusrelationer.

Tillhörighet beskriver känslan av att vara del av en viss grupp eller ett visst samhälle och är ofta knuten till en persons identitet och självkänsla. Tillhörighet kan växa fram ur gemensamma minnen och erfarenheter, av att dela samma historia eller kulturella bakgrund. Den innebär ofta en känsla av ömsesidig stöttning och trygghet.

Samhörighet handlar om känslomässiga anknytningar och gemensamma erfarenheter människor emellan. Samhörigheten bygger på gemensamma intressen, värderingar eller kulturellt arv, bidrar till att binda människor samman och skapar starka sociala band. Inom familjesociologin anses både samhörighet och tillhörighet viktiga för att bygga och upprätthålla starka familjerelationer.

Erkännande i denna avhandling syftar på bekräftelsen eller godkännandet av någons identitet och tillhörighet som familjemedlem. Erkännande är en social process under vilken individer eller grupper bekräftas i sina rättigheter, känslor eller personliga insatser. Erkännande kan anta olika former, såsom verbala uttryck för uppskattning, tilldelning av ansvar och inkludering i beslutsfattande processer. Inom filosofin har erkännande diskuterats som ett grundläggande mänskligt behov och en viktig aspekt av identitetsskapande och självförståelse. Sociologiskt och psykologiskt betraktat är erkännande en central del av mellanmänskliga relationer som påverkar människors välbefinnande och självkänsla.

Tillhörighet och samhörighet

Tillhörighet som begrepp utgår från att människor förstår sig själva i en relationell värld som är komplex och erbjuder dem mångahanda och ibland motstridiga noder av tillhörighet, vilka dessutom förändras under livsloppet. För förklaring av begreppet utgår jag från Vanessa Mays bok *Connecting self to society. Belonging in a changing world* (2013), där definitionen av ”tillhörighet” (*belonging*) i sin tur utgår från Linn Millers (2003):

Tillhörighet är en känsla som ger oss en uppfattning av lätthet eller överensstämmelse med den vi är i oss själva och en känsla av överensstämmelse med de olika fysiska och sociala sammanhang inom vilka vi lever våra liv. (Miller, 2003:220; i May, 2013:78)

Tillhörighet är enligt May en central aspekt av att vara människa, och i citatet här ovan beskrivs tillhörighet som en känsla av ”lätthet”, att befinna sig i samklang och i överensstämmelse med sin omgivning. Känslan av att höra till är ofta så självklar att den blir omärklig, och det är detta som Jennifer Mason (2018) utforskar i sin bok *Affinities*, där hon utvecklar tankar om ”samsörighet” (*affinities*).

I överensstämmelse med personligt liv-teorin utgår May från att människor är relationella och därmed ständigt befinner sig i föränderliga relationer med andra. För att förstå förhållandet mellan människa och samhälle är det viktigt att betrakta människor som relationella varelser, vilket innebär att andra människor är avgörande för ens självförståelse. May hävdar att självet uttrycks genom förbindelsen med andra individer, men att människor också kan känna tillhörighet till platser, kulturella sammanhang och materiella objekt.

Att bli bekräftad som en person som hör till, eller att själv tillskriva sig en grupp-tillhörighet, kommer till stånd genom relationer. Tillhörighet kan därför inte förstås som något individuellt, utan är något som görs, bekräftas, befästs eller motsägs genom andra. Processen att bli accepterad och att få höra till försiggår inom subjektet i riktning *mot* andra, genom bekräftelsen *från* andra och är något som ges *till* andra. Tillsammans med vissa personer framträder en känsla av att höra till, och tillsammans med andra personer en känsla av att vara annorlunda och att inte höra till. En persons familj förväntas till exempel utgöra en viktig källa för tillhörighet (May, 2013:114), och därför är tillhörighet ett viktigt begrepp i min analys. Känslan av att höra till kan förändras både genom sådant som sker i yttre, som att en plats eller ett område förändras, och sådant som sker i det inre, när människor själva förändras (May, 2013), och är på så sätt även sammanvävd med känslan av tid. Ett vanligt antagande om familjerelationers förlopp är att dessa inleds när ett barn föds eller adopteras och att de därefter fortgår tills livet tar slut. Bonusrelationer har andra premisser. En bonusrelation kan inledas lite när som helst i livet, vilket framhäver det faktum att familjerelationer inte är bestående utan kan avbrytas eller pausas.

Tidens betydelse för bonusrelationer kan förstås utifrån deras samband med samhälleliga *temporala skript* och *sociala klockor* (May, 2019), det vill säga en normativ förväntan om att människor ska nå vissa "hållplatser" i en viss ordning och inom en viss tid under livsloppet. Bonusrelationer följer inte dessa temporala skript. Hållplatsen "bonusförälder" kan till exempel uppnås utan att föregås av hållplatsen "föräldraskap" och inträda vid "fel" tidpunkt i livet.

Familjerelationer behöver inte betraktas som livslånga och uppfattningen om relationen kan skilja sig mycket åt mellan olika släktingar inom samma familj (Mason, 2018). Barnen i bonusfamiljen kan ha funnits längre i familjen än några av de vuxna, vilket omkullkastar antagandet om att de äldsta i familjen funnits där längst och idén om att "slakten följa slaktens gång".

Tid upplevs som en viktig aspekt i känslan av tillhörighet och är sammanvävd med de delar av relationaliteten som handlar om att skapa gemensamma minnen, att ha delat tid tillsammans och att förvänta sig en gemensam framtid (May, 2016a). May lägger fram sambanden mellan tid, jag och tillhörighet och beskriver tillhörighet som en i grunden tidslig erfarenhet (May, 2016a). Tillhörigheten kan vara varaktig eller flyktig,

och May hävdar att varaktigheten bidrar till att bygga upp ett sammanhållet jag över tid. Hon hävdar att ”en känsla av ett sammanhängande jag delvis uppnås genom den linjära temporaliteten hos varaktiga erfarenheter av samhörighet med människor, särskilt vänner” (May, 2016a: 635). Detta sätt att se på tillhörighet är tillämpligt på bonusrelationers tillfälliga karaktär.

Enligt May är synen på tillhörighet som något som byggs upp över tid en konsekvens av västerländska samhällens förståelse av tiden som linjär och jaget som singulärt. Mason menar att samhörighet inte fungerar enligt den linjära tidens logik, då det sensoriska minnet är tidlöst,³³ vilket gör att förståelsen av likhet mellan släktingar kan hoppa över en generation (Mason, 2018). Dessa ”egenheter” eller ”trix” hos tiden bidrar till ”samlhörighetens styrka” (Mason, 2018:191).

Makt och identitet i tillhörighetsprocessen

Tillhörighet är inte något apolitiskt utan invävt i samhälleliga och relationella maktaspekter mellan människor, och känslan av tillhörighet bygger åtminstone delvis på likhet (May, 2013:129). Eftersom identifikation enligt May alltid involverar andra är den en relationell process, vilket även går hand i hand med förståelsen om livet som något personligt snarare än som något individuellt (May, 2013:4). I interaktionen med andra människor pågår ständiga medvetna och omedvetna manifestationer av vår tillhörighet med olika grupper. När det gäller olika riktningar för tillhörighet gör May en uppdelning baserad på Richard Jenkins (2000):

Genom självidentifikation beskrivs tillhörighet som att personen identifierar sig med andra, med en grupp, en plats eller med en kulturell företeelse. När någons tillhörighet däremot identifieras av någon annan, utifrån, blir beskrivningen lätt kategorisk: personen anses tillhöra en viss sort eller en viss grupp (Jenkins, 2000:7–8; i May, 2013:4).

Konstruktioner av självet är följaktligen en process som pågår både individuellt, där subjektet till exempel kan vilja tillhöra en viss grupp eller kontext, och gemensamt, eftersom de andra, de som personen vill tillhöra, antingen kan acceptera och inkludera personen eller stöta bort vederbörande. Tillhörighet är på detta sätt sammanflätat med makt. Makten kan manifesteras antingen utifrån möjligheten att inkludera eller exkludera eller genom en tillhörighet som tillskrivs människor utan att de själva fått möjlighet att välja om de vill höra till. Därtill har olika tillhörigheter olika status i samhället, varför tillskrivning av tillhörighet i sig utgör en makthandling. Många tillhörigheter är produkten av yttre, och ibland strukturella, omständigheter. Eftersom allt enligt personligt liv-teorin är under ständig förändring – relationerna, omvärlden och människorna själva – ändras också vad och vilka en person känner tillhörighet med.

³³ I original *out of time*.

Den ständigt omskapade tillhörigheten är delvis aktiv och delvis passiv, eftersom den det gäller har inflytande över vissa delar men inte fullt ut (May, 2013:90).

De flesta människor anser sig tillhöra fler än en grupp, fler än en plats och ofta flera kulturer. På så sätt är självet byggt på överlappningar och varierade sammanhang (May, 2013:8). Detta är grunden till att May vill använda begreppet tillhörighet snarare än begreppet identitet, eftersom det förra bättre ringar in människans önskan om att höra till³⁴ platser och personer men också säger något om vad personen ser sig som eller vad hen vill bli. På så sätt fångar önskan om att höra till den föränderliga karaktären av tillhörighet, eftersom en persons önskan om tillhörighet kan gälla både här och nu likaväl som i en föreställd framtid. Medan begreppet identitet har fokus på den singulära individen, fokuserar begreppet tillhörighet på vad som knyter människor samman.

Känslan av att vara lik eller att inte vara lik någon, att höra ihop eller att inte höra ihop, kan ha särskilda betydelser i en bonuskontext. Därmed blir en teoretisering av känslor av samhörighet och tillhörighet betydelsefull för förståelsen av hur bonusbarnbarn och bonusföräldrar beskriver sina bonusrelationer.

Förståelse av tillhörighet genom vardagliga erfarenheter

May föreslår att forskare ska utgå ifrån människors vardagliga erfarenhet av tillhörighet för att sammanlänka förståelsen av makro- och mikronivåer i samhället (May, 2013:6). Ett exempel hon ger är att när en forskare som väljer att forska om "ensamstående mammor" leder det till att alla aspekter av informantens liv ses genom "ensamstående mamma-linsen". Mammans eventuella ekonomiska problem eller hälsoproblem, hennes barns skolprestationer och dylikt förstås därmed som relaterade till kvinnans liv som just *ensamstående mamma*. Om forskaren istället tar kvinnans biografi som utgångspunkt blir det hennes bakgrund, hennes sociala tillhörighet och samhällets generella attityder till ensamstående mödrar som synliggörs. När människor reduceras till sociala kategorier osynliggörs allt annat i informantens liv, och forskaren riskerar att landa i samma kategoriseringar som hon utgick från (May, 2013:7). Dessutom har sociala kategorier mycket liten bäring på mångfalden av erfarenheter (Miller, 2007: 291–292). Teoretiskt korresponderar detta med mitt sätt att inte endast utgå från *en* kategorisering av bonusföräldrar eller bonusbarnbarn, utan från en bred förståelse av "bonus", där informantens livsnarrativ och erfarenheter står i centrum. Det som intresserar mig är vad som får människor att göra eller inte göra dessa relationer, inte så mycket hur relationerna kan etiketteras.

"Erfarenhet blir bara meningsfull när vi reflekterar över den och ger den mening" skriver May (2013:59), och meningen kommer inte ifrån en person själv utan är en

³⁴I original *desire of attachment*.

konstruktion som skapas i interaktion med andra. En för människor gemensam omgivning förbinds med en gemensam mening som skapar tillhörighet. Konstruktionen av verkligheten är precis det – en värld vi har gemensam. ”Vi ser saker och ting som de är, naturligt icke-ifrågasatta utifrån vår sociala position, utan att förstå att det är därifrån vi ser dem” (May, 2013: 60). Människor anpassar sig efter omgivningen och de ritualer som förväntas i just den situationen och på just den platsen. Ett exempel på hur förståelsen anpassas efter den sociala kontexten är att människors förståelse av familj visserligen har förändrats, men att vi ändå tänker att ”det här är vad familj är” och inte ”det här är hur familj förstås i min kultur” (May, 2013: 60).

Sensorisk samhörighet

Jennifer Masons (2018) grundläggande förståelse av samhörighet är att förnimmelser flödar genom och genereras i möten, en mer interaktiv förståelse av det sinnliga än vad som är vanligt inom samhällsvetenskapen. Mason bygger sin förståelse av samhörighet på ogrepbara men kraftfulla erfarenheter av släktskap i vid bemärkelse. Det kan handla om sådant som att leta efter släktdrag inom familjer, att som donator beskriva sin bindning eller icke-bindning till det barn som är resultatet av en könscellsdonation eller att som hjärttransplanterad person utveckla en relation med organdonatorns efterlevande anhöriga.

Frågor som vad det är som gör att någon kan känna omedelbar samhörighet med en person den just upptäckt att den är släkt med, vad som gör genetiska släktband viktiga för så många eller hur det kan komma sig att en person beskriver sig som ”hel” först efter att fått veta vem som är hens biologiska förälder kan enligt Mason förstås genom begreppet samhörighet:

Samhörighet är kraftfulla förbindelser som uppstår och betyder något. Det är möten där det är möjligt att identifiera en gnista eller en laddning av förbindelse som gör det personliga livet karismatiskt, förtrollar det eller till och med förgiftar det. Samhörighet är de förbindelser som känns ”släktgjorda” på något sätt, eller som gör saker besläktade, oavsett om de innefattar en familje- eller släktskapslänk enligt en gängse definition, och faktiskt kommer vi att se att samhörighet kan uppstå även mellan andra element än människor. Avgörande är att samhörigheter är personliga förbindelser med *styrka*. (Mason, 2018:1, kursivering i original)

Det är förbindelse som skapar samhörighet och gör att människor känner sig besläktade, där *styrkan i anknytningen* utgör huvudsakligt fokus för samhörigheten och inte ett eventuellt biologiskt eller genetiskt släktskap. Samhörighet ska därför inte förstås som ett begreppsliiggörande av en speciell kategori eller som ett sätt att inordna eller klara upp relationella bindningar. Det är inte vad eller vem som förenas utan

bindningen eller laddningen och energin mellan personerna i fråga som utgör hennes empiriska intresse. Samhörighet är något lev, menar hon, ”den är en öppning varigenom världen kan ses” (Mason, 2018: 2). Samhörighet kan upplevas som både ”av oss” och ”bortom oss” lika simultant som kraftfullt, och det är genom sinnliga förnimmelser som samhörigheten blir levande (Mason, 2018:3).

Masons förståelse av sinnesintryck ligger nära en fenomenologisk förståelse av känsloförnimmelser (inspirerad av Merleau-Ponty), och hon använder ordet *sensorisk-kinestetisk* för att beskriva samhörighetens och förnimmelsernas mångdimensionella och rörliga natur. Sinnena samverkar och människors sensoriska förbindelse med världen ”strömmar genom och genereras i *möten*” (Mason, 2018:9, kursivering i original). På så sätt går Masons förståelse av känsloförnimmelser utöver en uppfattning av förnimmelserna som utifrån kommande stimuli som regleras genom kroppens receptorer eller mentala förmågor. Det sensorisk-kinestetiska begränsar sig inte till mellanmännsliga relationer, eftersom minne och fantasi gör att vi kan förflytta oss genom tid och rum och relationer. Vi känner av varandra, menar hon. Samhörighet kan uppstå genom att en person känner igen något hos en annan, att något tycks välbekant, vilket kan handla om ytterst subtila förnimmelser.

Mason har utvecklat en metodik som går ut på att använda ”fasetter” av ett problem, ungefär som att se på frågan genom en prisma där prismans olika fasetter ger olika ingångar till problemet eller visar fram det genom ett särskilt ljus. Snarare än att försöka beskriva och dokumentera alla dimensioner av ett problem, utgår hon från ”blixtar av insikt” som erhållits genom de fasetter hon valt ut av strategiska och konstnärliga skäl (Mason, 2018: 4, se också metodkapitlet i denna avhandling).³⁵

Utifrån empiriska exempel från intervjuer med barn konstaterar Mason att barn inte beskriver sina relationer utifrån kategorisering eller färdiga konstruktioner, utan mer utifrån sina sinnesintryck. För barn är det viktigt ”hur andra är”³⁶ på ett sensoriskt plan (Mason, 2018:18). Barn som beskriver sina relationer imiterar röster, spelar upp situationer, beskriver hur någon ser ut, går, låter, luktar eller känns, skriver hon. Barns beskrivningar av personer och relationer går inte att skilja från det sensoriska. En pojke i hennes studie beskrev till exempel alla sina relationer utifrån om personerna i fråga var högljudda eller lugna. De personer han hade svårt för beskrevs som högljudda, och de han var trygg med beskrevs som stillsamma (Mason, 2018:22). I vuxnas beskrivningar av relationer och personer är sinnesintrycken inte alls lika framträdande, menar hon, vilket kan bero på att de med tiden mist lite av sin sensation eller på att socialisationen skalat bort denna typ av berättande (Mason, 2018:29).

³⁵ Fasetterna hämtar hon både från vetenskapliga källor och från insikter genom skönlitteratur, poesi och musik.

³⁶ I original *how others are like* (Mason, 2018:18).

Erkännande

Begreppet *erkännande* används i avhandlingen för att begripliggöra den relationella aspekten av att inkludera eller exkludera personer i sin familjeförståelse. Erkännandebegreppet är även relaterat till begreppet familjevisande på så sätt att det senare kan ses som en form för erkännande. Detta är en viktig aspekt när det gäller bonusrelationer, eftersom erkännande är en elementär förutsättning för känslan av tillhörighet och samhörighet.

Den beskrivning av erkännande som jag inspirerats av i denna avhandling utgår från filosofen Axel Honneths modell för erkännande (2003). Jag har under analysarbetet utvecklat modellen så att den bli tillämplig på de perspektiv som anläggs i avhandlingens analys. Mina omarbetningar beskrivs här i anslutning till Honneths modell.

Enligt Honneth sker erkännande i en relationell process och är grundläggande för att en människa ska utveckla individuellt självförverkligande. Han beskriver tre former av erkännande som måste föreligga för att en människa ska kunna utveckla *erkännande för sig själv: kärlek*, som enligt Honneth härrör från en persons primärrelationer och grundläggs i barndomen; *rätt*, som handlar om relationer till människor utanför primärrelationerna; och *solidaritet*, som handlar om relationerna till de personer som tillhör samma värdegemenskap.³⁷ I analysen vidareutvecklar jag Honneths olika erkännandeformer och knyter dem till tre olika principer som jag menar att informanterna använder sig av för att förstå, förklara och rättfärdiga sina bonusgöranden och sin familjesyn.

Kärlek, plikten till omsorg och den biologiska principen

Kärlek, den första av Honneths erkännandeformer, är den mest grundläggande formen av erkännande och utgår från primärrelationerna. Denna form av erkännande utgörs av alla relationer med starka bindningar mellan ett fåtal personer, som till exempel relationen mellan föräldrar och barn, vänskap och erotisk intimitet (Honneth, 2003:108). Kärlek i vid bemärkelse handlar om att uppnå balans mellan självständighet och emotionellt beroende. Genom denna erkännandeform kan ett basalt självförtroende utvecklas hos barn utifrån vissheten om att den känslomässiga bindningen är bestående.

³⁷ I sina senare arbeten har Honneth modifierat denna uppdelning vid flera tillfällen. Först ändrades den tredje formen av erkännande, solidaritet, till "prestation" (*leistung*) och en fjärde form tillkom i form av "institutionaliserad individualism" (*institutionalisierter individualismus*), som betecknade en sfär för experimentellt självförverkligande (Heidegren, 2022:1). I Honneths arbeten från 2012 har de olika erkännandebegreppen delats in i fem nya kategorier. Jag utgår dock från de erkännandebegrepp Honneth lägger fram i sin bok från 2003, då dessa passar bättre för den uppdelning jag gör i min analys.

Vidare knyter Honneth en moralisk plikt till var och en av erkännandenivåerna. På erkännandenivån kärlek handlar det om *plikten till omsorg*, vilket kan ses som att Honneth ser omsorgsgörande som både kärlek och plikt. De olika erkännandenivåerna kan stå i konflikt med varandra, vilket han exemplifierar med att plikten till omsorg kan göra det moraliskt rätt att älska sina egna barn mer än barn i allmänhet så att den råkar i motsättning till exempelvis altruism (Honneth, 2003). Ur ett bonusperspektiv kan detta få stora konsekvenser och utgöra en betydande faktor beroende på om bonusrelationen förstås som en primärrelation eller inte. I analysen vidareutvecklar jag erkännandenivån kärlek genom att knyta den här förståelsen av erkännande till vad jag kallar en *biologisk princip*. Den biologiska principen synliggör moraliska ställningstagande hos informanterna som grundas i deras förhållande till den här erkännandenivån.

Rätt, plikten till likabehandling och rättvis principen

Den andra formen av erkännande hos Honneth är *rättsligt erkännande*. I motsats till kärleken i den första dimensionen handlar rättsligt erkännande om förhållandet mellan personen och andra (staten och individen). Erkännandeformen rätt skapar självaktning hos personen, vilket även är kopplat till personens autonomi. För Honneths rättsliga erkännande är det rättvis principen som utgör den moraliska dimensionen, vilken han benämner *plikten till likabehandling*. I min vidareutveckling och analys blir det rättsliga erkännandet en fråga om rättvisa, en *rättvis princip*.

Solidaritet, plikten till engagemang och behovsprincipen

Den tredje formen av erkännande handlar om solidaritet med dem som tillhör samma värdegemenskap, vilket skapar självuppskattning hos personen. Denna form av erkännande förutsätter att den grupp man tillhör har vissa gemensamma samhällliga och kulturella värden och att dessa gemensamma värden uttrycker samhällets självförståelse. Den moraliska dimensionen utgörs här av *plikten till solidariskt intresse och engagemang*. Erkännandet i denna form rymmer även utvecklingspotential i riktning mot ökad mångfald av livsstilar och livsvägar. Den sociala uppskattningen innebär att man bejakar, uppmuntrar, sätter värde på och är öppen för andra sätt att leva och ger möjlighet till *självuppskattning* hos individen. I avhandlingens bonuskontext motsvaras denna erkännandenivå av *behovsprincipen* – att omsorg ges och att bonusrelationer görs utifrån de behov som föreligger.

Moraliska förpliktelser och kollisioner

De tre formerna av moraliska rättigheter och förpliktelser – plikten till omsorg, plikten till likabehandling och plikten till solidariskt intresse och engagemang – råkar ständigt i kollision i människors dagliga liv. Plikten till likabehandling krockar till exempel ofta

med plikten till emotionell omsorg om dem som står oss närmast, vilket gör att människor ständigt måste kompromissa eller välja mellan dessa båda principer (Honneth, 2003:109).

Förpliktelsen att hjälpa den som behöver är asymmetrisk och vänder sig därmed bort från idén om reciprokt utbyte som grund för erkännande. Honneth menar till exempel att ett barn inte har samma förpliktelser gentemot en förälder som föräldern till barnet. Dessutom kan en person behöva ägna *särskild* omsorg åt en *särskild* person, vilket då alltid sker på bekostnad av plikten gentemot var och en som likaberättigade personer. På denna punkt skiljer sig Honneth från exempelvis Nancy Fraser (2004), som förespråkar att erkännande fördelas rättvist. Genom att *se* den andre som unik person, med just sina speciella behov, utvecklas en moralisk sensibilitet där vi lär oss se alla människor som potentiellt nödlidande varelser. På detta sätt menar Honneth att konflikten mellan allas likaberättigande och den enskildas särskilda behov är produktiv. Den omsorg en person visar en konkret annan utgör en nödvändig kontrapunkt till den universella rättvisepincipen (Honneth, 2003:133).

Erkännandets motsats – missaktning

Motsatsen till erkännande är missaktning, enligt Honneth, och han delar upp och knyter missaktningen till de tre olika nivåerna av erkännande. Missaktning på erkännandenivån *kärlek* bryter ner individens självförtroende och skapar känslan av att världen är en otrygg plats. När det gäller missaktning i anslutning till *rätt* kan det handla om att fråntas rätten till erkännande på grund av till exempel kön, etnicitet, apartheid och dylikt. Att bli berövad sin rätt, eller att aldrig tillskrivas någon, bryter ner individens självaktning. När det gäller missaktning på det *sociala området* kan det enligt Honneth handla om social förnedring eller kränkning som bryter ner individens självuppskattning, att personen inte blir uppskattad som den är (Honneth, 2003).

Det finns även andra sätt att förstå missaktning. Stephan Voswinkel utvidgar förståelsen av erkännandets motsats genom att göra skillnad mellan *missaktning* och *icke-erkännande* (Voswinkel, 2001, i Heidegren, 2009:42). Vid icke-erkännande uteblir det erkännande som en person hoppats på, och personen reagerar oftast med besvikelse. Vid missaktning inträffar däremot motsatsen till det som personen hade hoppats på: personen blir negligerad och blir alltså inte sedd och erkänd. Missaktning kan därmed uppfattas som en form av *negativt erkännande*, där personen inte osynliggörs utan utsätts för intensiv negativ uppmärksamhet (Heidegren, 2009: 44).

Enligt Voswinkel ligger det även en skillnad i att bli passivt (likgiltigt) nedvärderad och att bli aktivt nedvärderad eller stigmatiserad. När en person förvägras erkännande leder det till svårigheter för personen att förstå sin egen identitet och vem man är, menar Voswinkel. Han anser att sökandet efter bekräftelse handlar om en ständig kamp för att bli sedd och erkänd som den man "är" (Voswinkel, 2001, i Heidegren, 2009).

Erkännande och icke-erkännande används i min analys främst utifrån hur informanterna diskuterar sin moraliska syn på den roll de tar eller inte tar, får eller inte får i relationen till sina bonusbarnbarn och sina bonusföräldrar.

Avslutande reflektioner

De presenterade teorierna utgör grunden för att förstå de underliggande strukturer, mönster och samband som präglar omsorgsgörande mellan generationer i bonusfamiljer. Mina utgångspunkter är att familj görs varje dag genom en mångfald pågående praktiker och omsorgsgörande, att familj är föränderligt och förhandlas och begripliggörs i relation till många andras åsikter, tankar, drömmar och behov och att den görs i en specifik samhällelig kontext.

Samhörighet och tillhörighet är viktiga element för att kunna analysera hur bonusföräldrarnas och bonusbarnbarnskap utvecklas mellan personer i bonusfamiljer. Utifrån teoretisering av tillhörighet kan viljan eller oviljan till familjetillhörighet och skapandet eller icke-skapandet av densamma begripliggöras utifrån både positionen bonusbarnbarn och positionen bonusförälder. Begreppet samhörighet är värdefullt för de insikter det kan ge om hur människor berättar om och gestaltar bonusrelationer och de aktiviteter som tas till för att skapa relationalitet – eller låta bli. Samhörighet kan även bidra till att förstå de outtalade och förnimbara sinnesupplevelser som kan uppstå mellan människor.

Begreppet erkännande kompletterar begreppen samhörighet och tillhörighet i min analys. Tillhörighet och samhörighet rymmer en erkännandaspekt: för att kunna känna tillhörighet behöver subjektet bli erkänt som tillhörigt. Genom att bli erkänd stärks känslan av tillhörighet och samhörighet för bonuspersonen, eftersom erkännandet signalerar att personen har en viktig plats och betydelse i familjen. Erkännandet är även kopplat till familjevisandet, eftersom det utgör en av de familjepraktiker som används för att skapa samhörighet. På samma gång kan tillhörighet ses som en grundläggande förutsättning för en stark känsla av erkännande och självförverkligande. När människor känner sig samhöriga och erkända inom en grupp främjas deras övergripande välbefinnande och identitet, vilket är viktigt för att förstå känslan av att höra till eller att inte höra till som bonusbarnbarn och bonusföräldrar. Erkännandet kan ses som den praktik varigenom tillhörighet görs i bonusfamiljer.

Metod

Den här studien utgår från berättelser om att göra bonusbarnbarnskap och bonusförförälderskap. Jag har intervjuat människor från båda dessa grupper, och i avhandlingen intresserar jag mig för hur bonusbarnbarn och bonusförföräldrar gör och förstår sina bonussläktskap. I detta kapitel beskrivs den metod som använts, nämligen biografiska intervjuer med bonusbarnbarn och bonusförföräldrar. Jag har använt mig av olika tekniker för att underlätta berättandet och hjälpa informanterna att sortera i sina livserfarenheter: närhetscirklar, tidslinjer, rita din dag-övningar och dagböcker.

I kapitlets första del beskriver jag forskningsprojekt "Omsorgsgörande mellan generationer" som den här avhandlingen är en del av. Den empiri jag använder har samlats in gemensamt med det större projektet. På så sätt är avhandlingens metod och redskap också till viss del avhängig av de metoder som använts i det övergripande projektet. I denna del beskrivs även empiri och datainsamling, urval samt tillgång till fältet. I kapitlets andra del beskrivs de informanter som bidragit med sina livsberättelser till just denna avhandling, och i den tredje delen beskrivs de biografiska intervjuerna och övriga metoder som använts i studien. I den fjärde delen beskrivs analysprocessen och bearbetningen av det empiriska materialet utifrån fasettmetoden och visuella metoder. De etiska överväganden jag gjort under arbetets gång reflekterar jag över i kapitlets femte del. Det handlar framför allt om problem knutna till att en del informanter är besläktade med varandra och frågan om barns förmåga till informerat samtycke. Jag beskriver också etiska aspekter på att använda närhetscirklar och intervjuernas inverkan på informanterna. Slutligen reflekterar jag över hur sorg och död har påverkat forskningsprocessen samt över det etiskt problematiska i att definiera andras relationer. Kapitlets sista del handlar om presentation, representation och forskningens tredje uppgift: att föra ut de genererade kunskaperna till en bredare allmänhet.

Om projektet “Omsorgsgörande mellan generationer”

Denna avhandling är en del av ett större projekt, ”Omsorgsgörande mellan generationer. En studie av relationer, engagemang och omsorg i vardagens familjeliv”,³⁸ som genomförts på Sociologiska institutionen vid Lunds universitet tillsammans med forskarna Sara Eldén och Terese Anving. Studiens syfte var att fånga den generationsöverskridande omsorgens vardagliga praktiker och betydelse för tre olika generationer. Redan från början identifierades ett behov av att låta en del av projektet fokusera på bonusrelationer. Denna del av projektet utvecklades av mig och var vägledande för utformningen av mitt avhandlingsprojekt.

En stor del av det metodiska tillvägagångssätt jag använt är sammanvävt med det stora projektets empiriinsamling. På så sätt bildar det större projektets utformning utgångspunkt för avhandlingsprojektet, som utgår från samma empiriska material. Eldén, Anving och jag har alla tre intervjuat informanterna till det stora projektet. Jag har dock så långt möjligt huvudsakligen intervjuat de informanter som var bonusföräldrar och dem som var bonusbarnbarn. Alla intervjuer har gjorts med ett livsloppsperspektiv, där informanterna ombetts att berätta om sina omsorgsrelationer från tidig barndom fram till nutid.

Empiri och datainsamling

Empiriinsamlingen för hela projektet och för denna avhandling ägde rum mellan januari 2020 och januari 2022. Fältarbetet sammanföll med covid-19-pandemin, vilket innebar att en del av intervjuerna fick genomföras per telefon eller videolänk. Rekryteringen gjordes genom annonser på webbplatser och i sociala medier, genom kontakter med senioraktivitetscentra och invandrarföreningar och genom snöbollsmetoden.

För projektet som helhet har vi samlat in ett kvalitativt empiriskt material som omfattar intervjuer med personer från tre generationer: 30 *förföräldrar* i åldrarna 64–83 år, varav 20 kvinnor och 10 män; 15 *vuxna barn* i åldrarna 36–53 år, varav 10 kvinnor och 5 män; samt 20 *barnbarn* i åldrarna 5–19 år, varav 12 flickor och 8 pojkar. Majoriteten av intervjuerna har varit singelintervjuer, men fyra par i förföräldragenerationen valde att låta sig intervjuas tillsammans, och vid två intervjuer med barnbarn valde syskon att låta sig intervjuas tillsammans.

³⁸ Omsorgsgörande mellan generationer. En studie av relationer, engagemang och omsorg i vardagens familjeliv. Vetenskapsrådet diarienummer: Eldén 2018-01053. Projektet har finansierats av Vetenskapsrådet.

Förföräldragenerationen intervjuades först (av etiska skäl som beskriv nedan), därefter mellangenerationen och barnbarnen. Ett övergripande intresse i projektet var att följa den samhällsutveckling som den äldsta generationsgruppen vuxit upp och levt under och att sätta den i samband med deras omsorgspraktiker. Eftersom vi ville kunna följa hur omsorg mellan generationer utvecklats i förhållande till förändringar i välfärdsstaten ville vi intervjua en grupp förföräldrar som vuxit upp under samma tidsperiod, en så kallad kohort. Den generationsgrupp vi valde är födda åren 1945–1955 (med två undantag). Ett annat kriterium för projektet var att den äldsta generationens nu vuxna barn till huvuddelen skulle vara uppvuxna i Sverige, så att vi kunde knyta framväxten av olika välfärdstjänster, som exempelvis förskola, till olika generationers erfarenheter. Detta innebär att de informanter som migrerat till Sverige hade levt här länge när de intervjuades.

Efter intervjuerna med förföräldrarna frågade vi om vi fick intervjua något av deras vuxna barn eller barnbarn (bonus eller bio). När så var möjligt förmedlade förföräldrarna kontakten. Att intervjua informanter inbegripna i samma familjepraktiker kan skapa en mer sammankopplad analys, men det kan också vara etiskt problematiskt (Gabb, 2010), inte minst eftersom det kan leda till ett snedvridet urval där endast familjer med låga konfliktnivåer är benägna att delta. Vi rekryterade därför även deltagare från de andra generationerna separat. Alla förföräldrar ville ju inte heller att vi skulle intervjua deras barn eller barnbarn, och några av de kontaktade barnen och barnbarnen ville inte delta. Inalles är 43 informanter i projektet som helhet relaterade till någon annan i studien.³⁹

Vid intervjuerna har vi använt olika metoder som *rita din dag* (Eldén, 2012), *livslinjer* (Sheridan et al., 2011), *närhetscirklar* (Mason & Tipper, 2008 a/b; Smart et al. 2001) och *dagböcker* (Bolger et al., 2003; Zimmerman & Wieder, 1977). Dagböckerna har använts av deltagare ur den äldsta generationen, som ombads anteckna under dagar då de hade kontakt med sina barnbarn. De som ville använda dagbok intervjuades efter några veckor en andra gång med utgångspunkt i dagboksanteckningarna. Hur dessa metodiska redskap används och vad de inneburit för mitt forskningsprojekt beskrivs utförligare nedan.

Urval och tillgång till fältet bonusrelationer

Avhandlingens empiri utgörs av material från totalt 35 intervjuer gjorda med 13 bonusbarnbarn och 15 bonusförföräldrar. Av dessa har jag intervjuat alla utom ett av bonusbarnbarnen och två av bonusförföräldrarna (dessa intervjuades av mina kollegor).

³⁹ Både genom vertikala relationer (förförälder–barn–barnbarn ur både bio- och bonusperspektiv) och genom horisontella relationer (partner, syskon eller kusiner).

Av bonusförföräldrarna valde nio att även skriva dagbok, och med dem gjorde jag en uppföljande intervju. Längden på intervjuerna med bonusförföräldrarna varierade från 45 minuter till fyra timmar. Bonusbarnbarnens intervjuer pågick mellan 25 och 60 minuter. Precis som i projektet som helhet är några av informanterna i avhandlingen besläktade med varandra, men hur många eller på vilka sätt uppges inte av anonymitetsskäl (Gabb, 2010).

Vid rekryteringen av bonusförföräldrarna gick jag till väga på samma sätt som vi gjorde i det stora projektet. Eftersom jag hade som uttalad ambition att inkludera bonusförföräldrar som blivit bonusförföräldrar på olika sätt och genom olika former av relationalitet medtog jag dock även en informant som visade sig vara äldre än den efterfrågade kohorten, eftersom informantens perspektiv var viktigt för avhandlingen.

Vid rekryteringen av bonusbarnbarn frågade jag de intervjuade bonusförföräldrarna om jag fick intervjua något av deras bonusbarnbarn, och därutöver gjorde jag inlägg i sociala medier och på forum för bonusförföräldrar. Sedan jag annonserat i sociala medier hörde flera mammor av sig om att deras barn hade en exceptionellt bra bonusfarfar eller bonusmorfar som jag borde intervjua. Ingen pappa hörde av sig, och ingen hörde heller av sig om att deras barn hade en exceptionellt bra bonusfarmor eller bonusmormor. Jag fick inte heller höra att jag borde intervjua någon specifik bonusförförälder som ansågs dålig eller oengagerad. Detta visar på två viktiga saker: för det första att det är lättare för föräldrar att uppmuntra barn att delta i en forskningsstudie om familjerelationer när erfarenheterna är positiva, och för det andra att det finns könade föreställningar om kvinnors och mäns engagemang som bonusförföräldrar som förmodligen utgår från olika måttstockar och förväntningar, något som jag kommer att diskutera mer i avhandlingen. Bland de bonusförföräldrar som hörde av sig och ville delta verkade det inte lika viktigt att ha positiva erfarenheter. En kvinna som anmälde sig varnade till och med: "Jag deltar gärna, men det är inget gullegull precis!"

Några månader in i datainsamlingen inträffade covid-19-pandemin, vilket innebar att jag fick tänka om i fråga om hur intervjuer skulle genomföras med de äldre informanterna och hur rekrytering av bonusbarnbarn till studien skulle utföras. För att undvika smittspridning fick intervjuer med äldre bonusbarnbarn genomföras per telefon eller över videolänk, och jag kunde inte rekrytera barn genom att besöka skolor eller andra platser där barn brukar befinna sig.

De vuxna informanterna och de äldre bonusbarnbarnen kunde jag i flera fall intervjua per telefon eller digitala videointervjuer. Intervjuerna med de yngre barnen genomfördes till största delen under sommarmånaderna, då risken för smitta var lägre. I den här avhandlingen har jag inte fokuserat specifikt på pandemins effekter på relationerna. Däremot har vi i det övergripande projektet publicerat en artikel som handlar om omsorg mellan generationer under coronaperioden (Eldén et al., 2022).

I detta avsnitt ges en kortfattad beskrivning av de intervjuade bonusinformanterna och deras familjesituation vid tidpunkten för intervjuerna. I analyskapiteln har informanterna fått fingerade namn, och jag har ändrat vissa personliga uppgifter och livsomständigheter. I nedanstående metoddiskussion har jag valt att helt anonymisera citerade informanter för att de inte ska gå att knyta till de uttalanden som görs senare i analysdelen.

Av anonymitetsskäl har jag valt att utelämna personlig information om samhällsklass, yrkestitlar och etnicitet. På gruppnivå kom informanterna från socioekonomiskt blandade bakgrunder, och flera av de äldre informanterna hade gjort klassresor genom utbildning. De hade haft yrken som vårdbiträde, sjuksköterska, chef, konstnär, lärare, fabriksarbetare, arkitekt med mera. Bland kvinnorna hade en klar majoritet arbetat inom omvårdande yrken. Även bonusbarnbarnen hade olika klassbakgrunder. Alla barnen visste inte vad deras föräldrar arbetade med, men exempel som gavs på förälders yrke var undersköterska, snickare, lärare, elevassistent, chef. I knappt hälften av fallen hade informanterna någon närstående som bodde i, eller kom från, ett annat land än Sverige eller hade själva vuxit upp utomlands eller bott utomlands en stor del av livet. Informanterna i båda generationerna var bosatta i storstäder, på mindre orter och på landsbygden i södra delen av Sverige.

De intervjuade bonusföräldrarna

Olle 64 år (intervjuad två gånger) är gift sedan många år med en kvinna som hade barn sedan tidigare och har således först varit bonuspappa och sedan blivit biopappa. Han har bonusbarnbarn och biobarnbarn i åldrarna 0–10 år.

Monika 65 år (intervjuad två gånger) är sambo med en partner som hade ett barn när de flyttade ihop. Monika har varit både bonus- och bioförälder och är nu både bonus- och bioförälder till bonusbarnbarn i åldrarna fem månader till sju år.

Erik 65 år (intervjuad två gånger) är sambo med en kvinna som inte har några barn. Erik har biobarn från två olika äktenskap. Några av hans biobarn är gifta med personer som hade barn sedan innan. Erik har både biobarnbarn och bonusbarnbarn i åldrarna 0–18 år.

Dan 65 år (intervjuad två gånger) är sambo och har vuxna biobarn med en annan partner än den han lever med nu. Dan har även varit familjehem tidigare i livet och har viss kontakt med de tidigare placerade, nu vuxna barnen. Dan har både bonus- och biobarnbarn där den yngsta är nyfödd och den äldsta sex år.

Andreas 69 år (intervjuad två gånger) var gift med sina biobarns mamma fram till hennes bortgång och är nu sambo med en ny partner. Andreas blev först

bonusförförälder innan han blev bioförförälder. Han har både biobarnbarn och bonusbarnbarn i åldrarna 3–13 år.

Goran 75 år (intervjuad en gång) är gift med en kvinna som hade barn sedan innan när de träffades, och de fick även gemensamma barn. Hans bonusbarn hade ingen kontakt med sin biopappa under uppväxten. Goran har således varit både bonuspappa och biopappa. Goran har bonusbarnbarn och biobarnbarn i åldrarna 8–34 år.

Sören 78 år (intervjuad en gång) är gift med en kvinna som han har två vuxna barn med. Ett av Sörens barn är gift med en kvinna som hade barn sedan innan. Sören har biobarnbarn och bonusbarnbarn i åldrarna 10–18 år.

Ann-Britt 68 år (intervjuad två gånger) var gift med sina biobarns pappa fram till hans bortgång och är nu sambo med en partner sedan några år tillbaka. Ann-Britt har både biobarnbarn och bonusbarnbarn i åldrarna 2–15 år. Hennes ena biobarn har också en partner som har barn sedan tidigare, men dessa ser hon inte som sina bonusbarnbarn.

Ulla-Karin 70 år (intervjuad två gånger) är särbo. Ulla-Karin ser inte sin särbos barnbarn som sina bonusbarnbarn, däremot är hon bonusmormor till sin systers barnbarn i åldrarna 2–9 år.

Joanna 72 år (intervjuad två gånger) är ensamstående. Hon har biobarn från två olika relationer och har tidigare varit bonusmamma. Hon är bioförförälder till biobarnbarn i åldrarna 11–24 år men har nästan ingen kontakt med sina tidigare bonusbarns barn.

Siv 73 år (intervjuad en gång) är gift med en man sedan hans barn var i övre tonåren men har inte bött tillsammans med hans barn. Siv är bonusförförälder till sambons barnbarn i åldrarna 5–10 år.

Yvonne 74 år (intervjuad en gång) är gift med samme man som hon har vuxna biobarn med. Ett av Yvannes barn är gift med en person som hade barn sedan innan. Yvonne har biobarnbarn och bonusbarnbarn i åldrarna 2–29 år.

Wiola 75 år (intervjuad två gånger) är gift med en man som hon har vuxna barn med. Hennes man hade två barn sedan innan. Wiola har således varit både bonusmamma och biomamma. Hon har bonusbarnbarn och biobarnbarn i åldrarna 4–28 år.

Vivianne 83 år (intervjuad två gånger) är ensamstående och har vuxna biobarn samt ett vuxet bonusbarn som hon varit familjehem till. Vivianne är bonusförförälder till det familjehemsplacerade barnets barn. Vivianne's biobarnbarn och bonusbarnbarn är i åldrarna 17–25 år. Vivianne's ena biobarn är gift med en person som hade barn sedan tidigare, men dessa ser hon inte som sina bonusbarnbarn.

De intervjuade bonusbarnbarnen

Lotta 5 år, Kalle 9 år, Joakim 11 år (syskonintervju) är helsyskon med sammanlevande föräldrar. Deras bonusmorfar är ny partner till deras biomormor efter biomorfars bortgång. Biofarföräldrarna lever tillsammans.

Disa 10 år bor mest med sin mamma och mammans sambo. Hennes biopappa bor i en annan del av landet. Disa har flera äldre halvsyskon på både sin biopappas och sin biomammans sida. Alla hennes bioförföräldrar lever och några av dem har periodvis haft nya partner. Disa har bonusförföräldrar som är föräldrar till hennes bonuspappa. Hon har även bonusförföräldrar som är föräldrar till hennes biopappas före detta sambo.

Emilia 11 år bor halva tiden var hos var och en av sina ursprungsmammor som båda har nya partner. Emilia har ett yngre halvsyskon hos den ena biomamman och två jämnåriga bonussyskon hos den andra. Alla hennes bioförföräldrar lever och två av dem har nya stadigvarande partner som är hennes bonusförföräldrar. Hennes bonusmormor har varit bonusmamma till hennes ena mamma sedan barndomen. Emilia har även bonusförföräldrar som är föräldrar till hennes ena bonusmamma. Hennes andra bonusmammans föräldrar ser hon däremot inte som bonusförföräldrar.

Tilde 11 år har sammanlevande föräldrar och yngre helsyskon. Tildes bonusmormor är syster till hennes biomormor. Hon har även en biomorfar och en biofarmor som är ensamstående. Tilde har aldrig haft kontakt med sin biofarfar och hennes biomormor är död.

Fredrika 13 år har sammanlevande föräldrar, äldre hel- och halvsyskon. Samtliga bioförföräldrar lever och alla har nya partner, vilket gör att Fredrika har fyra bonusförföräldrar.

Signe 14 år har sammanlevande föräldrar och ett helsyskon. Samtliga Signes bioförföräldrar lever. Farföräldrarna är skilda och hon har både en bonusfarmor och en bonusfarfar.

Guðrun 14 år har sammanlevande föräldrar samt både hel- och halvsyskon. Samtliga av hennes bioförföräldrar lever och har nya partner. Några av dem har även varit bonusförälder till hennes förälder, som alltså är Guðruns bonusförföräldrar.

Hampus 16 år bor på heltid med sin biomamma och bonuspappa, ett äldre helsyskon och ett yngre halvsyskon. Hampus bonusfarfar och bonusfarmor är föräldrar till Hampus bonuspappa. Han har ingen kontakt med sin biopappa eller med släktingar på biopappans sida och hans bioförföräldrar på biomammans sida är döda.

Christoffer 17 år har sammanlevande föräldrar och en äldre halvsyskon som flyttat hemifrån. Hans biofarföräldrar är skilda men har inga nya partner. Hans biomormor bor i ett annat land och han har aldrig haft någon biomorfar. Christoffers bonusmormor har varit familjehem till Christoffers biomamma.

Ellinor 18 år bor mest med sin biomamma och bonuspappa. Bonuspappans föräldrar ser hon inte som sina bonusförföräldrar. Ellinor har flera halvsyskon plus bonussyskon på både sin biopappas och sin biomammas sida. Hon har även kontakt med en tidigare partner till mamman, som hon ser som en andra bonuspappa. Hans föräldrar var tidigare bonusförföräldrar till henne, men de har inte längre någon kontakt. Alla Ellinors bioförföräldrar lever och tre av dem har nya partner som alltid funnits i hennes liv. Utöver dem har hon även bonusförföräldrar som är föräldrar och bonusföräldrar till hennes bonusmamma. Ellinor har tidigare haft en bonusmorfar, som då var partner till hennes biomormor, men hon har ingen kontakt med honom efter deras separation.

Beata 19 år har sammanlevande föräldrar och ett helsyskon. Alla hennes bioförföräldrar lever och hennes bonusmorfar är partner till Beatas biomormor.

Som synes har en del av de intervjuade bonusförföräldrarna både bonusbarnbarn som de ser som just sådana och relationer som skulle kunna klassas som bonusrelationer, men som inte är det i deras ögon. Detta gäller även ur bonusbarnbarnens perspektiv. Sådana relationer kallar jag *potentiella* bonusrelationer. Potentiella bonusrelationer är relationer som skulle kunna klassas som familjerelationer, men som inte klassas som sådana. Distinktionen är viktig i analysen och jag har därför skrivit ut den. Likaså använder jag intervjun med Joanna, trots att hon inte har någon direkt kontakt med sina potentiella bonusbarnbarn, eftersom detta exempel ger betydelsefull kunskap om när bonusrelationer *inte* kan göras. Intervjun med henne bidrar även med perspektivet hos den är "ensamstående förförälder".

Biografiska intervjuer

Den biografiska metoden har bidragit till att jag fått material om hur individuella upplevelser av omsorg i det förflutna, formade genom olika historiska perioder, diskurser och kulturella normer, skapar förståelse av utövande av omsorg i nuet (Brannen, 2006). Biografiska intervjuer är användbara för att fånga hur man ser på förändringar i samhället i förhållande till släktskap och nätverk (Brannen, 2013; Smart, 2011) och kan liknas vid en introspektiv och analytisk process, där informanten reflekterar och strävar efter att förstå sitt liv och sina relationer. Genom att synliggöra och analysera informanternas egna försök att skapa ordning i sina berättelser och sina livshistorier riktar forskaren fokus mot de underliggande processer och sammanhang som formar insikterna om hur bonusrelationer upplevs. Jag ansluter mig till den feministiska kunskapsproduktion som ser forskning som en kollektiv process (se t.ex. Haraway 1988; Hill Collins 1990; Mills 1997), vilket innebär att den som forskar inte ska fjärma sig från informanterna eller göra sig illusionen av att vara "objektiv".

Utforskandet i intervjusituationen ser jag som en läroprocess för både mig och för informanten. I avhandlingsarbetet har jag strävat efter att använda metoder som involverar ett högt deltagande från informanterna och frågat dem vad de hade tyckt var intressant att få veta när det gäller bonusrelationer. Även informanterna letar efter mönster, identifierar känslomässiga och kognitiva reaktioner och eftersträvar att sätta dessa i sammanhang för att göra sig själva och sina liv begripliga, en process som i möjligaste mån har vävts in i analysen. Att även informanten har ett syfte med sitt deltagande i en intervju (Czarniawska, 2005) var framträdande i flera av informanternas fall. Några av informanterna tog med bilder av sina familjemedlemmar som de visade i samband med intervjuerna, och en informant mejlade fotografier som hen sedan berättade om. En informant mejlade länkar till texter hen skrivit på temat omsorg mellan generationer. Några informanter har också velat bli informerade om publikationer och eventuella öppna föreläsningar som projektet skulle resultera i.

Intervjuer med bonusförföräldrar

Intervjuerna med bonusförföräldrar genomfördes i nio fall på plats (i hemmet, på café och på mitt kontor), i sju fall per telefon och i fyra fall på videolänk. Intervjuerna med förföräldragenerationen utgick från en intervjumall där informanten ombetts att berätta om omsorg under livet, med början i den tidiga barndomen. I de intervjuer jag genomförde frågade jag också specifikt om förföräldrarnas bonusrelationer, och framför allt om relationerna med deras bonusbarnbarn. Den första delen av intervjun fokuserade på informanternas individuella livsberättelse, medan den andra delen inriktade sig på informanternas relationer i dag. Jag bad även informanterna reflektera över relationer mellan generationer *förr och nu* och hur de föreställer sig dessa relationer i sitt *liv i framtiden*. De metodiska redskapen dagböcker, tidslinjer och närhetscirklar har använts som stöd för att beskriva vardagen, omsorgsgörandet och relationerna.

Intervjuer med bonusbarnbarn

I den yngsta generationen intervjuade jag tolv barn och ungdomar som alla hade bonusförföräldrar. På grund av pandemin genomfördes två intervjuer på videolänk och en per telefon. För de övriga intervjuerna fick bonusbarnbarnen föreslå plats för intervju. Dessa intervjuer genomfördes på café (4), i hemmet (4) eller hemma hos barnets bonusförförälder (1). Vid de intervjuer som gjordes i hemmen närvarade barnens mammor (för att barnen ville det), och ibland kom även andra familjemedlemmar in i rummet. Även om barnet kan uppleva en begränsning i fråga om vad som kan sägas i en intervju när någon annan sitter och lyssnar, blir det också tydligare för barnet att andra hör vad som sägs (jfr Eldén, 2013).

Den yngsta informanten, som var fem år, hade först sagt att hon inte ville bli intervjuad. När jag skulle intervju henne äldre syskon satt hon först bakom soffan och kikade på mig genom en kikare. Frågan är vem som forskade på vem vid det tillfället. Lite senare kom hon fram och ville vara med i alla fall, efter att ha sett hur intervjun med de äldre syskonen gick till.

I intervjuerna utgick jag från en intervjumall⁴⁰ som jag anpassade efter bonusbarnbarnets ålder och intresse. De äldre bonusbarnbarnen ombads precis som de äldre informanterna att berätta om omsorg genom livet. Jag frågade vilka som tog hand om dem när de var små, om de själva tog hand om någon och hur det såg ut i livet tidigare under barndomen och nu vid intervjutillfället. Vid intervjuerna med bonusbarnbarnen använde jag även närhetscirkelar och rita din dag-teckningar, vilket beskrivs nedan.

En skillnad mellan forskning om barn och forskning om andra åldersgrupper är att alla forskare har erfarenhet av att själva ha varit barn. Trots att barndomen är en individuell erfarenhet med extrema skillnader från barn till barn beroende på omgivning, livssituation och händelser som tilldrar sig under denna period och som till stor del formar vårt liv i andra livsåldrar, så kan just de egna erfarenheterna av att ha varit barn ge en falsk förtrogenhet med åldersgruppen (Näsman, 2012). Denna förtrogenhet skapar visserligen en möjlighet ”i form av introspektiv inlevelseförmåga”, men den medför också en risk, eftersom forskaren har en retrospektiv förståelse av barnpositionen medan det intervjuade barnet upplever barndomen här och nu (Näsman, 2012:50–51).

Vid en intervjusituation där bara forskaren och barnet är närvarande blir åldershierarkin tydlig, och den påverkar vad som blir sagt. Om barn däremot intervjuas tillsammans med andra barn uppstår ett samtal även mellan barnen, vilket kan göra forskarens närvaro mindre dominerande (Davies, 2017). Ett exempel är Hayley Davies (2017) iakttagelse att mer ”privata” ämnen väcktes när hon genomförde intervjuer i skolmiljön, där intervjuerna genomfördes tillsammans med barnens vänner, än när barnen intervjuades i hemmiljön. Detta ger vid handen att barn kan känna sig mer trygga med att delta i forskningsaktiviteter tillsammans med kamrater eller syskon på en neutral plats. Därför erbjöd jag även mina barnbarnsinformanter att låta sig intervjuas tillsammans med en vän eller ett syskon. Förutom de tre syskon som intervjuades tillsammans ville alla bli intervjuade var och en för sig. Detta pekar på att det också kan vara viktigt att få delge sin historia utan att behöva ta hänsyn till andra. De flesta barnen uttryckte att det var roligt att få prata om sig själv.

I dag finns en större medvetenhet om barns rättigheter och om barns kapacitet att själva reflektera, förstå och diskutera viktiga händelser i sina liv (Jensen, 2012). Forskare

⁴⁰ Intervjuguiden finns i appendix.

har sett att barns delaktighet i forskning ökar om de själva får vara kreativa och producera något slags material (Christensen & James, 2017; Elden & Anving, 2019; Näsman, 2012). I de intervjuer jag genomfört med barn i detta avhandlingsprojekt har de barn som velat fått fylla i närhetscirklar över sina relationer. De yngre barnen har kunnat använda modellen ”rita din dag” (Eldén, 2012) och de äldre barnen har kunnat göra en livslinje över sitt liv. Min upplevelse är att dessa metoder har varit uppskattade av de yngre barnen, medan de äldre ofta avstått och nöjt sig med att berätta.

Att intervjua på plats eller via videolänk och telefon

På grund av pandemin genomfördes en del av intervjuerna per videolänk eller telefon. Fördelen med detta var att jag även kunde intervjua personer som annars hade haft svårt att delta över huvud taget. En informant befann sig till exempel i utlandet när intervjun genomfördes, en annan vårdade en nära anhörig och hade antagligen haft svårt att delta på annat sätt. Eftersom en del av den kommunikation som förmedlas via kroppsspråk försvinner vid både telefonsamtal och samtal på videolänk hade jag dock föredragit att träffas fysiskt. När intervjuare och intervjuperson är på samma plats är det lättare att låta blicken vandra i väg, att titta ner i bordet och liknande. Det är också lättare att som intervjuare ge stöd till informantens berättande när båda befinner sig i samma rum.

I några fall med de äldre informanterna hade jag hunnit genomföra en första intervju där vi var i samma rum och etablerat kontakt, vilket gjorde att det inte kändes lika svårt att göra en uppföljande telefonintervju. Många äldre är vana vid långa telefonsamtal och verkade inte besväras av att berätta sin historia per telefon. Ett problem är dock att det var svårare för mig att läsa av om informanten blev trött och liknande. På så sätt var videolänk bättre, eftersom vi då kunde se varandra, vilket också kunde skapa ett större förtroende mellan informanten och mig som intervjuare.

Ett annat problem med både telefonintervjuerna och dem som genomfördes via videolänk var teknikstrul. Även telefonintervjuerna krånglade i vissa fall, och det kunde vara svårt för oss båda att höra vad den andra sade och svårt att avgöra om informanten hade förstått de instruktioner jag gett angående tidslinjer och närhetscirklar. Detta gällde särskilt när informanten inte hade svenska som förstaspråk.

I intervjuerna med bonusbarnbarnen var det delvis annorlunda. Min erfarenhet är att tonåringar inte pratar så ofta i telefon, och jag föredrog därför att intervjua tonåringarna på videolänk.⁴¹ I ett fall fungerade inte videolänken, och vi genomförde då intervjun per telefon i stället. Det fungerade förvånansvärt bra tack vare intervjupersonen. Nackdelar med videolänk är att man ser både sig själv och den andra

⁴¹ Under pandemin hade de äldre tonåringarna ofta hemundervisning och var vana vid att kommunicera så från sitt skolarbete.

hela tiden, vilket kan leda till en störande självmedvetenhet. Det kan också kännas besvärande att behöva se på intervjuaren samtidigt som man berättar om känsliga saker, och på så sätt kan telefonintervjun göra att det känns lättare att berätta.

Metodologiska redskap vid intervjuerna

Tidslinjer

I några av intervjuerna användes *tidslinjemetoden* (Sheridan et al., 2011) som ett komplement och stöd. Tio av bonusföräldrarna och ett av bonusbarnbarnen valde att fylla i tidslinjen. Tidslinjen är precis vad det låter som, en linje där informanten kan skriva ner viktiga händelser i sitt liv, som till exempel födselar, dödsfall, sjukdomar, flyttar, inledande och avslutande av relationer, arbeten och utbildningar. Tanken var att informanterna samtidigt som intervjun genomfördes skulle kunna använda tidslinjen för att bringa klarhet i omsorgsrelationer i förhållande till viktiga livshändelser och milstolpar i livet.

Vid de intervjuer där jag och informanten träffades fysiskt verkade tidslinjen inte hjälpa informanten med sin berättelse. Den var snarare ett moment som kunde göra informanten osäker på vad som skulle föras in. Jag uppfattade det så att tidslinjen blev en prestation som störde flödet i berättandet. Däremot var verktyget till större hjälp för de intervjuer som gjordes på distans, på videolänk eller per telefon. I de fallen hade jag skickat dokumenten med tidslinje och närhetscirklar till de äldre informanterna i tidsspannet mellan de båda intervjuerna. Informanterna fyllde sedan i dessa på egen hand och återsände de ifyllda dokumenten till mig. Vid den uppföljande intervjun kunde jag utgå från tidslinjerna och speciellt fråga om händelser som informanten själv hade angett som betydelsefulla på tidslinjen. I de fall informanterna valde att göra detta hade de oftast lagt mycket tid på att omsorgsfullt och detaljerat fylla i tidslinjen. De informanter som gjort på detta sätt berättade också att de upplevt ifyllandet som meningsfullt och intressant.

Närhetscirklar

Ett annat verktyg som användes var *närhetscirklar*, även kallade koncentriska cirklar (Anving, 2024; Mason & Tipper, 2008 a/b; Smart et al., 2001). Närhetscirklar är en skiss med cirklar som löper utanför varandra. Informanten skriver in sig själv i den innersta cirkeln och placerar därefter in namnen på anhöriga, vänner, kollegor och så vidare i de yttre cirkelarna. De relationer som anses viktigast för informanten skrivs i den innersta cirkeln, lite yttligare relationer skrivs i nästa ring och längst ut skrivs namnen på de personer som informanten inte anser sig stå särskilt nära. Nio av de äldre informanterna och elva av bonusbarnbarnen gjorde denna frivilliga övning.

Under de bonusbarnbarnsintervjuer som genomfördes på videolänk visade jag upp bilden med cirkarna, och informanten tillfrågades om var hen ville placera in olika relationer. På så sätt fick de som inte intervjuades på plats ändå möjlighet att göra närhetscirkarna, och jag fick tillgång till deras tankar kring både perifera och nära relationer. Närhetscirkarna diskuterades oftast i slutet av intervjun och var värdefulla på så sätt att fler och andra relationer än de som diskuterats tidigare under intervjun kom fram. En del barn placerade även in egna och andras husdjur i cirkarna, vilket var väntat eftersom barn ofta har nära relationer till djur på samma premisser som mänskliga relationer (Tipper, 2011). Personal från skola och fritids skrevs däremot bara in om jag frågade om dessa personer specifikt.

Min uppfattning är att framför allt närhetscirkarna var ett givande diskussionsunderlag under intervjuerna. Det var vanligt att informanterna även berättade vilka de inte skrivit in och varför. I några fall visade det sig att det var just bonusrelationer som inte förts in i cirkarna, men i andra fall var samtliga bonuspersoner nog inskrivna. Närhetscirkarna gjorde det lätt att ställa frågor om hur informanten resonerat kring närhet och distans i relationerna. Jag har inte analyserat antal personer i de olika cirkarna eller liknande, utan framför allt använt informanternas berättande utifrån närhetscirkarna och analyserat deras resonemang.

Närhetscirklar är ett verktyg som kan vara ganska avslöjande för informanten själv, och av en del kan det upplevas som obehagligt, något jag diskuterar mer ingående i etikdelen längre fram i det här kapitlet. De äldre informanter som gjorde övningen beskrev den som tankeväckande, och deras närhetscirklar blev ett värdefullt underlag för intervjun där vi kunde diskutera viktiga aspekter av bonusrelationerna. Till skillnad från de vuxna, som kunde tycka det var jobbigt att gradera sina relationer, var de intervjuade bonusbarnbarnen ofta glada när de fyllde i cirkarna. Att se svart på vitt att man har många relationer kan också ge informanten en känsla av bekräftelse och tillfredsställelse (Eldén, 2016).

Bonusbarnbarnens rita din dag-teckningar

För att fånga in vardagliga omsorgsgöranden mellan generationer i intervjuerna med de yngre bonusbarnbarnen använde jag även Eldéns (2012) rita din dag-metod. Fem av bonusbarnbarnen gjorde denna övning. Metoden utgår från vardagliga händelser och praktiker och genomfördes genom att barnet fick ett stort papper som delades upp i fyra rutor. Varje ruta representerade ett tidsspänn under dagen: morgon, förmiddag, eftermiddag, kväll. Utifrån dessa tidsområden ombads bonusbarnbarnet att rita och beskriva en vanlig dag som barnet tillbringat tillsammans med sin bonusförförälder. Under ritövningen frågade jag barnet om den situation, den person eller det föremål som barnet ritat, till exempel "Vad gör ni på morgonen?", "Vem är där med dig?", "Vad gör du?", "Vad gör de andra?" Metoden inbjuder till samtal om det vardagliga och om

hur barnet upplever omsorg. Tillsammans med närhetscirkelarna blir rita din dag-metoden en möjlighet för barnet att reflektera över och berätta om relationernas komplexitet, samtidigt som en diskussion om omsorg, praktiska göranden och känslor kan föras. Metoderna synliggör också vilka som *inte* är närvarande och möjliggör alltså reflektion kring bristande omsorg eller önskemål om fler eller andra omsorgsrelationer (Eldén, 2012).

Bonusföräldrarnas dagboksanteckningar

Dagboksskrivande är en metod som kan användas för att beskriva känslor (Alaszewski, 2006) och synliggöra förgivettagna praktiker och strukturer i vardagliga omsorgssituationer (Bolger et al., 2003; Zimmerman & Wieder, 1977). I projektet har vi använt dagböcker på ett sätt som är inspirerat av Don Zimmerman och Lawrence Wieders (1977) intervjuform, där dagboken utgör ett komplement till intervjun med fokus på samtalet efter det att informanten fyllt i dagboken. Metoden innebär att informanten får visst inflytande över intervjuens fokus, eftersom den uppföljande intervjun tar sin utgångspunkt i vad informanten skrivit. Utifrån dagboken kan deltagaren förklara och beskriva olika händelser, upplevelser och känslor, vilket gör att informanterna i större utsträckning kan styra över intervjun och vad hen vill delge intervjuaren (Anving, 2024).

I slutet av den första intervjun, och som förberedelse inför nästa möte, ombads bonusföräldrarna att skriva dagbok om sina dagliga relationer och kontakten med bonus- och biobarnbarn. Sju av de informanter jag intervjuade valde att föra dagbok och ställa upp på en andra intervju. I flera fall innebar covid-19-pandemin att de inte hade haft så mycket daglig kontakt med sina barnbarn, varken med bio- eller bonusbarnbarnen. Några av dem antog därför att dagboksskrivandet inte skulle tillföra något, men andra ville prova att föra dagbok ändå. En del av de äldre som isolerat sig⁴² hade ändå haft kontakt med sina närmaste i form av videosamtal, sms och så vidare och beskrev då detta i dagböckerna.

Dagböckerna försågs med förslag på öppna teman med fokus på omsorg som informanterna kunde utgå ifrån, men de kunde också skriva fritt. Tanken var att dagböckerna skulle ge möjlighet till reflektion kring praktisk och emotionell omsorg och relationer i stort. Informanterna som förde dagbok gjorde detta på olika sätt. Några skrev i punktform utifrån vad de praktiskt gjort och vilka personer som varit inblandade. Andra skrev reflekterande om tankar och känslor som kommit fram gällande bonusrelationerna.

⁴² Isolering var en rekommendation från Folkhälsomyndigheten som framför allt riktades till äldre. Sveriges coronastrategi innebar att alla över 70 år skulle undvika kontakt med andra och framför allt avstå från interaktioner med barnbarn (Folkhälsomyndigheten, 2020), vilket påverkade såväl relationer som omsorg mellan generationer (Eldén et al., 2022; Iversen et al. 2020; Kulin et al. 2021).

Analysprocess och bearbetning av materialet

Analysprocessen påbörjades redan när jag bestämde mig för att forska om bonusrelationer. Under den inledande perioden reflekterade jag över de bonus- och biorelationer jag själv och mina barn haft under livet. Det ledde till att jag började dokumentera några av mina minnen för att den vägen försöka strukturera min tidigare förståelse av omsorgsgivande mellan generationer. Jag diskuterade också bonusrelationer och omsorgsgivande med många i min omgivning och märkte att det finns ett stort intresse för bonusrelationers betydelse i människors liv. Sedan fördjupade jag mig i den empiriska forskning som gjorts om bonusrelationer samt i de teorier som formulerats kring dessa relationer. Denna förståelse låg till grund för de intervjumallar som utarbetades och kan betraktas som den inledande fasen av analysprocessen.

Nästa steg i analysprocessen var genomförandet av intervjuerna, eftersom intervjun i sig kan ses som en del av analysprocessen, där det gäller att hålla fokus på vad informanten berättar och samtidigt försöka ställa frågor som leder till fördjupning (Ahrne & Svensson, 2015). Efter varje intervju sammanfattade jag vad som hade sagts i ett eget dokument. Jag gjorde noteringar om teman som saknades i min intervjuguide och som jag ville lägga till. I de fall en uppföljande intervju genomfördes hade jag möjlighet att reflektera över informanternas livsberättelser mellan de båda intervjuerna, så att jag kunde följa upp med frågor jag ville ha fördjupade vid den andra intervjun. Jag försökte också vara lyhörd och öppen för de aspekter av bonusrelationer som informanterna uttryckte att de ville veta mer om för att om möjligt ta in dem i kommande intervjuer och i analysen.

Transkribering är också en del av analysen, eftersom den innebär tolkning av det sagda i fråga om frasering och interpunktion och i de fall något varit ohörbart. Efter fältarbetet transkriberade jag alla intervjuer som hade genomförts med bonusbarnbarnen och fyra av vuxenintervjuerna. De övriga transkriberades av ett transkriberingsföretag och dessa intervjuer lyssnade jag igenom och "rättade" där ord missats eller missförstått. Efter transkriberingsprocessen har jag läst och lyssnat igenom samtliga intervjuer åtskilliga gånger.

Fasettmetodologisk analysprocess

Under analysprocessen har jag försökt förstå empirin genom att närma mig den från olika vinklar. Ett vackert sätt att beskriva denna metodologiska ingång är Jennifer Masons *facet methodology* (Mason, 2011), fasettmetod. Här används prisma som metafor med tanke på dess egenskap att dela upp ljuset i ett spektrum av olika färger

beroende på hur den belyses. Detta symboliserar hur forskaren genom att se på sitt material som genom en prisma kan rikta ljuset mot olika sidor av sitt material. Beroende på de olika fasetterna ser forskaren på sitt material ur olika synvinklar, där de olika fasetterna leder till olika sätt att läsa av empirin. Mason beskriver det så att prismans fasetter skapar insikter som gör att processen blir aktiv snarare än passiv:

Brytningen inbjuder till möjligheten att ljus kan böja sig, intensifieras, anta livfulla färger och lysa på oväntade och mångfaldiga sätt, delvis beroende på infallsvinkeln. (Mason, 2011: 81)

Detta, menar Mason, gör att forskaren blir medveten om två saker. För det första att det sätt på vilket ljuset *kommer in* i prismet bestämmer vilket ljus det sänder ut, och för det andra att det vi ser inte är en helhetsbild utan en delaspekt skapad genom fasetterna, där somliga har särskilt stark lyskraft. Detta, menar hon, hjälper forskaren att uppfatta särarten hos det betraktade (Mason, 2011: 81).

Fasettmetoden förutsätter en blandning av vetenskapligt och konstnärligt eller konstfullt tänkande, som innefattar inte bara deduktiv utan också fantasifullt, uppfinningsrikt, kreativt och intuitivt resonemang. Dessa senare krav är omöjliga att precisera som procedurer inom gängse rationell och metodisk samhällsvetenskaplig diskurs. (Mason, 2011:80)

Fasettmetoden blev för mig en nyckel till att kunna lägga fram det erfarenhetsrika materialets komplexitet utan att förminska olikheterna i synsätt eller göra anspråk på universalitet hos exemplen.

I mina genomläsningar av materialet har jag försökt att se på materialet ur tre olika perspektiv: utifrån den enskilda intervjun/informanten, som en del av den intervjuade generationsgruppen och utifrån materialet om bonusrelationer som helhet. Det innebär att jag gjort analysen i flera steg. I den första analysfasen tog jag in den enskilda informantens livsberättelse. Jag inregistrerade informantens specifika livs- och bonuserfarenheter och lyssnade efter hur den enskilda informanten gestaltade sin berättelse under intervjun, det vill säga hur hen förstod och framställde sig själv och på vilka grunder (Buttny, 1993). I nästa steg lyssnade jag efter likheter och skillnader mellan de olika informanternas berättelser. Jag analyserade också informanternas sätt att *göra* och *förstå* sitt bonusskap utifrån deras sätt att berätta om dem. Dessa moment gick jag igenom med var och en av generationsgrupperna. Därefter gjorde jag en samläsning av empirin som helhet. De här tre olika läsningarna har gjorts ett flertal gånger. Med varje nytt analytiskt ”fynd” har jag gjort en ny genomläsning av materialet. De teman som jag valt att arbeta vidare med i analysen kommer från dessa noggranna genomläsningar.

En utmaning med det långvariga arbetet med materialet är att vissa teman som i analysens inledande skede verkade intressanta gradvis började framstå som ”självklara”. Teman som identifierades tidigt hade följt med under en så pass lång tid att de mot slutet av avhandlingsarbetet inte längre uppfattades som relevanta. Andra teman blev mer framträdande med tiden. Processen att bestämma hur avhandlingens teman ska presenteras, hur de olika generationsgrupperna ska knytas till varandra och hur en ändamålsenlig form för presentation av analysen ska se ut har varit tidskrävande.

Parallellt med analysarbetet, där jag fokuserat på denna avhandling, har jag även deltagit i analyssamtal med Eldén och Anving, vilket resulterade i författande av tre gemensamma artiklar (Eldén et al., 2022; Eldén et al., 2024; Anving et al., under utgivning).

Visuella metoder i analysarbetet

Tematiseringen av intervjumaterialet har primärt genomförts manuellt. Jag prövade inledningsvis att använda ett dataanalysprogram, men insåg att jag föredrar den manuella arbetsmetoden. För mig aktiveras fler sinnen när jag arbetar med händerna. Jag valde därför att skriva ut intervjuerna för att kunna bläddra igenom, göra anteckningar i marginalerna och markera teman med olivfärgade pennor. Tankekartor och post-it-lappar har också varit viktiga i struktureringen av analytiska teman.

Relationskartor och tankekartor

En av de första analytiska sorteringar jag gjorde gällde relationskartor. Dessa gav en överblick över vilka bonusrelationer informanterna berättat om och gjorde det möjligt att se på vilka sätt informanterna var länkade till sina bonuspersoner. Många av informanterna hade stora familjer med komplicerade relationsband. Som en del av den analytiska processen ritade jag upp kartor över var och en av informanternas relationer, som ett slags icke-genealogiska släkträd. Ibland fanns det relationer som skulle ha kunnat utveckla sig till en bonusrelation, som till exempel när ett barnbarn haft syskon med andra bioförföräldrar som det intervjuade barnbarnet dock inte träffat. I sådana fall ritade jag in dessa potentiella relationer på barnets relationskarta men utanför släkträdet. Barnets föräldrar och bonusföräldrar, eventuella bonus-, halv- och helsyskon ritades in som länkpersioner. I bonusförföräldrarnas relationskartor fokuserade jag på motsvarande sätt på bonusbarnbarnsrelationerna och ritade in deras länkpersioner, som utgjordes av informantens partner, vuxna bonusbarn, biobarns partner eller av någon annan.

Jag gjorde tankekartor över vilka informanter som varit gifta, skilda, änklings, ensamstående eller hade föräldrar eller förföräldrar som var det, vilka bonusbarnbarn som haft sina bioförföräldrar från början av sina liv, för vilka de tillkommit senare

och på vilka sätt de kommit in i deras liv samt huruvida de hade kontakt med halvsyskons och bonussyskons förföräldrar eller inte. Jag ritade ut de olika sätt på vilka informanterna kommit in i sina bonusrelationer och hur många av dem som haft relationer som avbrutits. På detta sätt upptäcktes exempelvis att fler av informanterna hade förlorat kontakten med en biologisk anhörig än med en bonusperson. Jag gjorde också en tankekarta över de olika aktiviteter bonusbarnbarnen berättat att de gjorde tillsammans med sina bonus- och bioförföräldrar. Dessa tankekartor har hjälpt mig att skaffa en överblick över empirin, och jag har också använt kartorna för att strukturera analysen. Kartorna hjälpte mig också att komma fram till den modell för erkännande som presenterades i teorikapitlet.

Etiska överväganden⁴³

Den här avhandlingen handlar om relationer mellan närstående, vilket aktualiserar flera viktiga etiska frågor. I (bonus)familjer finns ofta komplicerade förhållanden och emellanåt tabubelagda känslor. Att berätta om sitt familjeliv och svårigheter med sina närmaste kan kännas utlämnande både för informanten och för tredje part. Intervjun kan upplevas som ett svek mot närstående, som en bikt och som en befrielse. Intervjuerna hade inte för avsikt att vara terapeutiska, men trots det har flera informanter sagt sig uppleva intervjun så. Informanterna har uttryckt att intervjun gett dem en möjlighet att sätta ord på tankar, känslor och erfarenheter de vanligtvis inte pratar om. I några fall har informanter berättat att tankar som kommit fram under och efter intervjun har fått dem att se sina relationer i ett nytt perspektiv eller att ändra sitt förhållningssätt gentemot dem. Själva berättandet bringar ordning i livsnarrativet. Det är ett stort ansvar att som forskare hantera de berättelser som anförts trots en, men kanske ett ännu större ansvar att under intervjun göra informanten medveten om att det sagda kommer att analyseras och att innebörden av det sagda kommer att delas med andra. Även om meningen är att upphovspersonen inte ska gå att identifiera, kan identifiering bli möjlig om den intervjuade själv till exempel berättar för någon annan att hen är med i studien. Det är en balansgång att å ena sidan inge förtroende, så att informanten kan känna sig trygg och underlätta berättandet, och å andra sidan att inte förmå informanten att berätta sådant som hen senare ångrar.

För att sätta sig in i informanternas situation bör, menar jag, den som forskar själv pröva de tilltänkta metoderna innan empiriinsamlingen. Av denna anledning har jag själv provat att fylla i närhetscirkel, gjort en tidslinje utifrån mitt eget liv och fört

⁴³ Studien är godkänd av Etikprövningsmyndigheten, diarienummer: 2019-03890.

dagboksanteckningar kring mina familjerelationer under forskningens gång. Genom att själv prova på metoderna upptäckte jag några av de svårigheter som är förknippade med metoderna. Till exempel upplevs övningen med närhetscirkelarna väldigt olika beroende på dagsform. Deppiga dagar kunde jag känna att ”är det egentligen någon som står mig riktigt nära?”, men någon dag senare ville jag placera in nästan alla jag kände i de innersta cirkelarna och undrade varifrån den tidigare känslan kom.

När informanter är relaterade

En av de etiskt problematiska aspekterna i detta forskningsprojekt är att deltagarna i vissa fall är besläktade med varandra. Eftersom en del av rekryteringen skett genom att de intervjuade bonusförföräldrarna tillfrågats om det finns något bonusbarnbarn som jag skulle kunna intervjua, är informanterna i dessa fall också medvetna om varandras deltagande. Detta innebär en potentiell risk för att informanternas rätt till anonymitet äventyras, och det finns en risk för att informanten blir identifierad av andra närstående som känner till deras deltagande i studien. Dessutom kan forskaren ha en förhandsbild av familjen och dess historia före intervjun, och det finns en risk för att intervjuaren oavsiktligt förmedlar information i efterföljande intervjuer som kan påverka informanternas relationer. Eftersom barn strukturellt sett har en underordnad position i familjen, har barn i möjligaste mån intervjuats sist i denna studie (Eldén & Anving, 2019; Eldén, 2020).

Just att frågan om deltagande i studien i vissa fall kommer från någon närstående gör att den tillfrågade kan känna press på sig att delta om andra i släkten redan gjort det. Det här gäller särskilt barnen i studien, eftersom de intervjuades sist. Barnen kan ha fått uppfattningen att de förväntas delta, och det kan även vara svårare för dem att förstå att de har rätt att när som helst dra sig ur eller avbryta intervjun. Det har hänt att barn som tillfrågats inte har velat delta i studien, och deras önskan har då självklart respekterats. Ibland har deras släkting uttryckt att ”jag kan tjata lite på hen” vilket jag då avrått från – just för att barnet inte ska känna sig pressat att delta. Men även det motsatta kan vara ett problem, att som barn faktiskt *få lov* att göra sin röst hörd i forskning (Eldén, 2013), vilket jag återkommer till nedan.

Inkludering av data från närstående familjemedlemmar kräver noggranna överväganden och kvalificerade anonymiseringsmetoder i analys- och skrivandefasen, som att ibland avstå från att koppla ihop relaterade fall (se Eldén & Anving, 2019), eftersom det finns en stor risk för att deltagarna kommer att kunna identifiera närstående i den publicerade texten (Eldén, 2020; Gabb, 2010). Eftersom jag är medveten om dessa risker har jag varit väldigt försiktig i de fall informanter varit relaterade till någon annan i projektet. När informanter gett mig tillåtelse att fråga någon de är besläktade med om intervju, har jag varit noga med att ge samma

information om anonymisering och konfidentialitet till båda personerna. Jag har även varit noga med att upprepade gånger under intervjun förtydliga att informanten inte behöver svara på frågorna om hen inte vill, i synnerhet under intervjuerna med barn. Informanterna har informerats om dessa potentiella risker innan de tagit ställning till sin medverkan.

Att definiera andras relationer

Ett etiskt problem som aktualiseras i fråga om bonusrelationer är den rätt jag som forskare tar mig att definiera andras relationer. Bonusrelationer är komplicerade, och det är inte alla som vill definiera sin relation som en bonusrelation. Detta kan verka åt båda hållen: det finns de som anser sig stå för nära sina "bonusar" för att kalla dem bonusrelationer, det finns de som anser sig stå för långt ifrån dem för att kalla dem det och det finns de som helst vill benämna relationerna på andra sätt. I de fall frågan har aktualiserats har informanten och jag diskuterat svårigheten med begreppet "bonus" och olika alternativa benämningar. En del av denna diskussion är analytiskt intressant och utvecklas i det första analyskapitlet.

En annan sak som är etiskt problematisk är benämningen "halvsyskon". Många tycker inte att halvsyskon är ett bra ord, upplever sig vara fullt ut syskon oavsett om de har en eller flera gemensamma föräldrar. Av analytiska skäl, för att kunna belysa skillnader i informanternas liv utifrån om de har hel- halv- eller bonussyskon, har jag ändå valt att använda ordet halvsyskon, trots att jag är väl medveten om att benämningen inte behöver spegla informanternas upplevelse av relationen.

När det gäller informanter och deras anhöriga som är relaterade genom adoption eller donerade könsceller har jag valt att skriva ut det om det är av analytisk relevans, det vill säga om det tillmäts betydelser av informanterna i deras narrativ.

Barns informerade samtycke

Forskning med barn och behovet av deras informerade samtycke medför flera utmaningar och överväganden. Här ett exempel från mina fältanteckningar om svårigheter med att inhämta informerat samtycke från yngre barn:

Jag kom hem till en flerbarnsfamilj där ett barn ville bli intervjuat och syskonen uttryckt att de inte ville vara med. Jag föreslog att jag och barnet som ville intervjuas skulle sätta oss på hens rum, men hen ville hellre sitta mitt i det öppna köket där även mamman och syskonen befann sig. Så fort intervjun startade kom syskonen och satte sig bredvid syskonet som samtyckt till intervjun och när den första blygseln lagt sig började också de besvara frågorna jag ställde till det deras syskon. När vi kom fram till de olika ritövningarna ville syskonen också "rita sin dag" hos förföräldrarna och berätta olika anekdoter.

I det här fallet valde jag att se barnens *aktiva deltagande* som ett slags samtycke. Jag frågade också vart och ett av barnen om jag fick ta med deras teckningar och använda dem i forskningen, vilket de alla sade ja till. Eftersom alla barnen valde att svara på frågorna trots att jag först riktade mig enbart till ett av dem, har jag transkriberat och använt även deras svar efter godkännande av deras föräldrar.

Ett forskningsetiskt problem är att barn som vill medverka i forskning kan hindras från att göra det av sina vårdnadshavare. Detta innebär ett slags dilemma, eftersom samtycke enligt svensk etiklagstiftning måste inhämtas inte bara från barnet, utan även från dess vårdnadshavare (Eldén, 2013; 2023). På så sätt kan föräldrars ovilja att låta barn delta i vetenskapliga undersökningar inverka på barns möjlighet att ge sin självständiga bild av familjelivet (Davies, 2017:93). Det innebär också att barn i princip aldrig kan delta i forskning utan att vårdnadshavaren informerats, vilket alltid innebär en risk för att vårdnadshavaren kan identifiera barnet. Det är också svårt att förklara dessa brister i anonymiseringen som gör att barnet senare skulle kunna bli identifierat i den publicerade texten av till exempel föräldrarna. Eftersom det är svårt för både forskare och informant att fullt ut veta hur det insamlade materialet kommer att analyseras, eller vad som kan vara känsligt – röjande av identitet och liknande – är det nästan omöjligt att inhämta ett fullt ut informerat samtycke från barn.

Tidigare forskning visar att barn sällan får möjlighet att delta i forskning, och när det gäller just familjeforskning är det vanligt att föräldrar kan uppleva sig övervakade trots att det är barnet som blir intervjuat (Davies, 2017; Eldén, 2013b; 2023). Detta är förstående i ljuset av att mycket forskning om barn i familjer har fokuserat på problem och missförhållanden (Wall, 2022).

Ju yngre barn, desto ovanligare är det att de har något inflytande över forskning generellt (Thomas, 2017). Enligt Lesley-Anne Gallacher och Michael Gallagher (2008:13) är det inte själva metoden utan forskarens metodologiska attityd som är det viktiga vid forskning med barn. Barns delaktighet ökar om de själva får vara kreativa och producera något slags material (Christensen & James, 2017; Eldén & Anving, 2019; Näsman, 2012). Det är därför som rita din dag-metoden och närhetscirkelarna kan ses som bra utgångspunkter vid intervjuer med barn. Ett annat problem handlar om *vilka* barn som blir tillfrågade om att delta i forskning. Helen Roberts (2017) menar att barn som exempelvis har språksvårigheter eller diagnoser ofta bara blir tillfrågade om att delta i studier som gäller just deras specifika funktionshinder. Men att utesluta dessa barn minskar forskningens validitet (Roberts, 2017:153). Jag har märkt av de här tendenserna på så sätt att de som har bonusbarnbarn med diagnoser ofta avrått från intervju med just dessa barn och i stället föreslagit ett bonusbarnbarn utan diagnos. De barn jag intervjuat som har diagnoser har däremot ofta varit väl medvetna om både sina begränsningar och hur dessa kan övervinnas.

En annan etisk utmaning handlar om den åldersmässiga makthierarki som är inbyggd i intervjusituationen, eftersom forskaren är vuxen. Därför är det av yttersta vikt att forskaren ser barnets informerade samtycke som *en förtlöpande förhandling* och är beredd att avsluta intervjun om barnet visar tecken på obehag, trötthet eller leda (Davies, 2008). Andra etiska aspekter som är viktiga i intervjuer med barn är att det kan vara svårare för barn att förstå att andra vuxna kan höra dem (till exempel om de befinner sig i ett angränsande rum) och att det kan vara svårt att som forskare göra barnet uppmärksam på detta (Eldén, 2013). Av den anledningen var det på sätt och vis bra när föräldern befann sig i samma rum och gjorde det tydligare för barnet att hen var inom hörhåll. Ett problem med detta är dock att barn gärna vänder sig till föräldrarna med frågor, och barnets svar kan på så sätt "tvättas" genom föräldrarnas förståelse.

När jag intervjuat bonusbarnbarnen har jag försökt vara tydlig med att barnet bara ska svara på frågan "om du vill" samt gett barnet möjlighet att svara på olika sätt eller inte svara alls. När jag märkt att barnet börjat bli trött har jag avrundat intervjun även om det varit många frågor kvar.

Etiska aspekter av att använda närhetscirklar

Närhetscirkelarna har använts som ett diskussionsunderlag vid själva intervjun. Jag har försökt avdramatisera cirkelarna genom att berätta att jag själv märkte att jag kunde känna olika från en dag till en annan, att det finns dagar då man kan känna sig ensamast i världen och tycka att ingen egentligen står en särskilt nära. Inslaget har – som allt annat – varit frivilligt, och de informanter som inte har känt för att göra närhetscirkelarna har helt enkelt avstått.

En svårighet med övningen, som både jag själv och några av informanterna upplevde, är att det kan kännas fel att gradera sina relationer. Andra informanter tyckte att övningen var givande och att de fick syn på människor i sitt liv och sin relation till dem på ett nytt sätt. Bland barnen var det vanligt att också skriva in husdjur i cirkelarna (jfr Mason & Tipper, 2008 a/b). Om jag uttryckligen ställde frågor om lärare och pedagoger hände det att barnen skrev in dem i cirkelarna, men ingen skrev in lärare utan att ha blivit tillfrågad. Här kan man ifrågasätta om det var rätt av mig att ställa frågan, eftersom barnen inte själva kom på att skriva in lärarna. Likaså hände det att mammor som satt med vid intervjuerna påminde barnen om personer som de kanske glömt att skriva in.

Mamman: Är det inte någon som du tänker på egentligen som du glömmer bort att du tänker på?

Barnet: Jag har skrivit "kompisar".

Mamman: Näää ... inte alls. Någon vuxen ...

Barnet: Jag har skrivit [faster] eller?

Mamman: Nä ...

Barnet: Vem!

Mamman: Vem kommer alltid när någon fyller år? I vår förlängda familj? Vem kommer när det är skolavslutning eller stora saker som händer i ditt liv?

Barnet: Vem kommer?

Mamman: Då kommer det en familj, alltid. Som alltid kommer.

Barnet: [namn] och [namn]

Mamman: Precis! Är de viktiga för dig?

Barnet: Ja! [namn] och [namn]!

Jag tror inte att något av de intervjuade barnen for illa av den här typen av påminnelser eller att de kände sig tvungna att skriva in namn på personer som de egentligen inte valt att skriva in själva. Däremot belyser den här diskussionen det relationella familjegörandet inom familjen. Vilka som räknas in eller räknas bort ingår i en relationell process och den socialisationsprocess där föräldrar ”lär” barn vilka personer som hör till och vilka relationer som bör visas fram. Exemplet visar också hur svårt det är för bredvidsittande föräldrar att förhålla sig ”neutrala”, och var på så sätt en påminnelse även för mig som forskare om min påverkan vid intervjun.

Ett annat problem med närhetscirklarna är att de kan synliggöra diskrepanser i familjer genom att synliggöra att informanten till exempel är närmare något av sina syskon eller barn. Närhetscirklarna gav också informanterna insikter om vilka personer de inte skrivit in, och som nämnts var det ibland just bonusrelationerna som inte skrivits in, vilket är en viktig insikt för denna avhandling.

Linn: Placerade du förresten in bonusbarnbarnen i de där cirklarna?

Informant: Vilken intressant fråga. Det gjorde jag inte.

Linn: Nej [skratt].

Informant: Nej, det gjorde jag inte. Det var tankeväckande. Nu när du säger så får man ju dåligt samvete.

Linn: Det var inte min avsikt [skratt].

Informant: Nej, det är klart att det inte var det [skratt]. Men det väcker verkligen frågan ...

I det här fallet blev informanten själv förvånad över att hon inte placerat in sina bonusbarnbarn, eftersom hela intervjun kretsade kring just de relationerna. I andra fall ville informanterna inte göra en gradering. En informant ville till exempel placera in alla – släktingar, vänner, expartner och arbetskollegor – i den innersta cirkeln och kunde även beskriva känslor kring personer som han upplevde ”inte vill vara i den innersta cirkeln”. En annan informant inspirerades att göra ytterligare en närhetscirkel efter den andra intervjun som rymde relationer till avlidna släktingar ”som också är viktiga”. Detta visar hur närhetscirkeln var ett värdefullt bidrag som diskussionsunderlag vid de intervjuer där metoden användes. En informant föreslog att närhetscirkeln skulle kunna användas tillsammans med dagboken på daglig basis under en vecka:

Informant: För då kunde man ju faktiskt se ett mönster också. Liksom, varje kväll: ”Vilka har varit närmst idag? Jaha, de här.” Då kanske man själv skulle se ett mönster.

Linn: Ja, det var ju faktiskt en jättebra idé. För det tar ju också udden av det här att det känns lite domedagsaktigt ibland att placera in folk så där.

Informant: Det är riktigt. Och precis som du sa med dagsformen, att har man pratat med någon och haft ett jättekul samtal eller givande samtal, då går man och tänker ”vilket kul samtal, vad vi pratar gott med varandra”. Då kommer ju den nära just den gången. Så det kanske man skulle göra.

Tyvärr var den här informanten en av de sista som intervjuades, så jag kunde inte prova förslaget i praktiken. Exemplet visar att informanters åsikter om forskningen kan ge värdefull input till forskaren såväl innehållsligt som metodologiskt.

Intervjuns inverkan på informanterna

Intervjusituationen är ett utforskande, där både forskaren och informanten är nya inför varandra och ovetande om vart intervjun ska bära i väg. Även om forskaren har en tydlig frågeställning och en uppsättning förberedda frågor och informanten delger forskaren sin levda erfarenhet, kan ingen av dem på förhand veta vilka aspekter av informantens liv som kommer att belysas under intervjuns gång. En intervjusituation kan alltid väcka känslor och minnen till liv som informanten (och forskaren) inte är beredd på. I forskning av denna art, som kretsar kring livsberättelser, bygger det narrativa perspektivet på informantens berättelse vid den specifika tidpunkten för intervjun. Men berättelser förändras med tiden, eftersom berättande är en process som utgår från informantens minne, och även minnen påverkas av att bli berättade (Acker et al., 1983). Hur en person berättar eller återupplever ett minne förändras från själva ursprungstillfället till stunden för intervjun. Det är därför omöjligt att förutse vad intervjun kommer att känslomässigt innebära för deltagarna. Många informanter har

berättat att den första intervjun satte i gång tankar och processer som i vissa fall initierade förändringar i informantens liv. Sådana förändringar var inget vare sig jag eller informanten var medvetna om när vi först möttes, och de var inte heller syftet med intervjuerna. Många av de äldre informanterna berättade om upplevelser av att intervjusituationen liknar ett terapeutiskt samtal, även om inte heller detta var min intention vid intervjun. Informanten kan uppleva sig ha berättat "hela sitt liv" (Alenius Wallin, 2015) eller nu se tidigare händelser i ett annat ljus.

För de informanter som förde dagbok gjordes en uppföljande intervju med dagboken som utgångspunkt. Vid den andra intervjun uppmanades informanten att berätta om och reflektera ytterligare över de händelser som beskrevs i dagboken och över sina reaktioner och känslor kring det som skrivits ner. Nedanstående exempel är från en informant som berättade att hon fått syn på att hon gjorde "alldeles för mycket omsorg" och att hon upplevde att det fanns ett tabu kring att prata om det som är besvärligt i relationer mellan generationerna:

Linn: Är det nåt mer du skulle vilja säga innan vi avslutar?

Informant: Nä, jag skrev väl det också att det var skitbra för mig, rena terapin för mig att [prata] så många timmar, [...] det var väldigt bra för min personliga del. För jag har aldrig pratat om det och ändå har jag gått i terapi i många år och så ... och det här har jag inte pratat om! [skrattar]

Linn: Det låter ju lite konstigt att du inte har pratat om det på terapin ... Varför tror du att det har blivit så?

Informant: Jag har inte pratat så mycket om det, därför att det är så vardagligt och så osynligt. Och ingen annan pratar om det, utan det är bara naturligt och vanligt och ointressant. Omsorgsgörandet mellan generationer, det är ju ingen som har pratat om det. Man pratar inte om det. Och sen kan det ju vara lite grann att, det här med att hämta och lämna på dagis, eller om man är trött på sina barnbarn, eller sina barn eller gör för mycket eller har dålig relation och så, det är liksom ingenting man pratar om för det är lite ... det är inget man snackar om. Det är lite fult eller lite skam eller ... Så även om man har några nära vänner är det känsligt som fanken. Ja det är sant! Därför att på något sätt så ska man ju alltid *vilja* ta hand om sina barnbarn. [skratt] Alltså det är normen då, i min generation.

Som vi ser i det här intervjuutdraget berättar informanten att de frågor om omsorgsgörandets baksidor som berörts under intervjun ses som något lite fult och skamfullt att prata om, eftersom normen är att förföräldrar ska vilja ta hand om sina barnbarn. Intervjutillfället kan därför utgöra ett värdefullt tillfälle för informanten för att få syn på och ventilera aspekter av sitt liv som annars sällan kommer upp till ytan. Det vardagliga och osynliga är kanske inte tillräckligt spektakulärt för att lägga fram under en terapisession, utan kommer fram först under intervjun med dess direkta

frågor. Den här informanten menade att hon efter intervjun funderat och kommit fram till att hon faktiskt gav för mycket omsorg till sina (bonus)barnbarn och bestämt sig för att dra ner på det och ge mer utrymme åt sig själv. En annan informant berättade i stället att han kommit till insikt om att han inte träffade sina bonusbarnbarn och vuxna barn så ofta som han ville:

Efter samtalet förra gången när jag gick härifrån sa jag ”jag måste ha en större plats hos dom”, jag måste göra saker med dem. Jag måste göra saker som dom vill göra så att dom får en ... [paus]. Att det här jag känner, att dom kanske också känner [skratt]. Ja men litegrann så att, att dom är viktiga!

Den här informanten menade att intervjun fick honom att inse att han inte var så närvarande i sina (bonus)barnbarns liv som han trodde. Dessa exempel visar hur intervjun kunde vara ett tillfälle för informanterna att reflektera över sitt liv i allmänhet och över omsorgsrelationer i synnerhet, vilket kunde leda till att informanten fick syn på saker i sitt liv som hen kanske inte skulle ha fått syn på annars. En annan informant beskrev intervjun som ”att inventera sig själv”, eftersom ingången till intervjun, berättande om livet i ett livslöppsperspektiv, gav informanten möjlighet att berätta om och reflektera över sitt liv på ett sätt som väldigt sällan sker i vardagen. En del sociologer menar att själva lyssnandet är en av sociologins viktigaste aspekter (Back, 2007). Genom forskarens aktiva och empatiska lyssnande kan informanter få ett unikt tillfälle att berätta om sig själva, sina liv, sina tankar och erfarenheter med forskaren som ett icke-dömande vittne, en ganska ovanlig situation i dagens samhälle. Lyssnandet kan vara forskarens sätt att återgälda det förtroende som informanten visat forskaren och svaret på frågan om vad informanten får ut av sitt deltagande.

Att hantera sorg och död

Att intervjua en människa om dennes liv är att bli vittne till en livsberättelse. Livslöppsnarrativet innebär att informanten gör nedslag i flera avgörande händelser i sitt liv, situationer och ”val” där informanten ofta analyserar sig själv och det hen varit med om. Jag sätter ordet ”val” inom citationstecken eftersom livet kanske inte innebär så många val som man gärna vill föreställa sig, eftersom vi människor sällan har förmåga att välja vid de mest avgörande tillfällena eller i de stunder som sakta byggs upp genom små vardagliga vanor. När det gäller de äldre informanterna fanns ofta erfarenhet av att någon närstående dött, men även bonusbarnbarnen hade i flera fall denna erfarenhet.

Som masterstudent intervjuade jag kvinnor i åldrarna 65–85 år. Strax efter det att uppsatsen var färdigskriven fick jag reda på att en av dem jag intervjuat hade dött. Hon hade inga barn, och jag visste att ingen annan hade vetskap om en del av det hon berättat för mig. Detta fogade ytterligare en dimension till mitt ansvar för att förvalta

hennes förtroende. Även under genomförandet av denna studie har jag påmint om livets ändlighet. Först kontaktades jag av anhöriga till en person jag skulle ha intervjuat som meddelade att informanten oväntat hade avlidit. I ett annat fall skulle jag intervju ett bonusbarnbarn, men dennes förförälder insjuknade i en dödlig sjukdom med snabbt förlopp, varvid intervjun ställdes in tills vidare. Drygt ett år senare tillfrågade jag bonusbarnbarnet på nytt om hen ville genomföra intervjun och det ville hen. Även andra av bonusbarnbarnen berättade att de varit med om förföräldrars död. En del bonusbarnbarn berättade även målande om förföräldrar som dött innan de fötts eller när de var mycket små (jfr Mason & Tipper, 2008b). Den här avhandlingen handlar om omsorg mellan generationer över livet, och döden är en vanlig del av både barns och vuxnas liv och relationer (Davies, 2019). Trots det har jag valt att inte ställa så många frågor om avlidna släktingar i intervjuerna med bonusbarnbarnen. När barnen själv har tagit upp det har jag lyssnat utan att ställa så djupgående frågor. Kanske var det lite fegt av mig, men jag kände mig osäker på hur jag skulle ta emot barns berättelse om sorg på bästa sätt. När de vuxna informanterna blev ledsna under intervjuerna var det lättare att hantera, eftersom de är just vuxna med ansvar för sina egna liv. När det gällde barnen kände jag mig som vuxen ha ett ansvar för att intervjun i sig inte skulle leda in barnen i känslotillstånd som de inte kunnat förutse eller veta hur de skulle ta sig ur. Jag anser helt enkelt att jag inte riktigt hade kompetens för det. I en intervju berättade bonusbarnbarnet som om hens avlidna släkting fortfarande var i livet, och då ställde jag också frågorna som om så var fallet. Ett annat barn berättade om att hens förförälder var mycket ledsen för att den andra förföräldern nyss gått bort. I det fallet ställde jag några frågor om det, men gick sedan vidare till andra frågor.

Att acceptera att livet tar slut är för många av oss lättare när det handlar om någon som är gammal och sjuk och har levt ett långt, rikt liv, men något helt annat när det handlar om ett barn. För ett av barnen jag intervjuade för denna studie tog livet slut alldeles för tidigt. Föräldrarna tillfrågades efter en tid på nytt om sitt barns medverkan. Deras och barnets vilja var att intervjun skulle användas och att barnets tankar och erfarenheter skulle förmedlas. Därför har intervjun med detta barn medtagits i avhandlingen.

Presentation, representation och tredje uppgiften

Inom feministisk forskning är det viktigt att ge tillbaka kunskap till de grupper och personer som bidragit till att göra forskningen möjlig. Denna ambition har jag tagit med mig som en utmaning i avhandlingsarbetet, inte minst med tanke på att hälften av de informanter jag intervjuat är barn.

Det finns huvudsakligen två skäl att gestalta forskningsresultat. Det ena handlar om att *presentera* resultaten, det andra om hur informanterna och deras erfarenheter ska *representeras*. I det förra fallet handlar om att man vill göra sina forskningsresultat tillgängliga för en bredare allmänhet, i det senare fallet om hur informanterna framställs och representeras.

Informanter blir extra synliga vid citering. Jag har hanterat detta genom att till exempel ta bort upprepningar och göra om en del talspråkighet till textspråk. Jag har ersatt alla namngivna platser och personer med roll i citatet och satt denna inom hakparentes: "[bonusmorfar]". Även "[paus]", "[skatt]" och liknande har satts inom hakparentes.

Dramatisering för att tillgängliggöra forskning

För att göra sin forskning begriplig för en bredare allmänhet har forskare använt olika kreativa metoder och gestaltningar. Dramatisering har till exempel använts när forskaren velat visa fram sin forskning för andra akademiker (Sangha, et al. 2012), presentera sina resultat för både en akademisk och icke-akademisk publik (Jenkins, 2014; Pande, 2014) och presentera sina resultat för de informanter som deltagit i forskningen (Berbary, 2011). Dramatisering har också använts som utgångspunkt för samtal med andra forskare (Sangha et al., 2012) eller för att skapa vinjetter och scener för samtal med informanter ur olika informantgrupper (Jenkins et al., 2016). Jag har använt dramatisering främst för att tillgängliggöra mina resultat för informanter och andra som är intresserade av omsorgsgörande mellan generationerna i bonusfamiljer.

En fördel med kreativa presentationsmetoder är att skildringarna stannar kvar i mottagarnas tankar på ett annat sätt än traditionella sätt att presentera forskning, samtidigt som gestaltningen inspirerar och uppmuntrar till nyfikenhet och engagemang (Berbary, 2011: 195). Eller som limnologen Konstantinos-Marios Vaziourakis uttrycker det i tidningen *Curie*: "Om vi inte kan förmedla forskningen på ett enkelt sätt utanför forskarvärlden förlorar vi vår viktigaste roll, den att förklara våra rön och resultat för samhället" (Järvenhag, 2023).

En avhandling är på sätt och vis ett slags gesällprov, där själva avhandlingen ska bevisa ens forskningsfärdigheter. Att samtidigt bevisa dem och skriva på ett sätt som kan

tilltala en bredare läsekrets låter sig inte så lätt göras. Jag har därför författat en pjäs utifrån mina forskningsresultat, *Bonusbelastningen*. Förhoppningen är att den ska tillgängliggöra avhandlingens forskningsresultat för både barn, ungdomar och vuxna.

Pjäsen Bonusbelastningen

Pjäsen handlar om en bonusfarfar Kaj, bonusfarmor Annika och de två bonusbarnbarnen Lisa, 12 år, och Lotten, 5 år. Pjäsen utspelar sig under en midsommarhelg under coronapandemin.

Kaj har varit gift flera gånger, och vid uppbrrottet från hans första fru bestämde de sig för att ha fortsatt ”delad vårdnad” om sitt gemensamma sommarställe. De brukar alternera om vem som är där vilka veckor, men på midsommar träffas alla där för att fira midsommar ihop. Kaj älskar att samla hela familjen, alla sina barn och bonusbarn, före detta fruar och bonusbarnbarn. Även vänner och arbetskompisar bjuds in. Kajs relativt nya sambo Annika har inga egna barn och har landat mitt i familjeidyllen/familjekaoset.

Lisa är storasyster till Lotten men har en annan biopappa. Hennes familj består av både biomammans familj med mammans nya sambo och biopappans familj. Hon har kort sagt en himla massa bonusmor- och farföräldrar och försöker hjälpa Annika att reda ut familjeväven och hitta sin egen plats i den.

Pjäsen visar hur olika personer i samma familj kan förhålla sig till sitt släktskapskluster och vad detta gör med relationerna.

Dramatisering som analysmetod

Skrivandet av pjäsen gav mig tillfälle att formulera forskningen på nya sätt och göra den mer tillgänglig för en bredare publik, men pjässkrivandet har även genererat betydelsefulla metodologiska insikter. Att analysera i pjäsform (eller annan kreativ form) har ett analytiskt värde i sig. Genom att trampa en ny stig genom sitt material upptäcker man materialet på nytt. Andra skiftningar kan synas och ges plats, det sagda kan belysas eller skuggas från nya håll. Så har arbetet med att skriva pjäsen varit för mig.

I likhet med andra forskare (t.ex. Berbari, 2011; Jenkins, 2014; Pande, 2014; Sangha, et al. 2012) var pjässkrivandet ursprungligen en fråga om att presentera forskningen på ett lättillgängligare sätt än avhandlingsformen. Men ju mer jag arbetade med pjäsen, desto tydligare blev det att pjässkrivandet även öppnade analysprocessen i avhandlingen. En svårighet för mig i analysarbetet har varit att sortera och välja i informanternas livsberättelser. Framför allt hade jag svårt att hantera alla de intressanta spår i intervjuerna som behövde väljas bort, och det tycktes mig fel att hacka upp berättelser som var så fulländade i sig själva. Men att skriva en pjäs med 25 olika rollgestalter riskerade att bli extremt rörigt och skulle inte göra informanterna rättvisa.

Lösningen blev att skapa sex karaktärer som bygger på avhandlingens empiri som helhet. Rollfigurerna skapades ungefär på samma sätt som när forskare skriver fall, där varje roll är konstruerad utifrån teman snarare än utifrån personer. Eftersom pjässkrivandet på detta sätt fragmenterade informanternas enskilda berättelser, blev det lättare för mig att göra på samma sätt i analysen. Livsberättelsernas helighet var bruten.

I arbetet med avhandlingen och pjäsen var det några problem som gick hand i hand. Det stora problemet var att hitta en form för analysen som var pedagogisk och gav barnens röster lika stort utrymme som de vuxnas. De vuxna berättade reflekterat och utförligt, barnens meningar var generellt kortare – deras livsberättelser var kortare – hur skulle jag göra för att ge dem lika stor plats i avhandlingen? På liknande sätt märkte jag att de vuxna rollfigurerna tog över i pjäsen. Det var lätt för mig att skapa de vuxna gestalterna. Trots att de äldre informanterna levde väldigt olika liv och hade olika sätt att förhålla sig till sina bonusrelationer var det förhållandevis enkelt att smälta samman dem till ett fåtal rollfigurer, eftersom de befann sig i ungefär samma livsfas. Barnbarnen var däremot i mycket olika åldrar och jag behövde göra fler avgränsningar i fråga om kön, ålder och familjesituation samt ta hänsyn till deras olika åldersspecifika sätt att uttrycka sina bonuserfarenheter.

Avgränsning och avslutande reflektioner. Eller varför jag inte intervjuat mellangenerationen

Jag tillhör själv samma generation som bonusbarnbarnens föräldrar och bonusföräldrarnas vuxna barn – mellangenerationen. Därför tar jag mig friheten att vara lite frank så här i avslutningen av metodkapitlet.

Jag har fått frågan varför jag valt att inte intervju personer ur mellangenerationen, och det finns flera anledningar. En är att det är tillräckligt komplicerat att hålla reda på alla relationer som ett forskningsprojekt om två olika generationsgrupper genererar, en annan att det forskats mest om relationen mellan bonusbarn och bonusföräldrar.

Men det finns ytterligare en anledning som är värd att nämnas. Vi i mellangenerationen tillhör en privilegierad åldersgrupp som därtill är mycket intresserade av oss själva, och väldigt mycket forskning handlar om vår generation. Det leder till att väldigt mycket forskning oreflekterat sätter mellangenerationens erfarenheter i centrum, och då förbises andra perspektiv. bell hooks har beskrivit det så att de som befinner sig i centrum har makt och är så privilegierade att de förblir ovetande om vilka privilegier deras egen position för med sig: "Kvinnor måste börja arbeta med feministisk omstrukturering utifrån förståelsen att vi alla (oavsett ras, kön eller klass) har agerat i samförstånd med det befintliga förtryckssystemet" (hooks, 1984/2014: 164). hooks nämner dock inte ålder som en sådan privilegierad kategori. Genom att utesluta "centrum" kan andra erfarenheter och samband bli

tydligare. Om vi till exempel forskar om skolan och utesluter kategorin ”lärare” kommer banden och relationerna mellan andra kategorier att framträda tydligare. Vi kan då få syn på relationen mellan rektor och elev på ett helt annat sätt än om denna relation filtreras genom lärarnas förståelser och erfarenheter. På samma sätt riskerar inte en avhandling om bonusrelationer där mellangenerationen inte intervjuas att filtrera bonusföräldrars och bonusbarnbarns relationer genom mellangenerationens förståelser och erfarenheter. Eftersom jag som sagt tillhör denna mellangeneration själv kan detta vara extra viktigt.

Barns berättande tas ofta inte på lika stort allvar som vuxna informanternas. På en konferens fick jag rådet att inte fästa så stor vikt vid vad barnen sagt ”eftersom barn påverkas av sina föräldrar”. Detta tände en gnista hos mig. Jag är naturligtvis medveten om att vi alla ingår i relationer som vi tar intryck av, som påverkar oss och som vi i vår tur påverkar – jag tror varken på ”rena” subjekt eller på rena relationer – men att konferensdeltagaren ifrågasatte just de intervjuade barnens narrativ uppenbarade en irriterande tendens, nämligen att barns berättelser blir mycket mer ifrågasatta än vuxnas. Även vuxna informanter påverkas av sina relationer till andra människor, men ingen har inför mig ifrågasatt värdet av eller sanningshalten i de äldre informanternas upplevelser. Jag är övertygad om att kommentaren var sprungen ur den åldersmaktsordning som genomsyrar vårt samhälle och tar sig uttryck i att många vuxna varken lyssnar på barn eller tillmäter barns erfarenheter lika stort värde som de som förmedlas av vuxna (Christensen & James, 2017; Heikkinen, 2017; Krekula et al., 2005; Sundhall, 2018; Thorne, 1987). I den här avhandlingen eftersträvar jag att utmana den åldershierarkin, och ett sätt att göra det är att behandla alla informanternas berättelser utifrån utgångspunkten att människor berättar sina liv på ett sätt som för dem skapar mening åt deras tidigare erfarenheter: det intressanta är hur informanten förstår dessa händelser och skapar mening åt händelserna genom sitt berättande, oavsett ålder (Riessman, 2008). På samma sätt anser jag det viktigt att de som har biologiska barnbarn inte ska få tolkningsföreträde framför dem som har andra erfarenheter av förföräldraskap.

För intervjuer med barn behövs ibland andra metoder än för intervjuer med vuxna (Eldén, 2013), och för den som bara har sporadisk kontakt med bonusbarnbarn kan dagboksskrivandet vara en metod att komma åt det vardagliga. De metoder som presenterats i det här kapitlet har valts i syfte att ge informanter ur olika åldersgrupper och i olika livssituationer möjlighet att dela med sig av sina erfarenheter av bonusrelationer på ett sätt som passar dem och deras berättande. I följande analyskapitel får vi se om jag lyckats göra dem rättvisa.

Att definiera bonus- och biorelationer

Detta kapitel är det första av totalt fem analyskapitel. I det här första kapitlet som handlar om hur bonus- och bio-relationer definieras av informanterna har jag blandat empiri från de båda informantgrupperna bonusbarnbarn och bonusföräldrar.

I den första delen analyseras informanternas perspektiv på begreppet ”bonus”, samt deras bruk av, invändningar mot och reservationer kring detta begrepp. I den andra delen analyseras informanternas användning eller icke-användning av familjetitlar, eller släktskapsbegrepp, samt de betydelser informanterna tillmäter bruket av sådana. Jag argumenterar för att bruket av familjetitlar behöver förstås i en svensk, jämställdhetspolitisk kontext, där normen om två föräldrar leder till ett behov av att skilja mellan olika relationer inom samma generationsgrupp i en familj.

Namn och benämning

I intervjuerna framkom att bonusprefixet var känt av alla informanterna sedan tidigare. Det är dock inte ett ord som används till någon i ens familj utan om någon – för att förklara hur personer är besläktade. Detta är inte unikt för just bonusprefixet. Även andra ord som beskriver roller inom familjer används på detta sätt, som till exempel ”svärfar”, ”svåger” och ”sondotter”. Denna typ av ord används för att beskriva ett inbördes band inför utomstående: ”han är min svärson”, ”hon är mitt bonusbarnbarn”, men sällan som tilltal riktat till den som avses.⁴⁴ Av denna anledning är frågan om hur bonusbarnbarn blir tilltalade helt frånvarande i intervjuerna. Äldre släktingar tilltalar barnbarn med barnets tilltalsnamn oavsett om de är bio- eller bonusbarnbarn. Däremot är det i Sverige vanligt att äldre släktingar benämns med familjetitlarna ”mormor”, ”morfar”, ”farmor” eller ”farfar”, som då förutsätts vara biologisk släkt. Detta märks också bland de bonusbarnbarn jag intervjuat, där flertalet benämner sina bioföräldrar med familjetitlar men nämner sina bonusföräldrar vid förnamn. Till skillnad från vad som hävdats i tidigare familjeforskning, att tilltal med familjetitlar visar på närhet

⁴⁴ Detta gäller för svenska språket, medan det i till exempel flera asiatiska språk är vanligt att använda familjetitlar som exempelvis ”lillasyster” i direkt tilltal till lillasystern.

eller avstånd i relationen (Davies, 2011; Finch, 2008), hävdar jag att användandet av familjetitlar inte speglar relationens intimitet utan en norm om familjetitlar som närhetsindikator. I somliga familjer är bruket av familjetitlar en viktig markör för familjevisandet, medan medlemmarna i andra familjer känner sig nära varandra utan att använda ord som ”mamma”, ”mormor” och liknande.

Att vara eller inte vara bonus: reflektioner om bonusbegreppet

En svårighet i benämningen av bonusrelationer hänger samman med att denna typ av relation har mycket olika betydelser för olika personer och kan vara förenad med väldigt många olika sätt att göra relationen på. Bonusbegreppet används allmänt som en samlingsbeteckning för alla de relationer som tillkommer i ombildade familjer och för självvalda familjerelationer. Att det finns ett ord eller ett begrepp som klargör vilken sorts relation man har kan vara betydelsefullt för att förstå sig själv och sin relation, inte minst när man ska berätta om den för andra. Även om de flesta informanterna var positiva eller förhöll sig neutrala till bonusbegreppet, så brottades flera av informanterna med hur de skulle benämna sina bonuspersoner och beskrev situationer där begreppet på olika sätt diskuterats.

I nedanstående exempel diskuteras två motsatta invändningar mot bonusbegreppet som framkom i intervjuerna.

Under den uppföljande intervjun berättar bonusförföräldern Ann-Britt om de dagboksanteckningar hon fört sedan den första intervjun gjordes. Hon berättar att hon diskuterat frågan med en väninna som är i en liknande situation. Hon beskriver här klivenheten inför bonusbegreppet och inför att identifiera sig som bonusförförälder, samt de svårigheter som bonusskapet är förknippat med:

Ann-Britt: Jag skrev ner en hel del. Jag tänker lite på just ordet ”bonusbarn” och ”bonusbarnbarn” och det kan väl vara utifrån de bästa av ambitioner, att man framställer det väldigt positivt: man får någonting extra och så där. Jag kan tycka att när jag ser det ur min egen synvinkel med att man startar en ny relation när man är så pass mycket äldre som [nya partnern] och jag var – vi var ju 60 plus – att det är inte helt konfliktfritt. Jag kan ha lite svårt att identifiera mig med ordet ”bonus”. Visst, det är inte så att jag tycker väldigt illa om barn och barnbarn som har tillkommit, men det är knepigt och lite konfliktfyllt.

Linn: Ja. Vad skulle du vilja använda för ord?

Ann-Britt: Det har jag funderat på, och jag höll på att bolla det här med en väninna, och jag har väldigt svårt att hitta ett neutralt ord. Ett ord som inte ger något negativt heller. Jag vet faktiskt inte. Någon som jag bollade lite med tyckte väl att man skulle ta ”belastningsbarn” eller nåt liknande [skratt]. Men då blir det åt andra hållet. Jag hittade inget bra ord för det. Jag vet inte.

Sociologiskt sett gör Ann-Britt en disidentifikation med *ordet* bonus, samtidigt som det finns annat i Ann-Britts berättelse som visar att hon inte disidentifierar sig med *rollen* som bonus. Hon har trots allt själv kontaktat mig för att berätta om sin erfarenhet utifrån en annons om forskning om just bonusmor-/bonusfarföräldrar. Jag frågade henne om ordet ”bonus” i annonsen gjort att hon först inte känt sig tilltalad av studien, men så var det inte.⁴⁵ Begreppet bonus fungerar för henne som inramning åt rollen, även om ordet ger fel konnotationer.

I citatet talar Ann-Britt om alla sina bonusrelationer lite generaliserande, vilket innebär att det inte specifikt är bonusbarnbarnen hon utgår ifrån här, utan även sambons vuxna barn inkluderas i det konfliktfyllda och knepiga. Det hände ofta i intervjuerna med den äldre generationen att svaren på frågor om deras (bonus)barnbarn rymde mer information om relationen med mellangenerationen än om relationen med barnbarnsgenerationen. Det visar hur central mellangenerationens roll är för relationerna mellan bonusbarnbarn och bonusföräldrar, och kan ses som en indikation på att relationerna mellan generationerna i en familj överlappar och delvis förutsätter varandra. Det konfliktfyllda är inte isolerat till en viss generationsgrupp, utan relationen med bonusbarnbarnen är sammantvinnad med relationen till de vuxna bonusbarnen (Bildtgård & Öberg, 2017). Hur relationen till bonusbarnbarnen upplevs beror delvis på hur relationen till bonusbarnbarnens föräldrar upplevs, vilket jag diskuterar utförligare i kommande kapitel. Att Ann-Britts bonusbarnbarn är yngre barn innebär enligt henne att bonusbarnbarnen är mer krävande och att relationen till dem antagligen är mer avhängig av mellangenerationens inblandning än den skulle ha varit om det gällt äldre bonusbarnbarn.

Ann-Britt säger att hon letat efter ett neutralt ord som inte beskriver relationen som vare sig positiv eller negativ och att en väninna föreslagit ordet ”belastningsbarn”, vilket Ann-Britt berättar med ett litet skratt. Skratt används ofta när något är svårt att prata om och kan här tolkas som att Ann-Britt vill släta över eller mildra det ganska hårda epitetet. Men det kan också betyda att det här är känsligt att prata om och därför blir lättare om det läggs fram som ett skämt. Hon bollar sedan tillbaka frågan till mig, vilket jag tolkar som ett genuint intresse från hennes sida att hitta ett bra och neutralt ord som kan rama in relationen. Under intervjun diskuterar vi även epitetet ”plastbarnbarn” och ”extrabarnbarn”, där hon tyckte att epitetet ”extrabarnbarn” framstod som mest neutralt. I intervjun med Ann-Britt är det tydligt att hon tycker att

⁴⁵ På sätt och vis stärker det mig i min övertygelse att ”bonus” trots allt är ett användbart begrepp som fångar in rätt målgrupp för den här studien. Om till och med personer som *inte* använder ordet om sig själva och sina relationer känner sig kallade att dela med sig av sina erfarenheter i en studie där ordet används, bör begreppet ”bonus” vara väl etablerat.

bonusrelationer är annorlunda än biorelationer och att det vore bra om det fanns ett mer neutralt ord som beskrev skillnaden.⁴⁶

För bonusbarnbarnet Hampus (16 år) bygger motviljan mot bonusbegreppet på helt motsatt ståndpunkt. Hampus har levt med sin biomamma och hennes nye man (som jag här kallar bonuspappan) sedan han var i sexårsåldern och har sedan flera år tillbaka ingen kontakt med sin biopappa. I intervjun beskriver han att bonusbegreppet delar in familjerelationer i olika grupper som inte säger något om hur han upplever sin familj, för honom finns inte någon känslomässig skillnad mellan bonus- och biorelationerna, säger han. Därför blir praktiken att *inte* använda bonusprefix en viktig markör och en del av hur han gör och förstår sina familjerelationer. I nedanstående citat syns hur Hampus använder benämningarna ”pappa”, ”farfar” och ”farmor” om de släktingar som ur en strikt biologisk synvinkel inte skulle få den typen av släktskapsbeteckningar. Hampus använder ordet ”riktiga” (vilket är vanligt bland bonusbarnbarnsinformanterna) om det som jag benämner den biologiska principen. För honom handlar föräldraskap och förföräldraskap om förmåga och vilja att ge omsorg. Det är det han uttrycker att en förälder behöver göra för att ses som en ”pappa” i hans ögon, och i Hampus liv är det hans (bonus)pappa och (bonus)farföräldrar som levt upp till detta kriterium.

Hampus: För min pappa så är ju vi hans riktiga barn. Och vi är ju det! Och det är ju så hela vägen. Samma sak med farfar, samma sak med farmor.

Linn: Ja.

Hampus: Så jag tror att det är precis som att ha riktiga barnbarn och barn.

Linn: Ja. Jag blir också lite så här tveksam, för om det är din riktiga pappa och farfar och farmor och allt då kanske det är helt fel av mig att ens kalla det för bonus?

Hampus: Jo men det är en sak som jag också har tänkt på, det här med att kalla dem bonusföräldrar och sånt där. Ja jag kallar dem aldrig det. Det gör jag inte.

Linn: Nä.

Hampus: Jag kallar dem farfar och farmor och pappa.

Linn: Ja.

Hampus: För att jag har den lilla filosofin att för att nån ska räknas och ses som en pappa, så måste den ta hand om sitt barn och vara där för det. Annars är det ju inte en riktig pappa om det inte är på så vis. Därför ser jag ju dem som mina riktiga farföräldrar och jag älskar dem som om de var mina riktiga farföräldrar och som han var min riktiga pappa.

⁴⁶ Hanna Samzelius (2023) benämningar ”föräldrapartner” och ”partnerbarn” skulle kunna vara ett sådant alternativ.

En pappa som inte tar ”hand om sitt barn” och är ”där för det” kan inte vara ”en riktig pappa” enligt Hampus. Enligt hans filosofi är följaktligen familj något som görs, och Hampus familjeförståelse överensstämmer på så sätt med både David Morgans familjebegrepp (Morgan, 2011) och personligt liv-teorin (Smart, 2007) som inte förutsätter biologiskt släktskap. Utifrån Hampus familjeförståelse faller den biologiska principen när erkännandepincipen kärlek och plikten till omsorg (för att tala med Honneth, 2003) inte ges av bioföräldern. På motsvarande sätt blir den primära omsorgsgivare som *är* närvarande och *ger* omsorg ”den riktiga” föräldern, enligt Hampus, oavsett om detta är en biorelation eller ej. För Hampus del resulterar detta i att prefixet ”bonus” blir helt malplacerat. ”Bonus” och ”riktiga” ställs för honom i ett motsatsförhållande, och han poängterar att han aldrig använder ordet ”bonus” om personer i sin familj.

Att visa fram sin familj som ”en fungerande familj” beskrivs som viktigt för alla familjer, men som desto viktigare i ”okonventionella” familjer (Finch, 2007), och detta blir också ett sätt på vilket normen framträder. I intervjun med Hampus gestaltar sig detta genom att han återkommande beskriver sina (bonus)förföräldrar och sin (bonus)pappa som stabila personer som går ”att lita på”, vilket han säger är ”mycket viktigt” för honom. Att intervjun har fokus på just bonusrelationer där en viss retorik är rådande gör att Hampus behöver förklara sina relationer och styrkan i dem för mig med större emfas än om jag bara hade forskat om ”familj” utan fokus på just bonusrelationer (jmf. May, 2013). Mitt forskningsfokus utgör på så sätt incitamentet för Hampus att berätta om sin familj – och därmed visa fram den och få den bekräftad – samtidigt som fokuseringen på just ”bonus” kan ses som ett ifrågasättande av hans familj. Denna dynamik syns inte minst i den tveksamhet jag ger uttryck för genom att fråga honom om det är helt fel av mig att benämna hans familjerelationer som ”bonus”. Genom denna diskussion synliggörs bonusbegreppets laddning. Familjetitlar och familjeepitet är laddade eftersom de kan antas säga något om relationernas värde. Användandet av bonusbegreppet kan i detta fall uttrycka oavsiktlig missaktning (se Vosvinkel, 2004) där jag som forskare inte erkänner de relationer som utgör Hampus riktiga familj. Det här exemplet visar att min intention må vara att vidga synen på familj genom avhandlingen, men att det är svårt att inte själv reproducera de normativa ordningar man vill utmana. Svårigheten som består i att utmana kategorier som samtidigt är nödvändiga för att visa fram själva kategorierna som problematiska är en välkänd paradox inom feministisk forskning.⁴⁷ I det här fallet ligger det paradoxala i att både hävda att det inte behöver vara någon skillnad på bonus- och biofamiljerelationer

⁴⁷ Till exempel har Joan Scott (1996) visat hur könsdikotomin är nödvändig för att förstå kön som position och grund för ojämlikhet, samtidigt som det är just den dikotomin som feminismen vill upplösa. Könsuppdelningen är således medlet för att samtidigt acceptera och vägra kön som grund för skillnadsgörande (Se t.ex. Scott, 1996; de los Reyes & Martinsson; 2005).

och att uppfatta att denna uppdelning är nödvändig för att kunna begripliggöra betydelserna av dessa relationer och synen på dem som olika.

Utifrån intervjuerna med Ann-Britt och Hampus synliggörs vidden av hur fundamentalt olika bonusrelationer kan upplevas: som alltifrån en svår och problematisk relation med svag känsla av samhörighet till en relation där skiljelinjen mellan bonus- och biorelationer är utsuddad. Det kan ifrågasättas om två så disparata uppfattningar inryms under ett och samma begrepp. Men om vi undersöker bonusrelationernas förmodade motsats, biorelationerna, framkommer att även upplevelserna av dem går helt isär. Redan i citatet från intervjun med Hampus här ovan, där han förklarar att han inte ser sin biopappa som en riktig pappa, anas att det inte heller råder någon konsensus om hur biorelationer ska definieras. De känslomässiga konnotationerna i ord som "pappa", "mamma", "farmor", "farfar", "mormor" eller "morfar" *utan* prefix (som är det vanliga i dagligt tal) laddas subjektivt utifrån vars och ens specifika livserfarenhet, på samma sätt som relationer *med* bonusprefix laddas subjektivt. Det innebär att bonusbegreppet kan rymma fler betydelser än att en bonusfamilj är en familj där flera av medlemmarna inte har genetiska eller juridiska band till varandra.

Familjetitlar

För familjevisandets skull är användandet av titlar som "mamma", "mormor" och så vidare ett enkelt sätt att visa fram sin familj och sin samhörighet, både inför utomstående och inbördes inom familjen – åtminstone om familjen är heteronormativt bildad med klart definierade roller. Hur människor benämner sina relationer lyfts fram som en viktig markör för upplevelsen av närhet och familjekänsla i familjeforskning från Storbritannien och USA (se t.ex. Allan et al., 2013; Brannen et al., 2000; Davies, 2011). Att kalla någon "mormor" anses enligt denna forskning indikera en större närhet i relationen än att kalla personen i fråga vid förnamn (Allan et al., 2013). Utifrån en svensk kontext ser jag inga möjligheter att göra den typen av slutledning. Att kalla sina föräldrar vid förnamn kan i en svensk kontext tvärt emot tyda på närhet och visa på ett existerande jämlikhetsideal i relationen mellan barn och förälder. Historiskt sett har familjetitlar nämligen även använts för att skapa avstånd och visa respekt. Innan du-reformen fick sitt genomslag på 1960-talet skulle barn i vissa familjer inte säga "du" till sina föräldrar, utan anmodades att använda familjetitel eller släktskapsbeteckning, som i exemplet: "Kan mamma vara så snäll och skicka sockret?" (Fremer, 2018). Att *inte* titulera sina föräldrar kan därmed ses som en motreaktion mot vad som uppfattats som ett sätt att upprätthålla hierarkier mellan generationer, som ett sätt att förevisa demokratiska föräldraideal och sträva efter en jämlik relation med sina barn (och möjligen med sina bonusbarnbarn).

Ett exempel på hur förnamn föredras framför familjetitel kommer från bonus- och bioförföräldern Wiola. Hon fick bonusbarn innan hon fick biobarn och berättar att hennes bonusbarn kallade både henne och sina bioföräldrar vid förnamn i stället för ”mamma” och ”pappa”. Wiola förklarar i intervjun att hon tycker det är fint när barn kallar sina föräldrar vid förnamn och att hon därför själv ville fortsätta att bli kallad vid sitt förnamn när hon fick biobarn och senare bonus- och biobarnbarn.

[Biodotter] kallar mig också för Wiola, för jag har alltid tyckt att det var så trevligt när barn kallar föräldrar vid namn [...]. Hon [biodottern] har aldrig sagt mamma till mig. Jag kallas för Wiola och de egna barnbarnen de växlar mellan att säga Wiola och mormor.

I Wiolas familj skapas alltså en tradition av att *inte* använda titlar som ”mamma”, ”pappa” eller ”mormor”, och för Wiola innebär bruket av förnamn inte distansering, snarare tvärtom. Hon berättar att både hennes vuxna bio- och bonusbarn och hennes bio- och bonusbarnbarn oftast kallar henne vid förnamn, och att endast något av de yngsta barnbarnen säger ”mormor” ibland. För Wiola är användandet av förnamn i stället för familjetitel självvalt. Det säger ingenting om att personerna i hennes familj skulle vara emotionellt mindre nära varandra än personer i andra familjer.

Bonusbarnbarnet Christoffer (17 år) tilltalar också sin bonusmormor, som han beskriver som en väldigt nära familjemedlem, med hennes förnamn. Han berättar att han ser henne som ”en riktig mormor” och indikerar att förnamnsanvändandet är förminskande gentemot hur han upplever deras relation:

[Jag] har aldrig kallat henne mormor på det sättet. Men, alltså. Jag kallar henne [förnamn] som om hon vore nån bekant. Men ändå – hon har varit som en riktig mormor.

Tillägget ”som om hon vore nån bekant” pekar på att användandet av förnamnet inte gör rättvisa åt den betydelse han menar att hon har i hans liv. På så sätt framstår tilltalet med förnamn som ringaktande i förhållande till att säga ”mormor”. Detta tyder på att det finns en norm om att familjetitlar behövs för att markera viktiga familjerelationer gentemot utomstående. En familjetitel är något som kan användas för familjevisande, för att inför andra och en själv intyga relationens värde och giltighet, något som gör relationen synlig och lätt att läsa av för utomstående. Att då inte ge någon en familjetitel kan ses som en missaktning, som ett sätt att inte ge relationen och den andra ett berättigat erkännande som familjemedlem.

Parnorm och benämning av bonus- och bioförföräldrar

I många av intervjuerna med bonusbarnbarnen var det emellanåt svårt för mig att hänga med i vilka förföräldrar som åsyftades, eftersom bonusbarnbarnen ofta pratade om sina

förföräldrar som grupp, där de ibland berättade om ett visst förföräldrapar och ibland om alla sina bonus- och bioförföräldrar generellt. I synnerhet de bonusbarnbarn som hade många förföräldrar uttryckte sig ofta svepande om samtliga sina bonus- och bioförföräldrar. När ett bonusbarnbarn däremot berättade om en enskild (bonus)förförälder poängterades ofta att det uttalandet som gjorts gällde "alla" bonus- och bioförföräldrar: "De är ju alla en lika stor del av familjen" förklarar Fredrika (13 år). De av bonusbarnbarnen som hade en bonusförförälder som var tillsammans med en bioförförälder berättade ofta om dessa släktingar parvis: "farfar och Charlotte", "mormor och Håkan". Uppdelningen mellan namn och titel inom paret ska däremot inte tolkas som att bonusbarnbarnen även gör en uppdelning utifrån grad av intimitet. Detta illustreras i följande exempel där bonusbarnbarnet Fredrika (13 år) hjälper mig att förstå sin familjestruktur:

Linn: Vad heter hon [mormorn]?

Fredrika: ...[Namn]. Där fick jag tänka nån sekund för jag brukar kalla henne "mormor"!

Linn: Ja! Har hon nån partner?

Fredrika: Ja han heter [Namn].

Linn: Mm, är det din morfar eller är det en annan?

Fredrika: Det är en annan. Men han har varit där hela mitt liv så jag ser honom som typ som en morfar men han är ju inte min biologiska morfar. Men han är som en.

Fredrika behöver lite tid för att komma på sin biomormors namn, eftersom hon brukar kalla henne för "mormor", medan hon kommer på sin bonusmorfars namn direkt, eftersom hon brukar tilltala honom med det. Hon berättar dock att förnamnsbenämningen av bonusmorfadern inte ska tolkas så att hon inte "ser honom som en morfar", utan påpekar att det enbart handlar om en biologisk skillnad: hon har en bonusmorfar som kallas vid förnamn och en biomorfar som hon kallar "morfar". Även i detta exempel syns hur bonusbarnbarn inte ger familjetitlar den tyngd som beskrivits i anglosaxisk forskning. De sätt på vilka bonusbarnbarnen berättar om sina bio- och bonusförföräldrar synliggör en central aspekt ur bonusbarnbarnens perspektiv – nämligen att de inte tillmäter skillnaden mellan bonus- och biosläktskapet särskilt stor betydelse.

Vad bonusförföräldrarna kallas av bonusbarnbarnen kan snarare hänga ihop med vad de kallas av bonusbarnbarnens föräldrar. Bonusförföräldern Olle berättar om ett tillfälle när hans bonusbarn var litet och en kompis till bonusbarnet hade undrat vem Olle var. Olle berättar att han märkte att bonusbarnet blev osäkert på vad hen skulle svara, och då hade Olle sagt:

”Du behöver ingen pappa för du har en pappa, så jag är Olle för dig.” Så det har varit klockrent alltid, så att det känns bra.

Eftersom bonusbarnet kallar honom vid förnamn har även bonusbarnbarnen gjort det, säger han. I det här citatet syns också en annan norm när det gäller föräldraskap, nämligen idén om att det bara kan finnas *en* pappa och *en* mamma. Det är möjligt att denna norm var starkare förr och att den syns tydligare hos den äldre generationen, eftersom det var vanligare förr att en bonusförälder ”ersatte” en bioförälder (Frykman & Lövgren, 2022) och att barnet eventuellt också förväntades säga ”pappa” till sin mammas nye man. I dag är det norm med delad vårdnad efter separation (Singer, 2014) och betydligt vanligare med samkönade föräldrar (Kolk & Andersson, 2020), även om ett barn fortfarande kan ha max två vårdnadshavare (Mägi & Zimmerman, 2015). Detta kan föra med sig att normen om endast *en* mamma och *en* pappa kan komma att luckras upp eller kompletteras med fler familjetitlar.

Ett exempel på det berättar bonusföräldern Dan om. I hans bonusbarnbarns familj hittade hans bonusbarnbarns mamma på ett eget epitets och en egen familjetitel för hans roll när bonusbarnbarnet föddes:

Dom kallar mig för gulfarfar här för [bonusbarnbarnet], i och med att man är... jag vill inte låtsas, och inte ska man vara plastfarfar eller nånting. Så då vart det nåt sånt.

Här syns hur idén om ”endast en pappa” spiller över på tituleringen i nästa generation. Det anses fel att ta ifrån biofarfadern hans monopol på farfarstiteln, så i stället delas en ny, kompletterande titel ut. Dan säger att man inte ska ”låtsas” vara något man inte är och gör också en markering mot att kallas ”låtsasfarfar” eller ”plastfarfar”. I intervjun med Dans fru berättar även hon om gulfarfarstituleringen:

”Gulfarfar” har vi alltid sagt. Och det är så jättefint, jag vet inte varför [svärdotter] hittade på det, i stället för ”bonus”, eller ”plast”, eller ”extra” eller vad allt man kan säga. Han har alltid varit ”guldis”, eller ”gulfarfar” ...

”Gulfarfar” kan ses som en motreaktion mot epitetet ”plast-” som användes om bonusrelationer under en kort period på 80-talet (Samzelius, 2023).⁴⁸ I citatet radas också flera alternativa benämningar på rollen upp: bonus-, plast- eller extrafarfar. Bonusmorfadern Goran berättar att hans bonusbarnbarn kallar honom för flera olika saker, ibland säger de ”morfar”, ibland hans förnamn och ibland använder de ordet för morfar på Gorans hemspråk. Bonusföräldern Yvonne berättar däremot att hennes bonusbarnbarn alltid säger ”farmor” till henne utan prefix. Hon berättar att hon länge

⁴⁸ Epitetet ”plast” är även belagt i SO sedan 1983. I senaste utgåvan av SAOL står det ”använd hellre bonuspappa”.

var bonusbarnbarnens enda "farmor", då de först inte hade kontakt med sin biofarmor. När bonusbarnbarnen var nästan vuxna hade deras biofarmor tagit upp kontakten med dem, och bonusbarnbarnen började då kalla även biofarmodern för "farmor":

Och det var ju nästan så att de frågade mig, men det bryr inte jag mig om, sa jag. Jag kan ju inte göra anspråk på det, de får väl gärna umgås och [bonusbarnbarnen] skrev ju på lappar "världens bästa farmor" och gav henne och det var väl henne väl unt för hon hade ju missat mycket själv eftersom hon aldrig brytt sig om dem innan. Så den sista tiden umgicks de lite och det gjorde ju inte alls mig något. Hon fick i alla fall vara med lite.

I detta citat förmedlar Yvonne att hennes bonusbarnbarn tog ansvar för hennes känslor, vilket vittnar om att det finns en insikt hos bonusbarnbarnen om att tituleringen av biofarmodern som "farmor" hade kunnat medföra att Yvonne kände sig degraderad, utanför eller förfördelad (jfr Chapman et al., 2016b). Yvonne säger i citatet att hon inte kan "göra anspråk" på hur bonusbarnbarnen benämner sin biofarmor eller sin relation med henne. Hennes beskrivning av hur bonusbarnbarnen förmedlat till sin biofarmor att hon var "världens bästa farmor" står i bjärt kontrast till Yvannes berättelse om biofarmodern som en som "missat mycket" av bonusbarnbarnens barndom "eftersom hon aldrig brytt sig om dem". I det här citatet förmedlas två motstridiga narrativ, å ena sidan Yvannes välvilliga inställning till bonusbarnbarnens kontakt med deras biofarmor, som var biofarmoder "väl unt", och å andra sidan beskrivningen av biofarmodern som en släkting som genom sitt tidigare ointresse för barnbarnen egentligen förverkat sin rätt till relationen med dem. Yvonne menar att det inte är problematiskt att dela på farmorstiteln, eftersom även biobarnbarn har flera förföräldrar. Hon säger att "det är nog värre om man är bonusmamma". Normen, åtminstone hos den äldre generationen, verkar vara att ett biologiskt släktskap för med sig att den biologiska släktingen har förstärkt på familjetitlar (och på släktskapet) – även då denna person har försummat sitt biobarnbarn. Därav följer att Yvonne inte riktigt tycker sig kunna ifrågasätta biofarmoderns rätt att bli kallad "farmor", trots att det mellan raderna går att utläsa att Yvonne inte anser att hon levt upp till den omsorg om barnbarnen som hon borde ha gjort i egenskap av biofarmor.

Att få och att frånsäga sig familjetitlar

Som bonusförförälder är det inte fritt fram att kalla sig "farfar" eller "farmor" efter eget tycke. Om en familjetitel ges till en bonusförförälder är det som en utmärkelse från till exempel ett vuxet bonusbarn, en svärdotter eller bonusbarnbarnet självt. I nästa exempel ser vi hur en sådan utnämning sker i nästan ceremoniell anda, där bonusförföräldern tilldelas titeln på ett sätt som framstår som performativt (Butler,

1990).⁴⁹ Det vill säga att själva utnämningen *gör* något med den person som tilldelas familjetiteln, som i och med utnämningen förväntas anta en ny, särskild roll, samtidigt som relationerna i familjen befästs.

Bonusfarmodern Monika, vars man utnämns till gulfarfar till hennes biobarnbarn, berättar här om när hon blev utnämnd till "farmor" utan prefix då hennes bonusbarn blev förälder:

När [bonusbarnbarnet] föddes, eller innan [bonusbarnbarnet] föddes så tänkte jag att "då blir ju jag gulfarmor då". Men då säger [bonussonen] så här: "Nej, du är farmor, för det finns ingen annan farmor, det är du som är [bonusbarnbarnets] farmor." Och då tänker jag "att då tar jag det till mitt hjärta och tänker att det är bra".

Eftersom Monikas man tilldelats titeln "gulfmorfar" i relationen till hennes biobarnbarn hade hon förväntat sig att också få titeln gulfarmor åt hans biobarnbarn. Men som hon berättar i citatet ovan gavs hon i stället titeln "farmor" *utan* prefix, vilket hon tolkar som ett erkännande av att hon fullt ut är (bonus)barnbarnets farmor. Efter vad Monika beskriver att bonussonen sagt, "du är farmor, för det finns ingen annan farmor", bekräftas normen om att det bara kan finnas en farmor. För Monika blir utnämningen ett tecken på att hon är accepterad och tillåts att fullt ut vara farmor till (bonus)barnbarnet. I Monikas beskrivning finns en performativ aspekt där hon tilldelas (och antar) rollen som farmor, vilket samtidigt är ett tydligt erkännande. Samtidigt blir maktaspekten tydlig här – det är Monikas vuxna bonusbarn som har makten att "göra" Monika till farmor, hon hade inte själv kunnat bestämma det.

Illustrationen är i sig också ett *familjevisande* inför intervjuaren, där den nya titeln tas emot som ett bevis på att familjerelationerna fungerar (för att tala med Finch) och på att erkännande vunnits (för att tala med Honneth). Exemplet illustrerar även familjerelationers föränderlighet: när ett nytt barnbarn föds tillkommer både en ny människa att knyta an till och en möjlighet att förändra de relationer som redan finns. Oavsett om Monikas bonusbarn ser henne som sin "mamma" eller inte, tolkar Monika utnämningen till farmor, utifrån det performativa uttalandet, så att han tillerkänner henne den nya rollen som sitt barns "farmor". Janet Finch skriver att vid tillkomsten av nya relationer är det inte den eventuella nya titeln som är det primära, utan de nya göranden och de nya identiteter som införlivas med varje familjemedlems personliga identitet (Finch, 2007). I Monikas beskrivning här ovan framstår dock titeln som en viktig del av hennes nya roll som bonusbarnbarnets farmor och de förväntningar som följer med den, och hon är märkbart rörd över utnämningen. Idén om familjetitlar som

⁴⁹ Judith Butler (1990/1997) beskriver att detta kan ske när ett barn föds och någon utbrister "det blev en pojke" eller "det blev en flicka", varvid det nyfödda barnet genast förknippas med förväntningar som följer av normativa antaganden om kön och könsskillnad.

en indikation på relationens äkthet och närhet gör benämningen av familjemedlemmar viktig, vilket Monikas skildring vittnar om. Därför kan jag inte helt avfärda den tidigare forskning som har gjort gällande att bruk av familjetitlar vittnar om närhet i relationerna (Allan et al., 2013; Brannen et al., 2000; Davies, 2011). Däremot vill jag argumentera för att denna forskning förbiser flera viktiga perspektiv som beskrivits här ovan, framför allt detta att familjetitlarna speglar en *norm* mer än en upplevelse.

Ytterligare ett sådant perspektiv som den tidigare forskningen förbiser är vad det innebär att *inte* vilja bli tilldelad en familjetitel. Bonusförföräldern Siv har till exempel sagt nej till att bli kallad farmor:

Linn: Hur benämner du din relation till barnbarnen, kallar du dig för bonusfarmor?

Siv: Nej, nej, för de ville att jag skulle vara extrafarmor när de två barnen kom och då sa jag att "jag är Siv" sa jag, jag är ingen farmor. Ingen extra- eller nånting, det har de.

Som framgår av citatet har Siv själv av sagt sig en eventuell familjetitel, hon vill vara Siv, inte "farmor". Med titlar följer förväntningar och krav (ofta outtalade). Utifrån ett erkännande-perspektiv skulle Sivs ovilja att kallas farmor kunna tolkas som ett sätt att undkomma dessa krav och förväntningar. Hon kan på det sättet hålla relationen till bonusbarnbarnen öppen för nya och andra sätt att göra relationen till sin mans barnbarn än vad som enligt hennes mening ligger i farmorstiteln. Även Siv ansluter sig till normen om att endast en farmor är möjlig genom att påpeka att bonusbarnbarnen redan har en farmor och att ange detta som skäl för att inte (behöva) ta en roll som farmor eller extrafarmor. Genom att betona att bonusbarnbarnen redan har en farmor lämnar hon möjligheten öppen för att hon eventuellt skulle ha sett annorlunda på saken om det inte redan funnits en biofarmor.

De äldre informanternas ängslighet över att ta någon annans roll återfinns inte i intervjuerna med bonusbarnbarnen. Bonusbarnbarnen problematiserar inte sin rätt till rollen som bonusbarnbarn gentemot eventuella andra biobarnbarn, vilket kan ha att göra med att benämningen "barnbarn" inte signalerar en unik position på samma sätt som exempelvis familjetiteln "farfar". Som barnbarn kan man redan vara en av många. Bonusbarnbarnen uttrycker inte heller att det skulle vara fel av en bonusförförälder att ta en bioförförälders plats, vilket är en betydande skillnad jämfört med vad bonusbarn sagt om bonusföräldrar (se Samzelius, 2023). Den exklusivitet som till exempel utmärker biomammarollen i annan forskning återfinns alltså inte när det gäller biomormorsrollen, åtminstone inte enligt bonusbarnbarnen i den här studien.

En uppluckrad två-föräldra-norm

Inte heller tvåföräldranormen framstår som lika viktig för bonusbarnbarnen när de berättar om sina familjer som den gör i intervjuerna med bonusförföräldrarna.

Utifrån hur bonusbarnbarnen Ellinor (18 år) och Emilia (11 år) berättar om sina familjer synliggörs en tydlig attitydskillnad mellan de två generationerna. Jag argumenterar här för att familjen framstår som självklar och oproblematisk för barn som växer upp med fler än två sociala föräldrar.

När ens familj inte följer det (hetero)normativa tvåföräldraskriptet kan möjligheten att få legitimitet för sin familj kompliceras. Liksom bonusbarnbarnet Hampus i föregående avsnitt berättade att han ser sin (bonus)pappa (och inte sin biopappa) som sin "riktiga pappa", berättar bonusbarnbarnet Ellinor (18 år) att hon ser sina bonuspappor som "pappor". I hennes fall handlar det däremot inte om att hon överlåter pappatiteln från en biopappa till en bonuspappa, utan om att hon vidgar begreppet till att omfatta flera personer. Ellinor berättar att hennes mamma haft flera relationer där mammans nya partner blivit som pappor för Ellinor. Hon berättar att även om hon också ser sin biopappa som pappa och har regelbunden kontakt med honom, så var hennes första bonuspappa "en period i mitt liv [...] mer pappa till mig än vad min egen pappa var". Hon berättar vidare att hon har fortsatt kontakt med honom även nu sedan mamman och han separerat:

Jag försökte ha lite kontakt, och jag åkte med mina yngre syskon när de hälsade på honom ibland. Och det gör jag fortfarande. Så jag går dit ibland och äter middag och umgås för jag tycker fortfarande jättemycket om honom.

När intervjun görs är Ellinors mamma i en annan relation, och Ellinor berättar att "honom ser jag ju definitivt också som en förälder". I Ellinors berättelse om sin familj blir det tydligt att den innehåller betydligt fler föräldrar än vad tvåföräldersnormen stipulerar: jämte sin biomamma har hon två bonuspappor och en biopappa som hon alla betraktar som sina föräldrar. Tvåföräldersnormen är därmed inte representativ för hennes familj. På liknande sätt är det för Emilia (11 år), som också hon har separerade föräldrar. Emilias ursprungsfamilj bestod av två mammor, som nu har separerat, och Emilia berättar att hon bor växelvis hos de båda biomammorna. Hos den ena mamman finns hennes nya partner, som Emilia också ser som en mamma. Under intervjun kallar hon de olika bonus- och biomammorna för "mamma" med tillägg av mammans förnamn för att jag ska kunna hänga med i vilken av mammorna hon menar. Alla bio- och bonusmorföräldrarna kallar Emilia antingen vid förnamn eller som "mormor", och hon berättar vilken mammas släkting det handlar om för att förtydliga för mig vilken relation och person hon berättar om. Även i Emilias familj finns det alltså fler föräldrar än två, ingen pappa men tre mammor. Hennes familj motsvarar därmed varken hetero- eller tvåföräldersnormen, vilket inte framstår som problematiskt för henne, snarare tvärtom:

Det bästa med min familj är ju så klart att den är kärleksfull och sånt där. [...] Men det jag tycker, om man ska säga något som är mer speciellt, är att det känns bra att ha många mammor omkring sig. Alltså allas familjer är annorlunda på nått sätt men jag gillar min slags annorlunda!

Att förklara sin familjestruktur för utomstående ingår i det vardagliga familjegörandet för barn vilkas familjer inte passar in i modellen för den heterosexuella kärnfamiljen (Schmitt et al., 2011). Emilia beskriver här hur hon gillar att hennes familj är annorlunda, vilket kan ses som ett exempel på det Janet Finch (2007) beskriver som ett behov av att visa fram sin familj som en familj som fungerar, vilket enligt hennes mening kan vara viktigare för "okonventionella" familjer. Men i det här fallet är det ju jag som forskare som efterfrågar förklaringar och förtydliganden om familjestrukturen. Därför menar jag att familjevisandet lika mycket kan ses som ett svar på normsamhällets krav på begripliggörande, och att det ingår i detta att lyfta fram de positiva sidorna. Emilias beskrivning av sin familj som "annorlunda" visar att hon är van vid att familjen ses så av andra.⁵⁰

Utifrån hur Ellinor och Emilia berättar om sina familjer är det alltså tydligt att tvåföräldranormen inte är representativ för deras familjer. De uttrycker heller ingen oro över hur deras föräldrar eller förföräldrar ska reagera på att dela titel eller roll. Därför argumenterar jag dels för att dessa exempel tyder på en generationsskillnad i synen på tvåföräldranormen, dels för att tvåfamiljsnormen förlorar mark till förmån för en mer diversifierad familjebildning. Tvåföräldranormens juridiska status innebär dock att det inte finns något rättsligt skydd för barn som har fler sociala föräldrar än de två juridiska vårdnadshavarna. Därmed är barn som har fler sociala föräldrar och förföräldrar utlämnade till de vuxnas vilja och ansträngningar att efter eventuell separation upprätthålla kontakten med personer som barnet upplever som sin familj.

Sammanfattning

I det här kapitlet har vi kunnat se att det som någon kallas inte är oviktigt i fråga om hur bonusrelationer görs och förstås i en svensk kontext, men inte på det sätt som lyfts fram i anglosaxisk forskning. Å ena sidan kan vi se att det inte alls behöver vara laddat att inte ha eller använda en familjetitel. Exemplet med bonusförföräldern Wiola och bonusbarnbarnet Fredrika visar att även användning av förnamn kan vara förknippat med stor intimitet, att användandet av förnamn i stället för familjetitlar kan vara ett fullgott sätt att göra familj och inte alls behöver tyda på en distanserad relation på det

⁵⁰ Att poängtera det positiva i att ha en annorlunda familj var även vanligt bland informanterna i en svensk studie om barn och ungdomar i hbtq-familjer (Schmitt et al., 2011).

sätt som den anglosaxiska forskningen gjort gällande (Allan et al., 2013; Brannen et al., 2000; Davies, 2011; Finch, 2008). Å andra sidan kan vi också se hur detta att tilldelas en familjetitel kan upplevas som ett stort erkännande, som i exemplet med bonusförföräldern Monika.

Att inte bruka bonus-prefix kan ibland användas för att genom familjevisande visa fram relationen som äkta, samtidigt som motstånd mot att använda familjetitel också kan ses som ett motstånd mot de krav som följer med dessa roller. Även normen att en bioförförälder anses ha mer rätt till rollen och titeln som förförälder och föreställningen att det är fel att ta någon annans plats/roll i en familj framkom, samtidigt som exemplet med bonusförföräldern Yvonne visar att familjetitlar även ibland går att dela, att det går att vara flera i samma familj som samtidigt innehar titeln ”farmor”. Slutligen framkom också en tendens till en förändrad attityd gentemot två-förälders-normen som gör att de barn som växer upp med fler föräldrar än två inte beskriver detta som ett särskilt laddat ämne. Dessa exempel visar att det finns en mängd olika sätt att både benämna och göra bonusrelationer på och att de olika benämningarna varken följer en specifik ordning eller betyder samma sak för de olika intervjuade personerna.

Användandet av bonusbegreppet upprättar en skillnad mellan olika typer av relationer som informanter både kan identifiera sig med och fjärma sig från. Begreppet ”bonus” kan användas för att förklara relationer i ens familj, men kan samtidigt anses otillräckligt då det inte säger något om relationens kvalitet, som enligt informanterna kan vara bättre än, sämre än eller likvärdig med kvaliteten hos de familjerelationer som inte kategoriseras som bonusrelationer, det vill säga biorelationer.

Att vara bonusförförälder eller bonusbarnbarn innebär bland annat att behöva fundera över sin position och titel och hur man själv och andra benämns både inom familjen och inför utomstående. Det innebär ett avancerat familjevisande som inte alltid är fint och lätt. Det kräver hänsynstagande till många inblandade personer och omsorg om andras relationer. Benämningarna och definitionerna av relationerna är dessutom föränderliga, eftersom familjer är föränderliga. Det innebär att familj görs på olika sätt beroende på var i livet var och en befinner sig, vilka andra som räknas in i familjen och hur normer kring familjegörande ser ut. Hur görandet av familj kan se ut ur ett bonusförföräldraperspektiv är temat för nästa kapitel.

Bonusskapets praktiker

I den här analysdelen utgår jag från David Morgans (2011) teoretisering av familj som något som görs, Jennifer Masons (1996) omsorgsteori och Janet Finch (2007) teori om att göra familj genom familjevisande.

Analysen är uppdelad i två kapitel, det första utifrån bonusförföräldrarnas perspektiv och det andra utifrån bonusbarnbarnens perspektiv. I dessa kapitel undersöker jag hur människor som är bonusförföräldrar respektive bonusbarnbarn berättar om de omsorgsgöranden som de ger och får från varandra. Eftersom bonusbarnbarnskap och bonusförföräldraskap görs i inbäddade relationer där även biobarnbarn och bioförföräldrar är del av informanternas relationella vävar, analyseras emellanåt även dessa biorelationer. Detta beror på att informanterna å ena sidan *inte* tillmäter skillnaden mellan bonus- och biorelationer särskilt stor betydelse samtidigt som de å andra sidan *gör* skillnad mellan bonus- och biorelationer genom att den andra relationstypen används som kontrastering i berättelserna.

Att göra bonusförföräldraskap

I det här kapitlet visar jag att omsorg om bonusbarnbarn görs i förhållande till den övergripande norm av intensivt förföräldraskap som utmärker förföräldraskap i dag (Anving et al., under utgivning) och utgör en förlängning av ett *intensivt föräldraskap* (Faircloth, 2014; Hays, 1996; Lareau, 2003) som sträcker sig över generationsgränserna. *Intensivt förföräldraskap* utmärks av att bioförföräldrar i dag gör, och förväntas göra, mer omsorg om sina vuxna barn och barnbarn än vad deras egna föräldrar och förföräldrar gjorde (Eldén et al., 2024). I kapitlet undersöker jag hur idealet intensivt förföräldraskap tar sig uttryck i bonusrelationer genom bonusförföräldrarnas berättelser. Det framkommer att bonusförföräldrarna, i likhet med bioförföräldrar, intar förhållningssättet att ”vara där men inte lägga sig i” (May et al., 2012) men att positionen som bonusförförälder omgärdas av särskilda premisser vilka får betydelse i sammanhanget. Kapitlet är indelat i två delar, där den första handlar om *intensivt förföräldraskap ur bonusperspektiv* och den andra om hur mäns och kvinnors upplevelse av sina bonusförföräldraskap sker under *inverkan av genus, livssituation och parförhållande*.

Intensivt förföräldraskap ur bonusperspektiv

I den här första delen av kapitlet diskuteras bonusförföräldrarnas omsorgsgörande gentemot bonusbarnbarn och i viss mån även gentemot biobarnbarn och mellangenerationen. Jag visar hur de intervjuade bonusförföräldrarna resonerar om sitt engagemang gentemot bonusbarnbarn utifrån både en biologisk princip och en behovsprincip.

Uppfattningen om vad som utmärker ”god omvårdnad” av barn har beskrivits utifrån normen om intensivt föräldraskap (Faircloth, 2014; Hays, 1996; Lareau, 2003) och har senare utvecklats till att även omfatta intensivt förföräldraskap (Anving et al. under utgivning). Utmärkande för både ett sådant förföräldraskap och för ett intensivt föräldraskap är att det är ”barncentrerat, känslomässigt absorberande, ekonomiskt dyrt och arbetsintensivt” (Hays, 1996:8), men skillnaden är att ett intensivt förföräldraskap även omfattar omsorgen om det vuxna barnets föräldraskap. Katharina Herlofsen och

Gunhild Hagestad (2012) beskriver förföräldrar som "familjeräddare" vilka hjälper barnbarnens föräldrar med att få ihop "livspusslet". Livspusslet brukar beskrivas utifrån svårigheten för vuxna att kombinera heltidsarbete med uppfostran av barn. Förföräldrars roll som "räddare" i de vuxna barnens familj kan bestå i att de hämtar barnbarnen tidigt på förskola och fritidshem, så att deras vuxna barn kan arbeta längre på sina heltidsarbeten, eller att de tar hand om barnbarnen när dessa är sjuka, så att de vuxna barnen kan arbeta (Herlofson & Hagestad, 2012). En del av bonusförföräldrarna beskriver sitt omsorgsgörande som likartat i bonusbarnbarnens och biobarnbarnens fall, men det framträder också skillnader.

Utifrån detta argumenterar jag för att positionen som bonusförförälder utmärks av ett större mått av frihet än positionen som bioförförälder. Den som är bonusförförälder kan i vissa fall själv bestämma sin grad av inblandning i bonusbarnbarnens omsorg utan att riskera att ses som en icke-okej bonusförförälder, trots att en sådan person avviker från de normer om intensivt förföräldrande som bioförföräldrar försöker leva upp till. Bonusförföräldrandet kan dock också, i och med idealet om det intensiva förföräldraskapet och föräldraskapet, upplevas som arbetsintensivt och barncentrerat.

Huruvida bonusföreläldern är tillsammans med en partner som också är bonusförförälder till samma bonusbarnbarn eller om bonusförförälderns partner är bonusbarnbarnets bioförförälder är en aspekt som spelar in i upplevelsen av bonusförföräldraskapet. För de informanter som är bonusförförälder till sin partners biobarnbarn kan bonusförföräldraskapet utmärkas av en lite friare position, och förväntningarna på en sådan bonusförförälder att bidra med intensivt förföräldraskap kan vara lägre. Jag ska ta upp två olika exempel på detta.

Det första exemplet är bonusförföräldern Andreas, som blev bonusförförälder när han relativt nyligen träffade en partner som hade barn och barnbarn sedan tidigare. Andreas har även egna biobarn och biobarnbarn som hans partner i sin tur är bonusförförälder till. Andreas och hans sambo har delvis delat upp barnbarnsfamiljerna mellan sig, där han ansvarar för sina biobarn och biobarnbarn medan hans sambo ansvarar för relationerna med sina biobarn och biobarnbarn. Utifrån deras livssituation, där förföräldrandet inte sker gemensamt mot samma barnbarn, blir omhändertagandet av barnbarn *inte* en gemensam aktivitet, utan något som behöver förhandlas i förhållande till parternas och relationens behov. Andreas berättar att han och hans sambo har diskuterat både hur de uppfattar omvärldens syn på normer om förföräldrande och hur de själva vill göra med sina barnbarn. Han säger att han uppfattar ett ideal som går ut på att man ska vara en väldigt involverad förförälder i sina barnbarns liv, något som han själv inte eftersträvar. Han talar allmänt om mellangenerationens förväntningar på att förföräldrar ska ställa upp som barnvakt och hämta barnbarn på förskola etcetera, vilket enligt hans mening inkräktar på förföräldrars frihet:

Varken [sambon] eller jag vill leva via våra barnbarn och ställa upp och så vidare. Där är vi nog ganska lika. Man säger hela tiden att: "Vi vill ha våra liv. Våra liv ska inte upphöra bara för att det finns barnbarn." Vi vill ha våra liv som de är. Sedan naturligtvis är det jättekul att träffa barnbarnen och göra saker, men våra liv är viktiga också. Så är det!

Andreas menar att det finns en dubbelhet i människors tal om barnbarn. Å ena sidan uttrycks att "våra liv ska inte upphöra bara för att det finns barnbarn", men å andra sidan låter sig andra i hans generation bindas upp av sina vuxna barns behov av hjälp med barnbarnen i vardagen. Andreas säger att han vill ha en mer avslappnad kontakt med sina barnbarn, som ska bygga på att det är roligt och trevligt att träffas. Lite senare i intervjun framkommer dock att han ofta hämtar sina biobarnbarn på förskolan, ibland på eget initiativ och ibland på sitt vuxna barns initiativ:

Andreas: Det blir ju ofta att man ringer, i vardagen när man är uppe i stan, då kan man känna ibland: "Nej, nu ringer jag upp [biobarn] och säger, jag kan hämta upp killarna på onsdag", och så går jag över och hämtar dem och så går jag hem med dem och så lagar jag någon mat. Eller så ringer de och frågar: "Kan du hämta dem på onsdag, vi måste jobba lite sent." Eller är barnvakt eller vad det nu är.

Linn: Så du är ändå lite barnvakt i vardagen? Ibland?

Andreas: Ja, men det är som jag sa: Jo, jag är barnvakt, men jag vill inte ha bestämt en dag. Jag vill ha möjligheten att kunna åka iväg någonstans utan att det ska vara något problem.

För Andreas är det alltså viktigt att känna sig fri att göra det han vill och kunna resa bort, även om han gärna ställer upp när han kan och vill. Han berättar att han brukar hjälpa till med vardagsomsorgen om sina biobarnbarn "två till fyra gånger i månaden", men han vill inte ha en bestämd dag. Detta är ett vanligt arrangemang bland många andra förföräldrar han känner. Flera av hans bekanta har en bestämd dag i veckan då de hämtar sina barnbarn på förskola eller fritids eller följer dem till en aktivitet (se även Anving et al., kommande; Herlofson & Hagestad, 2012). Men Andreas och hans sambo vill ha makt att styra sina liv och vara spontana: "Våra liv ska inte upphöra bara för att det finns barnbarn", säger han. Andreas berättar att hans sambo inte brukar följa med när han passar sina biobarnbarn, och han passar inte heller hennes biobarnbarn, vilket synliggör att det finns en skillnad i hur han och sambon gör med sina egna och hur de gör med den andres barnbarn. Det här framkommer i fler intervjuer där någon har en partner som har andra biobarnbarn än informanten. Det verkar vara vanligt att den som är bioförförälder också är den som har arrangemang kring sina biobarnbarns vardagsomsorg. Detta mönster beskrivs även i nästa exempel med bonusförföräldern Olle.

När Olle träffade sin fru hade hon ett barn sedan tidigare som Olle har varit bonuspappa till. Olle berättar att hans fru (som är bioförförälder) hämtar sina biobarnbarn på fritids och tar hand om var och en av dem varsin dag i veckan. Detta är ett exempel på ett sådant omsorgsarrangemang som Andreas vände sig emot i det förra citatet. Bioförföräldern har ett schemalagt ansvar för att hämta barnbarnen på ett sätt som motsvarar ett intensivt förföräldrande:

Varannan vecka så tar hon (Olles fru), och hämtar [bonusbarnbarnen] så de är här på eftermiddagen. Vi fikar lite och spelar spel och sånt. Bara det här att de får egen-tid, det är också väldigt betydande. Och då frågar de ofta efter mig, "Är Olle hemma?" liksom. Så att jag är jätteglad för dem också.

Olle berättar att det är hans fru som hämtar barnbarnen och antyder att det är hon som har huvudansvaret för att planera och strukturera omsorgen om barnbarnen. När Olle är hemma deltar han dock gärna i umgänget och omsorgen av bonusbarnbarnen, men det är framför allt hans fru som har kontakt med deras föräldrar inför hämtningar samt planerar och genomför omsorgen. Det är alltså den biologiska förföräldern som har huvudansvaret, medan Olle som bonusförförälder har en mer perifer roll. Han är någon bonusbarnbarnen tycker om och frågar efter, men ansvaret för omsorgsarrangemanget faller inte på hans lott. Att han berättar att bonusbarnbarnen frågar efter honom är ett sätt att visa att de också ser honom som en viktig person i sina liv, och han berättar att deras tillgivenhet gör att han också tycker mycket om dem.

De här två informanterna, Andreas och Olle, båda män, beskriver omsorgsgörandet (eller "plikten till omsorg" efter Honneth, 2003) enligt den biologiska principen: den förförälder som har ett biologiskt band till barnbarnet tar det primära omsorgsansvaret (utöver föräldrarna). Att vara bonusförförälder medför större valfrihet. Andreas och hans sambo kan följa med till varandras barnbarn – ibland – och Olle kan komma hem lite senare utan att vara den som primärt har ansvaret för bonusbarnbarnen i familjens arrangemang. På detta sätt förefaller det som om just den del av det intensiva förföräldraskapet som handlar om att styra upp schemalagda eller vardagliga omsorgsarrangemang främst faller på biologiska förföräldrar och som om det är de som förväntas ställa upp för sina vuxna barn i första hand. Bonusförföräldrar kan göra intensivt bonusförföräldraskap, vilket Olle på sätt och vis också gör, så till vida att han träffar bonusbarnbarnen ofta och vid dessa tillfällen är engagerad i umgänget med dem. Men det förväntas inte av dem. Det går att se detta som en del i en relationell hierarki, där bonusförföräldern både har lägre status och mindre ansvar för bonusbarnbarn, åtminstone i de fall bonusförföräldraskapet följer av att man är partner till en bioförförälder. För bonusförföräldern är en annan dimension av förföräldrandet mer central, nämligen att kunna ge bonusbarnbarnen det lilla extra, vilket jag kommer att diskutera nedan under rubriken "Att skapa guldkant för bonusbarnbarn". Men först

ska vi se närmare på ett annat viktigt förhållande som bonusföräldrarna anger som skäl till att ta en aktiv roll i ett bonusbarnbarns liv, nämligen att det finns ett behov av dem.

Att vara behövd

Omsorg är en såväl fysisk som känslomässig, medveten och moralisk aktivitet som görs och förhandlas i relation till de behov som föreligger hos *specifika* andra (Mason, 1996). Omsorg beskrivs också av bonusföräldrarna som ett viktigt sätt att utveckla relationen till bonusbarnbarnen, i synnerhet om de uppfattat ett behov av omsorg hos ett specifikt bonusbarnbarn.

I bonusföräldrarnas berättelser av hur de gör sitt bonusföräldraskap beskrivs detta utifrån olika moraliska grunder eller principer. En sådan moralisk grund för att etablera eller avstå från att etablera en relation med ett bonusbarnbarn är behovsprincipen, det vill säga att de uppfattar att det finns ett behov av deras omsorg. Honneth (2003) har beskrivit hur plikten till omsorg och plikten till rättvisa kan krocka med varandra, att det till exempel kan anses riktigt att ge mer omsorg till sitt eget barn än att fördela sin omsorg lika mellan alla barn i hela världen. Men även inom familjer görs avvägningar kring fördelningen av omsorg. För att bli begripliga som rättvisa subjekt trots sin ojämlika fördelning av omsorg anför de intervjuade bonusföräldrarna ofta behovsprincipen. Ett tydligt behov hos bonusbarnbarnet och/eller dennes föräldrar lyfts fram i argumentationen om omsorgsfördelningen. De bonusföräldrar som har flera vuxna bio- och bonusbarn berättar att de kan behöva prioritera sitt umgänge och sin hjälp, och i dessa fall framhålls ofta sådant som kan förstås som moraliskt riktigt utifrån behovsprincipen.

Principen att en bonusförälder kan steppa in och göra (intensivt) bonusföräldrande när ett behov föreligger kan också anföras på motsatt sätt. När bonusföräldern anser att det inte finns något behov av hens insatser, kan detta anges som skäl för att inte engagera sig i (de potentiella) bonusbarnbarnen.⁵¹

Några av de skäl som de intervjuade bonusföräldrarna anger som skäl för att engagera sig *mer* i något eller några bonus- eller biobarnbarn utifrån behovsprincipen är att ett bonusbarnbarn har ett stort omvårdnadsbehov, att föräldrarna behöver praktisk hjälp, att bonusbarnbarnet i övrigt saknar nätverk och att bonusbarnbarnet har behov av egen tid med en vuxen utan att störas av syskon. Omsorgen om bonusbarnbarn kan således utgå från både barnets behov och föräldrarnas behov.

⁵¹ Potentiella bonusbarnbarn innebär att det finns barn som hade kunnat bli bonusbarnbarn om det hade funnits ett engagemang för relationen.

Det första exempel som vi ska gå in på illustrerar en situation där bonusförföräldern beskriver *ett bonusbarnbarns behov* som grund för sitt engagemang.

Bonusförföräldern Vivianne har bio- och bonusbarnbarn i flera olika familjer och berättar att hon har fördelat sitt engagemang olika mellan de olika familjerna. Hon menar att hon framför allt har engagerat sig där det funnits ett stort behov av hennes hjälp och stöd. Ett exempel på ett sådant behov som Vivianne tar upp handlar om att ett av hennes biobarnbarn har en mamma från en annan del av världen. Vivianne menar att hon varit ett stort stöd för biobarnbarnet som kulturell lots, för att till exempel ordna barnkalas enligt svensk modell. Hon berättar också om behovet hos ett av sina bonusbarnbarn vars förälder tidigare varit familjehemsplacerad hos henne:

[Bonusbarnbarnet] passade jag ofta och jag hämtade honom också på dagis och sånt när han var liten. Och sen är det nog att han har så liten släkt, för det har varit lite rörigt där. Så han har liksom inte haft något stöd från [pappans] sida och sen har ju inte [mamman] någon släkt, så därför har det varit viktigt för honom att jag har funnits, att han har mig. (Vivianne)

Viviannes skäl för att engagera sig i just det här bonusbarnbarnet är att det inte finns andra förföräldrar som kan tillgodose bonusbarnbarnets behov. Att det finns få vuxna runt ett barn kan alltså vara ett skäl för ett intensivt bonusförföräldrande.

I anglosaxisk forskning beskrivs hur föräldrars separation ibland leder till att barn förlorar kontakten med den ena sidan av släkten (Allan, et al., 2013; Doyle et al., 2010), vilket kan aktualisera behovet av ett mer intensivt bonusförföräldrande. Denna omständighet beskrivs även som grund för bonusförföräldern Yvannes engagemang i sina bonusbarnbarn. Yvannes son blev tillsammans med en kvinna som hade barn sedan tidigare, vilket gjorde Yvonne till bonusfarmor.

Första gången jag träffade dem (bonusbarnbarnen) var den yngsta inte mer än ett halvår. Den andra var två, så de var ju inte gamla. De blev ju som våra barnbarn kan man säga eftersom deras farfar och de bröt kontakten när de skildes. Det blir ju lite kontroverser och tjafs. Så barnen var mycket hos oss. (Yvonne)

Återigen ser vi hur mönstret att bonusbarnbarnets behov anges som vägledande för en bonusförförälders engagemang. När en eller flera bioförföräldrar inte ger omsorg i den utsträckning som bonusbarnbarnet behöver enligt vad bonusförföräldern menar, blir detta ett skäl för att själv inta en mer aktiv hållning. Yvonne, som redan är mycket engagerad i omsorgen av sina andra biobarnbarn, beskriver det som ”naturligt” att även ta ett stort omsorgsansvar om bonusbarnbarnen.

I nästa exempel är det bonusbarnbarnets *förälders behov* som aktualiserar det intensiva bonusförföräldraskapet.

Bonusförföräldern Goran utgår även han från behovsprincipen när han berättar om hur han fördelar sin omsorg mellan sina bonus- och biobarnbarn, men då utifrån mellangenerationens behov av avlastning och stöd. Ett av Gorans vuxna bonusbarn är ensamstående och har enligt honom haft stort behov av hjälp i vardagen, eftersom hennes barn inte hade kontakt med biopappan. Goran berättar att han därför tog på sig ett slags fadersroll för bonusbarnbarnen och ”ställde upp till 100 procent” med att ta hand om bonusbarnbarnen. Nu när bonusbarnbarnen är äldre har behovet av hans inblandning minskat, vilket har gjort att också kontakten tunnats ut:

Goran: De behöver inte oss. När de var små och om de blev sjuka och föräldrarna jobbade så skulle vi ställa upp och hjälpa till.

Linn: Nu klarar barnen sig själva om de är sjuka?

Goran: [Bonusbarns] och [biobarns] ja. Det hände att vi fick åka till [ort långt bort]. Flickan var sjuk för sex eller sju år sen och då fick vi åka dit och ställa upp.

När det intensiva bonusförföräldrandet som här härleds till behovsprincipen, ser vi alltså hur bonusförföräldrandet både aktualiseras och inaktualiseras utifrån just vilka behov som föreligger. Goran beskriver att det funnits en tydlig förväntan från mellangenerationens sida om att han och hans fru skulle ”ställa upp och hjälpa till” när bonusbarnbarnen var yngre. Men nu när bonusbarnbarnen är stora nog att klara sig själva, finns inte längre något behov av intensivt förföräldrande. Bonusbarnbarns ålder är alltså en framträdande anledning till att omsorgsbehovet minskar. Goran anser att det är hans och hans frus plikt som förföräldrar att ”ställa upp och hjälpa till” när och om de behövs. Här kan vi se att Honneths idé om ”plikten till omsorg” aktualiseras. Det är tydligt i det här och andra exempel att denna plikt knyts till dem som enligt informanterna är deras familj och då utgör det sociala och inte det genetiska släktskapet grunden för dessa bonusförföräldrars engagemang. I flera intervjuer berättar informanterna om biofäder som försvunnit ur bonusbarnbarnets liv, eller aldrig funnits där, och om bioförföräldrar som sagt upp kontakten med sina barnbarn, som inte visar något större intresse av dem eller som helt enkelt inte är friska nog eller bor för långt bort för att kunna tillgodose bonusbarnbarnets behov av omsorg eller det vuxna barnets behov av stöd i vardagen. En sak som synliggörs i dessa exempel är att brister i ett barns biorelationer uppges som ett legitimt skäl för att som bonusförföräldrar träda in, ta en aktiv roll och göra intensivt bonusförföräldrande.

De flesta informanterna uppgav att de gillade att vara med sina bonusbarnbarn och i flera fall uttryckte en önskan om att de kunde träffas mer (detta var särskilt framträdande då dessa intervjuer gjordes under pandemin), men det var ovanligt att de äldre informanterna talade om *ett eget behov* av att träffa bonusbarnbarnet (eller sina biobarnbarn). Ett undantag är bonusförföräldern Ulla-Karin, som beskriver både sina

egna behov och bonusbarnbarnets föräldrars behov som grund för sitt engagemang i sina bonusbarnbarns vardag: ”Jag är beroende av dem för att jag vill ha en liten familj, och de är beroende av mig för att de behöver barnvakt eller råd”, säger hon. Därmed gör hon omsorgen till en del av ett reciprokt utbyte, där hon och bonusbarnbarnens familj uppfyller varandras behov. I Ulla-Karins fall är hon den som saknar nätverk, vilket gör hennes situation nästan omvänd mot Viviannes i det första exemplet. Ulla-Karin beskriver att hon behöver bonusbarnbarnens familj av emotionella skäl som att ”få höra till”, men att bonusbarnbarnen och deras föräldrar behöver henne av mer praktiska skäl. Ulla-Karin menar att behovet av varandra är ett ”kitt som håller ihop relationen”. Då hon är den släkting som bor närmast bonusbarnbarnen har hon varit den som funnits närmast till hands för att tillgodose behoven hos bonusbarnbarnens familj. På så sätt samverkar behovsprincipen också med en princip om geografiskt avstånd för att stärka relationen mellan henne och bonusbarnbarnen. *Att finnas där*, till hands, blir på så sätt något Ulla-Karin kan erbjuda sina bonusbarnbarn och deras föräldrar.

Att finnas där

Förutom att det av olika skäl kan finnas praktiska behov av bonusföräldrarnas omsorgsgörande, kan engagemanget för bonusbarnbarn beskrivas utifrån tanken om *att finnas där*. Den här aspekten kan även vara sammanvävd med behov utifrån idén om att vara viktiga för varandra. Att finnas där är att vara *beredd* på att ge omsorg eller handfast hjälp, men att finnas där är även en form av stöd *i sig själv*. Det är en typ av omsorgsgörande som är karaktärsgivande för hur förföräldrar förväntas vara och agera utifrån devisen ”att vara där” (May et al., 2012: 139)⁵² och tillgängliggöra sig själv som resurs för barnet på ett sätt som visar bonusbarnbarnet att den äldre finns där när barnet behöver det.

Även kring detta att finnas där resonerar bonusföräldrarna utifrån behovsprincipen. Bonusföräldern Olle förklarar att det handlar om att som bonusförälder finnas där för bonusbarnbarnet i den vardagliga omsorgen. Han menar att det är ens tillgänglighet som gör att man blir viktig för bonusbarnbarnet: ”Och det beror ju antagligen mycket på hur man själv är också ju. Om man inte ger nånting själv så är man inte viktig liksom.” För att bli viktig för bonusbarnbarnet behöver bonusföräldern engagera sig och lägga tid på relationen och offra sin egen frihet, menar Olle. Denna typ av förföräldrande som eftersträvar ett högt engagemang i bonusbarnbarnen stämmer således väl in på kriterierna för ett intensivt

⁵² ”Men inte lägga sig i”, vilket jag återkommer till senare i det här kapitlet.

förföräldraskap. Genom att ge relationen med bonusbarnbarn mycket tid etablerar bonusförföräldern sig själv som en viktig person i bonusbarnbarnets liv.

Men det är inte bara de vuxna som initierar relationsskapandet, initiativet kan också komma från bonusbarnbarnet. Bonusförföräldern Yvonne berättar visserligen att hon ofta passade sina bonusbarnbarn när de var små, men i det exempel hon berättar om här är det inte mellangenerationens behov av barnvakt som ligger bakom det intensiva bonusförföräldrandet. I stället sker umgänget och omsorgen på bonusbarnbarnets initiativ:

Linn: På vilket sätt fick du ta hand om dem när de var små?

Yvonne: Det var ju när de hälsade på på eftermiddagen, han (bonusbarnbarnet) la sig på soffan, ”jag ska sova här” sa han. Så han fick ju vara hos oss rätt mycket och det gjorde ju ingenting. De sov över många, de andra barnbarnen med, så det var ju fullt. Vi hade inte så stort hus då som vi har nu, då fick vi bädda inne i rummet och de låg i soffan, och på golv och madrasser och så låg de där hela gänget.

Den typ av omsorgsgörande Yvonne beskriver här framstår som spontant och initierat av bonusbarnbarnet. Det är bonusbarnbarnet som enligt Yvonne förklarar att ”jag ska sova här”. Bonusbarnbarnet framstår därmed som en aktiv medskapare av relationen och omsorgsgivandet. Yvonne berättar i samma historia att även hennes övriga biobarnbarn sov över. På detta sätt väver Yvonne samman alla barnbarnen till en generationsenhet, där biobarnbarnen såväl som bonusbarnbarnen var välkomna att sova över ”hela gänget” på eget initiativ. Det är bonusbarnbarnet i citatet som är aktivt och tar initiativ till att utveckla relationen med Yvonne, medan hon själv *finns där*, nästan i bakgrunden, nära till hands. Hon responderar på bonusbarnbarnets initiativ att sova över och ser till att aktiviteten (övernattningen) och relationen blir möjliga. Att finnas där kan ses som något relativt kravlöst och lågmält, men det kan också vara en förfinad aktivitet. I nedanstående avsnitt beskriver jag hur bonusförföräldrarna gör denna typ av vardagliga omsorg genom att skapa guldkant för bonusbarnbarnen.

Att skapa guldkant för bonusbarnbarn

Idealet om den nära, vardagliga och samtidigt guldkantade relationen framstår som något många bonus- (och bio)förföräldrar stängas emot (Anving et al., under utgivning). Detta ideal förkroppsligas i Bamses pannkakagräddande farmor, som alltid har tid, råd och oändligt tålmod, som alltid står redo att ta emot barnbarnen med en varm famn närhelst de dyker upp.

Både i bonusbarnbarnens och i bonusförföräldrarnas berättelser finns många exempel på det som Christel Avendal (2021) benämner ”förhöjd vardaglighet”,

tillfällen i vardagen som är lite roligare, rikare och meningsfullare och därmed skapar något betydelsefullt i det alldagliga (Avendal 2021:47). Guldkantandet är för bonusförföräldrarna inte bara gyllene tillfällen i vardagen, utan kan ses som ett slags karakterisering av omsorg. I exempelvis bonusmorfar Olles berättelse beskrivs hur rutiner, upprepningar och traditioner skapar trygghet för bonusbarnbarnen. Det är verkligen görandet av omsorg och ”förföräldrande” in i minsta detalj: bonusbarnbarnen får vara med och hjälpa till i stort som smått. Olle beskriver hur bonusbarnbarnen när de sover över ”får hjälpa till att pressa apelsinjuice” och duka fram ”lyxfrukost”. Detta är tillfällen som bonusbarnbarnen säger att de längtar efter: ”de tycker det är kul att vara här”, berättar han och säger att ”det är kul att göra det också för de blir så glada”. Glädjen som skapas när Olle ger bonusbarnbarnen det lilla extra är det som uppmuntrar honom att göra om övernattningarna. Det är den här guldkanten som skapar känslan av förhöjd vardaglighet i umgänget mellan generationerna. Flera av bonusförföräldrarna uttrycker en önskan om att det ska kännas speciellt för bonusbarnbarn att vara med dem. Det ska vara *olikt* vardagen hos föräldrarna. Bonusförföräldern Erik beskriver hur rollen och ansvaret som bonusförförälder skiljer sig från föräldrarollen:

Jag tror att det är mer kravlöst. När vi sitter ner och äter så är det inte krav på att göra några läxor, det är inte krav på att vi behöver plocka undan och städa, utan den stunden är ju till för och vara en stund. [...] Vi är ju jätteintresserade av att höra hur det har gått för henne. [Bonusbarnbarnet] berättar med liv och lust och vi lyssnar på det. Tiden finns ju.

I citatet syns idealet om det barncentrerade förföräldraskapet, där förföräldrarna har tid att sitta ner och äta tillsammans och ge uppmärksamhet åt bonusbarnbarnet. Rollen som bonusförförälder skiljer sig från rollen som (bonus)förälder på så vis att vardagens alla måsten inte överskuggar fokuset på bonusbarnbarnet, menar Erik. Det är ett omsorgsgörande som handlar om att *bara finnas där* för (bonus)barnbarnet (se ovan, samt Maijala et al., 2013; May et al., 2012). Att sätta lite guldkant på bonusbarnbarnens tillvaro behöver inte handla om några storstilade resor till främmande länder, menar Erik. Han vill att hans umgänge med bio- och bonusbarnbarn ska rymma ett mått av guldkant men samtidigt vara enkelt. ”Det andra kan de göra med föräldrarna”, menar han, och visar mig ett foto av en lapp som hans bonusbarnbarn skrivit efter att hen varit hos Erik och hans partner en helg utan föräldrarna:

”Hej! Tack så jättemycket för denna helg. Det har varit supermysigt och görs gärna om. Tack för allt, ni är verkligen det bästa som hänt oss! Puss och kram vi älskar er!”
(Undertecknat av bonusbarnbarnen.)

Att Erik både tagit en bild av lappen och visar den för mig under intervjun kan ses som

ett exempel på *familjevisande* (Finch, 2007): ett bevis för den fina varma relation han upplever till bonusbarnbarnen som han bär med sig i form av ett fotominne i sin mobil och som han delar med sig av under intervjun. Meddelandet från bonusbarnbarnen synliggör det ömsesidiga i relationen: glädje, uppskattning, tacksamhet och kärleksbeviset. Lappen visar också att bonusbarnbarnen inte tar relationen med Erik och hans sambo för given. Formuleringen ”ni är verkligen det bästa som hänt oss” åskådliggör att detta är en tillkommen relation som inte varit där från början och som inte tas för given av bonusbarnbarnen. Detta avspeglas också i tacksamheten, som skrivs ut inte en utan två gånger. Det familjegörande som Erik och indirekt bonusbarnbarnen visar mig genom detta exempel förmedlar en viss ömsesidighet i omsorgen mellan bonusbarnbarnen och bonusföräldrarna. Barnen är aktiva medskapare av relationen. De visar omsorg, uppskattning och erkännande dels genom att över huvud taget skriva lappen, dels genom det de skriver: att de gärna gör om övernattningen. Bonusbarnbarnen förmedlar flera av de värden som ligger i att finnas där för varandra, vilket belyser att de äger stor omsorgskännet.

Det är svårt att urskilja om det finns något särskilt bonusperspektiv på guldkantsskapandet eller om guldkant skapas olika för bonus- och biobarnbarn. Mitt argument handlar därför om att guldkantsskapandet blir mer framträdande när bonusföräldrar berättar om omsorg om bonusbarnbarn, eftersom kravet från mellangenerationens sida om att de praktiskt ska bistå med att lösa familjens vardagliga omsorgsbehov är mindre framträdande i deras berättelser. Om kraven på bonusföräldrars engagemang i bonusbarnbarn är lägre ställda, skapas förmodligen bättre förutsättningar för att endast göra den omsorg som bonusföräldern själv vill göra. Bonusföräldrar gör guldkant för att de kan – de förväntas inte i samma utsträckning lägga sina egna liv åt sidan eller ta ansvar för de tråkigare delarna av föräldraskapet, som att självuppoftande ställa upp för bonusbarnbarnets föräldrar, bidra ekonomiskt eller utföra tråkiga och otacksamma delar av barnuppfostran.

Att bända på reglerna

En del bonus- och bioföräldrar uppnår förhöjd vardaglighet eller guldkant genom att utmana mellangenerationens, det vill säga de vuxna barnens, regler och rutiner. Det kan handla om att busa vilt när det är läggdags, att bjuda på godis mitt i veckan och liknande små försyndelser genom en blinkning till (bonus)barnbarnet. Att skapa den sortens ”busighetspakt” kan vara en strategi för att bygga en egen relation med (bonus)barnbarnet, självständig i förhållande till eller till och med i opposition mot mellangenerationen. Antingen bonusbarnbarnets förälders regler eller den andra föräldrarnas regler kan brytas. I det här avsnittet ska jag visa på de särskilda innebörder bonusskapet har i ett sådant ”regelbändande”. För att visa på skillnader mellan

regelbändandet beroende på om det försiggår inom en bonusrelation eller en biorelation använder jag exempel från intervjuer där både bonus- och biorelationer beskrivs.

Det första exemplet handlar om hur bonusbarnbarnets förälders regler bryts och hur detta skiljer sig från en situation där det är ett biobarnbarns förälders regler som utmanas. Det andra exemplet handlar om hur ens partners regler utmanas. Och det sista exemplet handlar om att inte våga utmana mellangenerationens regler.

Tillsammans mot mamma

Den typ av regelbrytande där den äldre litar sig med bonus- eller biobarnbarnet gentemot föräldrarna har jag hittat i flera former i de olika intervjuerna. Det handlar sällan om några allvarliga överträdelser, utan mer om att förföräldern inte tycker att föräldrarnas regler är så viktiga eller om att de vill markera sin egen ståndpunkt. Bonusmorfarn Andreas berättar till exempel att han kan förstå att bonusbarnbarnens föräldrar vill begränsa barnens skärmtid, men han tycker inte att det är så viktigt att följa denna regel när bonusbarnbarnen är hos honom:

[Bonusbarnbarnen] har ju blivit så stora nu så nu är det ju paddor som gäller. Det är väl så. Vi är väl lite [skrattar] generösa, men när deras föräldrar är här då är det ju bestämd surftid och så. Vi bryr oss inte så mycket.

Andreas beskriver bonusbarnbarnen som "våldigt våluppfostrade" och han tycker därför inte att strikt skärmtid behövs när bonusbarnbarnen är hos honom och biomormodern. När föräldrarna är med är det dock deras regler som gäller, säger han. Andreas bryter mot reglerna diskret. Det är inte ens säkert att bonusbarnbarnens föräldrar, som Andreas inte är förälder till, kommer att märka att reglerna inte har följts. Detta skiljer sig tydligt från nästa exempel, där Vivianne som biomormor anser sig kunna göra större anspråk på att lägga sig i detaljer i sitt biobarnbarns uppfostran än vad Andreas anser sig kunna göra som bonusmorfarn. I stället för att smyga med regelöverträdelserna, som Andreas, eller anpassa sig efter föräldrarnas vilja, beskriver bio- och bonusförföräldern Vivianne hur hon öppet går in och sätter sig emot sin dotters principer genom att köpa en present som hon tror att biobarnbarnet kommer att uppskatta, men som hon vet att föräldrarna inte vill att barnbarnet ska ha:

Alltså, det är hela [Biodotterns] sätt. Hon är så miljöinriktad - de är såna miljöpartister! Men nu har de i alla fall köpt en bil, men det har de inte haft på länge heller ska jag säga. Och då skulle man ju ha såna kläder som inte var nåt speciellt. Så jag brukade gå med [Biobarnbarnet] och köpa nått väldigt flärdfullt. Vi köpte en sån här jacka, som ser ut som ett disco, med paljetter. Så att hon skulle kunna ha några såna väldigt, vad ska jag säga, onyttiga klädesplagg. För det bryr jag mig inte ett dugg om, om nu hennes mamma inte tycker att hon ska ha dem, för då kan jag ge henne dem som mormor. För det är ju

min dotter, så det bryr jag mig inte om vad hon har för åsikter om det. Så då fick [Biobarnbarnet] i alla fall vara så här nån gång, när hon skulle på barnkalas.

Viviannes inlevelsefulla och målande berättande säger något om att det är viktigt för henne att lyfta fram hur dottern är och hur detta bidrar till hur Vivianne formar relationen till henne och biobarnbarnet. Det låter som om Vivianne retar sig på dottern och svärsonens livsstil, och hon säger att hon kan gå emot deras ideal *eftersom* det är hennes biodotter. Den syn på relationen till den vuxna dottern som Vivianne ger uttryck för förutsätter att relationsbandet mellan henne själv och biodottern är tillräckligt starkt för att hon ska kunna tänja på det utan att riskera för mycket i relationen. Genom att köpa biobarnbarnet en opraktisk paljettjacka kan hon både markera sin syn på dotterns livsstil och skapa en förbindelse med biobarnbarnet, som annars inte skulle ha fått jackan. Den här berättelsen tjänar som exempel på hur en "busighetspakt" sluts både för att skapa ett eget utrymme för relationen mellan den yngre och den äldre generationen, fristående från mellangenerationen, och som en markering mot de vuxna barnen. Att på detta sätt inte ta hänsyn till barnbarnets föräldrars åsikter och önskemål är förmodligen något som lättare låter sig göras i en stabil och etablerad relation. Det är inte sina bonusbarnbarns föräldrars vilja Vivianne utmanar, utan hon utmanar just biorelationen.

Att utmana föräldrarnas regler är dock inte riskfritt även om man är biologiskt släkt. I nästa exempel visas ett exempel på när förföräldrarnas negligering av regler leder till motsättningar mellan generationerna. Även i detta exempel handlar det om relationen med ett biobarnbarn, men i det här fallet är det en svärdotters, och inte ett biobarns, regler som utmanas av Sören:

[Biosonens] fru tyckte vi var lite väl busiga på något sätt, har jag en känsla av, vi pratade aldrig om det så öppet. Vi skulle gärna ta det lite lugnt, hon [svärdottern] var saktmodig och tyckte det skulle vara lugnt runt barnen. Men vi körde järnet! [skratt].

Sören berättar att han och hans fru inte brydde sig om sin svärdotters instruktioner om att ta det lugnt utan busade vidare med biobarnbarnen, trots eller kanske just därför att de inte träffade dem så ofta. Han berättar vidare om ett tillfälle då svärdottern sagt ifrån att de skulle varva ner så att barnen lättare kunde somna:

Men det gjorde vi inte, som vanligt! [skratt]. Det var fullt hålligång och [barnens farmor] hade fått ett litet ryck den gången och dansade och skuttade och de bara skrattade och skrattade så att de fick skrattkramp! [skratt].

Sören berättar skrattande om episoden och berättar att biobarnbarnen också brukar ta upp detta minne av hur busiga och vilda Sören och hans fru var. Sören säger att detta

är ett gemensamt minne som biobarnbarnen ser som karaktäriserande för deras förföräldraskap.

Här sker flera saker. Sören beskriver sig själv och sitt förföräldrande i ordalag som får honom och hans fru att framstå som roliga och busiga, som så där lite härligt tokiga som inte bryr sig om tråkiga regler och läggtider. Deras roliga busighet kontrasteras mot svärdottern, som framställs som tillknäppt, lite tråkig och saktmodig. Barnbarnen blir i berättelsen bifigurer som framställs som glada och kanske lite övertrötta. Sörens son, som är länkpersion, är helt frånvarande i berättelsen. Sören säger ingenting om vad han ansåg om busigheten. Sonens frånvaro skapar en känsla av att det är svärdottern som är den som bestämmer och den som utmanas. Sören berättar även att biobarnbarnen träffade svärdotterns föräldrar mycket mer, vilket han tror berodde på busigheten: han och hans fru blev inte helt godkända som barnvakter. I Sörens exempel är det svärdottern – som han inte har ett biologiskt släktskap med – som utmanas, men eftersom det finns ett biologiskt släktskap med biobarnbarnen via hans son, låter det som om han kan göra relativt stora överträdelser utan att äventyra relationen. Idén om det biologiska bandet fungerar som ett skydd, en försäkran om att relationen kommer att bestå även när den utmanas. Exemplet kan sägas bekräfta tesen om att det finns ett större utrymme för förföräldern att sluta busighetspakter och göra motstånd mot mellangenerationens regler och uppfostringsidéer när det finns ett biologiskt släktskap och när normen om den biologiska principen är uppfylld.

Utmaningen av mellangenerationens instruktioner och önskemål står för flera olika saker. För det första kan motståndet verka relationsstärkande gentemot bonus- och biobarnbarnet: de delar ett bus, en hemlighet som inte fått grönt ljus av föräldern, där bonus- eller bioförföräldern och barnet är lierade. För det andra kan utmaningen av reglerna vara ett sätt för förföräldern att markera mot mellangenerationen och dess uppfostringsidéer och ideal. Att sätta sig på tvärs mot vuxna bonus-, bio- och svärbarn kan också vittna om svårigheten att bli nedgraderad från den makt de hade som föräldrar, en makt som nu ligger i mellangenerationens händer. De vuxna barnen har egna föräldraskapsidéer, ideal och förväntningar, och synen på barn och vad ett gott föräldraskap innebär förändras mellan generationer (se t.ex. Bjerring Nielsen, 2020; Eldén et al, 2024; Vasbø & Hegna, 2023). Den kunskap och erfarenhet som byggts upp under bonusförföräldrarnas eget föräldraskap blir inte alltid erkänt när nya normer träder i deras ställe. På så sätt kan utmaningen av mellangenerationens regler även handla om att återvinna makt som förflyttats från förföräldragenerationen till mellangenerationen. Förutom att den äldre generationen kan tycka att mellangenerationen har onödiga eller felaktiga regler, kan det även handla om att personer ur den äldre generationen i backspegeln kan inse att regler de själva tillämpade som föräldrar inte var så viktiga och att de inte vill använda sig av dem i sina relationer med den nya generationen (Arber & Attias-Donfut, 2000).

Tillsammans mot mormor

På samma sätt som bonus- och bioförföräldrar kan använda regelbrytandet för att skapa en relation med bonus och biobarnbarn genom att tillåta sådant som annars är förbjudet av föräldrarna, kan denna typ av relationsskapande även tillämpas i opposition mot ens partners regler. Medvetet eller oavsiktligt kan både partnern och barnbarnets förälder användas som "antagonister", så att man själv får spela rollen av den lite roligare, busigare, den som står på barnets sida. I följande exempel berättar Goran hur hans friare inställning till uppfostran gjort att bonusbarnbarnen uppfattat honom som snällare än hans fru, deras biomormor:

Goran: Jag vet att alltid när vi passade dem ville de alltid sova med mig, inte med mormor. För att jag var lite mjukare kanske, eller jag skämde bort dem mer. Jag var inte sträng. När mormor gick till jobbet fick de göra precis vad de ville men när hon var hemma var det disciplin. Jag lät dem vara lite friare.

Linn: Med barnbarnen också?

Goran: Med barnbarnen också, i dag med. Alltid när man skulle bestämma nånting, var det alltid så "nej jag bestämmer inte, fråga mamma". Eller "fråga mormor". Jag kunde hota dem med mormor. De var aldrig rädda för mig. Det var hon som hade disciplinen.

Här ser vi hur Goran menar att bonusbarnbarnen tyckte att han var snällare och mjukare än hans fru, och han beskriver att han fick dem att tycka det genom att skämma bort dem, genom att inte själv vara "sträng" och genom att "hota dem med mormor". I det här exemplet är det barnen som står för regelbrytandet. Goran framställer barnen som aktiva och berättar att "när barnen inte ville erkänna när de gjort djävulskap, så kunde de se mig göra i ordning allting innan [mormor] kom hem". Här är det han som städar upp efter barnens regelbrytande, men han understödjer det också genom att tilldela mormodern rollen som den disciplinerande, medan han själv fransäger sig ansvar och hänvisar barnen till henne: "fråga mormor". I exemplet i förra avsnittet beskriver förföräldrarna hur de utmanar sina vuxna barns regler under skydd av den biologiska principen, men så är inte fallet här. Goran utmanar sin frus regler genom att låta bonusbarnbarnen utmana. Diskrepansen i synen på regler finns i Gorans exempel inom förföräldraparet och inte mellan generationer. Hans relation till bonusbarnbarnen och utmaningen av normer utgör därför inget risktagande i fråga om mellangenerationens makt över relationen till bonusbarnbarnen. Goran berättar att bonusbarnbarnen kunde se hur han städade upp så att inte deras mormor skulle märka att reglerna brutits. På så sätt framställer han sig som underordnad både bonusbarnbarnen, vilkas bus han rättade till, och sin fru/deras mormor, vars regler han gav sken av att följa.

Det här exemplet rymmer många analytiska dimensioner. Citatet kan ses som ett exempel på att Goran utnyttjar sin fru, då hon görs till den som behöver ta hela ansvaret genom att vara tråkig och upprätthålla regler. På Goran låter det som om han konsekvent avsagt sig ansvar genom att säga att han själv inte är den som bestämmer utan hänvisa till henne under både sina bonusbarns och sina bonusbarnbarns uppväxt, samtidigt som han säger att han själv låter barnen "vara lite friare" och kan vara den roliga och busiga. En hel del forskning om könsroller i familjer före och efter separationer lyfter fram hur kvinnor tvingas ta på sig den otacksamma uppgiften att ta ett helhetsgrepp om omsorgen om barn, där det ingår att förmå barnet att göra tråkiga men nödvändiga saker som att äta nyttigt, lägga sig i tid, sköta sin hygien och så vidare, medan pappor gått in i en roll som sekundärförälder och kunnat låta barn vara friare utan att behöva svara för konsekvenserna (Ahlberg, 2008; Kotila et al., 2013; Miller, 2007; Perälä-Littunen, 2007; Samzelius, 2023; Sjöberg, 2000; Švab & Humer, 2013).

Men Gorans berättelse kan utifrån Masons omsorgsförståelse även tolkas som en kännande aktivitet och ett aktivt ansvarskännande på så vis att han bäddar för att relationen mellan barnbarnen och mormodern ska kunna fortgå konfliktfritt. Att han samtidigt berättar att han använder mormodern som hot, vilket knappast kan anses främja deras relation, försvårar dock denna tolkning. Goran framställer sig som den busige och rolige, vilket påminner om Sörens beskrivning av sig själv och sin fru. Och precis som i Sörens berättelse behöver denna busighet någon annan att kontrasteras emot. I Gorans berättelse är det hans fru som tillskrivs rollen som den ordentliga och disciplinerade. I samtliga exempel är det kvinnors regler som utmanas och kvinnor som ges den otacksamma rollen av ordningsivrare. Någon behöver plocka upp, städa undan, väcka och ta hand om de outsödda barnen nästa dag och ta konsekvenserna av att någon annan fått vara rolig och fri. Konflikten utspelar sig som synes ofta mellan generationer, men det kan också handla om väl inrutade genusmönster där den som har helhetsansvaret, oftast en kvinna, behöver bromsa in och tänka på konsekvenserna, ta in flera aspekter av det bus som är kul nu men behöver städas upp sedan, medan den som är på tillfällig visit i omsorgsvärlden inte ser det merarbetet. Forskning som fokuserar på den förändrade faderrollen har observerat att mäns ökande omsorgsansvar ofta riktat sig mot "roligare" delar av omhändertagandet av barn och lämnat tråkigare uppgifter åt mammorna (till exempel Brandth & Kvande, 1998; Plantin 2003), ett mönster som utifrån dessa exempel kan sägas gå igen i rollerna som bonus- och biofarfar och bonus- och biomorfar snarare än som bonus- och biofarmor och bonus- och biomormor. Annan forskning har också visat att män som är förföräldrar ofta anses skojiga och göra roliga upptåg, medan kvinnor som är förföräldrar ses som mer omsorgsgivande (Danielsbacka & Tanskanen, 2018; Birchall & Holt, 2023; Eldén, 2014; Eldén et al., 2024; Halleröd, 2008; Harman et al., 2022; Horsfall & Dempsey, 2010; Ojala & Pietilä: 2020; Samzelius, 2023; Timonen, 2020). Utifrån dessa exempel

kan antas att omsorgsgörandet som bonus och man för med sig andra förväntningar och spelregler än omsorgsgörandet som bonus och kvinna. Detta perspektiv fördjupas i nästa del av detta kapitel.

Att inte våga bända på reglerna

En av de bakomliggande faktorer som gör att någon kan inta positionen som regelbrytare verkar vara att man känner sig säker på sin plats i familjen. Det finns även exempel på när bonusförföräldrar inte vågat bända på regler eller gå emot bonusbarnbarnets förälder eller bioförförälder. Vi ska nu se närmare på ett sådant exempel.

För Ulla-Karin, som är bonusmormor till sin systerdotters barn, är platsen i bonusbarnbarnets familj inte helt självklar. Hennes tillgång till positionen som bonusförförälder är beroende av att hon har en god relation med bonusbarnbarnens mamma, sin systerdotter. Ulla-Karin berättar att systerdottern beklagat sig inför henne över att bonusbarnbarnens biomormor inte respekterar barnens och familjens behov av rutiner och sovvanor. Till skillnad från förföräldrarna i de ovanstående exemplen, som sade att de emellanåt struntar i föräldrarnas instruktioner, berättar Ulla-Karin att hon är mån om att underlätta för systerdottern och avlasta henne och ibland tar konflikter med bonusbarnbarnen för föräldrarnas skull. För henne är det tydligt att tillgången till bonusbarnbarnen går via deras mamma och att en stark allians med henne utgör en förutsättning för Ulla-Karins tillgång till bonusbarnbarnen. I intervjun med Ulla-Karin framkommer att hon inte brukar utmana systerdotterns regler, men att hon däremot utmanat sin syster när systerdottern var liten och att detta gjorde deras relation problematisk. Hon och systern hade olika syn på hur systemens barn skulle hanteras och uppfostras när de var små "och jag höll inte käft heller", säger hon. Enligt Ulla-Karin är en stor skillnad mellan hennes relation till bonusbarnbarnen och systemens och svågerns (det vill säga bioförföräldrarnas) relation till dem att de är *snällare* och gör allt som barnbarnen vill, medan hennes och bonusbarnbarnens relation är mer konfliktfylld. På Ulla-Karin låter det som om hon tar systerdotterns snarare än bonusbarnbarnens parti. Hon berättar också att hon inte kritiserar systerdottern, även om hon ibland tycker att hon är opedagogisk.

Utifrån detta och ovanstående exempel argumenterar jag för att regelbändande är en del av omsorgspraktiken kring både bonus- och biobarnbarn. Däremot beror graden av utmanande beteende på hur stabil relationen anses vara, där ett biologiskt släktskap upplevs som skyddande och ger bioförföräldrar större "utmaningsutrymme" än bonusförföräldrar. För bonusförföräldrar finns det i stort sett alltid en annan vuxen som utgör mellanhand i relationen med bonusbarnbarnet (som till exempel ens partner eller ens vuxna bonusbarn). Att göra avsteg från bonusbarnbarnets biosläktingars syn på

barnuppfostran utgör i vissa fall en risk, som i värsta fall kan leda till att bonusförföräldern förlorar kontakten med bonusbarnbarnet.

Regler kan bändas både i ett slags samförstånd med barnbarnet och som ett sätt att hantera underliggande konflikter med bonusbarnbarnets förälder eller med ens partner. Utifrån hur informanterna talar om regelbrytandet framstår det som något som i första hand riktas mot andra vuxna. Regelbrytandet kan vara ett medel att vinna bonus- och biobarnbarnets gunst och samtidigt ge en känga till sitt vuxna barn, sin svärdotter, sin partner eller sin syster. På så sätt kan relationen till barnbarnet användas av den vuxne för att hantera underliggande konflikter mellan vuxna som har olika syn på uppfostran utan att man tar konflikten direkt med den andra vuxna. Detta kan vara relaterat till synen på barn som oskyldiga. Eftersom det finns en syn på barn enligt vilken de är "under utveckling" och i behov av vuxnas skydd och omsorg (Krekula et al., 2005), kan den vuxna demonstrera sin vilja och annorlunda åsikt via någon med mindre makt, "ett oskyldigt barn". Men detta innebär också en risk att dras bort från barnbarnet. I de relationer som enligt informanterna står på stabil grund, till exempel genom ett biologiskt släktskap, anses det mindre riskfyllt att bryta mot regler än i relationer där banden uppfattas som skörare. Därför är regelbrytandet mer framträdande när informanterna berättar om sina biobarnbarn än när de talar om sina bonusbarnbarn. De regelöverträdelser som sker i relationer med bonusbarnbarn framstår som mindre "allvarliga" och utmanar inte relationen till mellangenerationen lika mycket som de regelöverträdelser som sker i de relationer där informanterna är biologiskt länkade till barnbarnens föräldrar.

Att bryta kontraktet "vara där men inte lägga sig i"

I tidigare forskning beskrivs tillgången till relationen med barnbarn som förenad med villkor på så sätt att bioförföräldrar förväntas vara där, ställa upp och ge omsorg – men utan att lägga sig i (May et al., 2012). Det är detta kontrakt som förföräldrarna i exemplen ovan gör motstånd mot. I intervjuerna kände samtliga bonusförföräldrar igen sig i den här beskrivna förväntningen, och den uppfattades handla om makt.

Linn: I annan forskning beskrivs att det ett ganska vanligt att mor och farföräldern dealar [sic] med det här med "att vara där men inte lägga sig i". Är det ungefär så du upplever det?

Ulla-Karin: Precis! Man är där och man blir tvungen, jag kan bli upprörd eller liksom, känna att "Oj oj, nu blir det jobbigt" men jag försöker hålla mig lugn och inte lägga mig i. Jag gjorde det en gång. Jag kommer inte ihåg om jag berättade det? Det var [bonusbarnbarnet] som kunde skrika, skrika och hon var mindre, tre år var hon. Hon skrek och skrek och sen brukade det gå över, men det gick inte över. Jag låg och vilade där uppe, till slut gick jag ner. Jag tänkte att jag måste se vad det är. Då hade [systerdottern] stängt in sig med henne [...] och satt där och sa "ah, men du

[bonusbarnbarnets namn] du måste svara mig, du måste, bla bla.” Mot en treåring. Och då sade jag någonting ”så här kan vi inte ha det, du kan inte bli arg på en treåring”, och jag sa någonting också till [bonusbarnbarnets pappa] för han var också på och hacka på nåt vis. ”Ah, jag måste få säga vad jag känner”, sade han. Jag kommer inte ihåg om jag fann mig och sade ”nej det måste du inte”. Men jag kände att vi gick lite i klinch där. Nästan enda gången som jag gjort det.

Linn: Ah.

Ulla-Karin: Det kände jag sedan liksom. Det blev ett litet avstånd mellan oss. Det var oerhört känsligt.

Linn: Det var inte okej med dem.

Ulla-Karin: Nä det var inte riktigt okej.

När Ulla-Karin invänder mot förväntan om att ”inte lägga sig i” överträder hon en gräns: hon lägger sig i – fast bara lite. Detta gör att hon framstår som begränsad av bonusbarnbarnets föräldrar, även om hon framställer sig som en person som ingriper. Meningen ”nästan enda gången jag gjorde det” utgör berättelsens huvudpoäng med budskapet att ibland, men bara undantagsvis, går det att lägga sig i och ibland bör man lägga sig i. När bonusbarnbarnet får en i hennes tycke orimlig bestraffning bryter hon kontraktet *att inte lägga sig i* eftersom det övertrumfas av hennes moraliska ideal att hon bör lägga sig i. Hon lägger sig dock inte i utan risk, det får efterverkningar i hennes relation till föräldrarna. Hon beskriver det som om det ”blev ett litet avstånd”, som i det värsta scenariot hade kunnat leda till att föräldrarna inte längre främjade hennes relation med bonusbarnbarnet.

Frågan är dock om normen ”att vara där men inte lägga sig i” ska ses som ett fenomen specifikt för just förföräldrelationer. I mängder av relationer uppstår det tillfällen då någon tycker att någon annan har fåniga regler eller handlar fel mot sitt barn, och även här skulle det anses normbrytande att lägga sig i. Förklaringen till att detta lyfts fram som en så stark aspekt av förföräldragörandet ligger därför troligen snarare i den andra delen av förhållandet – att förföräldern förväntas finnas till hands. En bonusperson har inte en lika stark förväntan på sig om att finnas till hands som en bioperson, varför kontraktsbrottet kan få större konsekvenser för den som inte är biologiskt länkad.

Påfallande ofta verkar kontraktet brytas på grund av bonusförföräldrarnas relation till andra vuxna, antingen föräldrarna eller partnern. Det synliggör att även om det intensiva föräldra- och förföräldraskapsidealet anses vara barncentrerat, så är relationen till andra vuxna den överordnade. Vad får det för konsekvens för relationen mellan bonusbarnbarnet och bonusförföräldern om kontraktsbrytaren, (bonus)förföräldern, inte tar barnets perspektiv utan är mer angelägen om att tänka på vad de vuxna barnen, partnern och partnerns ex mår bra av? Den som har minst makt i de beskrivna

situationerna är barnet. Det är inte barnet som kan bestämma när någon annan än föräldern har rätt att bestämma eller lägga sig i. Barnet kan inte heller initiera den typen av "nu struntar vi i vad mamma tycker"-handlingar om inte den andre vuxne redan gett klartecken. Det är också påfallande att bonusföräldrarna pratar så pass lite om barnens plats i de här exemplen. Det gör att barnen framställs som antingen värlösa i behov av skydd eller som marionetter i de vuxnas maktspel.

Inverkan av genus, livssituation och parförhållande

Omsorgsgörande under livsloppet skiljer sig åt för kvinnor och män som grupp (Ahlberg et al., 2008; Björnberg, 1992; Klinth, 2002; Lundqvist & Roman, 2010; Lundqvist, 2019). Majoriteten av de kvinnor jag intervjuat i den här studien har till exempel både arbetat i omvårdande yrken och varit huvudsaklig omsorgsgivare till sina biobarn och i vissa fall också till sina bonusbarn under deras uppväxt. Många av kvinnorna har även berättat att de under uppväxten tog hand om sina syskon och i några fall även tog hand om sina föräldrar och syskonbarn. Männen i studien har i större utsträckning arbetat heltid och sällan varit föräldralediga. Ingen av de män jag intervjuat hade varit ensamstående med huvudansvar för barn. Deras faderskap har fortgått i en kontext där omsorgen delats med en kvinna som ofta arbetat deltid och varit hemma mer med parets barn. På detta sätt skiljer sig de intervjuade bonusföräldrarnas omsorgsgörande under livet åt. I den här delen analyserar jag bonusföräldrarnas omsorgsgörande gentemot bonusbarnbarn i dag i förhållande till deras omsorgsgörande tidigare i livet. Jag visar också hur den nuvarande livssituationen inverkar på informanternas upplevelse av omsorgsgörandet och är bidragande till hur omsorg till bonusbarnbarn görs.

Jag börjar med männens beskrivningar av det omsorgsgörande de beskriver i förhållande till bonusbarnbarnen och hur det har formats av den omsorg de tidigare gett sina nu vuxna bio- och bonusbarn. Därefter undersöker jag kvinnornas omsorgsgörande i förhållande till deras nuvarande livssituation och deras olika omsorgserfarenheter genom livet. Avslutningsvis föreslår jag begreppet *omsorgströtthet* som ett sätt att omtala och fånga konsekvenser av att ha utfört alltför mycket omsorg genom livet.

Männens perspektiv

I flera av livsberättelserna hos den äldre generationen beskrivs att omsorgen om barnen framför allt har varit kvinnornas ansvar. Flera av de intervjuade männen berättar att de

i backspegeln inser att de utfört mindre omsorg om sina barn och arbetat mer utanför hemmet än deras barns mammor under barnens uppväxt, vilket också stämmer överens med tydliga resultat i tidigare forskning (t.ex. Grönlund & Halleröd, 2008; Johansson, 2003; Plantin, 2003). När jag frågat de intervjuade männen om de var föräldralediga när deras barn var små, har de flesta antingen svarat att de inte var det eller berättat att de bara var hemma den första tiden efter barnets födelse, då mamman också var hemma.

Då tog man inte så mycket föräldraledighet. Det enda jag har haft är de här tio dagarna som man fick i anslutning till förlossningen. (Erik)

Det här var ett återkommande svar bland de intervjuade männen. Om de över huvud taget varit föräldralediga, hade de framför allt varit det de här tio dagarna. En man berättade till och med att hans fru "tvingat" honom vara hemma de första dagarna. Både männens och kvinnornas berättelser visar att föräldraledighet varit långt ifrån självklart bland männen under barnens uppväxt, trots att de flesta fick barn i en tid då män hade rätt att ta ut föräldraledighet.⁵³

Ett annat exempel på hur omsorgen om barnen var ojämnt fördelad under barnens barndom är frånvaron av berättelser om hur barnomsorgsfrågan löstes. Många av kvinnorna berättade länge och utförligt om komplicerade omsorgsarrangemang under barnens uppväxt, men motsvarande berättelser var helt frånvarande bland männen, vilket tyder på att barnomsorgsfrågan inte varit ett centralt problem i deras liv eller stått i vägen för deras yrkesarbete. I de fall männen varit mer omsorgsgivande i vardagen för sina bio- och/eller bonusbarn verkar skiftarbete vara ett vanligt omsorgsarrangemang. Som Olle beskriver det:

Utifrån statistiken är jag nog en dålig pappa. [skratt] Men jag jobbade så oroliga tider, ibland var jag borta en vecka, ibland var jag hemma tre dagar, ibland jobbade jag på kvällen, så jag var ju hemma mycket ändå. Men jag tror inte jag tog någon pappaledighet.

Flera av männen beskriver att de varit hemma med sina barn "mycket ändå", vilket implicerar en anpassning till dagens ideal om intensivt föräldraskap (Hays, 1996) och de förändrade faderskapsidealerna mot en mer närvarande "vardagspappa" (Hagström, 1999; Plantin, 2003). De intervjuade männen berättelser om omsorgsarrangemang för bio- och bonusbarn i vardagen vittnar också om äldre mäns mer centrala roll i barnbarns liv i dag (se till exempel Ojala & Pietilä, 2020). De intervjuade männen jämför sig med dagens pappor, som de säger är mer föräldralediga än vad de själva varit och som de tycker verkar dela mer jämlikt på omsorgen om barnen. För de män som inte varit så aktiva omsorgsgivare tidigare i livet kan omsorgen om bonus- och

⁵³ Den könsneutrala föräldraledigheten infördes 1974.

biobarnbarn vara en välkommen aktivitet, och en del av dem berättar att de nu tar igen den omsorg de missat att göra tidigare i livet.

I flera av intervjuerna med bonusföräldrarna uttrycks även en längtan efter omsorgsgivande, vilket kan utläsas av hur de berättar om yngre kollegor som är ”pappalediga” och uttrycker drömmar om att ta (mer) hand om bio- och bonusbarnbarn i framtiden.

Ett exempel är bonusföräldern Erik, som blir känslös när han berättar om sina relationer med sina biobarn och bio- och bonusbarnbarn, som han beskriver som ”mycket viktiga” för honom. Vid den uppföljande intervjun berättar han att den första intervjun fått honom att fundera över hur aktiv och närvarande han egentligen är i sina vuxna barns, biobarnbarns och bonusbarnbarns liv. Han säger att han skulle vilja arbeta mindre för att kunna vara mer med sina bonus- och biobarnbarn:

Så att, jag sa det, nu ska vi bestämma framåt i april så ska jag åka i väg och fiska och då ska jag försöka få både [svärdotter] och [biobarnbarn] med. Har vi tur följer [biobarn] med också. Nej men det blir nog inte så mycket fiskande utan det är väl mer att ses. Och så [svärsonen] och [bonusbarnbarn], och det måste göras och det måste planeras. Jag är bra på att prokrastinera – inte bra på att planera.

I och med dagboksskrivandet blev det uppenbart för Erik att han inte träffar sina bonus- och biobarnbarn så ofta som han önskar, menar han. Han hade inte träffat dem och haft rätt lite kontakt med dem sedan den första intervjun. På flera ställen i dagboken har han reflekterat över detta och skrivit ”var är jag med mina barn?”. Han säger att det är jobbigt att se svart på vitt att han rent faktiskt inte har träffat dem så mycket, trots att de är med honom i hans tankar. Han säger att han har en stark längtan efter att få träffa dem och att han vill att de ska känna att de är viktiga. Han berättar också att han inte är så bra på att planera in att träffas. I stället är det hans dotter eller hans sambo som ser till att de ses. Att det är kvinnor som ansvarar för att möten inom släkten blir av och på så sätt ”syr ihop” familjen beskrivs i flera av intervjuerna och är en del av det omsorgsgivande som enligt Mason (1996) kvinnor gör i större utsträckning än män.⁵⁴ Detta är ett omsorgsgörande som syftar till att upprätthålla relationer med specifika familjemedlemmar, och det verkar som om den aktiva känslan av ansvar för andras relationer är mindre aktiverad hos de män som intervjuats. Ansvar för att upprätthålla relationerna blir ofta i praktiken och i vardagen kvinnornas ansvar, medan männen talar om relationerna på ett mer drömmande sätt.

⁵⁴ Vilket bekräftas i en hel rad empiriska studier, där kvinnor omtalas som ”primärföräldern”, familjens ”projektledare” och liknande (Ahlberg, 2008; Alsarve & Boye, 2011; Augustsson & Harryson, 2015; Angelov et al., 2013; Bolmgren et al., 2020; Ericsson et al., 2019; Fransson et al., 2021; Försäkringskassan, 2013; Johansson, 2003; Larsson Sjöberg, 2003; SCB, 2022d; SKL, 2018; SOU 2015:86; Stanfors, 2018).

Ett annat exempel på denna typ av drömmar om att umgås mer med bonus- och biobarnbarn beskrivs av bonusföräldern Sören. Även han berättar att han drömmer om mer tid med sina bonus- och biobarnbarn. När intervjun genomförs är det coronarestriktioner, och han beklagar att han inte kunnat träffa sitt yngsta bonusbarnbarn så som han velat. Ungefär samtidigt som pandemin utbröt diagnostiserades Sörens fru med en allvarlig sjukdom, och han har under det senaste året blivit mer eller mindre fast i hemmet och omvårdnaden av henne. Sörens ena biobarnbarn är gravid när intervjun genomförs, och han fantiserar om att vara till hjälp i hennes liv:

I min fantasi så tänker jag att om de behöver hjälp med det lilla barnet, mitt barnbarnsbarn, så skulle jag gärna flytta in där eller hjälpa till på dagarna och gå ut med barnet när mamman är trött och behöver vila sig.

Det är en rätt omfattande hjälp Sören vill bistå med, som inte framstår som helt enkel eller realistisk att genomföra i praktiken. Han beskriver att han skulle vilja finnas där för biobarnbarnet och hennes bebis, laga mat till henne och gå ut med bebisen när biobarnbarnet är trött och behöver vila sig. Denna fantasi skiljer sig från hur Sörens tidigare omsorgsgörande sett ut i förhållande till bio- och bonusbarnbarn, där han mest varit barnvakt vid särskilda tillfällen och inte deltagit i daglig omsorg.

Även om en del av de intervjuade männen tar aktiv del i omsorg om sjuka partner, föräldrar och barnbarn, är den sammantagna bilden att männen under livsloppet utfört mindre omsorgsgivande än kvinnorna i studien. En stor skillnad är att ingen av de intervjuade männen har arbetat i något omsorgsgivande yrke, och även om männen i de flesta fall verkar ha tagit del i omsorgen om eventuella nu vuxna bio- och bonusbarn, beskrivs att huvuddelen av omsorgen för de flesta löst sig genom att männen haft en kvinnlig partner som tagit det större ansvaret under barnens uppväxt och ofta arbetat deltid för att kunna göra det.

Ingen av männen talar om att de är trötta på att ge omsorg eller att omsorgsgivandet i sig är tröttsamt. Om besök bonus- och biobarnbarns besök säger Olle att ”det är himla kul när de kommer hit och leker allihop. Det är fantastiskt.” Hans relation till bonus- och biobarnbarn framställs som oproblematisk och först och främst som en källa till glädje. Männens obekymrade och drömmande inställning till bonusbarnbarnen skiljer sig på detta sätt markant från de intervjuade kvinnornas upplevelse av att vara bonusförälder.

Kvinnornas perspektiv

De intervjuade kvinnorna uttrycker att de utfört mer både hem- och omsorgsarbete än sina män under biobarnens och i förekommande fall bonusbarnens uppväxt. Det är ett mönster som går igen i annan forskning (t.ex. Ahlberg, 2008; Larsson Sjöberg, 2000; Samzelius, 2023; Smart & Neale, 1999). Hur de intervjuade kvinnorna ser på sitt omsorgsgörande gentemot bonusbarnbarn behöver därför förstås utifrån hur deras omsorgsgörande organiserats tidigare under livet samt utifrån hur deras livssituation ser ut i dag. För att rama in förståelsen av kvinnornas perspektiv utgår jag från fyra olika situationer, där det första exemplet handlar om när bonusförföräldraskapet görs gemensamt inom en parrelation riktat mot gemensamma bonusbarnbarn och det andra exemplet om frånvaron av andra bio- eller bonusförföräldrar att dela förföräldraskapet med. Det tredje exemplet beskriver omsorgsgörandet utifrån att det är ett nytt, självvalt kapitel i livet, som inte upplevs konkurrera med ett nyskapat parförhållande. Det sista exemplet handlar om bonusförföräldrande i en ny relation med separata barnbarnsfamiljer, där omsorgen om bonusbarnbarnen konkurrerar med omsorgen om den nya parrelationen.

Det gemensamma förföräldrandet

Det första exemplet utgår från Yvonne, som är gift med en man som hon har biobarn, biobarnbarn och bonusbarnbarn med. Deras relation till bonusbarnbarnen är jämlik så till vida att de båda är bonusförföräldrar till samma bonusbarnbarn. Yvonne berättar att hon och hennes man drivit ett lantbruk ihop, medan omsorgen om barn, barnbarn och andra relationer främst varit Yvannes ansvar. Hon har tagit hand om människor hela livet: först barnen, mannen och lantbruket, sedan församlingsmedlemmar och däremellan de många barnbarnen. När Yvonne blev bonusfarmor bodde bonusbarnbarnen grannar med Yvonne, och hon tog hand om dem på daglig basis. När intervjun görs berättar hon att hon och hennes man är barnvakt till sina biobarnbarn i småbarnsåldern flera dagar i veckan, eftersom dottern är ensamstående och änka. Även om Yvonne uttrycker att hon blir trött av att passa biobarnbarnen, så beskriver hon inte det intensiva omsorgsgörandet som belastande. Alla Yvannes och hennes mans bio- och bonusbarnbarn är gemensamma, vilket innebär att (bonus)förföräldrandet är något de *gör tillsammans*. Detta är en ny upplevelse för Yvonne, som berättar att hennes man tidigare i deras liv inte var särskilt involverad i omsorgen om barnen:

Yvonne: Så han har fått känna på hur det är att ha små barn, mer än någonsin. För han var ju inte så engagerad, jo det var han ju, men han hade alltid så mycket annat som han skulle göra. Så han har fått se hur mycket jobb det är med de små. Jag tror inte han har upplevt det förrän nu.

Linn: Nä, nu förstår han dig.

Yvonne: Ja det gör han, han fattar hur mycket jag arbetat.

Den gemensamma omsorgen om bonus- och biobarnbarn gör enligt Yvonne att hennes man fått en annan förståelse för hur hon har haft det tidigare i livet, då lejonparten av omsorgen om deras barn sköttes av henne ensam. Till skillnad från hur det var tidigare i livet, då allt omsorgsgörande låg på henne, delar de nu på arbetet med (bonus)barnbarnen, vilket både gör omsorgsgörandet till en gemensam paraktivitet och synliggör hennes stora arbetsbörda i form av omsorgsgörande tidigare i deras relation för hennes man. Utifrån Yvannes berättelse synliggörs att omsorg om bonusbarnbarn som görs gemensamt kan upplevas som positivt och stärkande för parrelationen och dessutom ge upprättelse för tidigare osynligt omsorgsgörande.

Det ensamstående förföräldraskapet

För Joanna är livssituationen nästan den motsatta. Hon har tidigare i livet varit bonusmamma till sina nu vuxna barns halvsyskon, men har inte längre någon kontakt med sina nu vuxna bonusbarn och bonusbarnbarn. Att jag ändå tar med det här exemplet beror på att jag anser att Joannas berättelse ger ett viktigt perspektiv på bonusförföräldraskapet utifrån ensamstående kvinnors omsorgsgörande under livet.

Joanna berättar att hon först varit "ensamstående mamma hela livet" och beklagar att hon nu behöver vara "ensamstående mormor också", eftersom det inte finns några andra släktingar som tar ansvar för hennes biobarnbarn eller hjälper till med omsorgen om dem. För Joannas del innebär det att hon passar sina biobarnbarn flera dagar i veckan, ofta med övernattningar flera dagar i rad, något som hon har gjort sedan biobarnbarnen var spädbarn. Joanna beskriver både bio- och bonusförföräldraskapet och bioförföräldraskapet i termer av ensamhet, där hon är den enda som kunnat ställa upp. Hon uttrycker att omsorgen om hennes biobarnbarn är mer än nog och att hon inte har måttat med att hålla kontakt med sin exmans nu vuxna barn och deras barn. Att Joanna *inte* är en aktiv bonusförförälder kan förstås både av det att hon redan gör väldigt mycket omsorg gentemot sina biobarnbarn och av det att relationen med länkpersionen till bonusbarnbarnen är bruten. I Joannas liv finns erfarenheten av att vara den primära, och ofta den enda, omsorgsgivaren. Utöver omsorgsgörande i familjen har hon arbetat i ett kvinnodominerat, omsorgsgivande yrke och varit den som tagit hand om andra sedan barnsben. Joanna beklagar att hon inte har någon att dela omsorgsgörandet med. Hon menar då inte främst en partner, utan önskar att biobarnbarnens andra förföräldrar skulle ta mer ansvar. Eftersom hon är ensam om att ge sina biobarnbarn omsorg finns inget utrymme för henne att dessutom axla rollen som bonusförförälder för sina vuxna bonusbarns barn. I det här exemplet ser vi hur linjerna genus och livssituationen som ensamstående korsas, och detta kan förstås som ett skäl till att *inte* ta ett bonusförföräldraskap.

Det självvalda bonusförföräldraskapet

Nästa exempel utgår från bonusförföräldern Ulla-Karin, som i likhet med de intervjuade männen i förra avsnittet ser bonusförföräldrandet som en chans att (äntligen) få ge omsorg och vara en viktig person i ett barns liv. Ulla-Karin har inte arbetat i något omsorgsyрке, och för henne är omsorgspraktikerna i bonusförföräldrandet en ny erfarenhet, vilket skiljer henne från de informanter som tidigare haft omsorg om egna barn. Under intervjun beskriver hon att det är viktigt för henne att avlasta sina bonusbarnbarns mamma, som är hennes systerdotter. Ulla-Karin berättar att systerdottern beklagat sig över att biomormmodern inte förstår barnens och familjens behov av rutiner och sovvanor, och Ulla-Karin säger att hon inte vill "vara som min syster" utan vill underlätta för systerdottern i hennes föräldraskap. I hennes berättelse är relationen till mellangenerationen central. Hon exemplifierar med att beskriva en episod då systerdottern precis fått sitt tredje barn och de hyrt ett sommarhus ihop, där Ulla-Karin befinner sig med systerdottern och bonusbarnbarnen medan deras pappa arbetar:

Ulla-Karin: [Bonusbarnbarn 2] speciellt var jobbig, då var hon tre och ganska så bångstyrig, och [bonusbarnbarn 1] är ju som hon är. Men vi hade kul. Jag var tvungen... jag åkte hem på helgerna för att vila upp mig. Jag var helt slut.

Linn: Ah [skratt].

Ulla-Karin: För då bestämde jag mig verkligen för att jag ska va bra. Jag ska inte vara som min syster, utan jag går upp klockan sex på morgonen, går ner, hjälper till, kokar te, passar barn, ser till så att vi har frukost, vi går och handlar, vi planerar upp dagen. All tid går ju åt till dem.

För Ulla-Karin är det här som sagt en ny upplevelse, och hon återkommer till hur intensivt hon tycker det är att vara med barnen och anpassa sig till allas viljor och behov. Trots att Ulla-Karin ställt in sig på att verkligen finnas där för systerdottern och bonusbarnbarnen, med strategier som "jag måste sova, jag måste äta bra, jag måste se till att jag har allting hemma för henne", blir hon så slut att hon åker hem för att vila upp sig på helgen när bonusbarnbarnens pappa kommer dit.

Och så kom jag tillbaks på måndan när jag hade vilat upp mig. Bara låg hemma så här: "mmm, själv, själv, ensam, läsa" [skratt]. Ja, herregud alltså!

Ulla-Karins berättelse illustrerar den mångfald av aspekter det finns att ta hänsyn till i en omsorgssituation: förberedelserna inför frukosten, planeringen av dagen, hänsynstagande till barns olika personlighet, ålder och behov samt det nödvändiga i att själv vara i skick för att kunna ge god omsorg. Trots att Ulla-Karin uppenbarligen blir

trött av det myckna omsorgsgörandet, beskriver hon att känslan av att ”få vara en del av en familj” väger upp den utmattning som intensiteten medför.

Det separata förföräldrandet som nyblivet par

För de informanter som inte har gemensamma bonusbarnbarn kan upplevelsen av omsorgsgörandet av partners barnbarn bli alltför intensiv och anses inkräkta på det nya paret autonoma liv och vuxenrelation. En del av de intervjuade kvinnorna berättar att det finns krav från mellangenerationen om att de ska vara aktiva och engagerade i (bonus)barnbarnen och se till mellangenerationens behov. Detta leder till en vad det verkar outtalad konflikt mellan generationerna. Ann-Britt, som träffade sin nya partner för några år sedan och har både bonus- och biobarnbarn, berättar om det hon ser som den rådande synen på omsorg mellan generationerna i dag:

... det här att ta hand om barnbarn i vår ålder. Nu kan det bli lite allmänt, det kanske är dumt? Men det jag känner från väninnor och hur [nya partner] blir bemött är att det ibland finns en bristande respekt hos våra barn för att vi är äldre och trötta. ”Ja, men kan du ta dem på lördag?” De kommer ner en vecka. Ja, vi är snart sjuttio båda två. Jag blir i alla fall oerhört trött när jag har barnbarn runt mig. Och jag förstår att det är stora barngrupper i dag som är rackarns högljudda. Så jag går ibland med öronproppar, vilket verkar helt absurt. Det är verkligen en knepig grej också, avsaknaden av respekten för att vi faktiskt är trötta. Vi är inte de föräldrar som de själva hade när de var små. Vi är dubbelt så gamla nu och orkar inte lika mycket. Men ibland kan jag tycka att det är en bortskämd generation som man har fostrat.

Ann-Britt talar om en ”bristande respekt” hos hennes barns generation för att de äldre är just äldre och trötta. Hon beskriver att framför allt de yngre bonusbarnbarnens energi och ljudvolym är tröttande, men den frustration hon känner över detta härleds till mellangenerationen, bonusbarnbarnens föräldrar. Hon menar att de tillhör en ”bortskämd generation” som förväntar sig att mor- och farföräldrar ska ställa upp i tid och otid – en lyx som hennes egen generation inte hade eftersom deras föräldrar inte var särskilt aktiva förföräldrar.

Det Ann-Britt beskriver som ”allmänt” kring dagens förföräldraskap är att normen bland Ann-Britts bekanta är att förföräldrar ”ställer upp” med vardaglig omvårdnad av barnbarn i stor utsträckning, en observation som stämmer väl överens med kvantitativ forskning som visar att förföräldrars omsorg om barnbarn ökat (Bordone et al., 2023; Cantillon et al., 2021). Omsorgsgörandet beskrivs av Ann-Britt inte utifrån frivillighet, utan utifrån vuxnas barn förväntningar på föräldragenerationen. Hon talar om mellangenerationen som ”bortskämd” och krävande, vilket gäller både hennes egna och partners vuxna barn. Förväntningarna resulterar i att hon känner att ”man egentligen betyder ganska lite för sina barn om man inte hjälper till”:

Och det får mig ibland att tänka: Är det därför som många förskönar det här? ”Åh så roligt att hämta på dagis fram och tillbaka”. Eller också tycker de det. Jag har bara svårt att sätta mig in i det. Eller också att det är någonting man gör i brist på annat och för att man är rädd att förlora kontakten med barnen.

Ann-Britt beskriver det intensiva förföräldraskapet inte bara som något som förväntas, utan dessutom som en potentiell förutsättning för bibehållande av kontakten med de vuxna barnen och barnbarnen. Den syn på relationerna mellan generationerna som hon ger uttryck för är långt ifrån den idyll som hon menar att en del av hennes bekanta förmedlar. Att ställa upp för sina barn och barnbarn är enligt Ann-Britts tolkning inte en del av ett reciprokt utbyte mellan generationer, utan ett uttryck för att det intensiva föräldraskapet fortsätter in i ett intensivt förföräldraskap. Svårigheten med den sortens intensivt omsorgsgörande ställs på sin spets, menar hon, när den åldrande föräldern vill göra andra saker i livet eller, som i Ann-Britts fall, när en ny kärleksrelation inleds. Hon berättar att hon i början av den nya relationen upplevde det som om partnerns vuxna barn ofta ville ha barnvaktshjälp, vilket tog tid från hennes och partnerns möjlighet att ses och utveckla sin relation, och att det ”knaprade ganska mycket på vår relation”. I forskning om nya relationer sent i livet beskrivs att kvinnor ofta är ovilliga att inleda en ny relation därför att de inte återigen vill få ansvar för ”man och hem” och förlora den frihet och det oberoende de anser sig ha som ensamstående (Bildtgård & Öberg, 2015: 9). Utifrån Ann-Britts beskrivning kan detta också förstås som en ovilja att ta hand om den nye mannens barnbarn och familjerelationer.

Avsikten med dessa exempel har varit att visa på komplexiteten i bonusrelationerna med tanke på att bonusförföräldrar kan leva under helt olika premisser. Exempelen visar att kön och livssituation spelar en stor roll, då kvinnorna för med sig mycket olika tidigare erfarenheter av omsorgsgörande, något som färgar av sig på deras nuvarande upplevelse av att ge omsorg till bonusbarnbarn. I nästa avsnitt utvecklar jag en tankegång om att den ovilja som en del kvinnor i studien beskriver mot att ta ansvar för bonusbarnbarn kommer sig av att de tidigare i livet gjort alltför mycket omsorg. Detta har lett till ett tillstånd som jag kallar *omsorgströtthet*. Begreppet omsorgströtthet är användbart för att beskriva vad som sker med dem (med de kvinnor) som hela sitt liv utövat omsorg om andra.

Omsorgströtthet

En del av de intervjuade kvinnorna berättar hur de ibland avstått från att ge omsorg till bonusbarnbarn av skäl som sammanhänger med ett slags utmattning i fråga om omsorg, vilket jag valt att kalla omsorgströtthet. Att ge omsorg är något kvinnor förväntas göra – det tas för givet att de bara ska kunna göra detta (DeVault, 1991) – men kvinnors

förgivettagna omsorgsgivande har ett pris som betalas av individen (DeVault, 1991; Jämställdhetsmyndigheten, 2023; se även Eldén & Anving, 2019). Detta kommer jag nu att illustrera utifrån intervjun med bonusföräldern Ann-Britt.

Ann-Britt berättar att hon under hela livet varit en omvårdande person, både i yrket och privat, och att hon är snabb på att uppfatta andras behov. Utöver att hon arbetat hela sitt yrkesliv inom vården har hon vårdat sin sjuke make i hemmet och tagit hand om sina sjuka och åldrande föräldrar. När hennes barn var små arbetade både hon och pappan utanför hemmet men hade trots det ingen barnomsorg:

Vi måste försörja oss. Då valde jag att jobba natt halvtid och ha barnen hemma. Det funkade. Jag tycker nog att jag gjorde det ganska bra. Jag tycker inte att jag gjorde det så bra mot mig själv däremot. Det var jättehardt att vara vaken ett och ett halvt dygn, när man tar hand om två små barn. Men det funkade.

Ann-Britt berättar att hon var sträng mot sig själv och inte lät sin sömnbrist gå ut över barnen. "Är du trött så drick kaffe", sade hon till sig själv. När Ann-Britt var i 60-årsaldern träffade hon sin nya sambo. Bådas barn var sedan länge vuxna och utflugna. Ann-Britt hade då två lite äldre biobarnbarn, medan den nye sambon fick sina första barnbarn strax efter att de blivit ihop. Ann-Britt beskriver att både hon och den nye sambon från början trodde att hon skulle ta större del i omsorgen av hans barnbarn.

Från början försökte jag nog vara den som skulle bli lite "jag kan det här, jag har haft barnbarn" och ta mer plats i det här. Det märker jag nu att jag ofta tar ett steg tillbaka. Jag hoppar in ibland. För det mesta gör jag det inte. Det är en strategi som jag gör nu. De har sina föräldrar, de har [sambon]. Jag behöver inte stå på tårna hela tiden. Jag backar nog ganska mycket där.

Ann-Britt beskriver hur hon i början av relationen försökte vara alla till lags och ständigt var observant för att tillgodose allas behov i partners familj. Hon betecknar sin nuvarande passivitet som "en strategi" och understryker på så sätt att hon iakttar och väljer en alternativ omsorgspraktik i förhållande till situationens förväntningar. När hon berättar upprättar hon en skiljelinje mellan å ena sidan hur hon gjort förut och hennes sambos förväntningar och å andra sidan hur hon gör nu för att "backa" och inte göra så mycket omsorg. I det följande utdraget kan vi se hur omsorgsgörande också kan beskrivas i berättelser om hur omsorg *inte* görs:

Linn: Jag hänger inte riktigt med hur. När du "backar" till exempel, kan du ge ett exempel på det?

Ann-Britt: Mm! Det ska jag göra. Jo! Vi säger att vi äter frukost allihop. Nu säger vi att [sambons dotter] och [sambons dotters man] och de två barnen och jag och [sambon] äter frukost. Så tjoar någon "Jag vill ha flingor" då kanske flingorna hade stått på bordet.

Hade det varit Ann-Britt i början av det här så hade jag gått upp och hämtat. Nu sätter jag mig på händerna mycket mer. Det är inte jag som gör det. Då kan det bli att barnet tjoar lite mycket. Jag tänker: "Nä jag sitter kvar. Det är inte jag." [Sambon] och jag har pratat om det här också. [Sambon] ryckte in väldigt mycket i början också. Gjorde allt det här. Han tyckte det blev lite knepigt. Naturligtvis gör han mycket mer med sina barnbarn än vad jag gör. Lite mer att sätta sig på händerna.

Som framgår i citatet krävs en hel del av Ann-Britt för att inte agera i situationen med sambons barn och barnbarn. Berättelsen påminner om Scotts (2018) resonemang om "uppdragshandlingar" (*acts of commission*), att inte göra omsorg som ett sätt att bestrida ett slags normativt förväntad handling, och "underlåtenhetshandlingar" (*acts of omission*), passivt försummande eller underlåtenhet att agera (Scott, 2018: 5). Ann-Britts förhållningssätt i det här citatet är ett tydligt exempel på ett aktivt icke-görande: att sluta upp med att ständigt passa upp och finnas till hands är inte något som kommit av sig självt, utan något som krävt aktiva ställningstaganden och icke-göranden från Ann-Britts sida. Det sätter fingret på hur bonusförföräldern behöver tänka igenom och förhålla sig till vilken sorts roll hon vill ha i relationen till sambons barn och barnbarn, samt vidta åtgärder med tanke på det. Att ta andras relationer i beaktande är ett exempel på en kännande aktivitet (Mason, 1996). Ett annat exempel är att Ann-Britt ser ett omsorgsbehov men väljer att inte agera utifrån det, vilket som synes är både svårt och ansträngande. Omsorgssituationen vid frukostbordet illustrerar också att många relationer är inblandade i den enskilda situationen, att det finns många viljor och relationer att ta hänsyn till. Att *inte* hämta det bonusbarnbarnet ber om är att flytta ansvaret från sig själv till någon annan. Som synes av citatet ovan har den personen ofta blivit sambon, men Ann-Britt anser att även han borde inta en mer passiv roll. Hon tycker att det är föräldrarna, de vuxna barnen, som ska serva sina barn i första hand. Ann-Britt berättar att hon i efterhand kan inse att hon "ryckt in" lite väl mycket också i förhållande till sina biobarnbarn, men menar det blir tydligare för henne i relationen till sambons barnbarn.

Ann-Britt säger om sambon att "naturligtvis gör han mycket mer med sina barnbarn än vad jag gör", vilket antyder att detta är en självklar fördelning: i linje med den biologiska principen gör den förförälder som är biologiskt länkad helt enkelt mer omsorg, enligt Ann-Britt.

Det här mönstret av att ha varit huvudsaklig omsorgsgivare har ett samband med genus och är sammanflätat med att kvinnor oftare arbetar i omsorgsgivande yrken, ofta tar större ansvar för familjerelationer, är bättre på att underhålla relationer med vänner och släktingar och ofta även stöttar upp sin eventuella mans relationer (Jämställdhetsmyndigheten, 2023; Forssén & Carlstedt, 2001). Liksom kvinnors (alltför) myckna omsorgsgörande är en orsak till att fler kvinnor sjukskrivs för

utmattningssyndrom (Försäkringskassan, 2022)⁵⁵ kan det även få efterverkningar i form av omsorgströtthet i privatlivet.

Sammanfattning av kapitlet

I det här kapitlet har jag visat hur omsorg om bonusbarnbarn görs i förhållande till en övergripande norm om intensivt förföräldraskap (Anving et al., kommande). Görandet av bonusförföräldraskap har beskrivits utifrån det att vara behövd, att finnas där och att skapa guldkant för bonusbarnbarnen. Jag har även visat hur bonusförföräldrar, i likhet med bioförföräldrar, intar förhållningssättet att "vara där men inte lägga sig i" (May et al., 2012), där positionen som bonusförförälder omgärdas av särskilda premisser som gör dem försiktigare än bioförföräldrar och ännu mindre benägna att utmana bonusbarnbarnens föräldrars regler. I kapitlet har jag även visat hur inverkan av genus, livssituation och parförhållande inverkar på bonusförföräldraskapet och bidrar till att män och kvinnor upplever detta olika. Männen kan se bonusförföräldraskapet som ett tillfälle att ta igen förlorade möjligheter till omsorgsgörande, medan kvinnorna ofta har gjort så mycket omsorg under livet så att bonusförföräldrandet kan upplevas som en belastning – men detta beror på livsomständigheter som civilstånd, situationen för ens parförhållande och omsorgsgörande under livsloppet. I följande kapitel vänder vi blicken mot hur bonusbarnbarn gör omsorg, en analys som både pekar på likheter och skillnader mot bonusförföräldrarnas berättelser.

⁵⁵ 75 procent av de sjukskrivna i stressrelaterade sjukdomar är kvinnor.

Att göra bonusbarnbarnskap

I det här kapitlet riktas analysen mot bonusbarnbarnens berättelser om omsorgsgörande. Teoretiskt utgår jag främst från Jennifer Masons (1996) teoretisering av omsorg som kännande aktivitet och aktivt ansvarskännande.

Eftersom bonusbarnbarnen ofta inte gjorde någon åtskillnad mellan bonus- och bioförföräldrar under intervjuerna, beskrivs även många exempel där bonusbarnbarn berättar om bioförföräldrar eller om bio- och bonusförföräldrar tillsammans.

I kapitlets första del visar jag att det finns en föreställning om barn som i första hand mottagare av vuxnas omsorg. Denna norm gör det svårt att uppfatta den omsorg som barn gör, eftersom vi är mindre tränade i att se barns omsorgspraktiker och mer tränade i att se barn som mottagare av omsorg (Christensen & James, 2008). Detta menar jag även gäller barnen själva. Det kan utläsas i hur bonusbarnbarn och bonusförföräldrar talar om den omsorg som sker mellan generationerna, det vill säga *synen på vuxna som omsorgsgivare och barn som omsorgstagare*.

Kapitlets andra del handlar om *bonusbarnbarn som omsorgsgivare*. Här använder jag Masons fasettmetod (2018), vilket innebär att jag ser på det omsorgsgörande bonusbarnbarnen berättar om som genom en prisma där ljuset koncentreras till utvalda aspekter. De omsorgspraktiker som belyses utifrån bonusbarnbarnens berättelser handlar om att *hjälpa till och finnas där*, att *bidra till familjevisandet* och om att *skapa guldkant* för sina bonusförföräldrar.

Den tredje delen handlar om *bonusbarnbarn som mottagare av bonusförföräldrars omsorg*. Här används fasettmetoden för att belysa de olika omsorgspraktiker som bonusbarnbarnen berättar om utifrån positionen som *mottagare* av omsorg. I detta avsnitt utgörs fasetterna av omsorgsaspekterna att *vara mottagare av guldkantsomsorg*, att få *vardagsomsorg* samt *bonusbarnbarnens syn på bonusförföräldrarnas stöd*.

En omständighet som är typisk för bonusbarnbarn är att de har andra bio- och bonusförföräldrar än sina syskon. Detta behandlas i kapitlets sista del, där jag beskriver *bonusbarnbarn som länkp personer*. Här görs ett försök att decentrera mellangenerationens betydelse, eftersom länkp personer ur bonusbarnbarnens perspektiv lika gärna kan utgöras av syskon. Avsnittet innehåller också en kort analys av hur bonusbarnbarnen berättar om hur relationen med bonusförföräldrar skapar möjligheten att få *bonuskusiner*.

Synen på vuxna som omsorgsgivare och barn som omsorgstagare

I västerländska samhällen finns en tydlig generationsuppdelning som ska skydda barn genom att till exempel ge barn rätt att slippa tyngre ansvar under barndomen och göra barndomen till en skyddad tid i livet (Alanen, 2009). Baksidan av detta synsätt är att den omsorg som barn rent faktiskt gör riskerar att antingen förminskas eller osynliggöras (Christensen & James, 2008; Mayall, 2009).

Omsorg i familjer görs av specifika personer och är en del i ett nätverk av förhandlingar (Finch 1989; Finch & Mason, 1993). Dessa förhandlingar utgår ifrån själva omsorgspraktiken och kretsar kring uppfattningar om när det anses rätt att ge eller få hjälp samt om vilka personer som förväntas ge hjälp och vilka som inte förväntas ge hjälp (Finch & Mason, 1993). Att ge och få omsorg samt att skapa en känsla av välmående hos andra är centralt i familjelivet och för de relationer som skapas i familjen (Brannen & Heptinstall, 2003:183). Omsorg görs ömsesidigt och relationellt, vilket innebär att barn är både mottagare och givare av omsorg. Genom att se på omsorg utifrån dess relationella dimensioner undviks en uppdelning i aktiva givare och passiva mottagare av omsorg (Eldén, 2013). Den som *tar emot* omsorg erbjuder den andre att *ge* omsorg, vilket ger båda känslan av att vara viktiga i den andres liv och bidrar till bådas självkänsla. Detta givande och tagande sker mellan bonusbarnbarn och bonusföräldrar. Hur bonusbarnbarnen berättar om den omsorg de själva ger ger en fingervisning om hur de uppfattar sitt omsorgsgörande och vad som påverkar deras förståelse av både detta och bonusbarnbarnskapet.

Det finns en föreställning hos både de barn och de vuxna jag intervjuat om att omsorg i första hand ges av vuxna till barn. Detta är en norm som framkommer genom de sätt på vilka informanterna i båda generationsgrupperna talar om omsorg, men också genom de sätt på vilka de *inte* talar om omsorg. Det vill säga: barns omsorgsgörande framställs eller identifieras sällan som just omsorgsgivande. Jag ska inleda detta avsnitt med att illustrera hur vuxnas dominerande perspektiv anger ramarna för hur vi uppfattar omsorg och dess riktning. Exemplet är hämtat från intervjun med Disa (10 år), som intervjuas med sin mamma närvarande. Disa berättar om hur hon ger omsorg genom att hjälpa sina bonusföräldrar att laga mat, varvid mamman fyller i Disas berättelse och riktar om den genom att säga att bonusföräldern *lär* Disa att laga mat. Förståelsen av vem som hjälper vem ändras i det här exemplet när mamman också börjar berätta om relationen mellan Disa och hennes bonusfarfar.

Linn: Brukar du hjälpa dem med nånting?

Disa: Jag kanske lagar mat nån gång, eller knäcker ägg.

Linn: Ja så du hjälper till litegrann?

Disa: Ja jag har faktiskt lärt mig att knäcka så här "tsch", och sen "tssch" [visar med händerna].

Linn: Ja så där ja.

Mamman: Var det inte [bonusfarfar] som lärde dig att steka pannkakor också?

Disa: VA!

Mamman: Jo jag har bilder på dig där han lärde dig steka pannkakor.

Disa: Jaha!

Mamman: Och när ni diskar och ... han brukar ha mer tålmod. Det är som att den äldre generationen de har mer tålmod.

Disas beskrivning av *hur hon hjälper* sin bonusfarfar att laga mat och knäcka ägg övertas här av mamman, som menar att bonusfarfar *lär* Disa. I mammans beskrivning görs bonusfarfar till den aktiva, till den som lär ut och har tålmod, medan Disa görs till "elev". Att mamman påpekar att den äldre generationen har mer tålmod visar också att tålmod är något som äldre visar yngre; utifrån mammans synsätt är det inte Disa som anses ha tålmod när hon hjälper sin bonusfarfar att laga mat. Att mamman inte identifierar Disas hjälp som omsorgsgörande bekräftar åldersordningen: den äldre görs till omsorgsgivare och den yngre görs till omsorgstagare.

Disa uttrycker först häpnad över mammans exempel, men övertar strax mammans beskrivning. Detta exempel visar hur lätt det är för vuxna att oreflekterat lägga sin tolkning av en situation över barnets egen berättelse: från det att Disa beskriver matlagningen som ett exempel på en situation där hon *hjälp*er – till det att hon beskriver matlagningen som en situation där hon *blir* hjälpt.

Mamman var mycket positivt inställd till Disas bonusfarfar i kommunikationen med mig inför intervjun. Hon var en av de vuxna som tog kontakt för sitt barns medverkan just därför att hennes barn hade en "fantastisk bonusfarfar". När mamman blandar sig i diskussionen här är det förmodligen med intentionen att lyfta fram bonusfarfaderns goda sidor. En bieffekt av detta är dock att barnets berättelse hamnar i skymundan. Synen på vuxna som hjälpare, omsorgsgivare och lärare och på barn som mottagare av hjälp, stöd och lärdomar är en konstruktion som utgår från vuxenvärldens hegemoni. Att se sig själv som en som bidrar med hjälp och stöd förutsätter att andra bekräftar en i rollen som den som *ger* hjälp och stöd. När detta inte sker kan det vara svårt för barn, och för andra, att identifiera omsorgsgörandet som just omsorgsgörande.

Genus och omsorgsgörande

En annan aspekt av omsorgsgörande är knuten till kön och kan ha sin upprinnelse i att barn under uppväxten upplever ett könat omsorgsgivande från sin omgivning. Detta innebär att män och kvinnor ger omsorg på olika sätt alltefter både omsorgsgivarens och omsorgstagarens kön. Ett sätt på vilket detta blir synligt är de många studier som visar att barnbarn beskriver sina manliga förföräldrar som lekfulla och roliga (Harman et al 2022; Ojala & Pietilä, 2020; Timonen 2020), medan de beskriver sina kvinnliga förföräldrar med ord som förmedlar att de ger intimitet och känslomässig omsorg (Birchall & Holt, 2023; Björnberg & Ekbrand, 2008; Eldén, 2015; Eldén et al., 2024). Barnbarn berättar också att de har mer förtroliga samtal med förföräldrar som är kvinnor än med dem som är män (Eldén et al., 2024). En konsekvens av att se hur män och kvinnor ger omsorg och gör relationalitet på vissa sätt är att det leder till att barn (och vuxna) uppfattar vissa typer av omsorgsgörande som könskodade. Efterhand som barn uppfattar hur genus gestaltas i omgivningen, och att omgivningen visar sig ha könsspecifika förväntningar på dem, generaliseras deras erfarenheter och bildar genusmönster som barn försöker anpassa sig efter (Bjerrum Nielsen & Rudberg, 1991). Barn uppfostras till olika personligheter utifrån kön (Svaleryd, 2002), vilket även beror på att vuxna beskriver flickors och pojkars känslor och personligheter på ett olikhetsskapande sätt.⁵⁶ Konsekvensen blir att pojkar och flickor får olika ”handböcker” för livet, där de förstår sina egna känslor och handlingar utifrån könade skript. Utifrån hur barnen i den här studien beskriver sitt omsorgsgörande framträder en viss skillnad mellan hur flickorna och pojkarna identifierar och beskriver sitt omsorgsgörande. De intervjuade flickorna berättar att de hjälper till med praktiska göromål, men de berättar också att de ger (bonus)förföräldrarna *emotionellt och socialt stöd*, medan pojkarna i studien framför allt identifierar sitt omsorgsgörande i termer av *praktisk hjälp*. Detta är framträdande i intervjuerna med tonårspojkarna Christoffer (17 år) och Hampus (16 år). Hampus beskriver här omsorgsgörande som praktisk hjälp som bygger på att han är fysiskt stark:

Linn: Har du varit ett stöd för dom någon gång?

Hampus: Jag vet inte, har jag det? Jo men nu i covid har jag varit nere och handlat åt [bonusfarmor] nån gång och så. Och jag har hjälpt [bonusfarfar], han hade mycket ryggproblem. Så jag har ju hjälpt honom att ta tunga grejer och liknande. Så fort [bonusfarmor] behöver nånting så säger hon till och så gör jag mitt bästa för att hjälpa henne.

⁵⁶ Ett klassiskt exempel är att spädbarn som skriker sägs vara ”arga” om de tolkas som pojkar och ”ledsna” om de tolkas som flickor (Olofsson, 2007).

Trots att jag frågade om Hampus "varit ett stöd" för sina bonusföräldrar, så ser vi här att det är just praktisk hjälp som Hampus menar sig ge sina bonusföräldrar. Även bonusbarnbarnet Christoffer (17 år) säger att han är till praktisk hjälp för sin bonusförälder. Han berättar att han gör:

... mest sånt arbete som hon själv inte klarar av. Typ klippa gräsmattan och sånt, rensa akvariet. Alltså mer sysslor så, som hon inte klarar.

Trots att både Hampus och Christoffer under intervjuerna berättat att bonusföräldrarna framför allt utgör ett stort emotionellt stöd för dem, beskriver de sitt eget omsorgsgivande främst som en form av *praktisk* hjälp. Som kontrast beskriver bonusbarnbarnet Beata (19 år) här sitt stöd som en typ av emotionell omsorg:

Jag skulle nog kunna säga att jag går till farmor och farfar oftare för att jag vet att de är gamla och inte träffar så mycket folk. Det är nånting som jag vet att pappa har sagt en del på sistone att "de kommer inte finnas här för alltid" liksom. Man får passa på att träffa dom nu när man kan. Så på så sätt har jag väl tagit hand om dom lite socialt, att jag har gått dit och jag har tagit med mig kakor som jag har bakat själv och liknande, lite för att jag själv vill men också för att jag vet att de blir glada av det. (Beata, 19 år)

Till skillnad från Hampus och Christoffer betonar Beata det sociala omsorgsgörandet i sin berättelse. Hon berättar att hon hälsar på sin farmor och farfar för att hon vet att "de blir glada av det" och för att de "inte träffar så mycket folk". I Beatas beskrivning ligger fokus på det hon uppfattar som ett *socialt* behov hos föräldrarna. Dessa exempel visar att även om den omsorg som bonusbarnbarn visar sina bonusföräldrar är av både emotionell och praktisk art, så beskriver bonusbarnbarnen hur de ger omsorg på ett sätt som följer vedertagna könsmönster, där mäns omsorg brukar beskrivas som praktiskt inriktad och kvinnors omsorg som emotionellt orienterad (Svaleryd, 2002). Trots att det är pojkarna Hampus och Christoffer som tidigare under intervjuerna beskrivit att deras bonusföräldrar haft stor inverkan på deras emotionella utveckling, samtidigt som flickan Beata inte alls beskrivit något sådant emotionellt inflytande, följer deras beskrivningar *av det egna* omsorgsgörandet det könsnormativa. Detta ger vid handen att implicita föreställningar om vad omsorg *är* och hur omsorg *görs* grundläggs tidigt, vilket tidigare undersökningar visat på (Bjerrum Nielsen & Rudberg, 1991): dessa bonusbarnbarn beskriver sitt eget omsorgsgörande i linje med den normen. Bonusbarnbarn identifierar alltså sitt omsorgsgivande i förhållande till, eller under inflytande av, både ålders- och genusnormer, men inte lika tydligt i förhållande till bonus- eller biorelationalitet.

Bonusbarnbarn som omsorgsgivare

I intervjuerna med bonusbarnbarnen blir det tydligt för mig att det inte hör till vanligheterna att som barn bli tillfrågad om sitt omsorgsgörande. När jag först ställde frågan om huruvida bonusbarnbarnen tar hand om sin bonusförförälder på något sätt, hade de ofta lite svårt att komma på något som de "hjälp till med", men efter en stunds funderande berättade de om flera olika sorters hjälp, stöd och omsorg som vi ska se närmre på i det här avsnittet. Att "vara där" är en aspekt av omsorg som beskrivits när det gäller förföräldrars omsorg om vuxna barn och barnbarn (av till exempel May et al., 2012), och det har också lyfts fram i en del forskning som undersökt barns omsorgsgörande (t.ex. Christensen, 2002; Eldén, 2016; Eldén et al., 2024; Griggs et al., 2010). Bland denna studies bonusbarnbarnsinformanter var diskursen om "att finnas där" också en uttalad del av omsorgsgörandet gentemot deras bonusförföräldrar.

Jennifer Mason (1996) menar att omsorg är en aktivitet som innebär hög grad av moraliskt tänkande, och denna aspekt riskerar att försvinna när man delar upp omsorg i omsorg som arbete och syssla respektive omsorg som kärlek och känslor. De intervjuade bonusbarnbarnen gör dock själva uppdelningen i *omsorg som syssla* och *omsorg som känsla*. Därför menar jag att detta synsätt kan tjäna ett syfte när det gäller att förstå hur bonusbarnbarn förstår sitt omsorgsgörande.⁵⁷ Även om samtliga omsorgspraktiker överlappar och är förbundna med varandra, har jag valt att göra en uppdelning för att kunna belysa olika aspekter av bonusbarnbarnens omsorgsgörande. Att uppmärksamma att någon behöver hjälp eller stöd, eller att fundera ut hur man ska kunna vara ett stöd för andra och för deras relationer, ingår i ett komplext omsorgsgörande som en kännande aktivitet (Mason, 1996). Genom uppdelningen och med tillämpning av fasettmetoden (Mason, 2018) blir det möjligt att belysa de olika aspekterna av omsorgspraktikerna en i taget. I det följande ser jag på aspekterna att *finnas där* för sin bonusförförälder, att *hjälpa till* med diverse sysslor och att *bidra till familjevisandet* (Finch, 2007). Sist analyseras hur bonusbarnbarnen berättar om sitt sätt att *skapa guldkant* för sina bonus- och bioförföräldrar.

Att finnas där och att hjälpa till

Tidigare forskning visar att även om barn inte *förväntas* bidra till hushållet i dagens västerländska samhälle, så ger barn övriga familjemedlemmar både praktisk och emotionell omsorg (Brannen et al., 2000; Mayall, 2009; Samuelsson, 2008). Det är

⁵⁷ Ordet "omsorg" är lite svårhanterligt på tal om vardagliga bruk. Därför tillfrågades bonusbarnbarnen om de "hjälp till", är ett "stöd" och "tar hand om" sin bonusförförälder. Dessa formuleringar syftade till att innefatta omsorgsgörandets praktiska, sociala och emotionella dimensioner.

också ofta denna typ av omsorgsgörande som de intervjuade bonusbarnbarnen ger exempel på när jag frågat dem om de "hjälp" eller är ett "stöd" för sin bonusförförälder, och de uttrycker att det är självklart att hjälpa till om de blir tillfrågade av sina bonus- och bioförföräldrar.

Den typ av omsorg som bonusbarnbarnen framställer som sitt viktigaste bidrag är *att finnas där* för sin bonusförförälder. I det tidigare kapitlet om bonusförföräldraskap visade jag att de intervjuade bonusförföräldrarna också såg detta som en viktig praktik när det gällde deras omsorgsgörande gentemot bonusbarnbarnen. I nedanstående exempel är det i stället bonusbarnbarnen som identifierar bonusförföräldrarnas behov och beskriver sitt värde för den äldre generationen. I det första citatet nedan berättar Signe (13 år) om sina äldre släktingars behov av att få träffa henne och hennes syskon:

Intervjuare: Tar du hand om dem någonting?

Signe: Ja, det tror jag väl. Jag tror väl inte riktigt att mormor och morfar och farmor och [bonusfarfar] hade varit jätteglda om inte vi kom, för de vill träffa oss, de hör av sig ofta och så.

Att "ta hand om" identifieras alltså av Signe bland annat som att helt enkelt "hälsa på", ett omsorgsgörande som utgår ifrån värdet av "att finnas där".

De flesta aktiviteter som bonusbarnbarnen berättade om handlar om en okonstlad form av samvaro: de fikar och pratar, tittar på tv tillsammans eller spelar spel. Ur de vuxnas perspektiv kan denna form av samvaro antagligen ses som något de vuxna gör för bonusbarnbarnen, men bonusbarnbarnen ser det lika mycket som något de gör för den äldre generationen. Hampus (16 år), som ofta går hem till sina bonusförföräldrar efter skolan eller träningen, beskriver samvaron så här:

[Bonusfarmor] brukar laga mat i förväg. Sen sitter vi och pratar mest, sen tar vi det lite lugnt. Det är bara skönt att ha varandra i närheten. Sen kör jag lite plugg eller så tittar jag lite på min telefon. Eller så pratar vi lite om politik och sånt där. [skratt] Och så tittar vi mycket på tv ibland. När jag kommer hem efter träningen då brukar det vara ganska sent och då brukar farmor ha satt sig vid teven. Ofta är det nåt inslag och så sitter vi och pratar om det och säger vad vi tycker om sånt.

En del av dessa aktiviteter beskriver (bonus)barnbarnen att de gör direkt för den äldres välbefinnande: för att (bonus)förföräldrarna ska bli aktiverade, för att (bonus)förföräldrarna ska komma ut, för att (bonus)förföräldrarna tycker att det är roligt att spela spel. På detta sätt ser bonusbarnbarnen sitt omsorgsgörande som en del av en reciprok praktik där relationen byggs utifrån vad de två generationerna *kan* göra tillsammans och utifrån deras känsla för varandra. Utifrån detta argumenterar jag för att omsorgspraktiken "att finnas där" är ömsesidig. Den kan förstås utifrån viljan att

finnas där för en annan persons skull, men också utifrån viljan att vara där för ens egen skull och för att relationen ska fortgå.

När det gäller att hjälpa till med sysslor är det tydligt att bonusbarnbarnen anser att det finns en skillnad mellan att hjälpa sina föräldrar och att hjälpa sina bonusföräldrar. Bonusbarnbarnen beskriver umgänget med bonus- och bioföräldrarna som mer värdefullt än umgänget med föräldrarna, vilket också avspeglas i bonusbarnbarnens tal om hur de hjälper sina (bonus)föräldrar. Att hjälpa föräldrar beskrivs som tråkigt och konfliktfyllt, men inte att hjälpa (bonus)föräldrarna: för ”de är inte lika bråkiga som mamma och pappa” berättar Signe (13 år), som säger att det beror på att ”mamma och pappa har jag liksom haft i hela mitt liv varje dag och då blir man lite trött på dem”. Detta visar att en av de saker som utmärker förhållandet med (bonus)föräldrar är att omsorgen och umgänget med dem är annorlunda och lite mer exklusivt än umgänget med föräldrarna. Även bonusbarnbarnet Emilia (11 år) beskriver denna hjälp:

När de [bonus- och bioföräldrarna] vill ha hjälp, då är det inte jobbigt, då är det bara, då är det liksom gulligt på något sätt att de inte kan göra nånting och så hjälper man dom med det. Och det är en väldigt skön känsla att kunna hjälpa men också att man själv kan hjälpa och att bara vara där hjälper.

För Emilia är det en positiv upplevelse att hjälpa sina bonus- och bioföräldrar, det är till och med ”gulligt” om bonusföräldrarna ber om hjälp. Emilias användning av ordet ”gulligt”, som ofta används om små barn, bidrar till beskrivningen av henne själv som kompetent och de äldre bio- och bonusföräldrarna som behövande. Emilia beskriver hur hennes blotta närvaro, att ”bara vara där”, är till hjälp för de äldre, vilket signalerar en känsla av att hennes närvaro är betydelsefull. Detta visar på den betydelse som läggs i familjepraktiken ”att finnas där” som utmärkande för relationen och omsorgsgörandet mellan generationerna.

Bonusbarnbarnet Tilde (11 år) identifierar sitt omsorgsgörande som att hjälpa till med sysslor som hon blir ombedd att göra. Denna form av omsorgsgörande framstår som initierat av de vuxna bonus- och bioföräldrarna, inte som något som sker på hennes initiativ utifrån hennes egen omsorgsblick:

Linn: Tar du hand om dem [bonus- och bioföräldrar] på nåt sätt?

Tilde: Ja jag brukar hjälpa dem när de ber mig. Om de ber mig hjälpa till så hjälper jag liksom till.

Linn: Mm, vad kan det va till exempel?

Tilde: Mm, till exempel när [bonusmormor] och jag bär hem julgranen så ville hon ha hjälp och då hjälpte jag henne att bära. Eller om de ber mig att duka så dukar jag. Lite såna där grejer.

Tilde berättar att hon hjälper till med praktiska göromål när hon blir ombedd, vilket är ett ganska typiskt sätt för bonusbarnbarnsinformanterna att tänka kring omsorg. Eventuellt avspeglar det vuxnas förväntan på barns plats i omsorgsarrangemangen och på vad barn förväntas bidra med i familjer i dag. Tilde sätter ord på det praktiska omsorgsgörandet, men identifierar inte det som Mason (1996) beskriver som kännande aktivitet: att vara uppmärksam på andras behov och känslor. På detta sätt överensstämmer Tildes beskrivning av hur hon "tar hand om" sin bonusförförälder med Hampus och Christoffers i förra avsnittet. Av fältanteckningarna från intervjun med Tilde framgår dock "kännande aktivitet"-praktikerna tydligt:

Vi ses hemma hos Tildes bonusförförälder. I hallen står en jättestor julgran som [bonusförföräldern] berättar att Tilde hjälpt henne att välja ut och bära hem. Bonusförföräldern berättar att det var Tilde som tyckte att [bonusförföräldern] skulle ha en gran till jul. (fältanteckning, intervju med Tilde)

Detta visar på en annan fasett i bonusbarnbarns omsorgsgörande: nämligen att Tilde utifrån sin kunskap och kännedom om vad hennes bonusförförälder tycker om och uppskattar både uppmärksammar och ser till att realisera bonusförförälderns behov och önskningsar. Att veta att den andre gillar något, och att bidra till att denne får detta, vittnar om omsorgsgörande av kännande aktivitet-karaktär. Tilde berättar inte spontant om detta under intervjun, men när jag tar upp det delar hon med sig av sina tankar om det:

Linn: Och det var du som sa till [bonusmormor] att hon skulle ha en gran, var det så?

Tilde: (generat skrat) ... för jag vet att hon gillar julen mycket och jag tycker det är tomt utan en julgran, den är som ett stort pynt.

Citatet visar att Tilde både identifierat sin bonusmormors underliggande önskan och "behov av julighet" och sett till att realisera den genom att ta med sin bonusmormor ut för att köpa gran, som hon också hjälpt henne bära hem och pynta. Detta kan ses som ett komplext och omfattande omsorgsgörande som utgår från och förutsätter vetskap om den andre, vilket handlar om att se och identifiera den andras personliga behov samt tillgodose dessa: det vill säga både en känslomässig och en praktisk omsorg. Detta kan ses som ett exempel på hur barn är aktiva och kompetenta medskapare i sina sociala liv (Christensen & James, 2008).

Att bidra till familjevisandet

Fasetten "familjevisande" handlar om en omsorgspraktik som kan vara extra betydelsefull i just *bonusbarnbarns* omsorgsgörande. Som tidigare nämnts anses det bra

och eftersträvansvärt att vara en del av en familj: att ha barnbarnsrelationer kan alltså anses bidra till en bonusförförälders status. Möjligheten till relationer med barnbarn har också visats vara en viktig tillgång för äldre (Allan et al., 2013; Armstrong, 2005; Matos & Neves, 2012; Mayall, 2009; Maijala et al., 2013). En del av de intervjuade bonusbarnbarnen beskrev att de tillförde ett värde i de äldres liv genom att bidra till att skapa bonus- och bioförföräldrarnas identitet som just *förföräldrar*. Som bonusbarnbarn kan en del av omsorgsgörandet bestå i att på olika sätt bidra till att göra familjebanden synliga och därmed ge bonusförföräldern den status som följer av att ha (bonus)barnbarn. Detta görs genom de familjepraktiker som Janet Finch (2007) kallar "familjevisande", det vill säga aktiviteter som bekräftar familjetillhörighet och förmedlar denna samhörighet inbördes och till utomstående. Emilia (11 år) identifierar denna familjepraktik när hon beskriver sitt eget omsorgsgörande:

De [biomormor och bonusmorför] vill ju gärna att det ska se ut som att de har barnbarn som är där. Så då ska jag göra något med magneter på kylan eller så ska jag måla nånting på nån garderob eller nånting. Det är i så fall det jag "hjälp till" med.

Genom detta exempel lyckas Emilia fånga det familjevisande som hon själv utför och som hon hjälper sin bonusmorför och biomormor att åstadkomma. Att ha relationer med barnbarn och bonusbarnbarn kan ses som en särskild sorts "barnbarnskapital", och Emilias citat åskådliggör att även bonusbarnbarnen själva är medvetna om detta. Att synliggöra för utomstående att det finns barnbarn som vistas i hushållet blir ett sätt för Emilia att, med Finchs ord, hjälpa sina bonus- och bioförföräldrar att "signalera sina familjerelationer och att dessa är välfungerande" (Finch, 2007:70). Emilias beskrivning visar också på känslan av att vara värdefull för sina bonus- och bioförföräldrar, något som genomsyrar flertalet av intervjuerna med bonusbarnbarnen.

Det finns alltså två dimensioner av att *finnas där* som bonusbarnbarn: dels att de *känner sig värdefulla* och att de äldre *vill* vara med dem och ha en nära kontakt, dels att bonusbarnbarnen ser att de är värdefulla för sina bonus- och bioförföräldrar genom att *göra* själva familjevisandet och därmed synliggöra bonus- och bioförföräldrarna som just förföräldrar. Familjevisandet är möjligen ännu viktigare i familjer där relationerna inte är så självklara (Finch, 2007), vilket gör detta till en viktig omsorgspraktik för barnbarn i allmänhet men eventuellt till en ännu viktigare praktik för bonusbarnbarn. Det tidigare exemplet ovan, där bonusbarnbarnet Tilde och hennes bonusmormor berättar att Tilde sett till att bonusmormor fått en julgran, är också ett exempel på familjevisande, där julgranen i intervjusammanshanget förkroppsligar samhörigheten mellan bonusbarnbarnet och bonusförföräldern. Den gemensamma berättelsen om julgranen går att visa fram och berätta om och kan därmed illustrera det reciproka omsorgsgörandet: Tilde ser sin bonusförförälders önskan och bonusförföräldern ser Tildes omsorgsfullhet.

Att skapa guldkant

Med den sista fasetten av bonusbarnbarnens berättelser om omsorgsgörande fokuserar jag på hur de sätter guldkant på sina bonus- och bioförföräldrars tillvaro. En del av detta har vi sett i de ovanstående exemplen, som till exempel att Tilde ser till att hennes bonusmormor får en julgran, att bonusbarnbarnen hälsar på sina bonusförföräldrar, fikar och spelar spel. Allt detta kan ses som exempel på hur bonusbarnbarnen tillför glädje och guldkant i sina bonus- och bioförföräldrars liv. Barns inflytande över förföräldrar är komplext, och deras omsorgsgörande uttrycks genom både kamratskap och omsorgsgörande gentemot förföräldrarna (Matos & Neves, 2012). Ett exempel på det finns i intervjun med Hampus (16 år), som berättar om hur han bidrar med guldkant i sina (bonus)förföräldrars liv genom att utmana dem att göra saker som de annars inte skulle ha gjort.

Linn: Finns det något särskilt tillfälle som du vet att du har varit extra viktig för dina bonusfarföräldrar?

Hampus: Ja, jo men farfar han har ju alltid sagt det väldigt tydligt att han tycker jag är viktig och bra och fin och så där. Men en gång så åkte han och jag till [land] bara han och jag. Och så hade vi det jättetrevligt så gick vi runt och så sa han det att ”det är gött att nån får fart i gubben i alla fall!”

Hampus förklarar här att hans bonusfarfar berättat att han både uppskattar Hampus som person och att Hampus utmanar honom att vara mer aktiv. Detta kan uppfattas så att hans bonusfarfar får ett roligare och bättre liv genom relationen med Hampus, som bidrar till att göra sin bonusfarfars liv livfullare och innehållsrikare. Hampus kan se att han med sin person och personlighet blir viktig i sin bonusfarfars liv genom att väcka och lyfta fram positiva sidor hos honom. Exemplet visar att bonusbarnbarn är medvetna om att de tillför glädje i sina bonusförföräldrars liv genom att ge dem det lilla extra och bjuda in dem att göra saker som de inte skulle ha kommit på själva, som de kanske inte skulle ha vågat göra eller tagit sig tid till. Enligt bonusbarnbarnen kan det handla om att deras bonus- och bioförförälder tar hänsyn till sin partners ålder och hälsa, vilket sker på bekostnad av den piggare i paret.

När bonusbarnbarn ger bonusförföräldrar egentid

I nedanstående exempel riktar jag fasetten mot det omsorgsgörande som handlar om hur bonusbarnbarn bidrar med guldkant genom att göra det möjligt för förföräldern att göra saker utanför parrelationen. Bonusbarnbarn bidrar med friskhetsfaktorer i bonus- och bioförföräldrars liv genom att bryta den konsekvens av parnormen som handlar om att den piggare bonus- eller bioförföräldern hålls tillbaka. Bonusbarnbarnen berättar till exempel att de erbjuder sina (bonus)förföräldrar *egentid* utanför

parrelationen på ett sätt som kan jämföras med hur bonusförföräldrarna erbjuder bonusbarnbarnen egentid som inte behövde anpassas efter syskonens behov. Att ge (bonus)förföräldern egentid kan vara extra viktigt för en (bonus)förförälder som lever med en partner som är äldre, sjukare eller mindre rörlig. Bonusbarnbarnen blir medskapare av den äldres individualisering genom att erbjuda och skapa möjligheter för den äldre att utveckla sidor av jaget och/eller att hålla sidor levande som parrelationen kan hålla tillbaka.

I det här exemplet berättar Beata (19 år) om hur hon upplever att hennes biofarfar egentligen är "lite äventyrlig av sig", men att han hålls tillbaka på så vis att hans fru "är väldigt nogig och inte vågar resa någonstans", vilket får till följd att inte heller hennes farfar kan resa. Beata har precis tagit studenten och är nu på ett annat land när vi genomför intervjun, och hon berättar att hon tillsammans med sin faster ordnat det så att hennes biofarfar kan åka dit för att hälsa på:

För han har alltid berättat en massa om att han var i [landet] när han var ung [...] och då tyckte vi att det är klart att han ska åka till [landet] en gång till liksom. Sen har han inte varit här på 40 år. Så då lyckades vi planera ihop att han åkte ner hit med min faster och med min kusin. Så vi var tre generationer här samtidigt. Så de tog tåg hit och det var jättekul även om han inte kunde hålla samma tempo som oss när vi gick på gatorna men vi hade hur kul som helst.

Detta exempel på guldkantsgörande motsvarar i mångt och mycket bonusbarnbarns och bonusförföräldrars berättelser om hur bonusbarnbarn blivit medbjudna på resor. Beatas berättelse blir en pendang till detta som visar att bonus- och biobarnbarn som blir äldre kan återgälda denna typ av upplevelser. Liksom de äldre som ger barnbarn åldersadekvat uppmärksamhet och egentid iväg från syskon, kan barnbarnet erbjuda bonus- eller bioförföräldern egentid som inte behöver anpassas efter en äldre, sjukare eller oroligare partner.

Berättelserna om guldkant hos de intervjuade bonusbarnbarnen visar på flera sådana tillfällen där bonusbarnbarn skapar egentid för bonus- och bioförföräldrar utanför deras parrelation. Det behöver inte röra sig om så avancerade arrangemang som i Beatas exempel ovan, utan det kan handla om att helt enkelt åka iväg med bara den ena i paret. Eller som här, där Emilia (11 år) berättar att hon brukar ta ut sin biomormor ensam på promenader:

[Biomormor] vill inte gå ut riktigt men då kan jag ta med [biomormor] ut på promenad. Vi kanske går med stavar, eller går och handlar åt henne och sånt.

Emilia berättar att hennes biomormor "tycker det är jobbigt när [biomormor] är borta och så där. Han vill helst att hon ska vara hemma hela tiden." Emilia tar därför på sig

uppgiften att ta med mormor ut så att mormor får egentid och kan göra sådant som just hon tycker är kul.

Dessa exempel visar på bonus- och biobarnbarns komplexa omsorgsgörande gentemot bonus- och bioförföräldrar. Det handlar om en omsorg som anpassas efter den äldres personlighet och individuella förutsättningar. Den omsorg bonusbarnbarnen berättar om speglar också den omsorg de själva får eller har fått tidigare i livet. Sammantaget visar detta att det generationskontrakt som handlar om att återgälda omsorg man själv mottagit (jfr Finch & Mason, 1993) kan fullföljas av relativt unga (bonus)barnbarn. Exempelen visar att bonus- och biobarnbarn återgäldar omsorg redan som barn, men som jag visade i första delen av det här kapitlet är det inte alltid de själva eller deras omgivning uppfattar deras omsorgsgörande som just omsorg.

En viktig slutsats av bonusbarnbarnens berättelser om sina omsorgsgöranden gentemot den äldre generationen är att det inte går att utläsa någon skillnad mellan den omsorg som bonusbarnbarnen riktar mot sina bonusförföräldrar och den omsorg som de riktar mot sina bioförföräldrar. Bonusbarnbarnen gör helt enkelt inte någon tydlig distinktion utifrån denna släktskapsuppdelning. En annan analytisk poäng som jag vill lyfta här är att relationens reciprocitet verkar mer uppenbar för bonusbarnbarnsgenerationen än för den äldre generationen, eftersom en del av bonusbarnbarnen ser sig som lika mycket omsorgsgivare som de vuxna.

Bonusbarnbarn som mottagare av omsorg

För de intervjuade bonusbarnbarnen är det självklart att de själva i åtminstone någon mån är mottagare av hjälp och stöd i relationen med bonusförföräldrar. De berättar att bonusförföräldrarna passat dem när de var små, att de hjälper dem med praktiska saker som läxor men också med jagutveckling, att de hjälper dem att hantera sin självbild och att de stödjer dem vid konflikter med föräldrar. I det här avsnittet analyseras bonusbarnbarnens förståelse av den omsorg de får av bonusförföräldrar som mottagare av *guldkantomsorg*, *vardagsomsorg* och *stöd*.

Guldkantomsorg: att få (göra) något extra

Som vi såg i föregående kapitel karaktäriserade de vuxna informanterna guldkantsskapandet som detta att ge bonusbarnbarn något extra men inte något extravagant. Ur de vuxna informanternas perspektiv handlade det om att sätta lite guldkant på vardagen för bonus- och biobarnbarn, att göra det extra kul, spännande

och mysigt att vara med bonusförföräldern jämfört med att vara med föräldrarna.⁵⁸ Enligt bonusförföräldrarna handlade det om att med finess göra vardagsumgänget till något särskilt, som exempelvis att bjuda på den mat som bonusbarnbarnet tycker om eller att låta bonusbarnbarnet övernatta och stanna uppe sent. Guldkant kunde enligt de vuxna informanterna också handla om att lite busigt strunta i föräldrarnas regler och stanna uppe sent, äta godis mitt i veckan eller ge ”fri skärmtid”. En del av dessa beskrivningar av bonusförföräldrarnas guldkantspraktiker återfinns i intervjuerna med bonusbarnbarnen, men här finns också andra exempel på vad guldkantsomsorg från bonusförföräldrars sida kan innebära.

Det handlar om aktiviteter som bonusbarnbarnen identifierar som särskilda händelser, både för att de bryter av mot vardagen och just för att de görs tillsammans med bonusförföräldrarna. Utöver detta talar bonusbarnbarnen ofta om ett gemensamt intresse eller en likartad personlighet, vilket vi återkommer till i nästa kapitel när vi fokuserar hur bonusbarnbarnen förstår sin relation. Tre exempel illustrerar bonusbarnbarnens syn på vad som karaktäriserar det guldkantade omsorgsgörandet: att bonusförföräldrar skapar särskilda positiva händelser, att bonusförföräldrarna ger bonusbarnbarnet egen tid och att de helt enkelt är roliga att vara med.

Bonusförföräldrar skapar särskilda positiva händelser

Den guldkantade omsorgen så som bonusbarnbarnen berättar om den utmärks genomgående av att vara speciell på ett positivt sätt och icke-varldaglig. Flera bonusbarnbarn berättade att deras bonusförföräldrar tagit med dem på resor och andra kostsamma aktiviteter: ”Vi brukade åka till djurparker. Vi brukade åka till hennes stuga, vi gick på cirkus”, berättar Christoffer (17 år), apropå vad han och hans bonusmormor gjorde tillsammans när han var yngre. Som synes är denna omsorg guldkantad på det sättet att han berättar om *speciella* händelser, sådana som inte inträffade varje dag men ändå så pass ofta för att han ska minnas dem som återkommande och för att de ska bli karaktäristiska för det omsorgsgörande han beskriver från sin bonusmormors sida. Ellinor (18 år) berättar på ett liknande sätt om bonusförföräldrar som hon hade när hon var yngre och när hennes förälder var tillsammans med deras vuxna barn:

Man gick ut och gick runt med dem på stan ibland och annars att man var på middag liksom. Och firade jul. Det blev många julfiranden på rad när man har så mycket släkt! [Skratt] Men det var ju kul. Det tyckte man ju om!

Exemplet lyfter fram bonusförföräldrar som något positivt och det att ha flera bonusförföräldrar som ett värde i sig. Att bonusförföräldrarna står för en hel del av guldkantsskapandet visar sig i att bonusbarnbarnen ger exempel på sådant de bara gör

⁵⁸ Lite som helgpappor beskrivits i annan forskning (Plantin, 2003).

tillsammans med bonusförföräldern. I berättelserna om guldkant kan det ibland vara svårt att urskilja vad som är specifikt för relationen med just *bonus*förföräldrar ur bonusbarnbarnens perspektiv. Vad som framgår tydligt är dock att tillgången till *fler* intresserade och engagerade bonusförföräldrar ger bonusbarnbarnen tillgång till *mer* omsorg och *fler* guldkantsupplevelser: ”jag har flera stycken!” utbrister Fredrika (13 år) nöjt under intervjun när hon jämför sig med kompisar som varken har bonus- eller bioförföräldrar. En fördel med bonusförföräldrar anses alltså vara just att bonusbarnbarnet kan få fleras omsorg och uppmärksamhet. Bonusförföräldrarna beskrivs som extra viktiga av de bonusbarnbarn som inte har så många eller inga andra förföräldrar.

Flera av bonusbarnbarnen berättar att de åkt på utlandsresor med sina bonusförföräldrar utan att deras föräldrar varit med. I nedanstående intervjuutdrag berättar Ellinor om en sådan resa med sina bonusförföräldrar, som var föräldrar till hennes tidigare bonuspappa. När Ellinor berättar om dessa bonusförföräldrar syns inget vardagligt omsorgsgörande av att ”bli passad”-karaktär. Det är enbart det guldkantade omsorgsgörandet som framträder:

Ellinor: Alla högtiderna var vi där. Och ibland blev vi bjudna på middag bara så här för att. Och jag och mina syskon åkte även till [land] med min styvpappa och hans föräldrar – utan mamma liksom.

Linn: Ja. Jag ska bara anteckna lite så jag ska komma ihåg! [skratt] kommer du ihåg ungefär hur gammal du var då?

Ellinor: Runt åtta–nå.

Linn: Ja. Hur kom det sig att ni åkte dit?

Ellinor: Hans föräldrar har en lägenhet i [land]. Min mamma gillar inte att resa och sånt så hon ville inte följa med. Men vi åkte jättegärna med. Och eftersom mamman till min styvpappa då – en period i mitt liv var han mer pappa till mig än vad min egen pappa var – så det var ju väldigt naturligt att följa med. Inget konstigt.

I Ellinors beskrivning av relationen till bonusförföräldrarna är bonuspappan central. Hon beskriver att resan gjordes *eftersom* hon hade ett nära band till bonuspappan. Detta exempel visar att mellangenerationen, bonuspappan, kan ha en viktig roll som möjliggörare av relationen till bonusförföräldrarna. Så länge som Ellinors biomamma och bonuspappa var tillsammans såg hon hans föräldrar som bonusförföräldrar, och de umgicks på ungefär samma sätt som biobarnbarn och bioförföräldrar. I annan forskning framkommer att bonusbarnbarnet och bonusförföräldern ofta har god kontakt och en stark känsla av samhörighet om bonusbarnbarnet är litet när föräldern och bonusförföräldern inleder sin relation och om barnet huvudsakligen bor tillsammans med bonusförföräldern och även får halvsyskon som är biobarnbarn till bonusförföräldern

(Allan et al., 2013). Alla dessa förutsättningar stämmer in på Ellinors relation med de bonusförföräldrar hon berättar om.

Bonusförföräldrar ger egentid

Att ha en engagerad bonusförförälder kan ge bonusbarnbarnet möjlighet till egentid, kan göra personen sedd, bekräftad och bemött på den egna nivån. Sådan omsorg kan förstås även bioförföräldrar ge. Ur bonusbarnbarnens perspektiv framhålls däremot att deras bonusförförälder kan innebära *mer* roligheter och *mer* omsorg. På detta sätt upplever bonusbarnbarnen sig som berikade av relationen till bonusförföräldern.

Bonusbarnbarnet Tilde (11 år) berättar att hon oftast besöker sin bonusmormor ensam, utan sina småsyskon. I nedanstående exempel beskriver hon umgänget med sin bonusmormor utifrån en sådan dag, samtidigt som hon gör en rita din dag-teckning som finns på nästa sida:

Linn: Träffas ni oftast själva eller brukar de andra i din familj också vara med?

Tilde: Vi brukar träffas själva oftast.

Linn: Mm. Tycker du det är bra att få ha lite egentid sådär?

Tilde: Ja.

Linn: För dina småsyskon är ju ganska små?

Tilde: Ja det är mycket bråkigare när alla är med och grejar.

Linn: Ja, man kanske inte kan prata så mycket då?

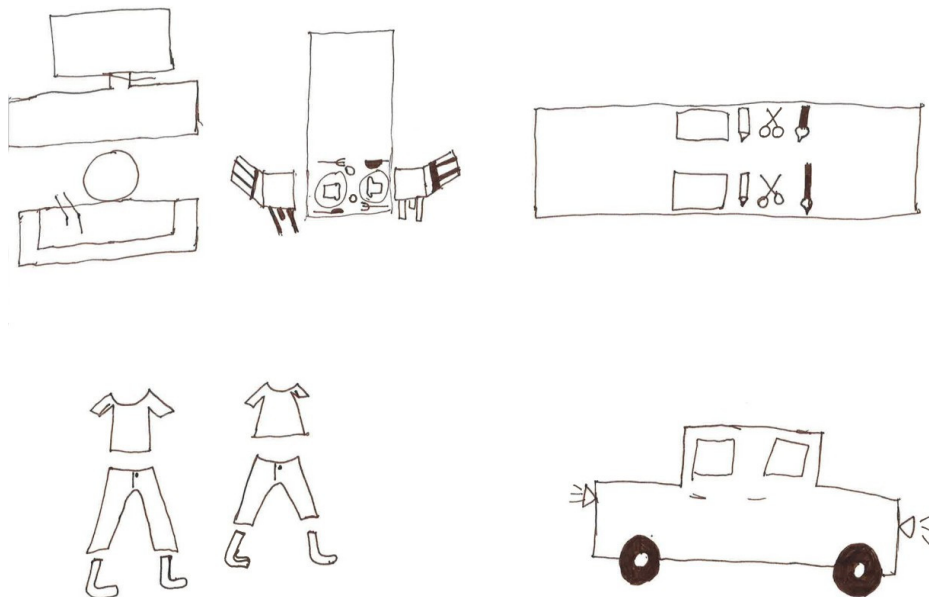
Tilde: Nej. Här [hemma hos bonusmormor] brukar vi gå på café men vi går också oftast till [bonusmormors] ateljé [visar i rutan på teckningen]. Då kan jag rita ett bord där och papper och saxar och sånt.

Linn: Ja! Absolut.

[ritpaus]

Linn: Brukar ni måla och fixa och sånt i ateljén eller vad brukar ni göra där?

Tilde: Vi brukar måla för det mesta och så klipper vi och pysslar och lite så.

Tildes rita din dag-teckning

På sin rita din dag-skiss ritar Tilde detaljer från den särskilda dagen. På morgonen vaknar de och äter frukost i köket för att senare "titta lite på youtubeklipp med roliga djur och roliga människor och sånt". Därefter ritar Tilde kläder som de tar på sig när de gör sig i ordning för att gå till ett café. Efter övernattnings, café- och ateljébesök brukar bonusmormor köra Tilde hem, berättar hon.

Ibland följer hon med in men ibland stannar hon nedanför för att inte mina syskon ska vilja följa med henne hem, för ibland kan de bli lite ledsna. Men ibland följer hon med upp.

Tilde låter mig förstå att hon ser det som ett privilegium att vara med sin bonusförförälder. Att få odelad uppmärksamhet av en bonusförförälder beskrivs av flera av bonusbarnbarnen som något de uppskattar mycket. Som att till exempel få pyssla med farliga saxar i bonusmormors ateljé, fredad från småsyskon.

Enligt bonusbarnbarnens berättelser om en bonusförförälder som är den ena i ett par brukar paret dela upp syskonen, så att syskonen får individuell och anpassad omsorg. De bonusbarnbarn som har syskon kan därmed få göra aktiviteter tillsammans med bonusförföräldern som inte behöver anpassas efter syskonen, eller, som i nedanstående exempel med Emilia (11 år), göra sådant som den biologiska förföräldern inte skulle ha gjort eller tillåtit:

Vi är ofta hemma, nu när vi är med [lillebror] och leker med honom och sånt där. Och sen så brukar jag och [bonusmorfar] gå ut och handla. För han brukar alltid vilja det för jag vill alltid köpa nåt godis. Fast jag är egentligen där på onsdagar så får jag det för [bonusmorfar], fast mormor vill inte det men det gör [bonusmorfar] ändå.

Emilia beskriver att bonusmorfar tar med henne ut för att köpa godis i smyg, en aktivitet som hennes lillebror är för liten för och som enligt Emilia inte godkännts av hennes biomormor. Detta exempel sticker ut genom att vara ett av få exempel som bonusbarnbarnen ger på de ”busighetspakter” som den äldre generationen berättade om. Utöver detta exempel berättade inget av de intervjuade bonusbarnbarnen om konflikter eller skiljaktigheter mellan sammanlevande bonus- och bioförföräldrar. Ur bonusbarnbarnens perspektiv framstår relationen till (bonus)förföräldrar som konfliktfri. Att få egentid innebär dessutom att få en paus från konflikter med föräldrar och syskon och att själv få stå i centrum.

Bonusförföräldrar är roliga att vara med

En annan framträdande guldantspraktik i bonusbarnbarnens berättelser är att det helt enkelt är kul att vara tillsammans med sin bonusförförälder. När bonusbarnbarn berättar om detta beskrivs det inte som centralt för just *bonusskapet*, utan som en central aspekt av hur just deras bonusförförälder är *som person*.

I intervjun med Disa (10 år) beskrivs framför allt hennes bonusfarfar som den som står för det mer aktiva och roliga förföräldrandet. Disa berättar att hennes övriga bonus- och bioförföräldrar antingen är gamla med sviktande hälsa eller att hon inte har så mycket kontakt med dem. I det här fallet beskriver Disa att hon hälsar på hos sin bonusfarfar (mammans partners förälder) framför allt för att umgås och leka och mer sällan för att ”bli passad”. Detta exempel visar en typisk guldantspraktik som Disa beskriver mer levande och detaljerat än när hon berättar om annan omsorg:

Disa: Typ jag brukar ha så här jättefärgglatt hår, och sen brukar vi leka att jag är popstjärna och så är han en [ohörbart] och så säger han ”Vem är *du* för popstjärna” och så säger jag typ så här: ”Vet du inte vem *jag* är.” Typ så.

Mamma: Och så brukar ni göra filmer.

Disa: Ja!

Mamma: Där ni är utklädda. [Bonusfarfar] har en massa utklädningskläder.

Disa: Ja. En gång klädde jag ut mig till en flygvärdinna.

Linn: Jaha!

Disa: Jag hade så här skor med klackar, och en stor rock. Och sen handskar. Och sen en konstig hatt!

Linn: Ja! Gjorde ni en film om det också?

Disa: Näe, men jag kommer ihåg det. Vi gick ut i vardagsrummet typ: "tututtu" [nynnar] [Linn och Disa skrattar]

Linn: Så ni har samma intressen du och [bonusfarfar]?

Disa: Ja.

Linn: Är han också så lite spexig som du?

Disa: Ja [skratt]. Vi brukar klä ut oss nästan varje gång jag kommer dit.

Leken med bonusfarfar är central i Disas beskrivning av honom. Både Disa och hennes mamma, som sitter med vid intervjun, blir entusiastiska när de berättar om leken. Disas mamma bekräftar och stöttar Disas minne, lägger till detaljer som Disa spinner vidare på. Det narrativ som målas fram görs gemensamt. Utöver att ses som ett exempel på guldkantsoversorgsgörande, kan det också ses som ett exempel på hur barn socialiseras in i att berätta om eller "visa fram" sina familjerelationer som bra och välfungerande (Finch, 2007). Även i detta exempel syns hur mellangenerationens inställning till bonusföräldern utgör ett bärande element för att det ska utvecklas en släktskapsrelation mellan bonusbarnbarnet och bonusföräldern, i detta fall genom biomammans positiva inställning till sin partners förälder. Bonusbarnbarnen själva gör dock inte denna koppling. Ur bonusbarnbarnens perspektiv är det viktiga i guldkantsoversorgen att ha kul och göra speciella, icke-varldagliga, guldkantade aktiviteter tillsammans; att bli sedd genom att få egen uppmärksamhet och att ha en personlighet som går väl ihop med bonusföräldern.

Att få vardagsomsorg

Av bonusbarnbarnens berättelser framgår att de upplever bonusföräldern som ungefär lika viktig och nära som bioföräldern förutsatt att bonusförälderns engagemang är ungefär lika stort. Mitt huvudargument är således att bonusbarnbarn inte upplever någon framträdande skillnad mellan vardagsomsorg som görs av en bonusförälder och det som görs av en bioförälder. Men det finns nyanser: i de fall där bonusbarnbarnets bonusförälder är tillsammans med en bioförälder beskrivs bonusförälderns engagemang ibland som lite sekundärt i förhållande till bioförälderns engagemang. Detta tyder på att bonusbarnbarnen uppfattar den norm om att den som är bioförälder gör mer omsorg som jag beskrev i förra kapitlet.

De bonusbarnbarn som berättade om omsorg av fristående bonusföräldrar, som alltså inte blivit bonusförälder sedan de varit tillsammans med barnets bioförälder eller då de är förälder till barnets bonusförälder, beskrev däremot bonusföräldern

som mycket engagerad och deras omsorgsgörande som allt annat än sekundärt. Utifrån detta argumenterar jag för att bonusbarnbarnen uppfattar och beskriver den omsorg som riktas emot dem utifrån vilka andra personer som är närvarande samt utifrån hur bonusförföräldern är länkad till bonusbarnbarnet. Huruvida bonusförföräldern är tillsammans med en bioförförälder, är förälder till en bonusförälder eller är en fristående bonusförförälder är omständigheter som bonusbarnbarnet tillmäter betydelse i fråga om hur bonusbarnbarnet ser på den omsorg den får. Men bonusbarnbarnen lyfter också fram andra aspekter som viktiga(re) för hur bonusförföräldrar ger eller inte ger vardagsomsorg. Sådana aspekter är bonusbarnbarnets egen ålder, bonusförföräldrarnas ålder och det geografiska avståndet mellan dem.

I förra delen av kapitlet beskrev jag nästan enbart omsorgssituationer där bonusbarnbarn berättade om tillfällen då de var med sin bonusförförälder *utan* sina föräldrar. Men bonusbarnbarn kan så klart få både vardagsomsorg och guldkantomsorg från bonusförföräldrars sida även när föräldrar är närvarande. I det första exemplet i denna del utgår jag därför från hur bonusbarnbarn beskriver umgänget med (bonus)förföräldrar *när föräldrarna är med*. Mitt första exempel visar att bonusbarnbarnen har en annan syn på det "barncentrerade" (Hays, 1996) umgänget mellan generationerna än bonusförföräldrarna i studien gav uttryck för och som beskrivits i forskning om intensivt förföräldraskap. Det andra exemplet handlar om hur bonusbarnbarn berättar att deras behov av vardagsomsorg blir mindre *när bonusbarnbarn blir äldre* och när relationen till bonusförföräldrarna därmed förändras. I det sista exemplet beskrivs en situation där *bonusrelationen faller bort* som en följd av att vuxnas relationer tar slut. Detta är en erfarenhet som är typisk för just bonusbarnbarnskap, eftersom de vuxnas relation utgör grunden för bonusbarnbarnets kontakt med en bonusförförälder.

När föräldrarna är med

De flesta exempel jag ger handlar om situationer där bonusbarnbarnen berättat om hur de träffar sin bonusförförälder *utan* sina föräldrar. Det kan bero på att bonusbarnbarnen uppfattar bonusförföräldrarnas person och roll som tydligare i dessa situationer. Just vardagsomsorg äger ofta rum när föräldrarna är frånvarande, då bonusbarnbarn blir passade. På så sätt framträder denna typ av omsorgssituationer tydligare i barnens berättelser. Men bonusbarnbarn umgås inte bara ensamma med sina bonusförföräldrar. Under en stor del av den tid bonusbarnbarn och bonusförföräldrar har tillsammans är också bonusbarnbarnens föräldrar närvarande, vilket framkommer i flera av intervjuerna. Ett sätt på vilket föräldrarnas närvaro tas upp är att bonusbarnbarnen berättar i vi-form. Signe (13 år) berättar till exempel att "vi hälsar på bonusfarfar", där pappa, mamma och syskon innefattas i det "vi" som närvarar i situationen med hennes bonusfarfar.

När bonusbarnbarn berättar om dessa gemensamma träffar framkommer andra saker än i berättelserna om det mer barncentrerade umgänget, där bonusbarnbarnet umgås självt med sin bonusförförälder eller med bonus- och bioförföräldrar utan sina föräldrar. Jag ska ge ett sådant exempel här. En del av de intervjuade bonusförföräldrarna beskrev att de kunde sakna att umgås med sina vuxna barn "som vuxna", eftersom de upplevde att allt fokus låg på (bonus)barnbarnen när de sågs. Det "barnfokuserade" umgänget är också ett perspektiv som är framträdande i annan forskning om omsorg mellan generationer (Anving et al., under utgivning; Hays, 1996). Ur de intervjuade bonusbarnbarnens perspektiv nyanseras dock bilden av det barncentrerade umgänget. Bonusbarnbarnen Joakim (11 år) och Lotta (5 år), som är syskon, berättar här hur de tycker att det brukar vara när deras biomormor och bonusmorfar kommer på besök och föräldrarna är med:

Joakim: Vi brukar leka och mamma och pappa och dom brukar snacka.

Lotta: De pratar väldigt mycket.

Joakim: Sen fikar vi och äter mat.

Ur Joakim och Lottas perspektiv karaktäriseras det gemensamma umgänget mellan generationerna av att de vuxna pratar för sig medan de som är barn leker för sig. Umgänget framstår därmed snarare som generationsuppdelat än som barncentrerat. När föräldrarna är med uppfattar Joakim och Lotta umgänget med både biomormor och bonusmorfar som mer perifert. Detta exempel synliggör att bonusbarnbarnens uppfattning av det generationsövergripande umgänget, där alla tre generationerna är med, skiljer sig väsentligt från bonusförföräldrarnas uppfattning.

Som jag tidigare framhåvt gör bonusbarnbarnen påfallande ofta inte någon skillnad mellan bio- och bonusförföräldrar. I det här exemplet gör till exempel inte bonusbarnbarnsinformanterna någon skillnad mellan hur umgänget ser ut med bonus- respektive bioförföräldrar då föräldrarna är med. De här syskonens relation till bonusmorfar är vad Chapman och kollegor (2016) kallar "överhoppad generation" (*skip-generation*), där bonusförföräldern kommit in i familjen först sedan mellangenerationen flyttat hemifrån men innan bonusbarnbarn fötts. Man skulle därför kunna tänka sig att deras bioförälder hade olika sorts relationer till sin bioförälder och till dennes nya partner, men detta är inte något som bonusbarnbarnen ger uttryck för att ha uppmärksammat. I intervjuerna med de yngre bonusbarnbarnen pratar de väldigt lite, om alls, om vuxnas inbördes relationer.

Bonusbarnbarnet Christoffer (17 år) berättar att han brukar träffa sin bonusmormor både ensam och tillsammans med sina föräldrar. Till skillnad från Joakim och Lotta i ovanstående exempel beskriver Christoffer *inte* umgänget som generationsuppdelat, vilket troligen beror på att han själv är äldre och antagligen inte har något emot att sitta

och prata med de vuxna. På detta sätt har bonusbarnbarnens ålder och åldrande stor betydelse för hur de upplever omsorgen och relationen.

När bonusbarnbarnet blir äldre

En ur bonusbarnbarnens synvinkel tydlig anledning till att vardagsomsorgen som riktas mot dem ändrar karaktär är att de själva blir äldre och mer självständiga.

Emilia (11 år) har flera förföräldrar som är skilda och har nya partner. När Emilia tänker tillbaka på när hon var yngre framkommer att alla hennes bio- och bonusförföräldrar var mycket involverade i hennes vardagsomsorg. Hon berättar att henne biomormödrar hämtade henne på förskolan och säger att hon ”älskade att vara hemma hos dom”.⁵⁹ I nedanstående intervjuutdrag berättar hon om hur den omsorg hon fått av sin biomorfar och bonusmormor förändrats med att hon blivit äldre. Detta är ett exempel på hur bonusbarnbarn förstår den äldre generationens omsorgsgörande gentemot dem utifrån sina behov, knutet till ålder, utveckling och självständighet:

[Biomorfar och bonusmormor] träffade jag mycket mer när jag var liten än vad jag gör nu. Alltså då när jag var ett till tre år, då var det mer att jag behövde bli omhändertagen. Då behövde jag bli passad eller de behövde byta blöja på mig och då var det mer vardag och allt det där i kring. Nu väljer jag själv när jag ska vara där och nu är det mycket andra saker med skola och sånt än vad jag hade innan när jag var bebis.

I citatet framkommer Emilia med stigande ålder och självständighet upplever att aktörskapet i relationen förflyttas från bonusförföräldrarnas omhändertagande till hennes eget val att fortsätta träffas. Denna omständighet beskrivs av ett flertal bonusbarnbarn: med ålder och mognad anser bonusbarnbarnen att de får mer inflytande över relationen, något som fjortonåriga Gudrun förklarar med att ”det är inte som att de behöver passa oss”.

Att vara ett lite äldre (bonus)barnbarn innebär att behovet av ”att passas” övergår i ett mer lustbetonat frivilligt umgänge, från ”vardag” till ”guldkant”. Den här utvecklingen av relationen kan förklara bonusbarnbarnets känsla av ömsesidighet i relationen. När bonusbarnbarn är äldre beskriver de sig som mer aktiva aktörer, som själva väljer umgänget med både bonus- och bioförföräldrar, och därmed framstår relationen med den äldre generationen som mer jämbördig än för yngre bonusbarnbarn. Åldersmaksordningen framträder på så vis även i bonusbarnbarnens förståelse – ju äldre bonusbarnbarnen är, desto mer makt och inflytande har de över

⁵⁹ I detta ”dom” innefattas även en bonus- och en biomorfar. Det är dock mormödrarna som står för själva hämtandet i Emilias berättelse, vilket överensstämmer med tidigare forskning om att kvinnor som är förföräldrar är mer engagerade i det arrangerade omsorgsarbetet kring barnbarn (Clark & Roberts, 2005; Coall & Hertwig, 2010; Eldén 2014; Ojala & Pietilä, 2020). Detta är dock inte något som identifieras av de intervjuade bonusbarnbarnen själva.

relationen. Ett parallellt spår är att ju mindre omsorgsbehov, desto mer makt och inflytande.

När bonusrelationen faller bort

De bonusbarnbarnsinformanter som deltog i den här studien hade alla pågående relationer med bonusförföräldrar, varav flera hade etablerats tidigt i livet, och det är framför allt dessa relationer som de berättat om. I de fall bonusbarnbarnen även hade erfarenheter av avbrutna relationer med tidigare bonusförföräldrar berättade de generellt mindre om dem. De befintliga relationerna med bonusförföräldrar omtalades och framställdes överlag som stabila. Samtidigt är just detta att relationer kan ta slut och att personer som tidigare ingått i ens familj då riskerar att försvinna något som flera av de intervjuade bonusbarnbarnen hade upplevt och ville veta mer om hur andra bonusbarnbarn upplevde. I tidigare forskning har man sett att bonusförföräldrar kan bli värdefulla för bonusbarnbarn när de generationsövergripande bonusrelationerna upplevs som emotionellt *nära* (Coleman et al., 2015; Chapman et al., 2016; Soliz, 2007).

Ellinor: Jag tycker det är en svår sak, och det gäller även bonusförföräldrar – hur man hanterar dem när de försvinner. Och hur det är för andra om det verkligen bryts deras kontakt eller fortsätter de ha kontakt med sina bonusförföräldrar eller vad det nu kan vara.

Linn: Ja, när kontakten upphör eller vad man ska säga?

Ellinor: Ja det tror jag att jag är nyfiken på.

Linn: Ja det tycker jag också är väldigt viktigt och intressant och en del till varför jag vill göra det här, ibland så har man kanske en relation till någon som är viktig för en och sen tar den bara slut för att den är länkad till en annan person. Och som barn är man ju mer utsatt för det.

Ellinor: Precis. Sânt tycker jag ändå är viktigt.

Linn: Ja, vad tänker du själv kring det?

Ellinor: Det är jobbigt. Jag menar hade [bonusmamma] och pappa bara gjort slut eller hade [bonusmormor] bara försvunnit eller [bonusfarmor] och farfar, alltså det hade varit jättejobbigt. Så tycker jag att det är bara nån av mina syskon gör slut med deras partner! Man har haft en relation med nån i fem år och sen bara försvinner de!

Ellinor berättar att hon har fortsatt kontakt med en tidigare partner till biomamman, men inte med den bonuspappans föräldrar. Hon beskriver att dessa bonusförföräldrar tidigare var engagerade i henne, men att hon inte har någon kontakt med dem sedan hennes biomamma och bonuspappan, deras son, gjort slut. Den tidigare bonuspappan har hon dock fortsatt kontakt med:

Linn: Har det varit, tycker du att det är han som har sett till att ni har fortsatt kontakten, är det du själv, är det din mamma, är det någon annan eller ...

Ellinor: Jag tror att det är lite blandat både jag och han. Just att han är så här, ”du är alltid välkommen, du kan alltid komma hit”, oavsett liksom. Så jag känner att jag har den möjligheten. Men jag tycker ändå att det ligger mer på den vuxne. Och det kan jag säga av egen erfarenhet att jag tror det är jobbigare som barn att vara den som är utsatt. Det är även, det har jag tänkt förklara för min [bio]pappa. Han blir arg för att vi inte träffas men det är ändå alltid jag som frågar ifall vi ska träffas. Men jag tycker att det ska ligga på föräldern, att det är deras ansvar för hur det ska va.

Ellinor menar att ansvaret för både bonus- och biorelationer ska ligga på den vuxne i relationen. I exemplet resonerar hon dock främst utifrån föräldraspekten och inte specifikt utifrån när kontakten upphör med en bonusförälder. Sanners och kollegors (2018) studie visar däremot att bonusbarnbarn upplever det som känslomässigt svårt att förlora kontakten med en tidigare bonusförälder, särskilt om bonusbarnbarnet inte har en nära relation med andra föräldrar. Detta är inte alls lika framträdande i intervjuerna med mina informanter, vilket kan bero på att de flesta av dem just hade flera andra bio- och bonusföräldrar. I de fall mina bonusbarnbarnsinformanter uttryckte sorg över förlorade bonusföräldrar handlade detta oftast om att bonusföräldern hade dött.

I tidigare forskning har man sett att det är vanligt att relationen till bonusföräldrarnas föräldrar upphör när en förälder och en bonusförälder separerar (se tex. Coleman et al., 2015; Chapman et al., 2016; King, 2003; Samzelius, 2023; Soliz, 2007). Så var det för Ellinor ovan, och så verkar det även vara på väg att bli för bonusbarnbarnet Disa (10 år). Vid intervjun hade hon nyligen varit med om att hennes biopappa och hennes bonusmamma separerat. Hon berättar att bonusmammans föräldrar brukat passa henne på helgerna när pappan och bonusmamman arbetade, men att hon nu efter separationen inte blir passad mer av dem. Hon säger att hon inte vet om hon kommer ha någon fortsatt kontakt med dem. Separationen mellan hennes biopappa och hennes bonusmamma kommer sannolikt att innebära en stor förändring för Disa, eftersom hon tillbringat mycket tid med dessa bonusföräldrar och tyckt om att vara hos dem. När intervjun görs har hon ingen kontakt med dem. Hon berättar att hon vet var de bor, men att det är svårt för henne att ta sig dit själv.

Detta exempel visar att det är stor risk för att relationen mellan bonusbarnbarnet och bonusföräldrarna upphör när länkpersionens relation tar slut (i detta fall pappans relation med bonusmamman). Relationer med bonusföräldrar framstår därför som mindre tillförlitliga och mindre varaktiga än relationer med bioföräldrar, eftersom bonusföräldrar riskerar att försvinna helt när länkpersionens relation upphör. I både min och Sanners med kollegors (2018) studie kan man se att relationen är asymmetrisk

på så sätt att bonusbarnbarn har svårt att själva upprätthålla kontakt med en bonusförförälder om dennes relation till länkpersonen upphört.

Att få bonusförföräldrars stöd

Omsorg görs specifikt och relationellt och utvecklas utifrån de behov som föreligger här och nu (Mason, 1996). Detta blir tydligt när vi ser på hur de äldre bonusbarnbarnen berättar om sina bonusförföräldrars omsorg. Utöver de ovanstående exemplen på bonusförföräldrars omsorg, som utgick ifrån guldkantsomsorg och vardagsomsorg, framträder två andra omsorgsaspekter som viktiga i bonusbarnbarnens berättelser: *stöd i skolarbetet* och *känslomässigt stöd*.

Omsorgen om bonusbarnbarnen förändras med bonusbarnbarnets stigande ålder. Från att bli passad kan hen bli hjälpt i andra delar av sitt liv, till exempel med skolarbete och självbild. I nedanstående exempel berättar bonusbarnbarn om den intellektuella och emotionella omsorg de upplever sig få och ha fått av sina bonusförföräldrar under uppväxten.

Stöd i skolarbetet

Barndomen utgör en övergående period i livet som medför särskilda förväntningar på barn (Mayall, 2009). En av dessa är att barn ska lyckas med sitt skolarbete, vilket även anses vara äldre barns huvudsakliga sysselsättning i västerländska samhällen (Mackinnon, 2003; Mizen et al., 2001). Den allt längre utbildningstiden medför att barn är beroende av sina omsorgsgivare under lång tid (Mayall, 2009), samtidigt som många unga upplever skolarbetet som väldigt krävande (Hiltunen, 2017). Föräldrastöd i skolarbetet har visat sig påverka elevers skolprestationer, så att familj, släkt och nätverk är viktiga för ungas utbildningsval och möjligheter (Nygren, 2021). ”Hjälp med skolarbete” är även något äldre bonusbarnbarn berättar att de får av sina bonusförföräldrar:

Linn: Tycker du att [bonusmormor] på nåt sätt har varit ett stöd för dig i din vardag? Alltså i vardagslivet.

Christoffer: Ja. Hon brukade hjälpa mig med matten när jag gick i högstadiet. Vi brukade räkna en eller två gånger i veckan så hon brukade hjälpa mig där. Och sen om det var något annat skolämne så hjälpte hon mig där också.

Flera av de äldre bonusbarnbarnen berättade om hjälp med skolarbetet. I vissa fall, som i Christoffers (17 år) exempel, var den hjälp som beskrevs omfattande, långsiktig och regelbunden. Forskning har visat att förföräldrar bidrar till sina barnbarns skolprestationer (Griggs et al., 2010), och intervjuerna med bonusbarnbarn i denna

undersökning visar att det även gäller bonusföräldrar. Men den omsorg som yttrar sig i hjälp med skolarbetet handlar enligt Christoffer inte bara om att hjälpa honom lyckas i skolan. Hans bonusmormors hjälp är en del av en helhetsomsorg, som hjälpen med läxorna endast är ett praktiskt uttryck för. Christoffer uppfattar en bredare omsorgspraktik hos sin bonusmormor och beskriver den på följande sätt:

Hon (bonusmormor) vill alltid stötta mig i vad jag gör och sånt. Hon vill lika mycket som mina föräldrar att jag ska lyckas och må bra.

Christoffers beskrivning visar att han uppfattar båda dessa dimensioner av omsorg hos sin bonusmormor: det praktiska omsorgsgörandet, som yttrar sig i läxhjälp, *och* den övergripande känslan av att vara omhändertagen. Mason menar att det inte går att skilja mellan det praktiska omsorgsgörandet och det emotionella, vilket jag menar att bonusbarnbarnens berättelser också avspeglar. Denna helhetskänsla av att vara i bonusföräldrarnas tankar, något som visar sig i både tal och handling, kan motsvara den erkännandeprincip som handlar om kärlek och omsorg av de primära omsorgsgivarna (Honneth, 2003) – känslan av att bonusföräldern intresserar sig för och bryr sig om en.

Känslomässigt stöd

Att bonusföräldrarna intresserar sig för bonusbarnbarnets skolarbete och för att barnet ska lyckas i livet hänger ihop med det andra som bonusbarnbarnen ser som en viktig del av det som bonusföräldrar tillför i deras liv, nämligen att *ge känslomässigt stöd*. Karaktäristiskt för ett sådant omsorgsgörande är att det handlar om hög närvaro från bonusföräldrarnas sida, känslan av att vara viktig för denne, att bonusbarnbarnet uppfattar att bonusföräldern ger av sin tid och intresserar sig för bonusbarnbarnet.

Bonusbarnbarnet Hampus (16 år) berättar om svårigheter han hade som barn, där han menar att hans bonusföräldrar haft en avgörande betydelse för honom, både när det gäller vem han är, hans syn på sig själv, och för hur han har det i livet. Han beskriver att bonusföräldrarna "alltid varit där", att de "stöttat" och "förklarat" – ett omsorgsgörande som tillgodoser hans behov av både känslomässig och praktisk omsorg. Hur viktig den här aspekten av omsorgen är framgår av nedanstående citat:

Jag har också haft lite problem med min egen självbild och tyckt att [med teatralisk röst] "jag är värdelös" när jag var mindre. Och de har liksom alltid varit där och liksom stöttat och förklarat hur det egentligen är [skratt].

Hampus beskriver hur bonusföräldrarna får honom att känna sig sedd och värdefull. Samtidigt synliggör citatet hans förmåga att se och värdesätta den omsorg han tycker sig ha fått från bonusföräldrarna. De bonusbarnbarn som upplevt ett känslomässigt

stöd från sina bonusförföräldrar beskriver att det har yttrat sig i att de blivit sedda och erkända som bonusbarnbarn på ett sätt som motsvarar ett familjeideal och ligger nära erkännandeprincipen om kärlek och omsorg om dem som står en närmast (Honneth, 2003). Genom att synliggöra sina bonusförföräldrars omsorgsgörande under intervjun kan bonusbarnbarnen också sägas ge bonusförföräldern erkännande. Därtill visar de fram sina familjeband inför mig på ett sätt som motsvarar det centrala i familjevisandet, att visa att "det här är min familj och den fungerar" (Finch, 2007: 69–70). På så sätt synliggörs en ömsesidighet i relationen.

En lite avvikande och intressant aspekt i Hampus berättelse är att han beskriver hur omsorgsdimension även kan innefatta uppfostrande element. Han berättar att hans bonusförföräldrar stöttat honom genom att också ställa krav:

Hampus: De har lärt mig bra värdegrunder och sånt och ... inte nog med hyfs! [skrattar]

Linn: [skrattar] Tror du att det är lättare eller svårare eller ingen skillnad alls att göra det som bonusperson?

Hampus: Om det är lättare eller svårare? Oj! Jag kan inte tänka mig att det är varken lättare eller svårare. För min pappa så är ju vi hans *riktiga* barn. Och vi *är* ju det! Och det är ju så hela vägen. Samma sak med farfar samma sak med farmor. Så jag tror att det är precis som att ha riktiga barnbarn och barn.

Hampus ser sig som sina bonusförföräldrars barnbarn fullt ut. Därmed blir min fråga här, inspirerad av intervjuerna med bonusförföräldrar som berättar att de undviker att lägga sig i, malplacerad. Hampus fäster ingen större vikt vid att bonusförföräldrarna inte är hans biologiska förföräldrar och menar att inte heller de gör det. På så sätt anses relationen fungera på samma villkor som en biobarnbarn–bioförförälder-relation. Hampus berättar att hans bonusförföräldrar sagt ifrån om han gjort något fel (som att olovandes ta godis ur skafferiet), "då fick vi lite skäll bara", och han beskriver det som rätt och riktigt. Bonusfarmors godis nallade han tillsammans med en bonuskusin, "viet" i berättelsen, och synliggjorde för honom att de blev behandlade lika även i denna situation. Att bli sedd och bekräftad kan ur Hampus synvinkel alltså även innefatta att lära sig bonusförföräldrarnas gränser. Hampus berättelse sticker ut, då inget av de andra bonusbarnbarnen berättade om tillfällen då de blivit tillrättavisade när de ombads att exemplifiera vad det innebär att få stöd eller att göra familj. Exemplet belyser nära relationers mångbottnade karaktär: att känna sig som familj är förenat med en både söt och besk omsorg.

Bonusbarnbarn som länkpersoner

Barns roll som aktiva utförare av omsorg är mindre utforskat och emellanåt förbisett till förmån för vuxnas perspektiv och erfarenhet av omsorgsgörande, och på motsvarande hävdar jag att barns roll som *länkpersoner* ofta förbisetts i forskning om bonusrelationer. Det vanliga är att vuxna identifieras som länkpersoner, vilket centrerar vuxnas perspektiv och främjar en förståelse av vertikala relationers vikt. Detta syns till exempel på så vis att bonusbarnbarnskap ofta kategoriseras utifrån hur relationen med bonusförföräldrarna inletts (t.ex. Allan et al., 2013; Chapman et al., 2016), där det oftast handlar om en separation mellan antingen föräldrarna eller mellan förföräldrarna. När bonusrelationer kategoriseras på detta sätt analyseras oftast bonusbarnbarnskapet utifrån mellangenerationen eller den biologiska förföräldern, relationer som därmed får en central betydelse. Fokuset på vertikala relationer leder till att de vuxnas relationer och konflikter tillmäts stor betydelse, samtidigt som betydelsen av andra länkpersoner osynliggörs.

I de intervjuer jag genomfört med bonusbarnbarn tydliggörs däremot att de även räknar syskon och kusiner som länkpersoner. Dessa skulle kunna benämnas *horisontella länkpersoner*. En horisontell länkperson tillhör samma generationsgrupp som bonusbarnbarnet själv och kan vara ett bonussyskon, ett halvsyskon eller en bonuskusin. För de bonusbarnbarn som har halvsyskon, bonussyskon och eller bonuskusiner är detta en viktig aspekt som utmärker deras bonusbarnbarnskap. Dessa relationer ges betydelse i bonusbarnbarnens berättelser om sina bonusförföräldrar. Att vara bonusbarnbarn innebär nämligen att bonus- och halvsyskon inom samma familj ofta helt eller delvis har *andra* bonus- och bioförföräldrar. Det innebär att bonussläktskapet beskrivs mycket olika beroende på hur familjesituationen ser ut för just det bonusbarnbarn som intervjuas, och beskrivningen kan skilja sig helt från den av syskonens familjerelationer. En anledning för bonusbarnbarn och bonusförföräldrar att över huvud taget etablera en relation kan vara just att bonusbarnbarnet har ett syskon som är biobarnbarn till bonusförföräldern. Som länkperson kan syskonet på detta sätt ses som likvärdig med exempelvis bonusförföräldern. Relationen kan etableras för att det ska bli möjligt att ta del av syskonets respektive biobarnbarnets sociala värld och familj – även då denna tillhör en annan biofamiljesfär.

För många bonusbarnbarn är utgångspunkten i de horisontella länkpersonerna minst lika relevant som frågan om hur länge bonusförföräldern funnits i familjen eller i vilken generation bonusförföräldern gjort entré. I den här delen av analysen riktar jag ljuset mot de horisontella relationernas betydelse och utgår från de syskon- och kusinrelationer som bonusbarnbarnen berättat om.

Att vara syskon men ha olika släktband

Utmärkande för syskon i bonusfamiljer är att de kan ha både olika föräldrar och olika förföräldrar, vilket kan innebära att det ena syskonets bonusförförälder är det andra syskonets bioförförälder. Syskon i bonusfamiljer kan bo ihop på heltid, på deltid eller knappt träffas alls. De kan också bo ihop utan att tillskriva varandra syskonskap eller se varandra som syskon utan att bo ihop alls (Davies, 2023; Gulløv et al., 2015). Att dela upp barn efter kategorier som "hel-", "halv-" och "bonus-" följer den samhälleliga logik enligt vilken de barn som delar arvsanlag också anses vara syskon, vilket beskrivits som en biologisk eller genetisk norm. Syskonskap anses vara en relation som mer än andra "får sin identitet och blir 'vad' den är i relation till omgivande personer, platser, betydelser och händelser" (Roseneil & Ketokivi, 2006:148). Antagandet om en biologisk grund för syskonskap ligger till grund för ett antagande om ett *socialt* syskonskap, det vill säga att syskon ska umgås med varandra.

Barn drar sällan så skarpa linjer mellan vänskap och syskonskap, i synnerhet inte när de skapar nya relationer med bonussyskon och bonusföräldrar. Syskonrelationer kan därmed ses lika mycket som en social konstruktion som en relation grundad i biologi eller i att personerna har varit där "från början" (Edwards et al., 2006). Ofta blir begreppet syskonskap en synonym för intimitet (Davies, 2023), trots att många människor vittnar om att de inte står sina syskon särskilt nära (Alenius Wallin, 2015; Goedecke, 2018; Gulløv et al., 2015).

Alla de intervjuade bonusbarnbarnen i den här studien har syskon. Sju av dem har "halvsyskon", två har "bonussyskon" och fem har enbart "helsyskon".⁶⁰ Utifrån vad de intervjuade bonusbarnbarnen berättar om sina syskonrelationer framgår stora individuella skillnader i hur nära bonusbarnbarnen står sina olika halv- och bonussyskon. En del berättar att de betraktar halv- eller bonussyskon som syskon fullt ut, medan andra beskriver en mer distanserad relation. Den som har halvsyskon eller bonussyskon har ofta också bonusförföräldrar som är bioförförälder till ens syskon, men detta behöver inte betyda att bonusbarnbarnet någonsin träffat sitt syskons bioförföräldrar från den andra familjesidan.

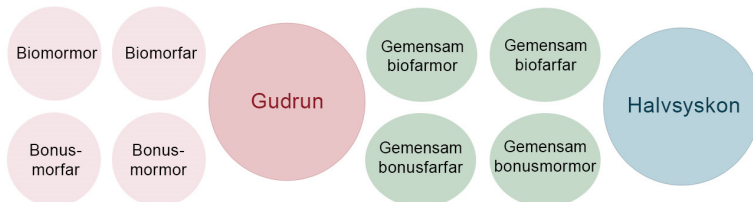
Jag ska nu ge tre exempel på hur bonusbarnbarnskap ter sig olika för syskon inom samma familj beroende på om bonusbarnbarnet har kontakt med sitt halv- eller bonussyskons bioförföräldrar eller inte.

När halvsyskon inte träffar varandras bioförföräldrar

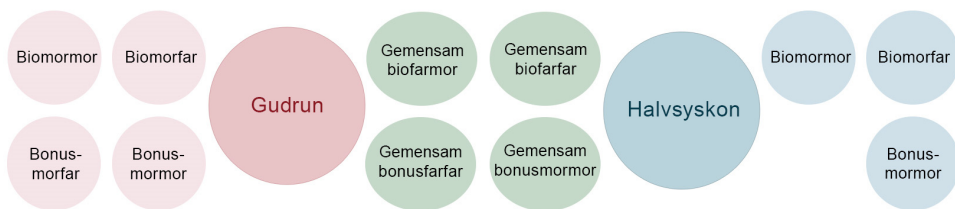
Bland de bonusbarnbarn jag intervjuat är det vanligare att yngre halvsyskon inte träffat sina äldre halvsyskons bioförföräldrar än tvärtom. Gudrun (14 år) har till exempel

⁶⁰ Några av bonusbarnbarnen berättar också om "familjekompisar som är som syskon". Dessa har jag dock lämnat utanför den här analysen.

sammanlevande föräldrar och en storsyster som har samma pappa men en annan mamma. Det gör att storsystemen befinner sig i två olika familjesfärer, medan lillasystemen Gudrun bara befinner sig i en. Gudrun berättar att hennes halvsyster även träffar Gudruns biomorföräldrar, som alltså är storsystemens bonusmorföräldrar, ganska ofta. Däremot har Gudrun aldrig träffat sin storsysters biomorföräldrar: ”Jag tror aldrig jag har träffat dem!” utbrister hon när jag frågar. För Gudrun omfattar hennes familj endast de bonus- och bioföräldrar som är länkade till hennes biomamma och biopappa. Detta exempel visar att Gudrun är en länkpersion för relationen mellan morföräldrarna och hennes halvsyster, men att hennes halvsyster inte utgör en länkpersion för Gudrun. Halvsystemens biosläktingar är helt okända för Gudrun, som aldrig träffat dem. Samtidigt som storsystemen kan relatera till samtliga av lillasystemens släktingar, och har egna relationer till flera av dem, så har lillasystemen aldrig ens träffat sin storsysters släktingar på biomammans sida. Dessa två syskon har alltså gemensamma relationer till alla lillasystemens släktingar, medan storsystemen utöver dessa har fler släktingar som bara är hennes och som lillasystemen aldrig har träffat. Utifrån Gudruns berättelse förefaller det som om hennes storsyster har två separata familjesfärer, där storsystemen är den enda som har tillträde till båda sfärerna. Exemplet visar att när syskon i bonusfamiljer har olika bioföräldrar är det ibland bara den enas bioföräldrar som engagerar sig i syskonet och utvecklar en bonusförälderrelation.

Figuren föreställer Gudruns bonus- och bioföräldrar.

Figuren föreställer Gudruns halvsyskons bonus- och bioföräldrar.

När halvsyskon träffar varandras bioförföräldrar

Emilia (11 år) har precis som Gudrun ett halvsyskon, men i hennes fall är det hon själv som är det äldre syskonet. Hennes lillebror har en annan mamma än hon. Emilia berättar att hon träffar sin lillebrors bioförföräldrar (Emilias bonusförföräldrar) mycket och gärna. Hon berättar att hon har haft en relation till dessa bonusförföräldrar sedan tiden innan hennes lillebror föddes och säger att ”de ser mig som sitt riktiga barnbarn”. Emilia beskriver att hennes bonusmammans familj ”tycker om mig som att jag var där från början”. På detta sätt anses den omständigheten att relationen med bonusförföräldrarna uppstod tidigt i hennes liv ha betydelse för deras nuvarande relation, vilket överensstämmer med vad annan forskning visat (Chapman et al., 2016).

Emilia berättar att hon å sin sida också ser dessa bonusförföräldrar som en del av sin ”riktiga” familj. Innan Emilia fick sitt halvsyskon var hon deras första och enda (bonus)barnbarn, och hon beskriver deras relation till henne som likvärdig med den de har till sina biobarnbarn, hennes halvsyskon. I Emilias beskrivning är det tydligt att hon har en egen relation till sitt syskons bioförföräldrar som hon upplever som meningsfull och ömsesidig. När det gäller hennes egna bioförföräldrar (föräldrarna till den mamma hon inte har gemensamt med sin lillebror) berättar hon att de ibland också träffar hennes lillebror, som de inte är biologiskt besläktade med:

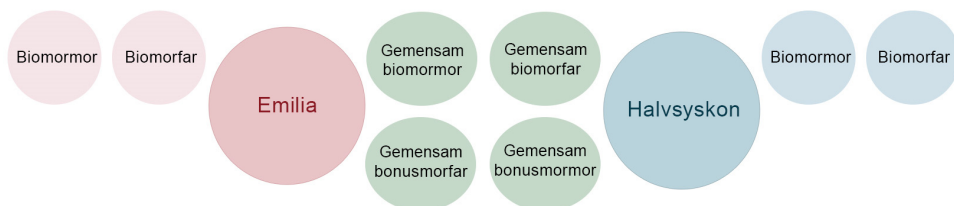
Emilia: [...] Men [biomormor] tycker också om [lillebror] mycket så då hälsar de på kanske tre gånger om året.

Linn: Jaha, är din lillebror också med hos [biomormor] då ibland?

Emilia: Ja ibland. Och på min födelsedag och så. Men nu har det inte varit på ett tag för nu är det ju corona och sånt där. Men ja.

Emilias beskriver att hennes halvsyskon både har hälsat på hemma hos de förföräldrar som bara är biologiska förföräldrar till Emilia (de från den andra familjesfären) och att dessa förföräldrar har hälsat på hemma hos Emilia och där träffat hennes halvsyskon flera gånger. Det här exemplet skiljer sig från Gudruns storasysters släktingar i exemplet ovan på så vis att även de bioförföräldrar som bara är Emilias även träffar och har en relation till hennes halvsyskon. I Emilias beskrivning av sin familj blandas de båda familjesfärerna ibland – som när hon fyller år. På det sättet kan Emilia och hennes halvsyskon ta del av varandras familjevärldar. Här synliggörs att familjer görs på olika sätt när det gäller kontakt och etablering av relation med förföräldrar och syskon som inte är biologiskt besläktade.

Yngre barn kan inte själv etablera kontakt med sitt halvsyskons bioförföräldrar. Mellangenerationen behöver ofta involveras för att bonusbarnbarnet ska kunna träffa sitt syskons andra familj, något som kan vara svårt om det finns konflikter mellan föräldrarna.

Figuren föreställer Emilias och hennes halvsyskons bonus- och bioföräldrar. De träffar båda varandras bonus- och bioföräldrar.

När bonussyskonens föräldrar inte blir ens bonusföräldrar

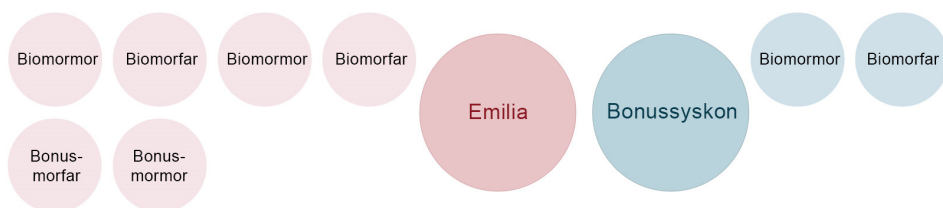
Emilia lever växelvis i sina båda biomammors hushåll. Hos den ena mamman har hon ovan nämnda halvsyskon och hos den andra mamman har hon bonussyskon. Bonussyskonen bor inte tillsammans med Emilias mamma, men Emilia beskriver att hon står bonussyskonen mycket nära och att hon har daglig kontakt med dem.

Mina bonussyskon, [namn] och [namn], de betyder väldigt mycket för mig. De träffar jag rätt så ofta faktiskt. Ibland så saknar vi varandra så mycket så vi åker tåg dit bara för att få träffa varandra.

Emilia berättar också om bonussyskonens biomormor (mamman till hennes bonusmamma), men hon anser inte att denna potentiella bonusmormor ingår i hennes familjesfär:

[Bonusmammans] mamma, henne träffar jag väldigt sällan, det är nån gång om året. Och henne har jag inte nån relation med så där riktigt för hon är ju [bonussyskonens] mormor.

I det här exemplet ser vi att Emilia inte upplever att hon blir ett bonusbarnbarn till bonussyskonens mormor trots att hennes familjesfär blandas med bonussyskonens familjesfär. Utifrån Chapmans och kollegors (2016) forskning skulle detta kunna förklaras med att Emilia var äldre när hennes biomamma gick in i en relation med hennes bonusmamma. Den slutsats som Emilia drar är däremot att hon inte blir bonusbarnbarn till denna potentiella bonusmormor därför att det redan finns biobarnbarn och att hon alltså inte "behövs". Att hon inte blir bonusbarnbarn till bonussyskonens biomormor verkar dock inte påverka hennes relation med de bonussyskon som hon står nära.

Figuren föreställer Emilias respektive hennes bonussyskons separata sfärer av bio- och bonusföräldrar.

Bonusföräldrarnas andra barnbarn – bonuskusiner

En sidoeffekt av att vara bonusbarnbarn, som flera av bonusbarnbarnen beskriver som värdefull, är att bonusföräldern kan ha andra biobarnbarn som kan bli deras "bonuskusiner". En del av bonusbarnbarnen lyfte fram detta som en särskilt positiv aspekt av att ha bonusföräldrar, eftersom de inte hade några andra biokusiner.

Flera av bonusbarnbarnen (tio) berättade att deras bonusföräldrar också hade biobarnbarn som inte var bonusbarnbarnets syskon. I flera fall beskrevs dessa "som kusiner" eller som "bonuskusiner", men det var också vanligt att man inte hade någon relation till sin bonusförälders biobarnbarn eller att man inte ens hade träffat dem.

Fredrika (13 år) har både en bonusmorfars och en bonusmormor. De har var och en egna biobarnbarn som inte är hennes syskon. Hon berättar att hon ibland träffar sin bonusmormors barnbarn som är jämnåriga med henne och säger att "jag har inga kusiner men det är det närmaste jag har" och berättar att "det är väldigt roligt att hänga med dem." Fredrika beskriver att hon träffar dessa bonuskusiner ett par gånger om året hemma hos sin bonusmormor. Dessa bonuskusiner ser hon som en tillgång för henne, och hon har fått dem genom sin bonusmormor. Utan sin bonusmormor skulle hon inte ha haft några kusiner alls, säger hon. Fredrika har även en bonusmorfars som också han har biobarnbarn, men de har inte blivit som kusiner för henne:

Linn: [Bonusmorfars], har han andra barnbarn än er?

Fredrika: Ja. Jag kommer inte ihåg vad han heter. Jag har träffat honom en gång. Jag har aldrig pratat med honom. Jag vet att han existerar och så här.

Linn: Brukar han inte hälsa på där så ofta kanske?

Fredrika: Jag har ingen aning, han har bara varit där en gång när vi hälsade på. Men han satt mest och spelade. Så jag vet inte riktigt. Men han brukar hälsa på ibland. Alltså jag har aldrig träffat [bonusmorfars] andra barn.

Här ser vi att Fredrika känner till att hennes bonusmorfar har andra biobarnbarn, men hon har ingen egen relation till dem. Själv har hon bara träffat ett av hans biobarnbarn vid detta enda tillfälle, säger hon. Huruvida bonusbarnbarn har en relation till en bonusförförälders biobarnbarn verkar alltså vara något som avgörs av vuxna. Fredrikas bonusförföräldrar iscensätter sina relationer på olika vis: i umgänget med sin bonusmormor träffar Fredrika alltså även bonusmormors andra biobarnbarn, medan så inte är fallet när hon umgås med sin bonusmorfar.

En sak som många av de intervjuade bonusbarnbarnen lyft fram som viktig i relationen med sin bonusförförälder är att *bli behandlad likvärdigt*.⁶¹ Det vill säga att det inte görs någon skillnad mellan dem och de biologiska barnbarnen. Trots att bonusbarnbarnen menar att det är viktigt att bli behandlad likadant som ett eventuellt biobarnbarn, synliggörs här att bonusbarnbarnen ofta inte vet hur deras bonusförförälders relation med eventuella biobarnbarn ser ut.

När bonusförförälderns biobarnbarn inte blir kusiner

En annan aspekt som framträder när horisontella relationer ges plats i analysen är att ett bonusbarnbarn inte alltid känner sig inkluderad av andra släktingar runt bonusförföräldern även om man upplever att bonusförföräldern behandlar en likadant som sina biobarnbarn. Sjuttonåriga Christoffer berättar att han och hans familj bjuds in till alla släktsammankomster hos hans (fristående) bonusmormor och hennes biobarn och biobarnbarn, men nedanstående citat illustrerar att han inte har så stora förväntningar på relationen till bonusmormors biobarnbarn. Det låter inte som om han ser sig som ”riktig” släkt med dem:

Linn: Hur är din relation till din [bonusmormors] andra barn och barnbarn?

Christoffer: Ja den är bra. Ändå så tycker jag att, det blir inte så bra kontakt som de har till sina biologiska släktingar. Men jag tycker ändå att vi har bra kontakt. Vi blir alltid bjudna till såna här släktkalas eller födelsedagar och sånt. Så det är alltid skönt. Vad kan man säga mer, jamen jag tycker de är jätteöppna och sånt.

Linn: ja. Känns det som att de är dina kusiner eller inte?

Christoffer: Nja det skulle jag inte säga att de är som mina kusiner. Alltså så här: vi har ungefär lika mycket kontakt som jag har med mina vanliga kusiner men vi ser inte riktigt likadana ut. Och det spelar lite roll. Det känns som de har mer kontakt med varandra än med mig och så blir jag lite utanför. Men det är helt okej jag är inte utanför eller nånting.

⁶¹ Vilket jag diskuterar mer i kapitlet om ”Att förstå sitt bonusbarnbarnskap”.

I det här citatet ser vi att bonus- och biobarnbarn inte alltid "hittar" varandra eller känner sig som släkt goda intentioner till trots.⁶² Christoffer beskrivning av kontakten med bonusmormoderns biobarnbarn är ambivalent. Å ena sidan säger han att de har bra kontakt, å andra sidan att de inte har lika bra kontakt som de andra kusinerna har med varandra. Han beskriver både att han blir utanför och att han inte känner sig utanför. Christoffer kontrasterar relationen med bonuskusinerna mot den med hans biokusiner, som han känner sig mer lik och hemma med. För Christoffer är kontakten med bonusmormor det viktigaste, och han beskriver henne som "en riktig mormor". Detta får dock inte till följd att han upplever hennes biobarnbarn som "riktiga" kusiner.

Sammanfattning av kapitlet

I det här kapitlet har jag visat hur bonusbarnbarn gör bonusbarnbarnskap. Jag började med att visa hur föreställningen om barn som i första hand mottagare av vuxnas omsorg gör det svårt att uppfatta barns omsorgsgöranden. Därefter beskrev jag hur bonusbarnbarnen själva beskrev sina omsorgspraktiker utifrån att hjälpa till och finnas där, att bidra till familjevisandet och att skapa guldkant för sina bonusförföräldrar. Jag visade också hur bonusbarnbarnen såg på sig som mottagare av bonusförföräldrarnas omsorg, som handlade om guldkantsomsorg, vardagsomsorg och bonusförföräldrarnas stöd. I kapitlets sista del visade jag hur bonusbarnbarnen tillmäter halv- och bonussyskon betydelse som länkpersoner och hur de ser relationen till bonusförföräldrar som en möjlighet att få bonuskusiner. Sammanfattningsvis har de två kapitlen om görande av bonusförföräldraskap och bonusbarnbarnskap visat på likheter och skillnader i vuxna och barns berättelser om bonusskapets praktiker. En skillnad mellan de båda informantgrupperna är att bonusbarnbarnen uppmärksammar både att de äldre försöker skapa förhöjd vardaglighet för dem och berättar att de själva skapar förhöjd vardaglighet för sina (bonus)förföräldrar. De intervjuade bonusförföräldrarna beskrev inte på samma sätt att de uppmärksammade att bonusbarnbarnen skapade guldkant för dem. I umgänget mellan bonusbarnbarn och bonusförföräldrar beskrevs leksituationer av bonusförföräldrarna som att detta är något de gör för sina bonusbarnbarn, samtidigt som bonusbarnbarnen å sin sida beskrev detta som något de gör för de äldre.

Bonusbarnbarnen ansåg att initiativet till relationen med bonusförföräldrar ska komma från bonusförföräldrarna och att detta är de vuxnas ansvar. Bonusförföräldrarna ansåg i sin tur att relationen ska ske på bonusbarnbarnets initiativ.

⁶² Betydelsen av *likhet* analyseras vidare i kapitlet "Att förstå sitt bonusbarnbarnskap".

Bonusskapets förståelser

I den här delen av avhandlingen analyseras hur bonusföräldrar respektive bonusbarnbarn förstår sina bonusrelationer, det vill säga vilka betydelser de tillskriver relationerna och på vilka sätt de upplever en känsla av släktskap eller avsaknad därav. Analysen är uppdelad i två kapitel, ett för varje generation.

Informanterna navigerar mellan två dominerande sätt att se på släktskap: det biologiska släktskapet och det sociala släktskapet. Dessa släktskapsförståelser överlappar också varandra. Den biologiska släktskapsförståelsen utgår från att personer är släkt genom att vara biologiskt-genetiskt länkade till varandra. Normen är att en person ska vilja göra familj med de personer som den är biologiskt-genetiskt länkad till, medan andra relationer ses som mer valbara. När ett barn föds in i en släkt antas släktskapet redan finnas där. Men när relationen tillkommer senare i livet eller börjar på andra sätt, som fallet oftast är för bonusbarnbarn, behövs andra förståelseramar för släktskapskänslan. Den sociala släktskapsförståelsen utgår från hur människor känner för varandra, och omsorgsgörandet är centralt för upplevelsen av släktskapet. Enligt den biologiska släktskapsförståelsen kan släktskap existera mellan individer även utan positiva känslor eller omsorgsgöranden, ja det kan till och med anses existera även om personerna aldrig träffar varandra (Mason, 2018). Sociala släktskap bygger däremot på reell kontakt. Men i den relationella hierarkin, där biologiskt-genetiska släktskapsrelationer placeras överst, kan de relationer som utöver biologiskt-genetiskt släktskap också innebär stark intimitet, sammanhållning, känsla av tillhörighet och självklarhet ses som den högsta nivån av släktskap. Om man aldrig har träffat sin biologiskt-genetiska förälder tillmäts den relationen ett lägre värde än en relation som är pågående och viktig.

Omsorg är en viktig dimension oavsett släktskapsförståelse och kan ses som en sammanhållande kraft i relationsskapandet: när omsorg *görs* blir relationen stark, när omsorg *inte görs* blir relationen skör. Om relationen ska ses som god och viktig behöver omsorg göras i en ständigt pågående process där relationen bekräftas och de inblandades känsla av samhörighet och tillhörighet befästs.

I de här två kapitlen argumenterar jag för att de båda generationsgruppernas syn på släktskap skiljer sig åt på så sätt att idén om det biologiska släktskapet framträder som stark och central för den äldre generationen och befäster en relationell hierarki, medan

det biologiska släktskapets särställning är betydligt mindre framträdande för den yngre generationen. Bonusbarnbarnen förstår släktskap främst utifrån de emotionella och sociala band som skapas i relationen, och i synnerhet rättvisepprincipen beskrivs som viktig för upplevelsen av relationens kvalitet.

I kapitlet visar jag att relationella processer med flera generationers inblandning avgör om bonusrelationer förstås eller inte förstås som släkt. Jag visar även hur släktskap är förenat med aktiva socialiserande handlingar – att det är något som lärs ut. Denna insocialisation i släktskapsförståelse har olika teman beroende på generationsgrupp. När kunskap om släktskap förmedlas från en äldre generation till en yngre är det idén om det biologiska släktskapet som lärs ut, och när barn förmedlar sin förståelse av släktskap till varandra beskrivs släktskapet utifrån relationens kvalitativa innehåll.

Teoretiskt utgår jag i de här två analyskapitlen från Carol Smarts teori om personligt liv (2007), som uppfattar det personliga som inbäddat i relationella vävar, från Vanessa Mays (2013) teori om tillhörighet samt från Jennifer Masons (2008) begreppsliggörande av släktskap.

Att förstå sitt bonusförföräldraskap

I det här kapitlet är bonusförföräldrarnas berättelser föremål för analysen. I den första analysdelen fokuserar jag bonusförföräldrarnas *förståelser av biologiskt släktskap*. Här visar jag hur det biologiska släktskapet konstrueras som naturligt samtidigt som det *lärs ut* till biobarnbarn, hur det biologiska släktskapet ges en *magisk* laddning och hur en social släktskapsförståelse bildar *en alternativ relationell hierarki*.

I den andra delen beskriver jag bonusförföräldrarnas *förståelser av tillhörighet* utifrån bonusförföräldrarnas syn på *mellangenerationens roll* samt utifrån *bonusbarnbarnens roll*.

I den tredje delen analyseras hur bonusförföräldrarna *förstår den relationella hierarkin* och hur de resonerar kring sina val att *inte* engagera sig i potentiella bonusbarnbarn.

I den sista delen av kapitlet beskrivs bonusförföräldrarnas *förståelser av socialt släktskap* och hur de resonerar kring bonusbarnbarns *ålder* och *personlighet* som betydelsefulla för relationernas utveckling.

Förståelser av biologiskt släktskap

I bonusförföräldrarnas berättelser framkommer en tydlig föreställning om att det genetiska/biologiska släktskapet innehar en särställning. Det biologiska släktskapet antas leda till enklare och mer självklara relationer även i de fall informanternas egna livserfarenheter motsäger denna idé. Informanternas förståelse av biologi som grundläggande för släktskap har utvecklats i ett samhälle som tillmäter biologiskt släktskap stor betydelse. Detta påverkar självklart hur bonusförföräldrar ser på sina relationer med icke-biologiskt länkade bonusbarnbarn; biosläktskap blir en övergripande struktur för dem att förhålla sig till. Våra erfarenheter av tillhörighet skapar mening när vi reflekterar över dem. Denna mening skapas i interaktionen med andra och kommer inte inifrån den enskilde (May, 2013), vilket blir tydligt i bonusförföräldrarnas fall. I deras berättelser intar biologiska släktskapsrelationer en särställning, som analytiskt kan förstås så att de placeras högst upp i en relationell hierarki. Det biologiska släktskapet beskrivs utifrån idén om biologiska och genetiska relationer som självklara och fixerade, samtidigt som det laddas med en magisk symbolik: ett "obeskrivbart släktskap" (*ineffable kinship*) (Mason, 2008), det vill säga

ett släktskap som inte kan uttryckas eller fullt ut förmedlas i ord, en obeskrivbar känsla av sammanhållning och tillhörighet inom familjer som medlemmarna skapar för varandra (Mason, 2018).

I den här analysdelens första exempel, att *lära biobarnbarn "rätt" släktskap*, argumenterar jag för att det biologiska släktskapet konstrueras och lärs ut till barn utifrån idén om biologiskt släktskap: bonus- och bioförföräldrar socialiserar barn till att identifiera tillhörighet utifrån en biologisk/genetisk släktskapsuppfattning.

I det andra exemplet, *det magiska blodsbandet*, argumenterar jag för att det biologiska släktskapet ses som både "naturligt" och "magiskt". Här beskrivs diskrepansen mellan å ena sidan synen på biologiskt släktskap som en naturgiven familjetillhörighet, som omges av en air av självklarhet och lätthet, och å andra sidan informanternas egna erfarenheter av detta slags släktskap.

Att lära biobarnbarn "rätt" släktskap (socialisation in till den biologiska principen)

I bonusförföräldrarnas beskrivning av både bonus- och bioförföräldraskap syns en form av relationell hierarki i form av idén om att det biologiska blodsbandet bör ges företräde. Denna idé visade sig i det första analyskapitlet, där flera bonusförföräldrar ansåg det fel att ta en biologisk förförälders roll eller "låtsas" ha en roll som man inte har. Deras resonemang blottade både en norm om biologisk företrädesrätt och en tvåföräldranorm. I nedanstående exempel illustreras hur normen om biologisk förförälders företrädesrätt och biologiskt släktskap lärs ut. Exemplet visar också hur bonusrelationerna blir förståeliga och spelar en roll utifrån begreppet om "sammanlänkade liv" (Bengtsson, 2001), där varje persons liv är inbäddat i relationer med andra. Nedan sker sammanlänkningen genom en bonusförförälders närvaro som påverkar även bioförföräldrars relationer med biobarnbarn.

Bonus- och bioförföräldern Andreas berättar om hur han försöker lära sina biobarnbarn förstå att de är länkade till honom och inte till hans sambo, deras bonusförförälder:

Andreas: Det är lite irriterande för när jag skypar med tjejerna [...] så fort de ser mitt ansikte så säger speciellt [biobarnbarns namn]: "Var är [Andreas sambos namn]?"

Linn: [Skratt]

Andreas: Det är jättekul. Jag försöker förklara att det är vi som är släkt.

Linn: Ja! [Skratt]

Andreas: Det är mig du ska prata med! ”Nej, var är [bonusförförälderns namn]?” Ja, då ska jag gå och hämta [bonusförförälder] då. Så det är – ett jävla sätt om jag ska vara helt ärlig.

Andreas resonemang visar att hans relation till barnbarnen påverkas av att det finns en bonusförförälder. I exemplet ser vi också hur idén om ett närmare släktband till biologiska förföräldrar inte knyts automatiskt, utan behöver läras ut, vilket sker genom den socialisation där Andreas lär sina biobarnbarn vilka som hör ihop. Vidare visar exemplet att när (bio)barnbarn inte framvisar familj på ett sätt som överensstämmer med de vuxnas uppfattning, tolkas detta som ett missförstånd som tillskrivs barnets omognad.

Som framgår av citatet är det inte alltid så lätt för de bonus- och bioförföräldrar som inte vill etablera sig som par, som vill skilja på dina och mina barnbarn: Andreas biobarnbarn ser det inte som att det bara är Andreas ”som är släkt”, som han uttrycker det. Utifrån exemplet verkar yngre barnbarn inte ha koll på den biologiska principen, utan de väljer själva vem som är viktig att ”göra släktskap med” och prata med på Skype. Bonusförföräldern skulle därmed kunna ses som en konkurrent om barnbarnens kärlek och uppmärksamhet. Men det är inte det som Andreas ger uttryck för här. Andreas irritation tycks snarare ligga i att hans biobarnbarn inte anammat den biologiska principen, att de inte förstår vilka som är biologisk släkt. Därför försöker han insocialisera dem till denna princip genom att lära dem vilka som är släkt. Andreas berättar detta på ett humoristiskt sätt, vilket understryker att hans tolkning av släktskap är den riktiga och barnens beteende avvikande och lustigt. Denna berättarstil visar på en åldersmaktsordning, där små barns världsuppfattning ses som ofärdig och vuxnas förståelse som den riktiga. Andreas beskrivning av hur han försöker få barnbarnen att anamma hans världsbild, där det biologiska släktskapet ges företräde, är ett exempel på hur vuxna anser sig ha både en rättighet och en plikt att insocialisera barn till den biologiska principen och visa vilka som biologiskt hör ihop. På samma gång visar hans berättelse att släktskap inte är ett självklart band, utan något som behöver skapas (jfr Nordquist, 2019) och läras ut, en praktik som försiggår i relationer mellan generationer.

Ur ett familjevisande perspektiv (Finch, 2007) åskådliggör exemplet att Andreas biobarnbarn gör ett avsteg från det förväntade familjevisandet genom att uttrycka att de hellre vill skypa med bonusförföräldern. Erkännandet av Andreas som den viktigaste förföräldern i egenskap av bioförförälder sätts åt sidan till förmån för ett erkännande av bonusförföräldern. Biobarnbarnen framvisar så att säga familj på ”fel sätt” enligt den biologiska principen och Andreas uppfattning. Ett riktigt familjevisande hade prioriterat att visa banden mellan honom och biobarnbarnen.

När Andreas väljer att berätta om just detta tillfälle kan det också tolkas som ett exempel på att även han gör ett familjevisande av sin partner, bonusförföräldern,

eftersom han synliggör att hans biobarnbarn både tycker mycket om och ser henne som familj. Andreas säger dock att han inte är helt okej med biobarnbarnens familjevisande och avslutar berättelsen med att "det är ett jävla sätt" av barnbarnen att hellre vilja prata med partnern än med honom. Även om det sägs med humor, visar han att han vill han göra en poäng genom att säga "om jag ska vara helt ärlig".

Sammanfattningsvis visar det här exemplet att bioföräldrar uppfattar biologiska släktband som viktiga och att biobarnbarn socialiseras in i att uppfatta och uppleva dem på ett sätt som överensstämmer med dessa vuxnas uppfattning av släktskap.

Det magiska blodsbandet

Även om det biologiska släktskapet ofta förstås som självklart, eller "fixerat" (Mason, 2008), visade det första exemplet hur denna självklarhet behöver läras ut och föras vidare. Denna idé om det biologiska släktskapet som naturligt och självklart samexisterar med en uppfattning om att biologiskt släktskap innefattar ett slags "magisk" dimension (Mason, 2018). Mason påpekar att denna fasett av släktskapsförståelse utgår ifrån metaforer och idiomatiska uttryck. Att dessa metaforer rör sig med samhället kan ses i hur de gått från att beskrivas utifrån "blodsband" till att beskrivas utifrån "genetiska band" (Mason, 2018:107).

Följande exempel visar att föreställningen om det magiska biologiska släktskapet har betydelse för hur bonusföräldrar föreställer sig att släktskap skapas och hur familj görs. För detta exempel utgår jag ifrån intervjun med bonusföräldern Ulla-Karin, som inte har några biobarn eller biobarnbarn. Hennes idé om biologiskt släktskap är att det finns en stark och magisk sammanhållning i familjer där personerna är biologisk släkt, en erfarenhet hon själv säger sig sakna:

Eftersom jag inte har några egna barn så vet ju inte jag hur det "kitter" ser ut. [...] Men jag inbillar mig då att det "kitter" är starkare.

Ulla-Karin berättar att hon "inbillar" sig att det finns ett slags "kitt" mellan biobarn och bioföräldrar som gör dessa relationer starkare än andra relationer: "Jag tror verkligen det, att blod är tjockare än vatten, jag tror det", säger hon. Hon använder talesättet "blod är tjockare än vatten" för att beskriva sammanhållningen i släktskapsrelationer, trots att det inte finns några blodsband i bokstavlig bemärkelse i detta fall, då hennes bonusbarnbarn är barn till hennes adopterade systerdotter.

Linn: Jag tänker att dina bonusbarn och bonusbarnbarn är ju inte heller biologiskt kopplade ...

Ulla-Karin: Nej.

Linn: Till dig.

Ulla-Karin: Nej, nej.

Linn: Eller till din syster.

Ulla-Karin: Nej, och det har jag nästan inte tänkt på i förhållande till mig själv, vad det betyder.

Först framstår det som om Ulla-Karin inte riktigt har funderat över att hon och hennes adopterade systerdöttrar inte har "blodsband" i bokstavlig betydelse. Därför antog jag att Ulla-Karin menade blodsband som något slags socialt band. Men därefter fortsätter hon:

Ulla-Karin: Men jag tror tyvärr att det betyder någonting. Jag vet ju när [systerdöttrarna] var små och det var någon som var nyfödd eller något litet barn, och så höll vi på "Oh vad lik hon är pappa", eller "Titta det är pappas näsa" och så tittar jag på [systerdöttrarna] eller om de sa något ... De är alldeles långa i ansiktena båda två.

Linn: Ja.

Ulla-Karin: Och om de nämnde det att ja, "vi är inte lika nån" liksom. Det här att man söker så efter, det gör man ju när ... barn är födda. Alltså ... Det kan man inte låta bli. "Titta vad lik den är den och den."

Det Ulla-Karin beskriver här är ytterligare ett exempel på hur människor gör släktskap: de letar efter – och finner – likheter i utseendet som knyter de nyfödda samman med de äldre inom familjen. Ulla-Karins exempel visar att denna form av familjevisande inte görs i de fall barn inte är biologiskt/genetiskt länkade. I hennes exempel blir detta slags jämförelse utestängande på det sättet att hennes systerdöttrar, som är adopterade, inte blir föremål för det. Då de inte är biologiskt länkade kopplar ingen samman deras utseende med andras utseende i släkten. Enligt Ulla-Karin gör detta att systerdöttrarna känner sig utanför, då denna familjepraktik får frånvaron av biologiskt släktskap att framträda tydligare.

Exemplet visar att normen om biologiskt släktskap både skapar innanförskap och utanförskap. På Ulla-Karin låter det som om letandet efter de magiska tecknen på likhet mellan biologiskt sammanlänkade personer sker närmast instinktivt. "Det kan man inte låta bli", säger hon, vilket synliggör hur grundläggande letandet efter likhet är för förståelsen av släktskap.⁶³ Behovet av att finna likheter kan länkas till behovet av att bli erkänd och sedd som familj (Finch, 2007). Men det kan också ses som en praktik där det magiska släktskapet skapas, där likhet – genom tecken på biologiskt släktskap – vaskas fram (Mason, 2008, 2018). Den här idén om blodsband, som en mytisk kraft

⁶³ Detta har beskrivits både i fråga om adoption (Jonsson Malm, 2011) och i fråga om barn som blivit till genom donerade könsceller (Nordqvist, 2014; Nordqvist & Smart, 2014).

som håller samman släkter och skapar det som Ulla-Karin kallar "kittet", är stark i det västerländska samhället. Om detta vittnar inte minst tv- och radioprogram som handlar om att de medverkande ska hitta sin släkt eller avslöja familjehemligheter.⁶⁴ En del av debatten kring adoptioner har också denna biopolitiska dimension som kan länkas till idén om blodsband (se Mason, 2008; Mason, 2018; May, 2013).

Ulla-Karin har visserligen inga biobarn, men hon har haft bioföräldrar, och det är tänkbart att hon upplevt dessa betydelser av likhet i förhållande till dem. Ulla-Karin berättar att hennes längtan efter egna blodsband handlar om längtan efter en som hon föreställer sig "enkel och självklar relation" som fungerar utan att hon behöver öda så mycket tid och energi. Hon föreställer sig biologiska blodsband som lätta och självklara, till skillnad från andra relationer, som kräver ansträngning och göranden. Intressant nog har inte detta antagande bäring för de familjer hon själv är en del av, då hennes beskrivning av barndomens relation till bioföräldrarna inte visar på någon enkel och självklar relation. Om sina egna föräldrar säger hon att de "brydde sig mest om sig själva och sket i oss helt enkelt". Det är alltså inte från den egna barndomen och uppväxtfamiljen som föreställningen om de biologiska släktskapsrelationerna som "enkla", "självklara" och "solidariska" kommer.

I Ulla-Karins förståelse av vad som kännetecknar en familj kan skönjas två starka teman: blodsbandet (eller kittet) och beroendet. "Svårigheter, det är den andra grejen! [skratt] Svårigheter är tjockare än vatten!" utbrister hon senare under intervjun. Familjeband skapas också genom beroenden, menar hon. Det handlar om att familjemedlemmar förväntas ta hand om varandra, utbyta tjänster och hjälpa varandra på ett sätt som inte behöver vara ömsesidigt men förväntas bli någorlunda jämbördigt över tid. Denna förståelse ligger i linje med Morgans (2011) definition av familj som något som görs, där beroendet verkar genom fler aspekter än de praktiska.

Under intervjun berättar Ulla-Karin om sin längtan efter "en bullrig italiensk familj", en dröm hon haft under livet men inte fått infriad vare sig som barn eller som vuxen. Hon pratar också romantiserande om familjer från Mellanöstern utifrån en idé om att det där finns en "självklar solidaritet" med varandra. Detta sistnämnda knyter an till en utbredd och populär föreställning om att människor i Sverige är mer ensamma än människor i andra länder. Människor här anses mindre beroende av varandra på grund av den starka välfärdsstaten som gör samhället, inte familjen, till individens skyddsnät. Ulla-Karin hänvisar till en omskriven dokumentär som berör detta⁶⁵ och reflekterar utifrån den om sitt eget liv:

⁶⁴ Till exempel "Släktband" och "Familjehemligheten" på SR, "Spårlöst" på TV4 med flera program.

⁶⁵ *The Swedish Theory of Love* är en dokumentär av Erik Gandini från 2015 som visats på bland annat SVT.

Det är så intressant det här med "Swedish theory of love", det här att vi verkligen inte behöver varandra längre, med socialförsäkringar och allt som vi har som gör att vi verkligen inte behöver varandra. Till skillnad från klanerna i Mellanöstern, där de verkligen är beroende av varandra. Och som jag kan vara lite avundsjuk på. Det här bonusgrejset kommer ju in där i att man känner att man behöver människor. För mig är det ju väldigt viktigt med [systerdottern] och barnen och den familjen, att jag får vara som en liten familj. Det är ju *det* - man får vara som en liten familj.

Å ena sidan bekräftar de tankar som Ulla-Karin ger uttryck för här *The Swedish Theory of Love*-idén att välfärdsstaten har ersatt familjen och gjort människor oberoende av varandra och därmed olyckliga. Å andra sidan bekräftar hennes uttalande också dess motsats. Det beroende som hon upplever i förhållande till sin systerdotter och hennes familj består trots att socialförsäkringssystemen gjort människor mindre (ekonomiskt) beroende av varandra. Men att inte vara ekonomiskt beroende av familjen avhjälpas inte det *behov av tillhörighet* som Ulla-Karin beskriver här. Det beror på att behovet av tillhörighet, att få vara "som en liten familj", består även om Ulla-Karin inte är beroende av andra för sin försörjning eller för sin fysiska hälsa (jämför Eldén, kommande). Hon beskriver också beroendet på ett sätt som gör att det kan uppfattas som ömsesidigt: "Jag är beroende av dem för att jag vill ha en liten familj, och de är beroende av mig för att de behöver barnvakt eller råd", säger hon. Ulla-Karins berättelse vittnar därmed om att socialförsäkringssystemens utbyggnad inte lett till att människor inte längre behöver varandra. Hon framhåller sitt behov av att känna tillhörighet, vilket hon säger sig göra i de familjerelationer hon skapat: bonusbarnbarnens familj och relationen till sin "låneson",⁶⁶ ett behov som inget välfärdsystem erbjuder men som hennes eget familjeförhållande är ett exempel på.

Enligt Ulla-Karin saknades det trygghet under hennes barndom, och hon härleder sitt behov av en familj mer till frånvaron av en trygg familj under uppväxten än till det faktum att hon inte haft några biologiska barn eller barnbarn som vuxen. Hon beskriver sin längtan efter och behov av "en liten familj" utifrån detta att hon inte upplevde sina föräldrar som vare sig omsorgsgivande eller "solidariska". Med tanke på detta blir det särskilt intressant att Ulla-Karin tycker att det biologiska blodsbandet övertrumfar det socialt konstruerade, då alla signifikanta andra (utom systemen) i just hennes liv är personer som hon *inte* har blodsband till. När hon jämför sina egna relationer med andra familjers framträder denna sårbarhet i hennes liv, och hon ger uttryck för att blodsrelationer är starkare i andras liv. Detta är ett exempel på det som antropologen John Gillis avser med uttrycket *families we live with and families we live by* (Gillis, 1996). Han menar att förståelsen av familj skapas utifrån två olika referensramar: dels

⁶⁶ En ensamkommande ungdom som hon är frivilligt oavlönat familjehem till.

den familj vi själva har, *families we live with*, dels utifrån de kulturella och samhälleliga förväntningar och ideal som formar vår förståelse av vad en familj bör vara, *families we live by* (Gillis, 1996). Inifrån- och utifrånperspektivet på familj skapar en diskrepans mellan den självupplevda familjen och subjektets uppfattning av andras familjer, som anses förverkliga ett slags idealfamilj. Det är i jämförelsen med idealet den egna familjens brister framkommer. Denna idé går emot teorin om familjevisande, där det enligt Finch är viktigt att visa fram sin familj som fungerande (Finch, 2007). När jag frågar Ulla-Karin om hennes relation till de egna föräldrarna, om de har stöttat henne genom livets svårigheter, svarar hon att det har de "verkligen inte". Det verkar som om det är avsaknaden snarare än erfarenheten av en stark sammanhållande familj som har format Ulla-Karins idealbild av blodsbandets betydelse. På detta sätt demaskeras idén om blodsbandet som en form av fantasi (jämför Smart, 2007; Mason, 2018).

Detta exempel visar att det biologiska släktskapet "laddas" med magiska föreställningar även i de fall informantens egna erfarenheter av släktskap tyder på eller visas fram som något annat. Exemplet visar hur stark diskursen om det biologiska släktskapet är: denna idé reproduceras även när informanternas egna erfarenheter inte stödjer tesen om det biologiska släktskapets särställning. Människor förväntar sig att en persons uppväxtfamilj ska utgöra en viktig källa för tillhörighet (May, 2013:114). I nästa del analyseras hur bonusföräldrarna ser på familjetillhörighet utifrån erfarenheten av att vara just bonusförälder.

Förståelser av tillhörighet

Känslan av tillhörighet beskrivs av Vanessa May (2013) som känslan av vara i samklang och överensstämmelse med sin omgivning, en känsla som ofta är så självklar att den inte märks. Att bli bekräftad som en person som hör till, eller att själv tillskriva sig grupp-tillhörighet, är något som kommer till stånd genom relationer. Tillhörighet är alltså inte något individuellt, utan något som görs, bekräftas, befasts eller motsägs genom andra (May, 2013). Detta framträder tydligt i bonusföräldrarnas berättelser, där vissa personer får bonusföräldern att känna att den hör till, medan andra personer får föräldern att känna motsatsen. Tillhörighet skapas *mellan* människor, och känslan av tillhörighet är åtminstone delvis baserad på likhet (May, 2013:129). Eftersom identifikationen enligt May alltid inbegriper andra är den en relationell process, och i det här avsnittet analyserar jag hur bonusföräldrar beskriver hur de förstår sin roll som bonusförälder.

Utgångspunkten för analysen är att en persons känsla för vem den är konstrueras i relationer med andra och i förhållande till sociala normer (May 2011/ 2019). I analysen

av hur informanterna förstår sitt förföräldraskap och de omgivande relationsprocesserna utgår jag därför från den förståelse av relationer som de utvecklar när de beskriver sina livshistorier. Jag argumenterar för att en sådan förståelse utvecklas i förhållande till kulturella och samhälleliga förväntningar och ideal som bildar utgångspunkten för vad en familj "bör" vara ur ett normativt perspektiv (se Gillis, 1996). Varje enskild familj eller person får sin identitet och blir till den de är i relation till omgivande personer, platser, betydelser och händelser. De blir till genom "en vidare uppsättning relationsprocesser" (Roseneil & Ketokivi, 2006: 9). David Morgan (1996) menar att människors handlingar i familjer, deras familjepraktiker, skapar familjen som sådan. Han omtalar relationerna och praktikerna som "anknytningar" (*connections*). Relationen upplevs ha ett visst värde och en viss kvalitet allt efter hur väl dessa "anknytningar" fungerar. Familjepraktiker behöver inte nödvändigtvis betraktas som positiva av de inblandade: det framträdande inslaget i dem är att de anses betydelsebärande av deltagarna, att det inte går att ignorera dem och att de består i den mening som deltagarna lägger in i dem (Morgan, 2011).

I denna dels första exempel beskriver jag en alternativ förståelse av släktskap som inte utgår från att det biologiska släktskapet placeras högst: en *alternativ relationell hierarki*. Även om denna sociala släktskapsförståelse utgår från känslan av kärlek, visar det sig att den även rymmer en skiktande princip.

Det andra analytiska exemplet handlar om den makt som enligt bonusförföräldrarna mellangenerationen utövar över relationen till bonusbarnbarnen, en makt som därmed anger ramarna för identiteten som bonusförförälder: *mellangenerationens betydelse för bonusförföräldrandet*. Trots att mellangenerationen tillskrivs makten över relationen, vittnar bonusförföräldrarnas berättelser om att bonusbarnbarnen är relativt omedvetna om de vuxnas ramar. Bonusbarnbarnen kan därmed konstruera släktskap fristående från de vuxna. Detta analyseras i exemplet *när bonusbarnbarn gör släktskap*.

En alternativ relationell hierarki

Inte alla bonusförföräldrar skriver under på den hierarkiska modell som placerar det biologiska/genetiska släktskapet högst upp. Ulla-Karin beskrev i förra exemplet "svårigheter" som en sammanhållande aspekt. Tillhörighet kan även förstås utifrån "styrkan i relationerna" (Finch, 2007) och utifrån kärleken och viljan att höra ihop med en eller flera specifika andra (Griffiths, 1995). Vanessa May (2013) beskriver människors känsla av tillhörighet utifrån tanken att vi utgår från kunskapen om "hur det ska vara" när vi söker skapa mening i våra relationer. Vår syn på familj är alltså inbäddad i en väv av egna och andras erfarenheter samt det omgivande samhällets villkor, antaganden och premisser. De bonusförföräldrar som tillmäter det biologiska släktskapet betydelse får sitt synsätt bekräftat genom det omgivande samhället, som

värdesätter biologin. Men många människor har erfarenheter som motsäger biologins särställning. I den här studien har en del informanter berättat om att de upplevt otillräckliga och rent av skadliga biologiska släktskapsrelationer, vilket betyder att den biologiska/genetiska släktskapssynen inte har en framträdande plats för dem. Social förändring, i detta fall en förändring i familjesyn och familjegöranden, drivs på av en förändring i vardagslivets praktik (May, 2013: 10). Den biologiska/genetiska familjesynen är bara ett av flera sätt att uppleva släktskap, och som jag skrev i avhandlingens inledning är detta historiskt sett en ung konstruktion (Andreasson, 2000). Människor har förmåga att själva definiera sin familj och potential att förändra den allmänna synen på familj även när en viss norm är rådande. May beskriver det så att människor ofta glömmer bort att den självklarhet de upplever i fråga om vad en familj "är" struktureras efter de familjenormer som råder i just deras kontext. På så sätt har tid och plats tillsammans med andra relationer stor betydelse för den "självklarhet" som är en fundamental del av tillhörigheten (May, 2013).

Här ska jag ge ett exempel på en sådan självklarhet i den egna familjeförståelsen och samtidigt lyfta fram ett exempel på en alternativ relationell hierarki. Exemplet utgår från bonusföräldern Erik, som berättar om hur olika syn han själv och hans exfru har på deras bonusbarnbarn, deras vuxna barns bonusbarn.

I exemplet representerar Erik den sociala släktskapssynen. I hans beskrivning av exhustrun blir hon företrädare för den biologiska släktskapssynen. Även om dessa båda släktskapsförståelser kan ses som diametrala motsatser, ska jag visa att de är sammanvävda och knutna till tidigare relationella erfarenheter under livet.

Erik har varit gift flera gånger och har barn i olika förhållanden. Han berättar att han anser att släktskap grundas på kärlek och inte på biologi. Han beskriver sitt synsätt som sprunget ur de erfarenheter han gjort i olika generationspositioner under livet. Han berättar att hans barn från det första äktenskapet under sin uppväxt hade viktiga nära relationer med föräldrarna till hans andra fru. Denna erfarenhet, att ha en partner som är bonusförälder till de egna barnen och vars föräldrar varit barnens bonusföräldrar, tjänar som förebild för hur han själv uppfattar att familj bygger på kärlek, inte på biologi, och är grundläggande för hans förståelse av relationen till de bonusbarnbarn han själv har i dag. Erik säger att hans första fru inte såg det som positivt att hans barn med henne hade viktiga nära relationer med föräldrarna till hans andra fru:

[Andra fruns] mamma och pappa har betraktat dem [Eriks barn] som sina barnbarn fast de har varit [första fruns] barnbarn, ingen skillnad.

Att "inte göra skillnad" är viktigt för Erik, och han säger att varken han själv eller hans nuvarande fru gör skillnad mellan bonus- och biobarnbarn. Han berättar att hans första fru inte ser deras nu vuxna barns bonusbarn som sina bonusbarnbarn och att hon avrätt de vuxna barnen från att engagera sig för mycket i sina bonusbarn, vilket enligt Erik

har lett till en spricka mellan henne och de vuxna barnen. Hennes biologiska släktskapssyn, som gör att hon inte räknar de vuxna barnens bonusbarn som familj, har gjort att de vuxna barnen inte längre vill ha någon kontakt med henne, sin biomamma, säger han. Utifrån denna berättelse blottläggs två mycket olika släktskapsförståelser som enligt Erik lett till irreparabla slitningar.

Erik säger att han har svårt att förstå sin första frus ståndpunkt i fråga om deras barns relation till hans andra frus föräldrar och hennes ovilja att bekräfta deras vuxna barns bonusbarns tillhörighet, eftersom det för honom är så självklart att det kärleksbundna släktskapet inte är knutet till det biologiska. Han menar att hans första fru inte förstår vad släktskap är:

Och där är en knut och jag vet inte riktigt var den kommer ifrån, om det är någon form av oförstånd eller vad det är för någonting. För kärlek har inte med blodsband att göra. Det har inte det över huvud taget.

Utifrån Mays teoretisering av tillhörighet kan vi förstå detta så att två olika modeller för tillhörighet krockar med varandra. Vi kan inte veta vad Eriks första fru faktiskt anser, eftersom jag inte har intervjuat henne, men utifrån Eriks berättelse synliggörs en kollision mellan två olika släktskapsparadigm: det ena synsättet, som Erik representerar, håller det sociala/känslomässiga släktskapet högst. Detta släktskap byggs utifrån känslan av kärlek, ett synsätt som grundas i uppfattningen att släktskap är något som *görs*, där flera olika personer från olika tidpunkter och uppväxtfamiljer kan länkas samman. Det andra synsättet, som hans första fru representerar, ger företräde åt det biologiska släktskapet och ser det biologiska släktskapet som grundläggande för möjligheten att känna kärlek och tillhörighet i familjerelationer. På Erik låter det som om dessa båda betraktelsesätt står i motsättning till varandra. Enligt hans tolkning av familjeberättelsen har de olika betraktelsesätten skapat en spricka i relationerna som lett till att det biologiska släktskapet mellan hans barn och deras biomamma satts på paus. Det är ett faktum för Erik för det första att man kan känna lika mycket kärlek till bonusbarnbarn som till biobarnbarn, för det andra att känslan av kärlek i en familj inte har med blodsband att göra, för det tredje att det är viktigt att betrakta bonusbarnbarn och biobarnbarn som jämbördiga för det fjärde att biologiska relationer kan avslutas om personerna inte delar samma familjesyn. De slutsatser han dragit av sitt liv och sina erfarenheter gör det svårt för honom att förstå det andra synsättet:

Jag har ju själv sett till att det har blivit så på gott och ont och att det kan funka. Och jag har varit övertygad om att det kan funka. Jag har aldrig förstått [första fruns] reaktion gentemot den andra sidan [det vill säga Eriks andra frus föräldrar] som tog en plats i hennes barns liv.

Eriks uppfattning är länkad till hans erfarenhet av hur hans biobarn hanterades som

bonusbarnbarn av hans andra frus föräldrar. För honom blir detta släktskapsgörande självklart utifrån en förståelse av att "det är så man gör familj" och inte utifrån "det är så man gör familj i min kontext" (May, 2013). För Erik är det självklart att "det här är min familj och det fungerar" (Finch, 2007). Men en motsvarande slutsats kan också dras av den första frun, som kan komma fram till motsatt ståndpunkt utifrån sina upplevelser. Om vi antar att hon skulle beskriva situationen på det sätt som Erik menar att hon gör, så går det även i hennes fall att dra en linje från hennes livserfarenhet av att ha barn som "fått bonusföräldrar" då hennes exman/deras pappa inlett en ny relation – något hon inte uppfattade som positivt – till hennes ståndpunkt. Det framstår som logiskt att hon själv *inte* vill inta en sådan position i sina vuxna barns bonusbarns liv och därmed "utsätta" någon för samma sak. Utifrån den uppmålade bilden skulle ett sådant resonemang vara logiskt och knutet till upplevelserna av tidigare bonusgörande på samma sätt som Eriks inställning till bonusbarnbarn är knuten till hans tidigare erfarenheter, men utifrån en motsatt synvinkel och position.

Exemplet är hypotetiskt, eftersom vi inte vet vad Eriks första fru tycker, men som jag visade i det första analyskapitlet om att definiera bio- och bonusrelationer finns det hos den äldre generationen en stark diskurs om att det är *fel* att ta en bioförälders plats samt en mycket stark tvåföräldranorm som även påverkar synen på bonusföräldraskap.

Båda dessa betraktelsesätt i fråga om släktskap, det biologiska och det sociala, kan länkas till tidigare livserfarenheter och konstrueras i interaktionen med andra (May, 2013). May skriver att en gemensam omgivning förbinds med en gemensam mening som grundlägger tillhörighet (2013:59). I det här exemplet är det de gemensamma vuxna barnen som utgör förbindelselänken (eller "omgivningen"), men exemplet visar att en gemensam familj (i detta exempel bioföräldraskapet till samma barn) inte nödvändigtvis skapar en gemensam tillhörighet eller en gemensam familjesyn. Tillhörighet är något kontextbundet som förändras med tid, plats och relationer. I bonusfamiljer blir detta extra tydligt, eftersom deras existens i de flesta fall beror på förändringar i familjestrukturen. Vilka medlemmar som räknas in eller bort är på det sättet olika för de olika personerna i släktnätverket, samtidigt som de är under förhandling. Den tillhörighet som är självklar under en period inte behöver vara det under nästa. I bonusfamiljen är det vanligare att inte alla ens familjerelationer är sammanlänkade, och detta att man inte känner samma sorts samhörighet eller familjekänsla med alla personer uttrycks mer explicit. Eriks berättelse visar att tillhörigheten både skapar inkludering – mellan dem som upplever tillhörigheten lika – och exkludering i det att den som inte uppfattar tillhörighet på samma sätt stöts bort. Den familjesyn som bygger på kärlek och inte ger företräde åt biologiska och genetiska band kan på detta sätt vara lika exkluderande som den biologiskt-genetiska, som inte erkänner det sociala släktskapet.

Det finns en inkonsekvens i hur människor talar om sin förståelse av biologiska och sociala släktskap. I föregående exempel tillskrev Ulla-Karin biologiskt släktskap kraften att hålla ihop relationer, samtidigt som hennes egna exempel ur sin livshistoria visade på motsatsen. Det visar sig att även Eriks familjeförståelse är inkonsekvent: Erik säger sig inte göra någon skillnad mellan bonus- och biorelationer, men vid en närmare undersökning visar det sig att han faktiskt gör skillnad mellan dessa typer av relationer – när det gäller andras, det vill säga hans första frus, valda släktskapsrelationer.

Erik beskriver sin första fru som ensam, eftersom deras biobarn tagit avstånd från henne, och berättar att hon därför varken träffar sina biobarn, biobarnbarn (eller de potentiella bonusbarnbarnen). Utifrån Eriks uppfattning är det hans första frus rigida inställning till släktskap som gjort henne ensam, eftersom hon inte förmått ta till sig de vuxna barnens sociala släktskapsförståelse och inlemma bonusbarnbarnen i sin familjeförståelse. Erik uttrycker att han har skuldkänslor mot sin första fru och säger att deras vuxna barn har andra familjerelationer som är viktigare än biomamman för dem. Därför menar han att förlusten av relationen är större för hans första fru än för deras vuxna barn. Erik ser det som om hans vuxna barn har en stor, delvis självvald familj, medan hans första fru beskrivs som ensam. Denna bild kompliceras dock när Erik berättar att även första frun har ”ett substitut-barnbarn”, som han uttrycker det, ett barn som är barn till en bekant till familjen.

När Eriks berättelse tar denna vändning låter det som om han tvärtemot sina tidigare uttalanden faktiskt anser att de biologiska släktbanden är primära och överlägsna valda relationer. På Eriks sätt att tala om första fruns nya valda familj låter det som om han bedömer den som en sämre ersättning för den kontakt med biobarn och biobarnbarn som hon gått miste om och inte som en social släktskapsrelation byggd på kärlek. Denna inkonsekvens blottlägger den komplexitet som finns när det gäller familjeförståelser. Erik tillskriver de egna bonusrelationerna status som släktskap men beskriver exfruns bonusrelationer som substitut. Ordet ”substitut-barnbarn” kan tolkas som nedvärderande. Erik säger:

Det är viktigt för [första frun] att visa på Facebook att hon bryr sig om det här [hennes valda familj] för hon når inte sina egna barn.

Med sitt uttalande beskriver han första fruns valda familj som ett andrahandsval, som hon gjort för att kunna visa upp en familjelig relation. På så sätt synliggörs hur Erik ser första fruns valda familj som en konsekvens av bristen på (biologisk) familj att visa upp. Hon har ersatt denna familj för att kunna fortsätta ett familjevisande i sociala medier även sedan de biologiska vuxna barnen tagit avstånd från henne. Eriks syn på första fruns valda familj avslöjar därmed att även Eriks släktskapsförståelse har stråk av den biologiska släktskapshierarkin – fast inte i förhållande till hans egna bonusrelationer. De egna relationerna, oavsett om de är bio- eller bonusrelationer, bygger på

biologiska/genetiska släktskapsband eller på kärlek och sociala band, och de anses återigen vara relationer som fungerar och som kan visas fram som fungerande.

Det här exemplet visar på dynamiken mellan två vanliga föreställningar om släktskap: släktskap som biologisk relation och släktskap som social/känslomässig relation. Exempelen visar att båda synsätten skapas i relationella processer med många andra relationer involverade och påverkas av den specifika kontext som informanterna befinner sig i.

Mellangenerationens betydelse för bonusförföräldrandet

Flera studier har framhållit att den mest utmanande aspekten generellt sett när det gäller möjligheten att anta en mer aktiv förföräldraroll är att föräldrarna i mellangenerationen agerar som grindvakter vid kontakten med barnbarnen (se exempelvis Buchanan & Rotkirch, 2016; Clarke & Roberts, 2004; May et al., 2012; Monserud, 2008). Mellangenerationen har påtaglig betydelse för relationen mellan bonusbarnbarn och bonusförföräldrar (se exempelvis Chapman et al., 2016; Sanner et al., 2018). Av Sanners och kollegors (2018) studie om relationen mellan bonusbarnbarn och bonusförföräldrar sedan bonusförföräldrarnas relation till länkpersonen upphört framgår att bonusbarnbarns relation till tidigare bonusförföräldrar i hög grad påverkas av barnens förhållande till länkpersonerna i mellangenerationen. Om till exempel en bonusförförälder och en bioförförälder separerar är det mellangenerationen som gör en fortsatt kontakt med tidigare bonusförföräldrar möjlig för bonusbarnbarnen (Oppelaar & Dykstra, 2004). Även Chapman och kollegor (2016) visar att mellangenerationens vilja att underlätta kontakten mellan bonusbarnbarn och bonusförföräldrar är av stor betydelse.

När jag ställde frågor till bonusförföräldrarna om deras relation till bonusbarnbarnen märkte jag att svaren ofta handlade om relationen till mellangenerationen, vilket bekräftar mellangenerationens centrala ställning i bonusförföräldrarnas förståelse av relationen till bonusbarnbarnen och rollen som bonusförförälder. Ur bonusförföräldrarnas perspektiv är relationen till bonusbarnbarnen ibland så starkt sammanvävd med relationen till mellangenerationen att de inte håller isär dem. Med tanke på detta blir det begripligt att bonusförföräldrarna anser att mellangenerationen spelar en avgörande roll för relationen mellan bonusbarnbarn och bonusförföräldrar: "det är ju lätt med barn men ibland är det svårt med föräldrarna [skratt]", säger bonusförföräldern Dan. Hans uttalande sätter fingret på vad många bonusförföräldrar upplever i relationen med bonusbarnbarnen och deras föräldrar. Den fina linjen mellan att "finnas där men inte lägga sig i" (May et al., 2012) visar sig i intervjuerna med den äldre generationen både i deras roll som bioförföräldrar och i deras roll som bonusförföräldrar.

Alla bonusförföräldrar vill inte ta en förföräldrande roll gentemot sina potentiella bonusbarnbarn (vilket är temat för nästa del i det här kapitlet), men även om en bonusförförälder önskar en nära relation till bonusbarnbarnen är det inte alltid det blir så. En bonusförförälder kan visa omsorg utan att det för den skull utveckla en nära eller fördjupad relation med ett potentiellt bonusbarnbarn. När relationen med en partners biobarnbarn uteblir pekas ofta mellangenerationen ut som orsak, vilket nedanstående exempel illustrerar.

Bonusförföräldern Siv har inga biobarn men hon har delvis varit bonusförälder eftersom hon träffade sin man när hans biobarn var i sena tonåren och hon själv medelålders. Hon och mannen flyttade ihop medan bonusbarnen hade sitt fasta hem hos biomamman och bara ibland besökte biopappan och Siv i deras hem i en annan stad. Siv säger att barnens biomamma hade en negativ inställning till henne och att två av de tre barnen vände sig emot pappan i separationen, något som har påverkat, och fortfarande påverkar, relationerna mellan Siv, mannen, hans vuxna barn och barnbarnen i dag. Siv är en av de bonusförföräldrar som menar att det är *bonusbarnbarnens föräldrars ointresse* som förhindrar utvecklingen av en nära relation till bonusbarnbarnen. Exemplet visar hur Siv försöker navigera mellan komplexa relationella vävar genom att bygga en egen relation till bonusbarnbarnen oberoende av deras föräldrar samt stödjade sin man i hans relationsskapande. Sivs fokus ligger framför allt på mannens och bonusbarnbarnens behov. Hon betraktar sig själv som sekundär eftersom hon inte är deras biologiska släkting.

Siv uttrycker besvikelse över att mannens vuxna barn inte besvarar mannens trevare och över att hon och mannen sällan blir hembjudna till dem. Hon tycker att mannen försöker ta initiativ till att ses, men att de vuxna barnen är svårflörtade, vilket gör att Siv och mannen inte träffar bonusbarnbarnen så ofta som de skulle önska. Kontakten med bonusbarnbarnen är viktig för Siv, dels för att de är viktiga för hennes man, dels för att hon gillar dem som personer, säger hon. I hennes berättelse är det tydligt att hon ser mellangenerationen som orsak till att det är svårt att få till en nära relation med bonusbarnbarnen. På frågan om hon känner sig som en farmor svarar Siv att ”jag hade kunnat göra det om de hade låtit mig”. Det är mannens vuxna barn som har makten att låta Siv känna sig som en farmor, menar hon, inte bonusbarnbarnen. Siv beskriver relationen till mannens vuxna barn utifrån relationens brister och inte utifrån en känsla av tillhörighet. Hon menar att den bristande närheten och omtanken gör att det inte känns som en familjerelation för henne. Hennes syn är på så sätt motsatsen till utgångspunkten för Finchs (2007) teori: Siv visar fram en familj som *inte* fungerar och därmed blir ett slags *icke-familj* som kontrasteras mot den ”riktiga” familjemodellen. Det ”hade kunnat” vara en familjerelation, menar Siv, men med tanke på bristerna är den inte det och därför visar hon inte heller fram den som sådan. Sivs berättelse visar att hon känner sig avskuren från den typ av förhandlingar som vanligtvis antas pågå i

familjer (Finch & Mason, 1993), och hon erkänns inte som familj av mellangenerationen. Även i detta resonemang syns antagandet att ett biologiskt släktskap gör relationer lätta(re) och naturliga(re).

Linn: Vad är det som skiljer tänker du?

Siv: Jo men om jag tänker efter om jag hade haft egna barn och barnbarn, då hade det inte varit några som helst svårigheter att känna den där naturliga, att man skall träffas eller nånting sånt där. Alla mina syskon, de har ju barn, både stora och små barn och barnbarn och jag ser dem inte så ofta men vi håller kontakten och jag vet ju att den dagen jag behöver dem så ställer dom upp. [...] Men min pappa hade ju en period i sitt liv när han inte var gift, alltså mellan fru nummer två och tre [skratt]. Då åker man hem till farsan och sätter sig med fötterna på soffbordet, du vet det där naturliga att man gör saker och ting för det var hans hem och där var vi alltid välkomna.

Siv har inte så mycket kontakt med sina syskonbarn, men hon ”vet” att de skulle ställa upp för henne om hon behövde det, vilket kan ses som ett exempel på ett obeskrivbart släktskap som inte kan uttryckas eller förmedlas fullt ut i ord, en känsla av sammanhållning och tillhörighet inom familjer som medlemmarna skapar för varandra (Mason, 2018). Det är vanligt att människor kontrasterar sina familjer mot andras genom att framställa den egna familjen i positiva ordalag och andra familjer i mer negativa ordalag (Finch & Mason, 2000:165). I Sivs berättelse framstår erkännandet av såväl henne själv som hennes man som otydligt och beskrivs utifrån dess brist på engagemang, omsorg och familjegörande. Siv kontrasterar kontakten med mannens vuxna barn och bonusbarnbarnen mot förhållandet mellan sina syskon och deras barn och mot sin uppväxtfamilj. Den ogynnsamma jämförelsen bidrar till hennes uppfattning att hennes nuvarande familj (mannens familj) inte lever upp till idealet om hur familj bör göras. I förhållande till Finch och Masons (2000) tes kan man därför ifrågasätta om hon känner mer tillhörighet till sina syskons snarare än sin mans barn och barnbarn.

Samtidigt som Siv menar att hennes uppväxtfamiljs relationer präglades av en känsla av lätthet och naturlighet, beskriver hon barndomserfarenheter av en omgift förälder. Under perioden med pappans föräldrapartner kände sig Siv inte hemma och välkommen hos sin biopappa. Den självklara tillhörighet hon beskriver infann sig först när pappan levde ensam. Trots denna erfarenhet reflekterar hon inte över om hon själv har en negativ inverkan på mannens vuxna barns förmåga att känna sig hemma hos sin biopappa/hennes man. Hon reflekterar inte heller över om hennes egen erfarenhet av att hennes pappa hade en ny partner betytt något för hennes erfarenhet av att själv vara föräldrapartner.⁶⁷ När känslan av tillhörighet uteblir i relationen med mannens biobarn

⁶⁷ Vilket skiljer sig från informanterna i Samzelius studie från 2023.

får relationen med bonusbarnbarnen inte möjlighet att utvecklas som den hade kunnat, menar hon, och orsaken till detta förlägger hon till mellangenerationen.

Idén om att biorelationer hålls ihop automatiskt och är självklara framträder även i Sivs berättelse, och det är denna idé som bonusförföräldrar utan egna biobarn kontrasterar sina erfarenheter av bonusrelationer mot. Precis som i det kapitel som handlade om att definiera bonus- och biorelationer framkommer i Sivs citat en diskrepans mellan idén om den naturligt självklara relationen och den faktiska upplevelsen. Relationen till mellangenerationen och därmed tillträdet till bonusbarnbarnen är komplicerade saker för Siv, men utifrån hennes berättelse gäller detta i lika hög grad för hennes man, som är deras bioförförälder. Detta blir ännu tydligare när jag frågar Siv om hennes mans försök att upprätthålla kontakten med de vuxna barnen och barnbarnen:

Linn: Tycker du att han tar tillräckligt med initiativ för att träffa barnbarnen?

Siv: Ja det gör han, han har alltid gjort det, inte bara barnbarnen utan sina barn. Det har han verkligen gjort, han ringer varje vecka, men i söndags sa han att "jag ringer inte till dem i dag", sa han, "jag orkar inte för de ringer aldrig själva".

Linn: Nej, för vad jag uppfattar så tycker du att de kunde vara bättre på att höra av sig och ...

Siv: Ja jag förstår inte varför de inte gör det. Jag har ju andra vänner, jag har ju min kusin som jag berättade om. Bägge hennes döttrar har barn, och trots den här corona så träffar hon sina barnbarn jämt, hon behöver inte känna att hon ... Men sen vet jag att det är skillnad mellan mor och barn än far och barn.

Uppenbart i det här citatet är att Siv menar att mellangenerationen sitter på makten även över bioförföräldrars relation med biobarnbarn. I Sivs beskrivning av situationen framträder bilden av att svårigheten i kontakten med mannens barn är känslomässigt tärande både för honom och för Siv. Återigen kontrasterar hon mannens vuxna barns oförmåga eller ovilja att hålla kontakt mot sin kusins vuxna barn. I det här exemplet kan vi se att Sivs *families-we-live-by*-förståelse utgår ifrån hur hon ser sina syskon, vänner och kusiner göra familj. Deras exempel bildar ett ideal utifrån uppfattningen att personer i andra (ideala) familjer träffas mycket och har kontinuerlig kontakt. Relationen med Sivs mans vuxna barn lever inte upp till detta ideal, och därför känner Siv att både hennes och mannens relation med dem är dåliga och att detta komplicerar relationen till bonusbarnbarnen.

Exemplet visar hur Siv försöker navigera genom komplexa relationella vävar genom att bygga egna relationer till bonusbarnbarnen fristående från deras föräldrar, framför allt genom att stödja mannen i hans relationsskapande. Siv håller fokus på mannens och bonusbarnbarnens behov, medan hon ser sig själv som sekundär eftersom hon inte

är deras biologiska släkting. Exemplet visar att mellangenerationen anses ha makt över såväl bonusförföräldrars roll som bioförföräldrars möjlighet att göra "naturligt" biosläktskap. Människors självförståelse konstrueras i relationer med andra (May, 2011). I det här exemplet ser vi hur detta att inte tillåtas ta rollen som bonusförförälder skapar frustration och sprickor i känslan av tillhörighet, men också att ännu mer frustration uttrycks när ens partner som är bioförförälder hindras i sitt släktskapsutövande.

När bonusbarnbarn gör släktskap: att bli vald och inkluderad

I ovanstående exempel har jag visat att det biologiska släktskap som ges företräde i den relationella hierarkin tillskrivs egenskaper som "självklart" och "enkelt" och förknippas med magisk förmåga att skapa samhörighet. Jag har argumenterat för att detta är en form av släktskapsförståelse som inte är "naturlig" utan *konstruerad* som naturlig, och att denna förståelse är mer framträdande bland de äldre informanterna än bland de yngre. I det här avsnittet visar jag några av de exempel ur bonusförföräldrarnas berättelser där bonusbarnbarn fått bonusförföräldrarna att känna sig invalda och inkluderade, i vissa fall utan att bonusförföräldrarna själva känner sig som familj. Detta visar att tillhörighet inte förutsätter en ömsesidig familjeförståelse, något som Finch (1989) beskrivit så att relationen mellan förföräldrar och barnbarn ofta är asymmetrisk eftersom relationen ofta är viktigare för den äldre generationen än för den yngre. I det exempel jag ger här förhåller det sig på omvänt sätt.

Bonusförföräldern Ann-Britt berättar att hennes sambos barnbarn har knutit an till henne trots att hon själv inte ansträngt sig för att detta ska ske. I citatet kan vi se att hennes känsla av att bli utvald utgår från bonusbarnbarnen:

Det är konstigt, jag förstår det inte riktigt. Jag tycker mycket om flickorna, de är jättesöta och goa. De tycker väldigt mycket om mig. Och jag har liksom inte gjort så mycket. Men det är roligt att de gör det. Man leker väl ibland och så där när de har varit här. Och de är så små, de är ju fem och tre, så det är mest att de springer runt och tjoar lite grann och så där, som ungar gör i den åldern.

Ann-Britt säger att hon inte riktigt förstår varför bonusbarnbarnen tycker så mycket om henne, vilket visar att nära relationer med bonusbarnbarn inte ses som självklara eller tas för givna. Hon uppfattar att initiativet till relationen kommer från bonusbarnbarnen själva: det är varken hon själv, hennes sambo eller bonusbarnbarnens föräldrar som initierat eller stöttat relationen mellan bonusbarnbarnen och henne. Detta visar på det aktörskap som även mycket små barn kan ha när det gäller att bestämma vilka människor som de knyter an till och införlivar med sin familjeförståelse.

I det föregående kapitlet om att göra bonusförföräldraskap berättade bonusförföräldern Yvonne om sina bonusbarnbarn som vägrade att följa med sina föräldrar hem och själva tog initiativ till att sova över hos henne. Båda dessa exempel visar att bonusbarnbarn är aktiva medskapare av sina relationer och att även små barn i vissa fall självständigt kan forma släktskapsrelationer utan inblandning av föräldrar. Bonusbarnbarn kan ändra de rådande förhållandena i en familj genom att gå utanför familjens gränser och införliva fler personer med den – även när de övriga i familjen inte uppfattar dessa som tillhöriga. I det här exemplet ser vi att detta kan ske även när bonusförföräldern själv inte strävar efter att höra till.

Att avstå från bonusförföräldrande

I det här avsnittet analyserar jag relationella anledningar till att en bonusförförälder väljer att inta en mer undanskymd roll. Att *inte* göra omsorg om bonusbarnbarn eller att *inte* ta på sig en bonusförföräldraroll kan i sig vara ett aktivt omsorgsgörande, menar jag.

Den biologiska släktskapssynen innebär inte bara att den som är biologisk släkt bör och ska eftersträva att ge sina biobarnbarn omsorg, utan gör också gällande att eventuella bonusförföräldrar inte ska stå i vägen för bioförföräldrarnas förtursrätt. Detta gestaltar sig i bonusförföräldrars argumentation att det inte är fritt fram att ge omsorg till bonusbarnbarn hur som helst. Som bonusförförälder finns det många olika personer att ta hänsyn till utöver egna personliga känslor, ideal, åsikter och omsorgsförmågor. Dessa hänsyn kan utmyнна i att man avstår från bonusförföräldrande till förmån för partnern av omtanke och *omsorg om partnerns förföräldrande* utifrån tanken att hans/hennes relation till biobarnbarnen är viktigast. En annan anledning till att inta en undanskymd roll som bonusförförälder är hänsyn till och *omsorg om den andra biologiska förföräldern*, den som bonusförföräldrarnas partner haft en relation med tidigare och som bonusförföräldern själv ofta inte har någon direkt relation till, även här utifrån tanken att man inte ska beröva en biologisk förförälder förtursrätten till relationen med biobarnbarnen. En tredje anledning till att bonusförföräldern avstår relationsskapande är *omsorg om bonusbarnbarnet*. I detta fall handlar det om att bonusförföräldern inte vill tränga sig på och tvinga på barnet en släktskapsrelation.

Omsorg om partnerns förföräldrande

Tidigare i analyskapitlet har jag visat att den biologiska principen inverkar på hur bonusförföräldrar ser på sitt omsorgsgörande gentemot bonusbarnbarn, till exempel

genom idén om att den som är bioförförälder ska ta ett större ansvar för sina biobarnbarn. Här visar jag hur en bonusförförälder kan stå tillbaka utifrån uppfattningen att det är den biologiska förföräldern som i första hand ska etablera en närmare kontakt med sitt biobarnbarn.

Jag utgår här återigen från Sivs berättelse (som är bonusförförälder till sin mans biobarnbarn). Hon berättar att hon står tillbaka i kontakten med sin mans barnbarn för att hon tycker att det viktigaste är att mannen och barnbarnen etablerar en närmare relation först och främst. Anledningen, säger hon, är just att han är deras biologiska förförälder. Siv berättar att hon gillar bonusbarnbarnen och tycker om att vara med dem. När jag träffar henne har hon precis varit och köpt ett namnsdagskort som hon ska skicka till ett av dem. Hon berättar att hon brukar planera in besök på cirkus och teatrar som hon och mannen kan gå på tillsammans med bonusbarnbarnen, för hon tror inte att mannen ”skulle komma på att göra det” själv, vilket kan kopplas till alla dessa små ansträngningar att stödja andras relationer som annan forskning visat att kvinnor gör, ofta utan att reflektera över det själva (Holmberg, 2001; Jämställdhetsmyndigheten 2023; Mason, 1996; Tronto, 1998; Samzelius, 2023). Alla dessa saker som Siv gör för att hjälpa mannen i hans relation till barnbarnen är karakteristiska ”kännande aktiviteter” omsorgsgöranden (Mason, 1996). Trots att Siv funderar mycket kring relationen och visar omsorg om relationen till bonusbarnbarnen framhåller hon att det viktigaste för henne är att *mannen* har god kontakt med dem.

Siv: På något sätt så tycker jag att han ska ha det här mer än vad jag ska ha. Så kan jag känna. Att det är farfar som är det viktiga, sen finns jag där.

Linn: Sätter du dig själv lite åt sidan då när ni är där?

Siv: Ja det gör jag nog på sätt och vis.

Linn: Så du intar en lite mer passiv eller?

Siv: Ja det kan man nog säga, att det har jag gjort hela tiden kan man säga.

Siv är både aktiv i sitt omsorgsgörande genom att skapa förutsättningar för träffar med bonusbarnbarnen och aktivt passiv (Scott, 2018), eftersom ”det är farfar som är det viktiga” – ett exempel på hur kvinnor som är bonusförföräldrar aktivt intar en undanskymd roll gentemot bonusbarnbarn för att ge utrymme åt en manlig partner som är bioförförälder att kliva fram. Sivs agerande kan tolkas så att hennes omsorgsgörande i första hand riktas mot hennes man och hans ”rätt”, enligt den biologiska principen, till relation med barnbarnen. Hon anser sig inte själv ha rätt att göra anspråk på relationen med bonusbarnbarnen på samma sätt som han.

I det här citatet syns att den biologiska principen stödjer en idé om att bioförföräldrar bör ha ”rätt” till kontakt med sina biobarnbarn utifrån normen att generationer ska

hålla kontakt och att biologiskt släktskap även socialt ska upprätthållas och föras vidare. Detta är en social norm som saknar juridiskt stöd, men däremot finns det en allmän norm om att kontakt mellan biobarnbarn och bioförföräldrar är något önskvärt och "naturligt". Någon motsvarande norm för kontakt mellan bonusförföräldrar och bonusbarnbarn ser jag inte i mitt material. Om länkpersionen mellan ett bonusbarnbarn och en bonusförförälder inte ser till att relationen mellan ett bonusbarnbarn och en bonusförförälder består även efter separationer kan relationen mellan dem upphöra utan särskilt mycket beklagande från omgivningens sida. Det är den relationella hierarkin med principen om biologiskt släktskap högst upp som gör att det ses som "naturligt" att eftersträva kontinuerlig kontakt mellan biobarnbarn och bioförföräldrar. Denna hierarki är orsaken till att bio- och bonusrelationer tillmäts olika värde i samhället och emellanåt av de inblandade själva.

I tidigare forskning har konstaterats att kvinnor tar ansvar för mäns sociala relationer (Jämställdhetsmyndigheten, 2023; Samzelius, 2023), vilket i det här exemplet blir synligt ur ett bonusperspektiv. Ingen av de män som var bonusförföräldrar bland mina informanter tog aktivt ansvar för sin kvinnliga partners relationer eller uttryckte att de inte ville stå i vägen för sin partners bioförföräldrande, men däremot fanns det exempel på att de intog en undanskymd roll av andra skäl. Kvinnorna som är bonusförföräldrar bekymrar sig inte bara om sina egna relationer, utan också om sina mäns relationer och sina mäns tidigare fruars relationer, något som inte framkom lika tydligt i intervjuerna med männen.

Omsorg om den andra biologiska förföräldern

För somliga av dem som är bonusförföräldrar har den nya relationen vållat problem och sprickor i andras relationer. Många skilsmässor och separationer är känslomässigt svåra, och hur uppbrottet från en tidigare relation fungerat kan kasta skuggor över kommande relationer och påverka även bonusförföräldraskapet. Nästa exempel åskådliggör hur en bonusförförälder kan välja att ta en undanskymd roll av omsorg om sin partners expartner. Exemplet visar på den komplexa relationella väv av behov och förhållanden som bonusförföräldrar har att förhålla sig till och navigera i.

Bonusförföräldern Wiola berättar att hennes nuvarande man var gift och hade tre små barn när hon träffade honom. Under deras första år tillsammans fortsatte mannen att leva med sin fru samtidigt som han och Wiola hade en relation. När mannen och hans första fru så småningom skilde sig flyttade han och det äldsta barnet ihop med Wiola, som då blev bonusmamma på heltid. Enligt Wiola hade bonusdottern en nära relation till sin biopappa men inte till sin biomamma. Hon beskriver sin och bonusdotterns relation som god. När bonusdottern var vuxen och väntade barn hade

Wiolas svärmor, bonusdotterns farmor, sagt till Wiola att ”nu blir väl du favoritmormor!” sedan bonusdottern berättat om graviditeten.

Då blev jag faktiskt väldigt arg, för jag tänkte; ”jag ska inte bli nån favoritmormor”, för att hon har ju en mormor som är [biomormor] och jag ska inte på något sätt va nån mormor till henne. Och jag tror att [biomormor] tog så väldigt mycket hand om [bonusbarnbarnet] och jag tog ett litet steg tillbaka där på något sätt.

Wiola ansåg att det i första hand var den biologiska mormodern som skulle få möjlighet att etablera en närmare kontakt med barnbarnet, vilket kan ses som ett uttryck för icke-omsorgsgörande eller snarare aktiv passivitet som omsorg (Scott, 2018). Wiolas aktiva val att inte ge omsorg blev i det här fallet en strategi för omsorgsgörande av hänsyn till biomormodern. Wiola menar att biomormodern hade förtursrätt till relationen med barnbarnet och ville inte stå i vägen för deras relation. Strategin att inte gå in i en aktiv mormorsroll fungerade som avsett, menar hon, eftersom barnbarnet fick en nära relation med sin biomormor medan Wiola själv inte har någon särskilt nära relation till sin bonusdotterns barn.

Även om Wiola åberopar och följer den biologiska princip som utgår från att ett biologiskt släktskap ska ges relationellt företräde och intar en passiv roll för att underlätta för biomormodern att bli ”favoritmormor”, berättar hon också om ett tillfälle då hon övergav denna princip. I detta fall handlade det om att hon uppfattade ett omsorgsbehov hos ett annat bonusbarnbarn. Hon berättar att det första bonusbarnbarnet fick två syskon med bara ett års mellanrum. Wiola ansåg att det lilla mellanbarnet behövde får extra uppmärksamhet och hon gick därför emot sin tidigare intention att inta en undanskymd roll:

Och sen så fick han en lillasyster innan han hade fyllt två år, och jag tyckte de barnen de kom så tätt där, så att jag tog alltid [honom] i knäet, jag tyckte han fick sitta i knäet alldeles för lite. Tog alltid honom i knäet. Så fort jag träffade honom så satt han i mitt knä, för det var ju ... lillasyster satt ju alltid i nån av föräldrarnas knä, framför allt i [bonusdotterns]. Så jag har nog särskilt månat rätt mycket om [honom] sen han var riktigt liten, haft honom mycket i knäet och försökt leka mycket med honom och så.

När Wiola upplevde en spricka i omsorgsväven kring detta bonusbarnbarn ansåg hon att hon hade en omsorgsfunktion att fylla. Symbolen ”att sitta i knät” används i hennes citat för att visa att det finns en ändlig resurs av vuxnas omsorg som blir Wiolas anledning till att lämna bakgrundsrollen och inta en mer aktiv omsorgsroll. I denna passage nämns inte biomormodern alls. Att ta hänsyn till henne verkar inte ha varit aktuellt; bonusbarnbarnets behov framställs som viktigare. Jag ser detta som ett exempel på hur behovsprincipen kan övertrumfa den biologiska principen: bonusbarnbarnets

behov av omsorg framstår här som viktigare än omsorgen om den biologiska mormoderns relation till bonusbarnbarnet.

Det här exemplet visar den komplexitet som personer i bonusrelationer behöver förhålla sig till i den relationella väven. Wiola anser att genom att inleda en relation med just den här mannen blev hans första fru en person som hon och hela familjen behövde ta hänsyn till hela livet. Hon säger det inte på ett beklagande sätt, utan menar att det är ett faktum att hon fått exfrun på köpet.

I dessa exempel har vi sett hur hänsyn till bioförföräldrar anges som skäl för att inte gå in i en förföräldraroll till bonusbarnbarn. Denna hänsyn och omtanke om tredje part var inte lika framträdande i intervjuerna med de bonusförföräldrar som var män. Men även dessa tyckte att det var fel att ta en bioförförälders plats, vilket diskuterades i kapitlet "Att definiera bonus- och biorelationer".

Omsorg om bonusbarnbarnet

Ett annat skäl till att inte gå in i en bonusförföräldrande roll är bonusförföräldrarnas uppfattning att relationen främst ska ske på *bonusbarnbarnets* *initiativ*. Det är alltså av hänsyn till bonusbarnbarnet självt som bonusförföräldern väljer att hålla sig i bakgrunden. Detta skäl uppges framför allt av de bonusförföräldrar som har fått bonusbarnbarn som var lite äldre när relationen etablerades.

Bonusförföräldern Andreas blev för några år sedan sambo med en kvinna som hade barn och barnbarn sedan tidigare. Under intervjun berättar Andreas att han tycker att det varit svårt att få en nära kontakt med sin sambos vuxna barn, men också med det äldsta bonusbarnbarnet.

Linn: Är det lättare att ha en egen relation med barnbarnen?

Andreas: Jag kunde nog uppleva det när de var mindre. Speciellt den yngsta, han kunde krypa upp i knät på mig lite sådär. Men nu är han ju tio och då blir det inte riktigt samma sak.

Linn: Nej, just det.

Andreas: [Det äldre bonusbarnbarnet] däremot han har nog inte varit så där väldigt förtjust i mig känns det som. Och det beror inte på mig.

Linn: Nej.

Andreas: Utan det beror nog mer på att jag tar hans tid från [biomormor]. Om du förstår vad jag menar?

Linn: Mm.

Andreas: Förut när de träffades och jag inte fanns med, då var [sambon] mormor till hundra procent. Nu måste han ju dela på mormor. Även om han naturligtvis får majoriteten när de är här. Men dock så måste han ju dela på det lite grann. Och det där tror jag han har lite svårt för. Och jag försöker ju, jag har aldrig gjort så med barn att jag tvingar mig på dem, utan barnen får komma till mig och då kan jag berätta och göra saker. Men jag är inte sån som sätter mig ner och kör med bilar eller nånting med ett barn som inte känner mig.

Andreas menar att det äldre bonusbarnbarnets lite aviga inställning till honom berodde på att bonusbarnbarnet såg honom som en konkurrent om biomormmoderns tid och uppmärksamhet. Han anser dessutom, i likhet med många andra bonusföräldrar, att det är lättare att få en bra relation till yngre bonusbarnbarn. När det gäller utvecklingen av en släktskapsrelation till bonusbarnbarnen beskriver Andreas att han avvaktat barnets initiativ till kontakt, en tydlig skillnad jämfört med hur han beskriver släktskapsförhållandet med biobarnbarnen (se tidigare exempel under "Förståelser av biologiskt släktskap"). I umgänget med biobarnbarnen försöker han lära dem "att det är vi som är släkt", men inget motsvarande sker i relationen till sambons barn. Här är det tvärtom viktigt för Andreas att "inte tvinga sig på" bonusbarnbarnen utan låta dem ange ramarna för relationen. Detta visar att bonusrelationer omges med lägre krav på att en släktskapsrelation ska etableras och lägre krav på relationens kvalitativa innehåll. I detta exempel kan vi se hur ålder och förståelse av biologiskt släktskap vävs ihop. I fråga om yngre barnbarn kan vuxna anse sig ha rätt att påverka släktskapsuppfattningen. Detta kan till och med anses vara något som vuxna bör göra för att ge barn en känsla av tillhörighet och sammanhang. I fråga om äldre bonusbarnbarn anses det däremot fel att tvinga på barnet en släktskapsrelation. Detta kan länkas till den rådande barnsynen i dagens samhälle, där (äldre) barn räknas som delvis självständiga individer med viss rätt att själv definiera sin familj, men också till bio- respektive bonusrelationen.

Förståelser av socialt släktskap

I tidigare avsnitt har jag beskrivit att bonusföräldrarna kan delas in efter om de tillmäter biologiskt eller socialt släktskap störst betydelse. För dem som är biologiskt orienterade kan avsaknaden av biologiska släktskapsband vara skäl nog att inte etablera en bonusföräldrelation. Men även för dem som tillmäter sociala släktskap betydelse måste en bonusrelation vara något mer än bara socialt länkad för att upplevas som släktskap. I det här avsnittet argumenterar jag för att de bonusföräldrar som tillmäter socialt släktskap betydelse, liksom de som tillmäter biologiskt släktskap betydelse, har

speciella utgångspunkter för att relationen ska upplevas som just släktskap. En känd omständighet som är av betydelse för uppfattningen om huruvida en viss relation utvisar familj och släkt är att den är långvarig och att den har etablerats tidigt i bonusbarnbarnets liv (Allan et al., 2013; Chapman et al., 2016; Sanner et al., 2018). I det här avsnittet analyseras detta utifrån *betydelsen av bonusbarnbarns ålder*. En annan omständighet är *betydelsen av bonusbarnbarns personlighet* i de fall bonusförföräldrarna uppger liknande personligheter och intressen som grund för att relationen blir en släktskapsrelation.⁶⁸ En skillnad mellan bioförföräldraskap och bonusförföräldraskap syns i hur bonusförföräldrar beskriver att de förhåller sig till bonusbarnbarn inom ett syskonkuster. De bonusförföräldrar som även är bioförförälder till ett syskon till bonusbarnbarnet, där bonusbarnbarnet fått yngre syskon som bonusförföräldrarnas vuxna biobarn är bioförälder till, beskriver relationen till syskonen med ord som att de tycker lika mycket om och känner lika stor närhet till barnbarnen oavsett om de är bio- eller bonusbarnbarn. Men de bonusförföräldrar som fått bonusbarnbarn utan att ha något biobarnbarn i syskonskaran beskriver ibland att ett av bonusbarnbarnen står dem mycket närmare än dess syskon. Skälen till detta uppges vara bonusbarnbarnets ålder eller personlighet.

Betydelsen av bonusbarnbarns ålder

Utöver ovanstående exempel på att man inte vill störa en bioförförälders förtursrätt eller forcera fram en relation med ett ovilligt barn visade jag i kapitlet "Att göra bonusförföräldraskap" att bonusförföräldrarnas uppfattning att det inte finns något *behov* av dem kan uppges som skäl för att de inte vill upprätta en släktskapsrelation. Ett annat vanligt uppgivet skäl är att bonusbarnbarnen anses vara "för gamla" för att etablera en relation. Bonusbarnbarn som är äldre upplevs generellt som svårtillgängligare, och bonusförföräldrarna verkar inte riktigt tycka det är lönt att försöka upprätta någon relation till dem. Detta gäller även för några av de bonusförföräldrar som i övrigt inte tycker att det är så stor skillnad mellan bio- och bonusrelationer så att en bonusförförälder kan ha en släktskapsliknande relation till ett bonusbarnbarn men inte till dennes syskon. Så beskrivs det till exempel av bonusförföräldern Sören.

Sören blev bonusförförälder när hans son träffade en kvinna som hade barn sedan tidigare. Två av de nya bonusbarnbarnen var tonåringar och den yngsta hade ännu inte

⁶⁸ En tredje omständighet, som jag beskrivit i kapitlet "Att göra bonusförföräldraskap", är att bonusförföräldern uppfattar att det finns *ett behov* av bonusförföräldrarnas engagemang. Detta skäl passar in även i denna analysdel, men eftersom jag redan diskuterat det i ett föregående kapitel analyseras det inte här.

börjat skolan. Sören beskriver hur de olika bonusbarnbarnens ålder gav olika förutsättningar för relationen med dem. Han tycker att det varit lättast att få kontakt med det yngsta bonusbarnbarnet, vilket han menar beror på att yngre barn är mer öppna för nya relationer. I nedanstående citat beskriver Sören varför det *inte* kommit till stånd någon nära relation med de äldre bonusbarnbarnen:

[Yngsta bonusbarnbarnet] är ju en generation långt efter dem [de äldre bonusbarnbarnen]. Nej, de är inte med på de lekarna jag har med [yngsta bonusbarnbarnet]. Jag kan inte säga att jag har lekt med de andra bonusbarnbarnen, de var redan för gamla på något sätt. Det var svårt för dem ... Man kan säkert leka med dem, men när vi leker då har [svärdottern] hittat på tävlingar.

Sören anför alltså *ålder* som skäl för att han inte har utvecklat någon släktskapsrelation till dessa bonusbarnbarn. Umgänget med de äldre bonusbarnbarnen utgår främst från svärdottern, medan en sådan mellanhand inte behövts för det yngre bonusbarnbarnet. Sören säger att det går bra att umgås med de äldre bonusbarnbarnen, men beskriver dem som mer reserverade än den yngsta: ”de var redan för gamla på nåt sätt”, säger han, och det är därför det inte blivit någon familjerelation. ”Man får ju behandla dem som vuxna och prata som vuxna.”

Flera av informanterna uppger liknande skäl: för att få en nära relation med bonusbarnbarn behöver de vara relativt unga. Bonusförföräldern Yvonne menar att hennes relation till bonusbarnbarnen, som enligt henne står henne lika nära som biobarnbarnen, beror på att de var små när de kom in i hennes liv:

Första gången jag träffade dem var den yngsta inte mer än ett halvår, den andra var två. Så de var ju inte gamla, så de blev ju som våra barnbarn kan man säga.

Dessa exempel visar att bonusbarnbarns ålder är en omständighet som tillmäts avgörande betydelse för en del bonusförföräldrar när det gäller möjligheten att etablera en släktskapsrelation eller inte. Parallellt finns hos de äldre informanterna en utbredd uppfattning om att barnbarn generellt blir ”för gamla” för att vilja umgås med den äldre generationen, och detta gäller både biobarnbarn och bonusbarnbarn. De äldre informanterna förväntar sig att bio- och bonusbarnbarn under tonåren inte längre kommer finna något nöje i att umgås med de äldre och antar att äldre barnbarn ska vara upptagna med egna intressen, skola och kompisar. En del av denna uppfattning kan härledas till deras beskrivningar av hur kontakten med deras egna barn minskade när de var i tonåren. Det finns alltså goda skäl för äldre informanter att anta att ett minskat umgänge och ett minskat intresse från bio- och bonusbarnbarn är att vänta när dessa träder in i tonåren. Bonusförföräldrarna berättar också att de själva inte hade så mycket kontakt med sina egna förföräldrar när de var tonåringar. Forskning om generationer visar dock att glappet mellan generationer blir mindre och att de som är

barnbarn i dag upplever att de har ungefär samma värderingar som sina förföräldrar och lever under liknande premisser, medan de som är förföräldrar i dag ansåg sig skilja sig jämförelsevis mycket i åsikter, värderingar och erfarenheter från sina förföräldrar när de var barn (Bjerrum-Nielsen, 2017; Eldén et al., 2024). Denna minskade generationsskillnad ur barnbarnens perspektiv verkar dock inte avspeglade sig i bonusförföräldrarnas syn: de upplever potentiella bonusbarnbarns höga ålder som en barriär. Ju yngre bonusbarnbarn, desto lättare anses det vara att skapa en släktskapsliknande relation.

Chapman och kollegor (2016) menar att inledningen av relationen mellan bonusförförälder och bonusbarnbarn har betydelse för hur relationen blir. Utifrån mitt material kan jag snarare se att det är bonusbarnbarnets ålder som tillmäts betydelse. En annan sak som skiljer mitt empiriska material från deras studie är att flera av bonusförföräldrarna har olika sorters relationsingångar med olika bonusbarnbarn, då människor tenderar att ha komplicerade relationella liv. En del har till exempel både bonusbarnbarn som är barn till den nuvarande partnern och bonusbarnbarn som är bonusbarn till de vuxna barnen. De bonusbarnbarn som beskrivs är också i olika åldrar, vilket Sörens exempel visade på, vilket gör att även relationerna till de olika bonusbarnbarnen inom *samma* familj gestaltar sig olika. Som Sören beskrev det såg han ett av bonusbarnbarnen som sitt bonusbarnbarn, men inte de övriga. I det tidigare exemplet med bonusförföräldern Wiola beskrev hon att hon framför allt hade en närmare relation med det bonusbarnbarn hos vilket hon uppfattade ett särskilt behov av hennes omsorg, en annan anledning till att relationer upplevs som bonus eller inte beror på bonusbarnbarnets personlighet.

Betydelsen av bonusbarnbarns personlighet

En framträdande skillnad mellan de bonusförföräldrar som anser att den biologiska principen är bärande för relationen och de bonusförföräldrar som mer anammat en social släktskapsförståelse är att de senare talar om specifika barn och deras unika personlighet. På motsvarande sätt kan ett socialt släktskap också avskrivas då bonusförföräldern och bonusbarnbarnets personlighet inte "klickar". De informanter som ansluter sig till den sociala släktskapssynen beskriver inte samma "magiska" samhörighet (Mason, 2018) som de som företräder den biologiska släktskapssynen. I stället beskrivs samhörighet i termer av att vara lika, att ha liknande intressen och personlighet.

Sören, som har både bio- och bonusbarnbarn, säger sig inte uppleva vare sig känslomässig eller praktisk skillnad mellan att vara bonusförförälder och att vara bioförförälder. Däremot beskriver han sin relation med yngsta bonusbarnbarnet som

”mycket närmare” än den han har med de övriga. Han knyter detta till bonusbarnbarnets ålder, men anför också bonusbarnbarnets personlighet och deras liknande intressen som grunden för deras nära relation. Han berättar att han ”fastnade direkt” för det yngsta bonusbarnbarnet första gången de träffades.

Det är såna barn man vill ha, eller barnbarn. Jättego och öppen och kreativ. Jag blev kär i henne med en gång och de andra barnen var lite mera tillbakadragna kan man säga. Jag vet inte varför men vi känner dem för lite också. De är inte lika lätta att få kontakt med, de är lite egna. [Brodern] är förstås den som är lättast, han är friluftskille, som jag alltid har varit, men [systemen] har jag lite svårt för, jag känner inte att det är lätt att närma sig [henne]. Men [yngsta bonusbarnbarnet] är däremot mycket lättare och vi har haft många trevliga stunder. Vi har inte passat henne så många gånger, men när vi har gjort det har vi bara gjort roliga saker. Nu har de hälsat på oss i stugan några gånger. Hon har inte varit där själv men med en kompis som vi också fått passa, inte länge, men det är jätteroligt att vara med henne. Hon uttrycker alltid sin kreativitet på massa olika sätt, det är alltid något hon hittar på och vill visa. Hon är så showig och så där [skratt]. Helt i min smak, jag vill också försöka vara showig och visa upp mig.

Bonusbarnbarnens personlighet omtalas här både som skäl för att en nära relation har utvecklats och som skäl för att en nära relation inte har utvecklats. Sören tycker att han och det yngsta bonusbarnbarnet delar både intressen och personlighet och att det är därför deras relation blivit så bra. I Sörens exempel har bonusbarnbarnen tillkommit då hans vuxna barn inledde en relation med någon som redan hade barn. Därav följer att bonusbarnbarnens ålder och relationsingång tillmäts betydelse utöver deras olika personligheter. Men bonusbarnbarnets speciella personlighet kan också anges som skäl för en närmare relation med ett av bonusbarnbarnen i en syskongrupp där bonusförföräldern funnits i familjen långt före deras födelse, vilket jag ska visa med exemplet Wiola.

Wiola berättar att hon egentligen hade tänkt inta en tillbakadragen position i förhållandet till partners barnbarn, men att det med ett av partners barnbarn utvecklades ”en alldeles speciell kontakt”. Precis som Sören i exemplet ovan härleder hon denna speciella kontakt till bonusbarnbarnets personlighet. Wiola berättar att hon visserligen haft en god relation med bonusbarnbarnets bioförälder sedan dennes barndom, men menar att detta inte har så stor betydelse i relationen till bonusbarnbarnet:

Vi [Wiola och bonusbarnbarnet] har en alldeles speciell kontakt ... och det tror jag inte hänger så mycket ihop med att [vuxna bonusbarnet] och jag hade bra kontakt, utan det är nog bara att vi passar bra ihop.

Relationen till detta bonusbarnbarn är alltså speciell för att de passar bra ihop, och bonusbarnbarnets personlighet är enligt Wiola den aspekt som avgör detta. Hon berättar att detta bonusbarnbarn mår särskilt om henne och är mer omtänksam än hennes övriga bonus- och biobarnbarn. Det är bonusbarnbarnets omsorgsfullhet som får gestalta samhörigheten i deras relation:

Wiola: Som exempel: för några månader sen så ringde [bonusbarnbarnet] mig, han bor i [stad], och så ringde han mig och undrade hur jag mädde nu i coronan, ville veta lite hur det var med mig. Så pratade vi om det. Och sen så ställer han frågan; ”Men hur har dina kompisar det i coronan?”, sa han. Var inte det gulligt?

Linn: Jo verkligen.

Wiola: Det var väl underbart! Det finns ingen som har frågat om hur mina kompisar har det! Och det är ju många som har det jättesvårt, sjuttiofemåringar som bor själva eller bor under ansträngande omständigheter och sitter i sina hem och inte får göra det ena och inte får göra det andra och ändå gör det. Men jag tyckte det var så sött ...

Linn: Ja verkligen.

Wiola: Men han är sån, så han är särskilt mycket nära mitt hjärta, det är han verkligen. Så att det är kul.

Den omsorg som bonusbarnbarnet visar Wiola beskrivs här som anledningen till att de har en nära relation. Att bli och vara varandra nära i relationen bonusbarnbarn–bonusförförälder beskrivs utifrån relationens spegling – att man bryr sig om den som bryr sig om en, ett exempel på reciprocitetens betydelse för utveckling av släktskapsliknande relationer. I exemplet framträder bonusbarnbarnets förmåga till omsorg som kännande aktivitet och aktivt ansvarskännande (Mason, 1996). Även det minskade glappet mellan generationerna blir synligt, då exemplet visar fram bonusbarnbarnet som en person som förstår och bekräftar att även bonusförföräldern har ett relationellt liv med kompisar och att deras och Wiolas relation underkastas de särskilda villkoren under pandemin. Wiola uppfattar detta omsorgsgivande som extraordinärt och oväntat.

Det sociala släktskapet kan sägas vara ett förhandlat släktskap. Detta är en tydlig skillnad i jämförelse med den biologiska släktskapssynen, vars företrädare uttrycker en tydlig ambition om att upprätthålla nära band med alla som är biologiskt släkt – oavsett ålder och personlighet. På så sätt utmärks den sociala släktskapssynen av större frihet i fråga om att välja och välja bort enskilda bonusbarnbarn. Att tillstå att man som bonusförförälder står närmare ett visst bonusbarnbarn än ett annat verkar inte vara förknippat med samma tabu som att tillstå att man som bioförförälder har en närmare relation med ett visst biobarnbarn än med ett annat. Rättviselogiken fungerar således olika beroende på vilken släktskapssyn bonusförföräldern anammat, och

bonusbarnbarnets personlighet tillmäts större betydelse vis sociala än biologiska släktskapsförståelser.

Sammanfattning av kapitlet

Analysen i detta kapitel har visat hur bonusförföräldrarna förstår sina bonusrelationer och de relationella processer som omgärdar upplevelsen av bonusförföräldraskap utifrån två parallella släktskapsförståelser: en biologisk/genetisk släktskapsförståelse och en social släktskapsförståelse. Bonusförföräldrarnas förståelse av släktskap tar avstamp i en relationell hierarki där idén är att släktskap mellan personer som är biologiskt/genetiskt länkade är lättare och mer självklara än andra typer av släktskap. Denna föreställning är framträdande även i de fall den motsägs av informanternas egna livshistorier.

I nästa kapitel vänds blicken mot bonusbarnbarnens förståelser av sitt bonusbarnbarnskap för vilka den biologiska principen framträder på ett sätt som delvis skiljer sig från vuxenberättelserna.

Att förstå sitt bonusbarnbarnskap

I det här kapitlet riktas ljuset mot hur bonusbarnbarnen förstår sitt bonusbarnbarnskap och relationen med sina bonusföräldrar.

I kapitlets första del beskriver jag hur bonusbarnbarnen ser på släktskap i förhållande till *biologiska och sociala släktskapsförståelser*. Här framkommer att likhet anses ha betydelse för känslan av familjetillhörighet. Jag analyserar också huruvida skillnader i upplevelsen av relationer kan tillskrivas bonusskapet i förhållande till bioskapet eller om det kan ses som en konsekvens av genus. Första delen innehåller även en analys av bonusbarnbarnens försök att begripliggöra avsaknaden av omsorg.

I den andra delen om *temporala släktskapsförståelser* undersöker jag hur bonusbarnbarnen resonerar kring betydelsen av tid, timing, umgängesfrekvens och ålder för upplevelsen av bonussläktskap.

I bonusbarnbarnens narrativ framstår rättvisepincipen som den viktigaste, och denna diskuteras i kapitlets tredje och sista del. Här beskriver jag *släktskapsförståelsen utifrån likvärdig behandling*, det vill säga upplevelsen av att bli behandlad likadant som ett biobarnbarn, och utifrån barnens berättelser om att känna lika inför bonus- och bioföräldrar. Slutligen, i avsnittet om *bonusbarnbarnskapets privilegier*, visar jag hur bonusbarnbarn ser fördelar med sitt bonusskap.

Biologiska och sociala släktskapsförståelser

Det mest framträdande i bonusbarnbarnens förståelse av släktskap är att de utgår ifrån hur de blir behandlade och vilka känslor som finns i relationen. Deras släktskapsförståelse lutar därmed mer åt den sociala varianten. I intervjuerna med bonusbarnbarnen uppmärksammas den biologiska släktskapsförståelsen främst i hur de uppfattar vuxnas agerande och syn på släktskap, men det är tydligt att den biologiska släktskapsuppfattningen är något alla behöver förhålla sig till.

Förståelser av likhet för känslan av släkttillhörighet

Familjen utgör en viktig del av förståelsen av det egna jaget och den egna platsen i världen (May, 2013). Processen att förstå sig själv är både individuell och gemensam, eftersom andra människor är med och skapar upplevelsen av vem man är (May, 2013; 2016). Detta är framträdande i intervjuerna med bonusbarnbarnen, särskilt bland de bonusbarnbarn som är i tonåren, som för många är en period i livet som utmärks av att man söker sin plats i världen. För många är tonåren en livsfas då tillhörighet – till grupper, platser, kulturer och familjer – är något betydelsefullt, och det handlar då både om att finna och förkasta tillhörigheter. Tillhörighet uttrycks ständigt, medvetet och omedvetet i sociala sammanhang, där somliga interaktioner ger en känsla av gemenskap, medan andra skapar en upplevelse av att man är avvikande. Människor kategoriseras av andra som antingen en del av gruppen eller ej i en ömsesidig process: ”ingruppsskapande” och ”utgruppsskapande” (May, 2013:129). Känslan av tillhörighet skapar en samstämmighet med den inre identiteten och en känsla av överensstämmelse med de olika sammanhang personen befinner sig i, en harmoni som ger en upplevelse av lätthet både i den inre självupplevelsen och i relationen till omgivningen (May, 2013). Känslan av tillhörighet är åtminstone delvis baserad på likhet (May, 2013), och så snart ett barn föds påbörjas sökandet efter tecken på släktskap i utseende och karaktärsdrag. Likhet och olikhet är betydelsebärande element i hur släktskapsrelationer skapas, i hur tillhörighet till en viss familj eller släkt görs och i självförståelsen (May, 2013).

Berättelser om likhet är framträdande i intervjuerna med bonusbarnbarnen. I det här avsnittet analyseras hur likhet och olikhet ges mening i bonusbarnbarnens berättelser om bonusbarnbarnskap och släkttillhörighet. Tal om likhet är ett sätt att visa fram sin familjetillhörighet och att förstå sig själv som besläktad med andra utifrån både en biologisk och en social släktskapsförståelse. Bonusbarnbarnen talar om *personlighet*, *gemensamma intressen* och likheter i *utseendet* för att förklara vad som gör att en relation känns eller inte känns som en släktskapsrelation.

I barns beskrivningar av släktingar och i deras förståelser av släktskap gestaltas ofta *personligheten* hos den som beskrivs genom att barnet berättar hur personen låter, pratar, luktar och betar sig (Mason & Tipper, 2008b). Barnet beskriver släktskap med hjälp av sina sinnesförmågor, menar Jennifer Mason och Becky Tipper (2008b). Det är tydligt i följande exempel, där bonusbarnbarnet Fredrika (13 år) berättar om likheterna mellan sin bonusfarfar och biopappa i deras sätt att vara och skämta. Likheten i personlighet och i den känsla som båda skapar hos henne blir till en släktskapsförståelse:

Fredrika: Farmor är gift med en man som heter [bonusfarfar], de har varit gifta jättelänge. Pappa har fått väldigt mycket från [bonusfarfar]. De brukar båda säga ”jag vet allt, jag kan allt, och den där grejen är min även om du köpte den – jag tänker äta upp ditt godis”!

Linn: [skratt] Säger han det!

Fredrika: Ungefär! Han säger det på ett väldigt annorlunda sätt dock. Men det är det de båda gör. På det sättet!

Fredrikas släktskapsförståelse utgår här ifrån sin biopappas och sin bonusfarfars gemensamma sätt att vara och skämta för att gestalta deras samhörighet på det målande sätt som enligt Mason och Tipper (2008 b) är karakteristiskt för barns sätt att berätta om sina släktingar.

Bonusbarnbarnet Hampus (16 år) förklarar närheten till sin bonusfarfar utifrån deras *gemensamma intressen*:

Att läsa och bara få tag på kunskap och så, att kunna saker och förstå saker. Det har både jag, min farfar och min far som lite delat intresse.⁶⁹

På motsvarande sätt kan man hänvisa till olikhet för att förstå och förklara en situation med svag eller obefintlig tillhörighetskänsla eller för att karva ut en egen roll som annorlunda i familjeklustret. Bonusbarnbarnet Ellinor (18 år) anför *personlighet och karaktärsdrag* som förklaring till att hon inte känner sig nära en del av sina biosläktingar:

När det kommer till mig, jag är väldigt introvert. [...] Och eftersom min familj på mammas sida är extremt sociala, extremt extroverta människor så blir inte jag lika mycket där. Jag blir, eller jag *är* mindre nära min mormor än vad mina andra systrar är.

Även likhet eller olikhet i *utseendet* anses kunna förklara att vissa relationer upplevs som nära och andra inte. Bonusbarnbarnet Christoffer (17 år) berättar om sina bonuskusiner att ”vi ser inte riktigt likadana ut, och det spelar lite roll”. Christoffer menar att han har mer gemensamt med de biokusiner han har i sin bioförälders hemland. Men han anger också fler skäl till att relationen med biokusinerna upplevs som närmare:

Linn: Du sa att du har andra kusiner och där känner du dig mer hemma med dem?

Christoffer: Ja.

Linn: Är det de i [land] eller har du andra kusiner i Sverige också?

Christoffer: Nä det är de i [land].

Linn: Mm, va spännande för då känner du dig närmare dem fast du träffar dem mer sällan. Vad är det som gör att du känner dig nära dem tror du?

⁶⁹Hampus använder inte bonusprefix när han pratar om sin bonuspappa eller bonusfarfar.

Christoffer: Hm, eh, eftersom vi träffas inte så ofta och alltid när vi är där så umgås vi hela tiden. Så vi, hm, hur kan man säga, det känns som vi, alltså man kan prata mer med dem helt enkelt. Så här: Vi har mer gemensamt med dem. Jag har mer gemensamt med dem.

Avsaknaden av självklar samhörighet med bonuskusinerna beror enligt Christoffer på att han och bonuskusinerna är *utseendemässigt olika*, medan samhörigheten med biokusinerna bygger på att de *har mer gemensamt generellt* – både utifrån ”viet”, i vilket jag inlägger hans förälder, och utifrån honom själv som person. Utifrån Mays förståelse av tillhörighet (2013) kan man säga att likheten med biokusinerna hjälper Christoffer att konstituera sig som person. Trots att Christoffers bonuskusiner bor i samma land som han, och trots att de träffas ofta, talar samma språk och tar del av samma skolsystem, upplever han ändå större samhörighet med de biokusiner han bara träffar vart tredje år, som talar ett annat språk, bor i ett annat slags samhälle i en annan del av världen och får sin utbildning i ett mycket annorlunda skolsystem. Exemplet är intressant, då det pekar på att känslan av tillhörighet och samhörighet handlar om *mer* än bara gemensamma vardagliga erfarenheter och täta sammankomster. Den sociala och den biologiska släktskapsförståelsen är i dessa exempel inte särskilt lätta att skilja från varandra, då bonusbarnbarnen talar om likhet och olikhet på snarlika sätt för att beskriva tillhörighet och frånvaro av densamma.

Förståelser av skillnader i relationalitet utifrån bonus eller genus?

Förföräldraskap är en genusmärkt position, oavsett om det handlar om ett bio- eller ett bonusförföräldraskap, vilket komplicerar analysen. I följande exempel beskriver bonusbarnbarnet Beata (19 år) relationen till sin bonusmorfar. Denna relation framstår som likvärdig med den till hennes biomorfar, men framstår som yttligare än relationen till hennes biomormor.

Beatas bonusmorfar har varit tillsammans med hennes biomormor så länge hon kan minnas, men han var inte bonuspappa till hennes mamma under uppväxten. Beata beskriver relationen med sin bonusmorfar som likvärdig med den relation hon har med sin biomorfar:

Jag tycker inte att min relation med [bonusmorfar] eller min relation med min riktiga morfar är särskilt olika. De gör ungefär samma saker och vi umgås på ungefär samma sätt och pratar om samma saker. Jag tycker att det faktiskt väldigt mycket är samma sak.

Det här sättet att se på förhållandet mellan bio- och bonusförföräldrar överväger i bonusbarnbarnens narrativ. Beata uppfattar bonusmorfaderns och biomorfaderns roll som likvärdiga, och hon ser inte detta som något negativt. Föreställningen om att det

är fel av en bonusförälder att ta en bioförälders plats är helt frånvarande i bonusbarnbarnens berättelser. Tvärtom talar de om relationernas likhet för att betona det positiva i relationen till bonusförföräldern.

När Beata däremot jämför relationen till bonusmorfadern med den till biomormmodern (hans sambo) menar hon att det märks att han inte är en biologisk förförälder. Citatet visar även att Beata själv gör sitt barnbarnskap lite olika med biomormmodern och med bonusmorfadern:

Linn: Hur ser du på [bonusmorf] i din familj eller hur man ska säga, hur tänker du kring honom, om hans roll för dig?

Beata: Han har väl en roll som alla andra mor- och farföräldrar skulle jag säga. Men samtidigt har jag märkt lite att han inte är min riktiga morfar. Han har alltid kommit på alla saker och han har alltid varit lika mysig men det har väl varit att det mesta av stödet har varit riktat från min mormor och då har han kanske mer riktat igenom henne till oss. Med presenter till exempel, det står ofta att det är från mormor även om det kanske är från både henne och [bonusmorf]. Och jag märker särskilt nu när jag har varit i [land] ett år att jag ringer ju mormor så här varannan vecka kanske. Och då är det oftast bara mormor jag pratar med även om [bonusmorf] är där. Så det är lite så här. Han har ju rollen som morfar men samtidigt mer avslappnat på nåt sätt skulle jag säga.

Beata menar att relationernas olikhet beror på att den ena är en biorelation och den andra en bonusrelation. Jag menar dock att de skillnader hon beskriver är vanligt förekommande mellan kvinnliga och manliga förföräldrar. De har kartlagts i en rad undersökningar om förföräldraskap och kön (Danielsbacka & Tanskanen, 2018; Eldén et al., 2024; Halleröd, 2008; Harman et al., 2022; Ojala & Pietilä, 2020; Samzelius, 2023; Timonen, 2020). Den skillnad som Beata beskriver kan tolkas som en skillnad mellan bonus- och biorelationer, men den kan också tolkas som ett utslag av könade omsorgspraktiker som gör att (bonus)barnbarn anser sig ha olika nära relationer till kvinnliga och manliga förföräldrar.

Just det "avslappnade" förhållningssätt som Beata talar om kan ses som karaktäristiskt för mäns förföräldraskap (Harman et al 2022; Ojala & Pietilä, 2020; Timonen, 2020) och skulle därmed kunna länkas till genus snarare än till bonusskapet. Manliga förföräldrar beskrivs ofta ta rollen som roliga och lekfulla (Horsfall & Dempsey, 2010) och ha en sekundär roll, medan omsorgsgörande som kräver planering, samordning och synkronisering blir kvinnors ansvarsområde (Ojala & Pietilä, 2020). Att Beata berättar att hon mest pratar med sin biomormor överensstämmer också med de beforskade genusmönster som visar att kvinnliga förföräldrar ger intimitet och känslomässig omsorg i större utsträckning än manliga förföräldrar (Birchall & Holt, 2023; Eldén, 2015; Eldén et al., 2023).

Beata menar att det finns en frihet i att det saknas tydliga normer eller mallar för hur bonusförföräldern ska vara, eller vad den ska göra. Det gör att relationen kan vara lite mer kravlös, särskilt i jämförelse med bioförföräldern, som normativt sett antas vilja och bära ta en aktiv roll. I kapitlet "Att göra bonusförföräldrande" visade jag att även bonusförföräldrarna ansåg att den som är bioförförälder i första hand bör engagera sig i olika omsorgsgöranden. Ingen av bonusförföräldrarna uttryckte dock en syn på rollen som bonusförförälder som kravlös.

Mot bakgrund av den tidigare forskning som synliggjort genusbaserade skillnader i förföräldrars omsorgsgörande väcktes frågan om Beata såg skillnaden mellan relationen till biomormmodern och bonusmorfadern som ett exempel på genuskillnad eller bonusskillnad. I hennes svar ser vi hur den magiska dimension av biologisk släktskapsförståelse som Mason (2018) diskuterar får förklara olikheten i förföräldrarnas omsorgsgörande:

Linn: Tror du att det beror på att han inte är din mammas pappa eller tror du att det beror på könsroller eller något annat?

Beata: Intressant fråga faktiskt. Det kanske kan vara lite både och. Jag kan tänka mig att när man har ett biologiskt barnbarn där man känner att "det här är en produkt av mig själv" eller vad man ska säga, då har man kanske nån annan slags intuitiv kärlek för dem som man inte kan förklara. Så jag kan tänka mig att det är lite därför, att det är något han inte kan uppleva på samma sätt då. Inte medvetet då alltså undermedvetet. Men kanske också för att han är en sån typisk "golfmorfar"! Ja men han kommer på släktträffarna och han busar till det ibland och han rufsar mitt hår och så där. Men att man som mormor kanske är lite mer benägen att bevara relationen med barnbarnen. Jag vet inte.

Beatas förklaring ligger nära en fenomenologisk beskrivning av samhörighet som något sinnligt, ogripbart och mystiskt (Mason, 2018), en förståelse som även kan länkas till den biologiska principen och idén om att det finns en "plikt till omsorg" gentemot dem som utgör ens primärrelationer (Honneth, 2003). Beata talar här om en "intuitiv kärlek" som man "inte kan förklara", en kärlek som en bonusmorfar eventuellt "inte kan uppleva på samma sätt". Det är detta som Mason (2018) beskriver som obeskrivbara släktskap som beskriver hur förnimbara sinnesupplevelser ligger till grund för en förståelse av vad som motiverar. Det här exemplet visar hur den biologiska släktskapsförståelsen, med dess magiska dimension, syns även i bonusbarnbarnens berättelser om släktskap.

Att begripliggöra avsaknad av omsorg

I det här avsnittet analyseras bonusbarnbarnens förståelse av när omsorg och närhet saknas eller när en relation till en potentiell bonusförförälder uteblir. Jag argumenterar för att den biologiska principens eller den biologiska släktskapsförståelsens företrädare gör att avsaknad av omsorg i en potentiell släktskapsrelation begripliggörs utifrån helt olika premisser beroende på om det är en bioförförälder eller en bonusförförälder som inte ger omsorg och inte skapar eller upprätthåller släktskap.

Bonusbarnbarnen anser att relationen till en bonusförförälder utvecklas på bonusförföräldrarnas initiativ. Något generaliserande kan sägas att om bonusförföräldrarna engagerar sig och uppvisar ett genuint intresse för bonusbarnbarnen, så vill de senare gärna ha dem nära sig i sina liv och se dem som viktiga släktingar. Däremot framstår det inte som något stort bekymmer för bonusbarnbarnen om bonusförföräldern inte engagerar sig och inte etablerar en egen relation med ett bonusbarnbarn. Emilia (11 år) konstaterar odramatiskt beträffande den uteblivna bonusrelationen till en potentiell bonusmormor att ”hon har ju sina egna barnbarn”. När barn däremot upplever att en bioförförälder har brustit i omsorg behövs en omständighet som kan förklara varför.

För att förstå omsorgsgörande i relationer mellan bonusbarnbarn och bonusförföräldrar har jag urskilt tre moraliska principer som berättigar relationsskapande eller icke-relationsskapande och utifrån vilka de egna relationerna förstås och förklaras: biologi, rättvisa och behov. Dessa principer ramar också in just bonusbarnbarns sätt att begripliggöra frånvaron av relationalitet och omsorg – men inte biobarnbarns sätt att begripliggöra bristande omsorg. I nedanstående två exempel kommer jag att visa hur bonusbarnbarn respektive biobarnbarn hänvisar till framför allt den biologiska principen och släktskapsförståelsen för att förstå erfarenheten att bli relationsmässigt försummad.

Bonusbarnbarns sätt att begripliggöra avsaknad av omsorg

Den biologiska principen tillsammans med rättvisepincipen kan vara ett sätt för bonusbarnbarn att förstå och förklara att det inte blivit någon relation med en potentiell bonusförförälder. I det här exemplet utgår jag från intervjun med Ellinor (18 år). Ellinor har många bonusförföräldrar som kommit in i hennes liv genom olika länkp personer. Här beskriver hon relationen till sin nuvarande bonuspappas föräldrar (vilka även är bioförföräldrar till hennes småsyskon och bonussyskon). Nedanstående citat visar att Ellinor är medveten om det som jag kallar för den biologiska principen: att ett biologiskt släktskap kan ses som moraliskt argument för det lämpliga i att upprätta en relation med ett biobarnbarn och att inte göra det med ett bonusbarnbarn.

Linn: Nu ska vi se här. [Bonuspappas] föräldrar träffar du dem något?

Ellinor: Ja, inte ... jag ser ju dem. Jag vet ju till exempel att hans pappa heter [namn]. Och jag har varit hemma hos honom någon gång, men inte så mycket. Och hans mamma, hon kommer ibland hem till oss, men dock är ju inte det för min skull. Utan det är ju för att hon vill träffa sina barnbarn. Så det är ju mest att man säger hej och så. Och det är inte mycket mer än det.

Linn: Nej.

Ellinor: Men det märks ju liksom.

Linn: Så du känner inte att hon bryr sig så mycket om dig?

Ellinor: Nä precis, vilket är ju ingen fara.

Den biologiska principen blir här ett logiskt redskap för att förstå avsaknaden av omsorg från dessa potentiella bonusföräldrars sida. Genom att säga att den potentiella bonusfarmodern inte kommer för Ellinors skull, "utan för att hon vill träffa sina barnbarn", förmedlar Ellinor att hon inte inkluderas i den potentiella bonusfarmoderns skara av barnbarn. Detta vittnar om att Ellinor känner av och förhåller sig till den biologiska principen: syskonens farmor kommer för att träffa sina – biologiska – barnbarn. Av detta kan utläsas att Ellinors syskons biofarmor ansluter sig till den biologiska släktskapssynen, ett biologiskt släktskapande som inte utökats med ett socialt släktskap som även omfattar Ellinor.

Utifrån Ellinors beskrivning tolkar jag det så att relationsgörandet, eller frånvaron av detsamma, utgår ifrån de potentiella bonusföräldrarnas agerande. Det är deras sätt att förhålla sig till henne som anger tonen för relationen. Noteras bör att den biologiska principen inte anförs av Ellinor själv som skäl till att hon inte skapar en relation till bonussyskonens förföräldrar. Hennes icke-relationsskapande gentemot dem utgår helt från *deras* ointresse, vilket återigen visar hur bonusbarnbarn anser att makten över relationen ligger hos den äldre generationen. Ellinor säger att när bonussyskonens förföräldrar kommer på besök är det inte för hennes skull de kommer, men hon lägger också till att det "är ju ingen fara". Ellinors icke-relationsskapande med de potentiella bonusföräldrarna beror därmed endast indirekt på denna princip. Det handlar om deras ointresse, inte om att hon själv gör skillnad mellan bio- och bonusrelationer. Relationellt sett kan det ses som om Ellinor uppfattar ett ointresse (som hon härleder till den biologiska principen), vilket i sin tur gör att hon inte själv blir intresserad av att engagera sig i relationen med dessa personer, som potentiellt skulle ha kunnat bli bonusföräldrar. På så vis handlar Ellinors icke-relationsskapande varken om den biologiska principen eller om rättvisepincipen, utan snarare om brist på erkännande, eftersom hon inte erkänns som vare sig biologiskt eller socialt bonusbarnbarn av de potentiella bonusföräldrarna.

Utifrån Honneths olika erkännandeformer kan det ointresse som Ellinor upplever från sina syskons bioförföräldrars (hennes potentiella bonusförföräldrars) sida utläsas som brist på erkännandeformen kärlek och dess förlängning plikten till omsorg. De potentiella bonusförföräldrarna avstår från att ge kärlek och omsorg till henne och erkänner inte hennes familjestatus som bonusbarnbarn. Ellinor bemöter denna frånvaro av omsorg och kärlek, som hon uppfattar, genom att å sin sida inte försöka skapa en relation till dem eller visa dem någon omsorg. Utifrån Honneths teoretisering av erkännande menar jag att det potentiella bonusbarnbarnet förklarar och hanterar avsaknaden av omsorg genom att inte heller tillerkänna den potentiella bonusförföräldern familjestatus, utan i stället placera denna utanför familjekretsen. På detta sätt kan relationen förstås som negativt reciprok: ”Jag blir inte behandlad som familj av dig – du är därmed inte familj för mig.” Till följd av detta kan rättvisepincipen⁷⁰ fortfarande upprätthållas och bidra till bonusbarnbarnets självaktning.

Honneth menar att det rättsliga erkännandet har den moraliska dimensionen av rättvisepincip. I det här fallet faller rättvisepincipen inte ut i en situation där det potentiella bonusbarnbarnet behandlas likadant som ett biologiskt barnbarn, utan i en situation där det potentiella bonusbarnbarnet behandlar den potentiella bonusförföräldern på ett sätt som motsvarar hur hon själv anser sig bli behandlad. Det potentiella bonusbarnbarnet kan på detta sätt utnyttja sitt aktörskap: genom att inte tillerkänna en negligerande bonusförförälder någon familjestatus blir icke-erkännandet mellan barnet och den vuxne jämlikt, då ingen av dem erkänner den andre. På så sätt kan det potentiella bonusbarnbarnet förstå sitt eget handlande (icke-familjegörandet) som respekterat av den andre (den potentiella bonusförföräldern) och upprätthålla sin autonomi och självaktning.

De intervjuade bonusbarnbarnen utgår från den relationella kontakt som erbjuds dem av potentiella bonusförföräldrar. De anser alltså att den vuxne formaliserar relationen, medan barnet självt snarare bemöter den relationalitet som den vuxne angett ramarna för.

När normen om den biologiska principen, som är framträdande i kontexten, kan förklara att man inte får erkännande genom kärlek och plikten till omsorg, som enligt Honneth (2003) utgår från primärrelationerna, behöver inte en potentiell bonusförförälders icke-erkännande äventyra barnets självaktning.⁷¹ Ellinors beskrivning av den potentiella bonusförförälderns frånvaro av engagemang rymmer möjligtvis ett stråk av besvikelse, men då hon kan förklara icke-engagemanget utifrån den biologiska

⁷⁰ Min utveckling av det Honneth (2003) kallar rättsligt erkännande.

⁷¹ Vilket är den personliga självutvecklingens del i denna erkännandaspekt, vilken enligt Honneth kan bli skadad om erkännandet uteblir (Honneth, 2003).

principen blir det både logiskt och ofarligt. Den biologiska principen kan alltså förstås och accepteras som förklaring till ett icke-engagemang av båda generationerna: av bonusförföräldragenerationen, som därmed rättfärdigar att deras relationalitet sträcker sig enbart till biobarnbarn, och av bonusbarnbarnsgenerationen, som speglar och accepterar detta handlande. Och det är som sagt genom spegling av den äldre generationens handlande som relationen kan göras (negativt) reciprok. Bonusbarnbarnets aktörskap är i dessa fall mer en respons på den äldre generationens icke-görande av släktskap än ett eget initiativ.

Biobarnbarns sätt att begripliggöra avsaknad av omsorg

I tidigare forskning om bonusrelationer beskrivs bonusrelationer ofta som sköra (Allan, Crow & Hawker, 2013; Samzelius, 2023), vilket stöds av flera exempel från mina informanter. En sak som däremot överraskar är att barnbarnsinformanterna i den här studien i ännu större utsträckning berättar om biorelationer i sina liv som upphört eller satts på paus. Bland bonusbarnbarnsinformanterna är det alltså vanligare att ha upplevt en biorelation än en bonusrelation som avbrutits. Medvetenhet om biorelationernas skörhet verkar saknas hos informanterna och har inte heller beskrivits i någon större omfattning i forskning om bonusbarnbarnskap. I flera intervjuer med bonusbarnbarn framkommer att de periodvis förlorat kontakten med en eller flera bioförföräldrar. När så skett kan inte den biologiska släktskapsförståelsen förklara frånvaron av omsorg. Av denna anledning menar jag att icke-relationalitet fungerar helt annorlunda när det är kontakten med en bioförförälder som brutits. I dessa fall utmanas idén om att biologiskt släktskap ska verka stärkande och skyddande för det relationella bandet. I följande exempel analyseras detta utifrån intervjun med tolvåriga Tilde, som berättar om den avbrutna relationen med hennes biofarmor. I det här exemplet blir det uppenbart att ingen av de tre principerna logisk, rättvis och behov logiskt kan förklara avsaknaden av omsorg och relation:

Tilde: [...] vi typ har tappat kontakten lite med henne. Så där hon vill vara mycket med sig själv och innan så kom hon alltid på julafton och när vi fyllde år och så där och nu har jag inte pratat med henne sen förra sommaren tror jag.

Linn: Är det samma med dina kusiner att hon inte träffar dem heller så ofta?

Tilde: Hon träffar dem mer.

Linn: Okej.

Tilde: Hon brukar träffa dem ibland mer.

Till skillnad från exemplet med bonusbarnbarnet Ellinor ovan kan Tildes bioförförälders bristande engagemang inte förklaras utifrån den biologiska principen,

som rättfärdigar att en förförälder bryr sig mer om biobarnbarn än om bonusbarnbarn. Det biologiska släktskapet får bioförförälderns icke-engagemang att framstå som obegripligt. Icke-engagemanget blir också ett *icke-erkännande* som inte blir mindre av att "plikten till omsorg" endast omfattar primärrelationer, eftersom Tildes biofarmor i enighet med den biologiska principen borde iakttä "plikten till kärlek och omsorg" (Honneth, 2003). I Carl-Göran Heidegrens bok om erkännande (2009) beskrivs Stephan Voswinkels utvecklade förståelse av motsatsen till erkännande genom distinktionen mellan *missaktning* och *icke-erkännande*. Icke-erkännande handlar om att det erkännande som personen förväntat sig uteblir, varvid personen ofta reagerar med besvikelse. Missaktning innebär däremot motsatsen till den bekräftelse personen hade hoppats på eller ansett sig ha rätt till: att personen blir negligerad. Den biologiska principen och släktskapsförståelsen gör gällande att Tilde *borde* bli erkänd av sin biofarmor genom ett aktivt umgänge. När hennes biofarmor avstår från detta framstår det i Voswinkels mening inte bara som ett passivt icke-erkännande utan även som en aktiv missaktning när plikten till omsorg uteblir.

Tilde kan inte hänvisa till någon av de tre moraliska principer som jag menar att de äldre informanterna åberopar för sitt relationsskapande med bonusbarnbarn och biobarnbarn för att logiskt förstå sin biofarmors icke-engagemang. Den biologiska principen fungerar inte, eftersom biofarmor är en biologisk släkting som därför borde upprätthålla en relation med Tilde och ge henne omsorg. Rättvisep principen fungerar inte, eftersom Tilde uppfattar att hennes biofarmor träffar sina andra barnbarn mer och således borde ge lika mycket uppmärksamhet åt Tilde och hennes syskon som åt deras kusiner. Inte heller behovsprincipen fungerar, eftersom Tilde inte känner till några omständigheter som skulle kunna rättfärdiga hennes biofarmors större engagemang i kusinerna utifrån deras eventuellt större behov av omsorg. Utöver detta berättar Tilde att hennes biofarmor dessutom bor på gångavstånd, vilket avskriver även geografiskt avstånd som förklaring till hennes biofarmors icke-engagemang.

Tilde berättar att hennes biofarmor tidigare tagit aktiv del i hennes liv, följt henne till fritidsaktiviteter och deltagit i familjens alla högtider. Tilde ser ledsen ut när hon berättar om sin biofarmor. Jag ville inte pressa henne att prata om det mer när hon verkade tycka att det var jobbigt, så jag frågade inte mer om detta, men hon återkom själv till ämnet senare under intervjun. Tilde berättade då att hennes pappa är besviken på att hennes biofarmor inte längre engagerar sig i familjen:

Tilde: Pappa är lite besviken på henne för hon ringer inte och säger hej så ofta, och hon gratulerar inte oss när vi fyller år. Pappa tycker det är lite tråkigt och hon vill inte fira jul med oss i år.

Linn: Nä. Men du vet inte varför riktigt?

Tilde: Näe.

Linn: Hur var det innan då? Brukade du gå dit ibland då?

Tilde: Mm. Och innan gick jag på [fritidsintresse] och då brukade hon alltid köra mig en gång i veckan. Och innan har jag sovit över hos henne, eller jag gjorde det när jag var liten. Ibland så har vi hälsat på henne men nu var det länge sen.

När barnbarnsinformanterna berättade om att kontakten med en bioförförälder hade upphört nämndes så gott som alltid någon förälder, men inte så när barnbarnsinformanterna beskrev bristande kontakt med bonusförföräldrar. Att inte ha kontakt med en bioförförälder framstår därmed som något som rör hela familjen. Samtidigt tyder intervjuerna på att biobarnbarn inte får veta orsaken till att kontakt med bioförföräldrar har upphört eller satts på paus, medan bonusbarnbarn däremot oftast kunde berätta om orsaken till att relationen med en bonusförförälder avslutats (som att biomormor och bonusmorför gjort slut).

I de fall kontakt med en tidigare bonusförförälder uteblir verkar inte föräldrar ingripa i relationen. Inget bonusbarnbarn berättar att deras bioföräldrar eller bioförföräldrar vidtagit några arrangemang för att relationen mellan bonusbarnbarnet och barnets tidigare bonusförförälder ska kunna bestå i de fall relationen till bonusförföräldern upphört på grund av separationer.⁷² Därmed framstår det som om mellangenerationen visserligen ser det som positivt att ett bonusbarnbarn har en relation med en bonusförförälder, samtidigt som den inte uppfattar det som något större problem om kontakten uteblir. Inget bonusbarnbarn berättade heller om sin förälders känslor kring förlorad kontakt med en bonusförförälder.

Både i de här exemplen och i kapitlet om att förstå sitt bonusförföräldraskap syns spår av hur de olika släktskapssynerna leder till olika behandling av bio- och bonusrelationer. I bonusbarnbarnens berättelser syns ingen förklaring till att mellangenerationen hanterar avbrutna bio- och bonusrelationer på olika sätt. När relationen till en bonusförförälder tar slut förväntas inte bonusbarnbarnet upprätthålla kontakten, och inget av de intervjuade bonusbarnbarnen berättar att de har kontakt med en tidigare bonusförförälder. Detta skiljer sig från deras relationer med tidigare bonusföräldrar: om ens förälder gjort slut med en tidigare bonusförälder kan det hända att relationen upprätthålls, vilket alltså inte verkar ske i relationen med den tidigare bonusförälderns föräldrar.

⁷² Däremot beskrivs den typ av arrangemang som syftar till att bonusbarn ska kunna hålla kontakt med tidigare bonusföräldrar och bonussyskon (se även Samzelius, 2023).

Temporala släktskapsförståelser

Intervjuerna med bonusbarnbarnen utgår från ett livsloppsperspektiv. I sina berättelser blandar de därför upplevelser av att växa upp och utvecklas med den tid som förflutit med bonusförföräldern och möjliggjort relationens utveckling. Bonusrelationer kan börja lite när som under livet, och för att förstå bonusfamiljers föränderlighet över tid samt deras "flytande och divergerande karaktär" (Finch, 2011:203) använder jag begreppet temporalitet.

Bonusbarnbarnskapet är ett tydligt exempel på familjeföränderlighet, vilket kommer till uttryck i bonusbarnbarnens beskrivningar av relationella erfarenheter utifrån tid: betydelsen av hur länge deras bonusperson funnits i familjen och den betydelse som de tillmäter relationen utifrån längd, umgängesfrekvens samt eget och bonusförföräldrarnas åldrande. Dessa förståelser av släktskap är alla på olika sätt knutna till tid, och jag har därför valt att kalla detta *den temporala släktskapsförståelsen*.

Temporalitet är ett brett begrepp som belyser de sätt på vilka tid är närvarande och invävd i människors upplevelser, tankar och kulturella normer. Temporalitet handlar om upplevelser och sätt att förhålla sig till tidens gång både på individuell och samhällelig nivå: hur vi tolkar och ger mening åt tidsupplevelser, hur vi föreställer oss tid som nutid, dåtid, framtid och hur vi strukturerar och förstår våra liv utifrån individuella och kollektiva aspekter av tidsliga upplevelser. Temporalitet är sammanvävt med förståelse av tillhörighet på så sätt att exempelvis varaktig tillhörighet och samhörighet med andra människor bygger upp människors självförståelse (May, 2016 a). Bonusrelationers temporalitet skiljer sig från biorelationers på så vis att bonusläktskapet har ett annat temporalt skript än biosläktskapet, då bonusrelationer kan tillkomma lite när som helst under livet utan att nödvändigtvis följa ett linjärt mönster där förföräldraskap följer på föräldraskap.

I den här delen av kapitlet analyserar jag den temporala släktskapsförståelsen utifrån hur bonusbarnbarnen tillmäter olika aspekter av tid betydelse i relationen till bonusförföräldrarna. I första delen beskrivs hur bonusbarnbarnen lägger vikt vid hur länge bonusförföräldern funnits i familjen och hur ofta de ses. Därefter beskrivs hur bonusbarnbarnen tolkar betydelsen av sin egen och bonusförföräldrarnas ålder och åldrande.

Betydelsen av relationsingång, umgängesfrekvens och geografiskt avstånd

I tidigare forskning har temporala aspekter av relationsingång ansetts betydelsebärande för relationen mellan bonusbarnbarn och bonusförföräldrar (Allan et al., 2013; Chapman et al., 2016). I analysen har jag utgått från de temporala indelningar som

Chapman och kollegor utarbetat: "långsiktig" (*long-term*) syftar på en situation där bonusförföräldern har funnits i bonusbarnbarnets förälders liv från tidig barndom och även har varit bonusförälder till bonusbarnbarnets förälder; "senare-i-livet" (*later-life*) avser en situation där bonusförföräldern inleder en relation med någon som redan har äldre barnbarn; "överskottad generation" (*skip-generation*) beskriver en situation där bonusförföräldern kommer in i familjen först sedan mellangenerationen flyttat hemifrån men innan barnbarn har fötts eller där bonusbarnbarnen fortfarande är småbarn och där man således inte har varit som en bonusförälder till bonusbarnbarnets förälder; och ärvd (*inherited*) upplyser om situationen för de bonusföräldrar som är föräldrar till bonusbarnbarnets bonusförälder (Chapman et al. 2016). Jag har kompletterat deras modell med kategorin *frivillig* för bonusförföräldrar och bonusbarnbarn som inte länkats genom någon parbildning, och även lagt till kategorin *senare-långsiktig* för de bonusförföräldrar som kom in i bonusbarnbarnets förälders liv då bonusbarnbarnet var tonåring.

Förståelse av en långsiktig bonusrelation som ursprunglig

För bonusbarnbarnet Ellinor (18 år, långsiktig) har bonusfarföräldrarna funnits i familjen sedan innan hon själv föddes. Hon berättar för mig att hennes farmor och farfar separerade och träffade varsin ny partner när hennes pappa var liten. Detta gör, menar hon, att båda bonusförföräldrarna ser hennes pappa som "sitt barn helt och hållet", ett uttryck för förbehållslös omsorg som hon menar spiller över på relationen till henne själv. Tidsaspekten, att relationen med hennes bonusfarfar och bonusfarmor sträcker sig tillbaka till hennes pappas tidiga barndom, blir för henne ett sätt att förstå och befästa relationens stabila karaktär. Genom att framställa relationen som mycket gammal, nästan ursprunglig, kan Ellinor förstå och befästa relationen mellan bonusförföräldrarna och hennes biopappa samt mellan bonusförföräldrarna och sig själv. Att hennes pappa haft sina bonusföräldrar så pass länge i sitt liv gör att Ellinor ser deras relation som ursprunglig, vilket skapar en stabilitet som sträcker sig in i hur hon upplever att de relaterar även till Ellinor. Olika aspekter av tid är centrala för Ellinors uppfattning om relationens stabila karaktär. Hon argumenterar utifrån relationens längd: eftersom hennes bonusfarföräldrar alltid har funnits i hennes liv, och eftersom de redan hade en livslång föräldrelation till hennes pappa när hon föddes, blir även hennes och bonusförföräldrarnas relation stark. Detta visar på en ofta förbisedd aspekt i bonusbarns och bonusbarnbarns liv, nämligen att en separation i föräldraparet inte behöver leda till att en ursprungsförälder rycks bort, utan lika gärna kan leda till att barnet får fler föräldrar eller fler relationer till andra viktiga vuxna. När bonusrelationerna funnits så länge att de sträcker sig bakåt över flera generationer kan de uppfattas som lika befästa som biorelationer. På så sätt utgör en lång gemensam livshistoria en grund för förståelsen av relationen som stark och stabil.

Förståelse av en långsiktig bonusrelation som svag på grund av låg umgängesfrekvens

Bonusbarnbarnet Emilias (11 år) ena biomorfar är omgift med en kvinna som också varit hennes ena biomammas bonusförälder. Emilia säger att denna kvinna varit ”nästan som en riktig mamma” för hennes mamma under uppväxten och att de fortfarande står varandra nära. Trots detta uppfattar Emilia inte denna ”långsiktiga bonusmormor” som en nära släkting:

Henne har jag inte så stark relation till, eller jag pratar ju med henne och hon är rolig och hon bryr sig om mig och sånt där. [...] Men jag träffade henne mycket när jag var liten också för de har varit ihop länge.

Emilia förklarar skillnaden i närhet i förhållande till sina andra bonus- och bioförföräldrar med att hon inte träffar denna bonusmormor så mycket. Hon berättar att hon inte har så stark relation till biomorfadern i paret heller. Utifrån hur bonusbarnbarnen tolkar relationen är det viktigt för att skapa närhet att träffas ofta, inte huruvida det handlar om en bonus- eller biorelation. Utifrån de bonusbarnbarn jag intervjuat är frågan om hur relationen har inletts och i vilken generation mindre viktigt för upplevelsen av relationernas kvalitet än hur ofta de ses.

Släktskap ärvs, vilket till viss del även verkar gälla bonussläktskap: om ens förälder haft en aktiv bonusförälder, och om denna person fortfarande är aktiv i ens förälders liv, är det mer sannolikt att personen också kommer att vara en aktiv bonusförförälder, ett förhållande som ofta bygger på bonusförföräldrarnas engagemang som tidigare bonusförälder (Bildtgård et al. 2021). I dessa fall är det sannolikt att bonusbarnbarnet inte gör någon differentiering utifrån bio- eller bonusföräldraskap. Men om ett bonusbarnbarns förälder och bonusförförälder har en ansträngd relation inverkar detta på fler relationer, bland annat den mellan bonusbarnbarn och potentiella bonusförföräldrar (Samzelius, 2023). Mitt exempel med Emilia här visar fram en annan sida: även om ens förälder haft en nära relation till en bonusförälder, verkar det krävas att bonusbarnbarnet träffar den bonusförföräldern relativt mycket för att bonusbarnbarnet ska se den som en viktig person.

Förståelse av ärvd bonusrelationen som ”riktigt” släktskap eller icke-släktskap

En motsatt erfarenhet än den av den långsiktiga bonusrelationen är den där bonusbarnbarnet har fått bonusföräldrar och därmed även fått bonusförföräldrar som en följd av sin bioförälders nya parrelation (ärvd). Bonusbarnbarnet Emilia (11 år) har även denna typ av bonusförföräldrar, eftersom hon varit med om att hennes biomammor separerat och inlett nya relationer. Emilia berättar att hon var ungefär fem år när hennes ena biomamma inledde en ny relation med en kvinna vars föräldrar blev

Emilias ärvda bonusförföräldrar. I Emilias beskrivning av relationen med dessa bonusförföräldrar framstår den som solid och självklar för henne:

Linn: Ser du dem som också bonusmormor och bonusmorfar då?

Emilia: Jag ser dem mer som riktiga. Eller det gör jag ju med alla liksom. Men de är ju fortfarande bonus om man säger så. Men eftersom jag inte träffar dem lika mycket så är det ju som att jag känner dem inte ultra-ultra nära, men jag känner dem nära.

Som Emilia förklarar ser hon dessa ärvda bonusförföräldrar mer "som riktiga" än som bonusförföräldrar, och att de inte funnits i hennes familj sedan hennes födelse verkar inte tillmätas någon betydelse. I stället anför Emilia en annan tidsaspekt, nämligen att de *inte ses lika ofta*, som skäl till att hon inte känner dem "ultra-ultra nära" utan "nära".⁷³ Hon härleder skillnaden i närhet mer till umgängesfrekvens än till bio- och bonussläktskap.

Emilias andra biomamma har också en ny partner, vars förälder skulle ha kunnat vara ärvd bonusförförälder till Emilia, men Emilia ser inte henne som det. Som skäl till att hon inte har en sådan roll i hennes liv uppger Emilia att "hon har ju sina egna barnbarn". I relationen med den första bonusmammans föräldrar blev Emilia deras första (bonus)barnbarn, men den andra bonusmammans föräldrar hade redan biobarnbarn. Emilia anser därmed att hon inte behöver henne. Huruvida den potentiella bonusförföräldern *har andra barnbarn* ses alltså som en mer betydelsefull omständighet än relationsingång när det gäller om relationen till en bonusförälders förälder ska bli till en släktskapsrelation.

Betydelse av umgängesfrekvens och geografiskt avstånd

För bonusbarnbarnen finns det många olika temporala faktorer som påverkar om relationen ska ses som en släktskapsrelation. Förutom *relationsingång*, som har betydelse i fråga om hur lång tid som förflutit i relationen, och *umgängesfrekvens* samt huruvida det finns *andra barnbarn*, tillmäts även *geografiskt avstånd* betydelse för upplevelsen av närhet i relationen.

När Fredrika (13 år) ritar in sina släktingar i närhetscirkklarna återkommer förståelsen av *umgängesfrekvens* som ett sätt att förklara närhet. Närmast sig själv ritar hon sin syster, som hon förklarar är den hon träffar mest, och längst ut ritar hon de släktingar hon träffar minst:

⁷³ När intervjun genomförs har covid-19-pandemin pågått i två år, och Emilia berättar att hon inte kunnat träffa dessa bonusförföräldrar på länge eftersom de bor i ett annat land.

Fredrika: Min syster är extremt nära mig! Liksom vi brukar spela spel tillsammans och sen brukar vi spendera jåååtte mycket tid tillsammans. Så det är [syster]. Och sen så är det mamma och pappa så klart. Så det är ju dem jag är närmast.

Linn: Ja.

Fredrika: ... sen så har vi typ morfar. Och sen [bonusmormor] är också väldigt nära mig. Jag träffar henne jätteofta. Och sen så min mormor pratar jag också mycket med. Varje gång jag ser henne brukar vi typ dricka kaffe och prata. Det är alltid kul. Och sen så här ute är de andra för jag träffar inte dem jätteofta och jag pratar inte så mycket med dem.

För Fredrikas är det självklart att dem hon träffar mest också blir de som står henne närmast.

Bonusbarnbarnet Gudrun (14 år) har fyra olika bonusförföräldrar, där två av dem varit bonusföräldrar åt hennes pappa och därmed kan betecknas som långsiktiga bonusförföräldrar. Dessa bonus- och bioförföräldrar bor långt bort och de träffas sällan. De bonusförföräldrar som är tillsammans med hennes biomorföräldrar har däremot inte varit bonusföräldrar till hennes mamma, och kan då betecknas som överhoppad generation-bonusförföräldrar. Dessa bor nära Gudrun, och de ses ofta.

Det som framstår som betydelsefullt i sammanhanget är den inverkan det geografiska avståndet har på hur relationen mellan Gudrun och hennes olika bonus- och bioförföräldrar görs. När hon jämför relationen med sin bonusmorfar och sin biomormor berättar hon att hon "står närmare [bio]mormor för jag är mer med henne", och när det gäller hennes biomorfar och bonusmormor så är hon "lite närmare [bio]morfar för han kommer ofta hem till oss".

När det gäller Gudruns biofarfar och bonusfarmor respektive biofarmor och bonusfarfar säger hon däremot att hon står dem ungefär lika nära "för dem spenderar jag lika mycket tid med".

I Gudruns relation till sina olika bio- och bonusförföräldrar urskiljs ett mönster: de bioförföräldrar som bor nära kommer oftare och hälsar på *utan* att deras partner, bonusförföräldern, följer med. I dessa par träffar alltså Gudrun bioförföräldrarna mer, och hon säger att det är därför som hon har en närmare relation till bioförföräldrarna än till deras partner. Hon anser dessutom att hon står dessa bioförföräldrar närmare än de bio- och bonusförföräldrar som bor längre bort. Men när det gäller hennes bio- och bonusförföräldrar, som hon träffar sällan eftersom de bor långt bort, menar hon däremot att hon står bioförföräldern och bonusförföräldern i vartdera paret *lika nära* eftersom hon alltid träffar dem tillsammans och därmed tillbringar lika mycket tid med dem. På detta sätt tillskrivs *umgängesfrekvensen* tillsammans med det *geografiska avståndet* betydelse i Gudruns beskrivning av dessa relationer. Hon tycker däremot inte att bonus- respektive bio spelar någon större roll:

För oss är det, eftersom de har varit där hela våra liv, alltså våra bonusmor- och farföräldrar så har det varit som att ha mer mor- och farföräldrar, mest.

Relationen till bonusförföräldrarna beskrivs som ursprunglig och tillmäts ingen större betydelse. Frågan är om Chapmans och kollegors (2016) indelning av relationer till bonusförföräldrar utifrån hur relationen inlett tillför särskilt mycket i förståelsen för närhet i relationerna. För det första visar mitt material att bonusbarnbarn ofta har flera olika typer av bonusförföräldrar som kommit in i deras liv vid lite olika tidpunkter. För det andra beskriver bonusbarnbarnen mycket olika typer av relationalitet som inte så lätt kan knytas enbart till en omständighet. I dessa intervjuer begripliggör bonusbarnbarn förståelsen av närhet i bonusrelationer mer efter umgängesfrekvens än efter relationsingång. Flera av bonusbarnbarnen gör kopplingen mellan umgängesfrekvens och känsla av närhet. Sammantaget visar dessa exempel att relationsingång ensamt sällan anges som förklaring till känslan av närhet till bonusförföräldrar. Förståelsen av sociala släktskap byggs snarare upp utifrån mångfasetterade temporala förståelser, där förståelsen av relationen även binds samman med betydelsen av andra relationer, till syskon, till bio- och bonusföräldrar och till andra bonus- och bioförföräldrar.

Generationsmässiga betydelser av ålder och åldrande

I kapitlet "Att förstå sitt bonusförföräldraskap" kunde vi se att de äldre informanterna utgår ifrån att äldre bio- och bonusbarnbarn inte vill umgås med dem när de blivit tonåringar. Detta antagande bekräftas inte i intervjuerna med bonusbarnbarnen, vilkas bild snarare är omvänd. Flertalet av de äldre bonusbarnbarnen säger sig gilla att umgås med sina äldre släktingar, och flera av dem berättar – precis som många av de äldre informanterna – att de vill träffa sina släktingar i den äldre generationen mer än vad de faktiskt gör. Inget av de intervjuade bonusbarnbarnen beskriver sig heller som för gammal eller för stor för att umgås med sina förföräldrar.

Forskning om relationer mellan generationer har visat att människor i dag upplever mindre generationsskillnader än tidigare generationer (se t.ex. Bjerrum Nielsen, 2017; Nilsen, 2021; Vasbø & Hegna, 2023). Till exempel har forskning inom det här projektet visat att den äldsta generationen informanter, som är förföräldrar i dag, i flera fall uppfattade sina egna förföräldrar som auktoritära. Denna uppfattning om förföräldrar är helt frånvarande i den yngsta generationens narrativ (Eldén et al., 2024). Det minskade gapet mellan generationerna märks också i hur bonusbarnbarnen berättar om vad de tycker om att göra tillsammans med sina förföräldrar. Beata (19 år) berättar till exempel att hon gillar att shoppa kläder med sin biomormor "för mormor har så bra smak". Detta reflekterar också hur faktorer som intressen, smak, åsikter och

så vidare är mer åldersintegrerade i dag än vad de varit i tidigare generationer (Bjerrum-Nielsen, 2017; Vasbø & Hegna, 2023).

Betydelser som tillskrivs bonusbarnbarnens ålder och åldrande

När bonusbarnbarnen berättar om sitt åldrande uttrycker de att de befinner sig utanför vuxenheten men har lämnat vissa delar av barndomen bakom sig. Eftersom åldrandet pågår hela livet förändras synen på det egna jaget genomgående under livet. Detta är särskilt framträdande i intervjuerna med bonusbarnbarnen, som ofta jämför sin nuvarande åldersposition med hur det var när de var yngre. Åldersmaktsordningen gör att "vuxenhet" ses som eftersträvänsvärt (Krekula, 2009), vilket också märks i bonusbarnbarnens beskrivning av deras eget åldrande. Men här syns också en motdiskurs: en del (bonus)barnbarn menar att det var (bonus)förföräldrarna som var mer angelägna att träffa dem när de var yngre. Bonusförföräldrarnas föreställning om att bonusbarnbarn med stigande ålder inte längre vill umgås med dem syns däremot inte i bonusbarnbarnens berättelser. Därför framstår synen på bonusbarnbarnens ålder som mindre viktig för bonusbarnbarn än för bonusförföräldrarna. Att växa upp innebär dock att behoven av omsorg förändras. Ett exempel på det är bonusbarnbarnenens beskrivningar av att deras relation till bonus- och bioförföräldrar förändras när de blir äldre och inte längre behöver passas. Detta ska dock inte tolkas som ointresse. Gudrun (14 år), som har fyra bioförföräldrar och fyra bonusförföräldrar, beskriver detta här:

Linn: Tycker du att du har träffat dina mor- och farföräldrar, allihop då, alla åtta, är det ungefär lika mycket nu som när du var yngre?

Gudrun: Ungefär. Mina farföräldrar lika mycket, men mina morföräldrar inte lika mycket för det är inte som att de behöver passa oss!

Linn: Nä, så det är lite mindre ofta eftersom ni inte behöver "barnvakt" eller vad man ska säga?

Gudrun: Nä precis. Så det är inte riktigt lika mycket men det är inte så att vi har växt ifrån varandra på något sätt eller så.

Linn: Hur tror du att det kommer bli när du blir äldre? Eller när de blir äldre?

Gudrun: Förhoppningsvis så här. Det har ju inte direkt förändrats hittills jättemycket och jag tror inte det kommer göra det så mycket. Kanske att jag hälsar på mer själv kanske.

Gudrun berättar att hon inte träffar sina äldre släktingar lika mycket längre nu när hon är äldre, men menar att detta inte ska tolkas så att bio- och bonusförföräldrarna inte längre är viktiga för henne, även om umgängesfrekvensen minskat. Hon föreställer sig att hon kommer att fortsätta träffa dem lika mycket framöver och menar att hennes

stigande ålder kan leda till att hon får en mer självständig relation till dem utan föräldrarnas inblandning.

Detta att kunna hälsa på själv beskrivs av Ellinor (18 år) som något hennes eget åldrande medfört. Därmed har hon kunnat fördjupa relationen med sin bonusfarmor och biofarfar:

Jag och [bonusfarmor] och min farfar till exempel, vi har blivit närmre med tiden. För jag kan självmant åka dit mer. Och jag brukar anta att det är lite roligare att umgås med en när man är lite äldre, du vet än när man är jätteliten ändå. Det blir lite mer intellektuella samtal.

Här blir det omvända perspektivet på barnbarns åldrande tydligt: Ellinor antar att *de* tycker det är roligare att umgås med henne nu när hon är ett äldre bonusbarnbarn. Ellinor anser alltså att det borde vara intressantare för bonusfarmor och biofarfar att träffa henne nu när hon är äldre, vilket synliggör åldersmaktsordningen och den eftersträvarsvärda vuxenheten. Hon beskriver också att hennes nuvarande ålder gör det möjligt för henne att åka till biofarfar och bonusfarmor utan hjälp av andra vuxna. Hennes högre ålder gör att hon har större inflytande över deras umgänge och umgängesfrekvens.

Även Emilia (11 år) ser betydelsen av sin ålder utifrån den äldre generationens intresse för henne snarare än utifrån sin uppfattning om dem. Tvärtemot Ellinor berättar hon dock att när hon var liten träffade hon alla sina äldre bio- och bonussläktingarna oftare och mer regelbundet, men nu när hon är stor, ”snart tolv”, har kontakten tunnats ut:

När jag var liten träffade de [alla bonus- och bioförföräldrar] mig mera för då var det speciellt att träffa mig när jag var så liten.

Emilia gör alltså antagandet att de äldre släktingarna hade ett större intresse av att träffa henne när hon var yngre. Både Emilia och Ellinor tillskriver sin egen ålder betydelse för relationsskapandet med den äldre generationen – men inte på samma sätt som den äldre generationen. Skillnaden ligger i att Ellinor anser att bonus- och bioförföräldrar tycker det är mer intressant att umgås med äldre barnbarn, medan Emilia menar att den äldre generationen har mer intresse av att träffa barnbarn som är yngre. Emilias upplevelse går följaktligen i linje med många av informanterna i den äldre generationen. Bonusförföräldrarna anser att det är (bonus)barnbarnen som i takt med stigande ålder tappar intresset för att umgås med de äldre, medan det ur Emilias perspektiv är de äldre som inte är lika angelägna att ses nu när hon inte är liten längre. Emilia och de intervjuade bonusförföräldrarna kommer till samma slutsats: att umgänget tunnats ut med barnets stigande ålder, men de har nästan motsatta förklaringar till det.

Skillnaden mellan de olika generationernas syn på ålder implicerar olika syn på vem som har makt över relationen. Ur bonusbarnbarnsgenerationens perspektiv utgår relationen från den äldre generationens intressen och behov, medan förföräldragenerationen har motsatt uppfattning. Bonusförföräldrarna antar att äldre barnbarn inte vill eller har tid att träffa dem, vilket de baserar på att de själva inte ville umgås med sina förföräldrar när de var tonåringar och att deras egna barns kontakt med sina förföräldrar tunnades ut allt eftersom de blev äldre. De här exemplen tyder på att generationsskillnaderna tillmäts mindre betydelse av bonusbarnbarnen än av bonusförföräldrarna. Däremot är bonusförföräldrarnas ålder av betydelse för bonusbarnbarnen.

Betydelser som tillskrivs bonusförföräldrarnas ålder och åldrande

I intervjuerna med bonusbarnbarnen framkommer att även bonusförföräldrarnas ålder tillmäts betydelse för relationen. Emilia (11 år), som har många bonus- och bioförföräldrar spridda över ett brett åldersspann, menar att deras ålder snarare än huruvida de är bio- eller bonusförföräldrar har betydelse för hur relationen blir:

Linn: Tycker du det är likadant att vara bonusbarnbarn? Är det någonting som skiljer?

Emilia: Nä. Inte för min del. Alltså det som skiljer i så fall är att de är i olika åldrar, annars är det inget, inget relationsmässigt. Så är det inte.

Linn: Ja det tycker jag är jättespännande att du liksom anpassar dig efter vilken ålder de är i.

Emilia: Ja det beror ju på inte så här utseendemässigt att "åh du är yngre och du är äldre" men att om man är med yngre då finns det lite mer aktiviteter att göra för de vill ju mer, kan visa mer aktivitet och sånt att göra. Och sen är det ju också mysigt att sitta inne och göra någonting mer stillsamt, och sen, de som är mitt emellan, de kan ju gå och handla och göra nånting eller de kan också ta det lugnt och ro liksom.

Emilia ser sin relation till förföräldrarna med en omsorgsblick och anför ålder för att på ett subtilt sätt göra distinktioner mellan relationerna. Under intervjun berättar hon att hon brukar gå ut och gå med sin äldsta mormor därför att morfadern helst vill vara hemma och mormodern sällan kommer ut annars. Det är tydligt att Emilia förstår ålder som strukturerande för hur relationen med (bonus)förföräldrarna kan göras. Hennes bonusmammans föräldrar är yngre, och det är med dessa som hon beskriver att hon är mest aktiv. Hon berättar att de tar ut henne på äventyr och skidåkning och att "de alltid vill göra något".

Bonusförföräldrarnas ålder anses inte vara av särskild betydelse för om de förstås som släkt eller inte. När detta nämns är det mer en detalj, ett tillägg om varför det är svårt att ha en nära relation: "och han är väldigt gammal också", tillägger till exempel Ellinor

som ytterligare förklaring till att hon inte har någon stark relation till sin bonusmormors sambo.

Bonusbarnbarnen anpassar umgänget med de äldre efter deras förmåga och intresse, och deras förståelse av åldrande länkas till förståelsen av de äldres hälsa. Med insikten om att förföräldrarna blir äldre kommer tankarna om att de kommer att bli fysiskt begränsade och att umgänget kan komma behöva struktureras därefter. Ett exempel på detta kommer från Beata, som berättar hon hur hon lägger märke till och anpassar sig efter sin biomormors fysiska förmåga:

Men jag har ändå märkt att mormor har lite ont i knäna när vi är ute och går till exempel. Att det blir lite svårare att hänga med i svängarna. Jag tror att det kanske kommer bli att vi gör andra saker tillsammans. När de blir äldre. Samtidigt, det är ju lite den relationen jag har haft med min farmor och farfar att vi träffas hemma hos dem och vi gör saker där man inte behöver röra så mycket på sig. Men i sinnet tycker jag att de är jättekla och så där.

Beata registrerar med sin omsorgsblick sin biomormors smärta, och hon har redan tänkt ut framtida anpassningar utifrån hennes hälsa. Beatas erfarenhet av att ha äldre farföräldrar gör att hon redan gör anpassningar i umgänget med dem till mer stillasittande aktiviteter, vilket återigen är ett exempel på hur (bonus)barnbarnsgenerationen anpassar sig efter sina äldre (bonus)förföräldrars ålder och förmåga. Ingenstans i citatet finns något som tyder på att Beata kommer att sluta umgås med dem när hon själv eller de blir äldre. Tvärtom visar citatet att hon har en plan för hur hon kan anpassa samvaron om biomormor får mer ont. Den sista meningen i Beatas citat, ”men i sinnet tycker jag att de är jättekla och så där”, pekar dock på en uppfattning om att det mentala hälsotillståndet tillmäts större betydelse än det fysiska. De (bonus)barnbarn som berättar att deras bonus- eller bioförföräldrar har demenssjukdomar säger att de väldigt sällan träffar dem.

Vuxenblivandet må innebära att bonusbarnbarn upplever att de har mindre tid att umgås med sina äldre släktingar. Intervjuerna visar dock att detta inte innebär att de inte vill umgås med dem eller att de tycker mindre om att umgås med sina äldre släktingar sedan de blivit tonåringar. Bonusbarnbarnen berättar om anpassningar de gör i umgänget för att kunna fortsätta att umgås på sina åldrande släktingars premisser, och de föreställer sig en framtid i vilken både bonus- och bioförföräldrar har en fortsatt viktig plats i deras liv.

Släktskapsförståelse utifrån likvärdig behandling

Om det för bonusförföräldrarna är den biologiska släktskapsförståelsen som har en framskjuten plats, är det hos bonusbarnbarnen snarare rättvisepincipen som utgör fundamentet för släktskapsförståelsen. I den här delen analyseras bonusbarnbarnens förståelse av släktskap utifrån idén att släktskap handlar om att *bli behandlad lika*, med innebörden att bli behandlad på samma sätt som om man vore ett biobarnbarn. Rättvisepincipen är också viktig med tanke på att vara ett rättvist bonusbarnbarn, vilket kan innebära att tycka lika mycket om sina bio- som sina bonusförföräldrar. Denna rättvisepincip är grunden för bonusbarnbarnens släktskapssyn, och jag analyserar detta utifrån att ”känna rättvist” och som en ”moralisk praktik”. Rättvisepincipen gör att bonusbarnbarnskapet sker i ständig jämförelse med biobarnbarnskapet. Även om den hegemoniska diskursen utgörs av den biologiska släktskapssynen ser bonusbarnbarnen fördelar med att vara bonusbarnbarn, vilket behandlas i delens sista avsnitt om *bonusbarnbarnskapets privilegier*.

Att bli behandlad lika

En omsorgskvalitet som bonusbarnbarnen lyfter fram som betydelsefull för sina relationer med bonusförföräldrar är huruvida de känner att de *blir behandlade likadant* som ett eventuellt biobarnbarn. Rättvisa anses ofta viktigare vid behandling av barn än vid behandling av vuxna (Allan et al., 2013; Ribbens McCarthy et al., 2016). Detta har också framkommit när det gäller relationer mellan bonusmammor och vuxna bonusdöttrar (Samzelius, 2023:118). En viktig skillnad mellan bonusbarnbarns-informanterna i denna studie och de vuxna bonusbarnen i Samzelius studie (2023) är att den exklusivitet som utmärker biomammarollen enligt Samzelius informanter *inte* återfinns i bonusbarnbarnens berättelser: ingen av bonusbarnbarnen uttrycker att det skulle vara fel av en bonusförförälder att ta en bioförförälders roll eller att deras bioförförälder borde vara den enda eller den primära förföräldern. Därför menar jag att det biologiska släktskapet inte alls är lika betydelsefullt för nästa generationsled: bonusbarnbarn ser inte detta på samma sätt som bonusbarn.

Inget bonusbarnbarn uttrycker heller att det skulle vara fel att självt ”ta” ett biobarnbarns plats. Inget av dem ser det som om de konkurrerar om en bonusförförälders uppmärksamhet med dennas eventuella biologiska barnbarn, vilket är en stor skillnad mot hur bonusförföräldrarna resonerade om sin roll i förhållande till bioförföräldrar. För bonusbarnbarnen tjänar den biologiska släktskapsförståelsen främst ett jämförande syfte på så sätt att de hänvisar till idén om det starka biologiska släktskapet för att förklara styrkan i sina bonusrelationer genom uttryck som att

bonusförföräldern är som en ”riktig” förförälder. Med tanke på detta argumenterar jag för att det är *likvärdig behandling* och rättvisprincipen som i bonusbarnbarnens släktskapsförståelse utgör själva den praktik varigenom släktskap förstås. Likvärdig behandling framhålls ofta för att visa fram bonusrelationen som högkvalitativ. När likvärdig behandling görs, det vill säga när ett bonusbarnbarn upplever sig bli behandlat som om det vore ett biobarnbarn, förstår bonusbarnbarnet relationen som en familjerelation, och när bonusbarnbarnet *inte* upplever sig bli behandlat som om det vore ett biobarnbarn uppfattar det inte heller relationen till bonusförföräldern som en släktskapsrelation. Utifrån detta kan man se hur den sociala släktskapsförståelsen ständigt byggs i relation till den biologiska släktskapsförståelsen. Den sociala släktskapsförståelsen behöver hela tiden befästas genom jämförelser.

Ett exempel på hur den sociala släktskapsförståelsen befästs genom att jämföras med biologiskt släktskap syns i bonusbarnbarnet Christoffers (17 år) beskrivning av relationen med hans bonusmormor. Exemplet visar att Christoffer är medveten om att den relationella hierarki som sätter biologiska släktskap främst skulle kunna tas till intäkt av hans bonusmormor för att behandla honom annorlunda än sina andra biobarnbarn. Christoffer beskriver sin bonusmormor som någon som ”alltid funnit där”, och han berättar att han länge trodde att hon var hans ”riktiga” mormor, trots att han också hade kontakt med sin biomormor:

Linn: Vad är det med henne som gör att hon är viktig för dig?

Christoffer: Hon ser ingen skillnad på sina, vad ska man säga, biologiska barnbarn och mig. Och det är väldigt snällt eller vad man säger [skratt] men, ja. Hon har alltid varit hjälpsam och så. Hon hör alltid av sig. Vi har aldrig tappat kontakten eller så.

Trots att Christoffer känt sin bonusmormor hela livet är hennes förmåga att ”inte göra skillnad” det första han nämner som skäl till att hon är viktig för honom. Att Christoffer lyfter fram det tyder på att icke-skillnadsgörandet inte är självklart, inte heller för honom, och uttrycker indirekt en medvetenhet om att det finns bonusförföräldrar som gör skillnad. Som kontrast kan sägas att inget av de intervjuade barnbarnen nämnde sina bioförföräldrars icke-skillnadsgörande som utmärkande för dem eller för att visa fram relationens kvalitet. Att inte göra skillnad mellan olika biobarnbarn kan därför antas vara en starkare norm än att inte göra skillnad mellan bonus- och biobarnbarn. De bonusbarnbarn som upplevde att bonusförföräldrar gjorde skillnad mellan bio- och bonusbarnbarn beskrev dock inte detta som en orättvisa. I deras fall tjänade den

biologiska släktskapsförståelsen som förklaring till den olikartade behandlingen, vilket analyserades i avsnittet "Att begripliggöra avsaknaden av omsorg".⁷⁴

Bonusbarnbarnet Hampus (16 år) har till skillnad från Christoffer inte haft sina bonusföräldrar hela livet, och han minns följaktligen en övergång från bekantskap till släktskap. I nedanstående citat berättar han om hur det var när han träffade sin bonuspappas föräldrar i början av sin biomammas och bonuspappas relation:

Hampus: När jag var liten så var det lite så här halv-, inte läskigt, men det var ju alltid lite nervöst i början. Men sen så när jag verkligen insåg att "de tycker verkligen inte att det är någon skillnad på mig och deras andra barnbarn utan jag är bara ett av barnbarnen" – på ett bra sätt då, "jag är bara ett av barnbarnen", sen dess har det verkligen inte varit något som jag liksom ifrågasatt eller tänkt liksom: [säger med spelad sårad röst] "de kanske gillar de andra mer än mig!" utan, för mig har de varit bra.

Linn: Ja, så är det viktigt, tycker du, att alla barnbarn behandlas lika?

Hampus: Oh ja! Det tycker jag. Det ska inte va nån ... särbehandling [skrattar].

Linn: Hur märker man om de behandlar en lika?

Hampus: Ehm, alltså. Jag vet faktisk inte om jag ska vara helt ärlig. Jo men det är nog det att, att även om man kanske känner att de är lite hårda i vissa fall, eller kanske lite så. Så märks det, så känns det att de bryr sig verkligen om en, de gör ju samma sak som de gör mot alla andra barnbarn. Jag är en sån människa som lägger märke till sånt.

Även Hampus framhåller just det att bonusföräldrarna inte gjorde någon skillnad mellan honom och sina biobarnbarn som en viktig del i relationens utveckling och anger detta som ett tydligt skäl till att han ser dem som sin familj. I kapitlet "Att göra bonusbarnbarnskap" visade jag att bonusbarnbarnen ofta inte vet hur deras bonusförälders relation med andra eventuella biobarnbarn är, men att de trots det betonar det viktiga i att bli likvärdigt behandlad. Detta talar för att förståelsen av likabehandlingen snarare utgår från en känsla av *föreställd* likabehandling än från reella observationer. I detta exempel kan vi se att även när bonusbarnbarnet "vet" hur bonusföräldern behandlar sina biobarnbarn, så är det svårt att sätta fingret på *hur* man "vet" det. Intressant nog beskriver Hampus att en del av att bli behandlad lika är att bli tillsagd och utmanad. Att bli lika behandlad handlar alltså inte bara om mjuk omsorg. Hampus förståelse av att bli rättvist behandlad utgår ifrån att bonusföräldrarna ser honom som "ett av barnbarnen", och de "bryr sig" genom att också vara "lite hårda". Ur bonusbarnbarnens perspektiv är det tydligt att de vuxna har

⁷⁴ Christoffer är ett av de intervjuade bonusbarnbarn som under en period förlorade kontakten med en bioförälder, vilket förmodligen bidrar till hans beskrivning av bonusmormor som någon han aldrig förlorat kontakt med.

makten att göra relationen till bonusbarnbarn till en släktskapsrelation, och när det blir en bonussläktskapsrelation är det på bonusförföräldrarnas initiativ. Men den släktskapsförståelse som bygger på likvärdig behandling beskrivs också utifrån hur bonusbarnbarnen själva är rättvisa i relationen till sina bonusförföräldrar, vilket vi ska gå in på nu.

Att vara ett rättvist bonusbarnbarn

I ovanstående avsnitt om temporala släktskapsförståelser visade jag att bonusbarnbarnen angav skäl som "umgängesfrekvens", "ålder" och "geografiskt avstånd" för att förklara upplevda skillnader i grad av närhet mellan relationen med bonusförföräldrar och relationen med bioförföräldrar. Rättvisa genom icke-skillnadsgörande utgör dock grunden i bonusbarnbarnens släktskapsförståelse, medan de temporala släktskapsförståelserna främst används för att *förklara* när relationen inte upplevs som helt likvärdig. Jag ska nu ge några exempel på hur bonusbarnbarnens eget rättvisegörande blir synligt i deras berättelser.

Det första exemplet visar hur bonusbarnbarn verbalt befäster relationen som äkta och nära genom att beskriva sina känslor för bonusförföräldern som lika starka som för bioförföräldern. Det andra exemplet handlar om hur rättvisa i form av att *inte göra skillnad mellan bio- och bonusförföräldrar* anses som så viktig att äldre syskon socialiserar in sina yngre syskon i denna praktik. Att vara ett rättvist bonusbarnbarn innebär att inte göra skillnad mellan bio- och bonusförföräldrar – och att se till att ens syskon inte heller gör det.

Rättvisa som i att känna rättvist

Bonusbarnbarnens språkliga praxis att undvika åtskillnad mellan bonus- och bioförföräldrar och i stället referera till dem gemensamt kan i sig betraktas som ett sätt att jämställa bonus- och bioförföräldrar och behandla dem rättvist. Deras likvärdiga behandling av bonus- och bioförföräldrar kan samtidigt ses som en begreppslig ram som gör det möjligt att förstå hur bonusbarnbarnen formar och ger mening åt sina relationer. Under flera av intervjuerna uttryckte bonusbarnbarnen i klara ordalag att de inte gjorde skillnad mellan bonus- och bioförföräldrar, och ett viktigt sätt för dem att inte göra detta var att beskriva sina känslor för både bio- och bonusförföräldrar som *likvärdiga*. Detta, att framvisa känslorna som likvärdiga, utgör en elementär del i hur rättvisa görs och hur relationen framställs och begripliggörs som just en familjerelation. Genom att berätta om sina likvärdiga känslor för bonusförföräldern visar bonusbarnbarnet också fram relationen som en fungerande släktskapsrelation (jfr Mason, 1996). I flera av intervjuerna var bonusbarnbarnen angelägna om att jag skulle få med mig detta, och de ville också veta om andra bonusbarnbarn betraktade sina

bonusförföräldrar på samma sätt. Nedanstående citat från avrundningen av intervjun med bonusbarnbarnet Fredrika (13 år) illustrerar detta:

Linn: Är det någonting som du vill att jag ska ta reda på när det gäller såna här bonusmor- och farförföräldrar? Någonting som du har tänkt – ”det här skulle kunna vara spännande att veta”?

Fredrika: Jag vet inte. Mer än om folk brukar vara så nära med dem? För det beror ju nog mycket på att de har varit mycket i mitt liv så jag ser dem som en stor del av familjen.

Linn: Ja.

Fredrika: De är ju inte någon form av utanför familjen. De är ju alla en lika stor del av den. Och jag tänker ju mest så, om folk brukar vara så här nära?

I sitt medskick poängterar Fredrika att bonusförföräldrarna utgör ”en lika stor del” av hennes familj som bioförföräldrarna. Den familjeförståelse som beskrevs av bonusbarnbarn var att när de har bonusförföräldrar, så är dessa en självklar del av familjen, och de var måna om att jag ska få med det i avhandlingen. I avslutningen av intervjun med Ellinor (18 år) betonar även hon bonus- och biorelationernas likvärdighet:

Linn: Är det nånting du skulle vilja lägga till?

Ellinor: Det är att jag älskar dom *lika*, alltså jag älskar [bonusfarmor] lika mycket som jag älskar farfar. Det känns väl ändå som en viktig sak.

Ellinor hade tidigare under intervjun gjort flera uttalanden med vilka hon velat åskådliggöra hur lik relationen med bonusförföräldrarna är relationerna med biofarförföräldrarna. Trots att hon har berättat ingående om detta lyfter hon det igen här vid intervjuns slut för att försäkra sig om att jag verkligen förstår detta – ett familjevisande som befäster relationernas likhet och därmed också deras värde och äkthet.

Rättvisa som moralisk praktik

I nästa exempel på bonusbarnbarns rättvisegörande utgår jag från intervjun jag gjorde med syskonen Lotta (5 år), Kalle (9 år) och Joakim (11 år). Exemplet visar att icke-skillnadsgörandet mellan bonus- och bioförföräldrar är så viktigt för bonusbarnbarn att de griper in i när de anser att ett syskon favoriserar antingen bonus- eller bioförföräldern. Exemplet visar också hur ett äldre syskon intervenerar i ett yngre syskons minne och berättelse för att uppnå icke-skillnadsgörande och uppfostra syskonet till rättvisa. Genom att gripa in i syskonets beskrivning och berättelse anger det äldre syskonet ramarna för förståelsen av familjens relationer och för

familjevisandet. Dessa familjepraktiker och diskrepanser syskonen emellan blir synliga just eftersom jag i det här fallet utgår från en syskonintervju. Syskonintervjun ger möjlighet att observera och analysera informanternas inbördes relationer och reaktioner på varandras uttalanden och det kollektiva familjevisandet på ett helt annat sätt än vad som är möjligt vid individuella intervjuer. Dynamiken som framträder mellan syskonen i det här intervjuutdraget visar två saker: dels att de olika syskonen har separata, personliga uppfattningar om sin bonusförförälder, dels att äldre syskon vill socialisera in yngre i såväl icke-skilnadsgörande som gemensamma familjesanningar. I det familjevisande som det här exemplet illustrerar är syskonen oense om såväl vad som hänt som hur det hänt och även om vilken betydelse som ska tillskrivas deras bonusmorfar.

Bonusbarnbarnen Lotta, Joakim och Kalle har en bonusmorfar som lever tillsammans med deras biomormor sedan några år tillbaka. När jag frågar dem om honom under intervjun utbrister lillasystern Lotta att bonusmorfar ”är bäst!”, varpå äldsta brodern Joakim genast bryter in med ett högt ”NÄ!”. Hans snabba invändning kan ses som ett utslag av rättvisegörande: Joakim vill inte att jag ska få intrycket att bonusmorfar är bättre (eller mer omtyckt) än deras biomormor. Joakims impulsiva motstånd mot Lottas narrativ kan betraktas ur flera olika perspektiv: som ett försvar för biomormors position, som ett rättvisegörande för att återställa jämvikten mellan de båda förföräldrarna och som ett tillrättavisande som pekar mot hur narrativisering av familjerelationerna ska visas.

Linn: Varför är han [bonusmorfar] bäst?

Lotta: Han brukar göra vattenkrig med oss.

Linn: Jaha! [skratt]

Kalle: Och vet du! De har ett stort coolt hus också!

Linn: Okej! Så ni brukar åka till det huset och hälsa på ibland?

Lotta: Mm [alla fortsätter äta frukt]

Kalle: De hade två hundar fast nu dog en.

Linn: Mhm.

Lotta: Så den inte hade ont.

Linn: [till Joakim] Men du tycker inte [bonusmorfar] är bäst?

Joakim: De är lika bra.

Linn: Okej. Brukar du också ha vattenkrig med honom?

Joakim: Nä. Vi har gjort – *en* gång att vi har gjort det.

Linn: [skratt] Men Lotta minns det!

Lotta: Jag vågade inte va med!

För att analysera situationen bryter jag upp det som händer. I det intryck av bonusmorfar som Lotta (5 år) förmedlar till mig är det hans busighet som är central: "Bonusmorfar är bäst", för "han brukar göra vattenkrig med oss", säger hon. Denna händelse är så central för Lotta att den beskriver vem hennes bonusmorfar är – trots att hon själv inte deltog i vattenkriget. Lotta blir dock omedelbart motsagd av sin storebror Joakim (11 år). Ur hans perspektiv är Lottas beskrivning av såväl situationen som favoriseringen av bonusmorfadern felaktig. En tolkning är att han som är äldst tar ansvar för att rätta till de "faktafel" som han anser att hans lillasyster gör sig skyldig till och som leder till att hon visar fram familjen på fel sätt. Han säger han emot hennes uttalande om att bonusmorfar är bäst, vilket han nekar till med emfas. I stället uttrycker han diplomatiskt att bonusmorfar och biomormor "är lika bra". Enligt Joakim är det inte okej att hävda att den ena är bättre än den andra, vilket är ett utslag av rättvisegörande. Senare anmärker Joakim också att vattenkriget var en engångsföreteelse: de "brukar" inte ha vattenkrig med sin bonusmorfar. Detta kan tolkas så att han reagerar på lillasystemens "falska vittnesmål" om familjen. Joakims snabba respons blir ett sätt att återställa balansen och jämvikten mellan bonus- och bioförföräldrarna och visa hur familjevisandet egentligen bör gå till.

Mellanbrodern Kalle (9 år) varken bekräftar eller säger emot Lottas uttalande, utan fyller i med för honom viktig information som att bonusmorfar och biomormor "har ett stort coolt hus" och "två hundar", av vilka den ena är död. Kalle uttalar sig om bonusmorfar och biomormor tillsammans, och han reagerar inte på att Lottas uttalande om bonusmorfadern är favoriserande.

I kapitlet "Att göra bonusförföräldraskap" beskrev jag hur bonusförföräldrarna berättar att de använder "busigheter" som ett sätt att göra relationalitet, ibland som motstånd mot en annan vuxen förälder eller förförälder och ibland i pakt med bonusbarnbarnet. De här syskonens beskrivning av vattenkriget visar inte fram någon sådan pakt, men däremot blir Joakims lojalitet och rättvisepatos tydliga. Genom sitt ingripande demonstrerar han att han inte tycker det ska göras skillnad mellan deras bonusmorfar och biomormor. På detta sätt gör han rättvisa genom att återupprätta jämvikten mellan förföräldrarna samtidigt som han socialiserar in sin lillasyster i denna rättviseregim och släktskapsförståelsen likvärdig behandling.

Bonusbarnbarnskapet privilegier

I mina intervjuer med bonusbarnbarnen framträder två tydliga fördelar med att ha bonusförföräldrar och att vara bonusbarnbarn. För det första kan bonusbarnbarnskapet innebära fler relationer, vilket ses som ett värde i sig och kan medföra extra mycket omsorg. För det andra innebär bonusbarnbarnskapet en möjlighet till en extra dimension av att känna sig utvald och speciell.

Relationsrikedom

För de bonusbarnbarn som växt upp med att alltid ha bonusförföräldrar är detta inget märkvärdigt – den familj man växer upp med ses som självklart för en (May, 2013). Fredrika (13 år) har dubbla uppsättningar far- och morföräldrar, eftersom samtliga hennes bioförföräldrar har nya partner. Hon beskriver detta som självklart och positivt, i synnerhet när hon jämför med sina vänner. Att ha många far- och morföräldrar ses inte som udda och är inte behäftat med stigma eller utanförskap:

Fredrika: Jag har aldrig tyckt att det har varit något konstigt eller nånting som är annorlunda riktigt.

Linn: Nä.

Fredrika: Sen så fick vi reda på att de flesta av mina vänners morföräldrar och farföräldrar är döda så då var jag lite nöjd!

Linn: Ja [skratt]

Fredrika: Liksom, jag har flera stycken! [skratt]

Bonusbarnbarnskapet framstår som självklart för Fredrika, och som en rikedom, något hon är stolt över. Tidigare har jag visat att bonusbarnbarnen beskriver omständigheten att ha många bonusföräldrar som något positivt. Till exempel Ellinor berättade att hon såg både sin pappas bioföräldrar och hans bonusföräldrar som hans ursprungsföräldrar. Även Fredrikas exempel här bekräftar min tes att i en svensk kontext leder bioföräldrars och bioförföräldrars separationer ofta till att bonusbarnbarn får fler snarare än färre familjerelationer. Den här studien pekar alltså i en helt annan riktning än den tidigare forskning som visar att barn vilkas föräldrar separerar löper risk att förlora kontakten med den ena sidans bioförföräldrar (Amato & Cheadle, 2005; Attar-Schwartz & Fuller-Thomson, 2017; May et al. 2012; Tanskanen et al., 2014; Doyle et al., 2010). De bonusbarnbarn jag intervjuat har i normalfallet behållit kontakten med båda sina föräldrars föräldrar efter separationen, och de barnbarn vilkas bioförföräldrar separerat har också oftast kontakt med båda bioförföräldrarna efter deras separation. Dessutom har flera bonusbarnbarn berättat om bonusförföräldrar som inte är sprungna ur ombildade parrelationer. Att ha många förföräldrar, bonus såväl som bio, ses enbart

som positivt av de intervjuade bonusbarnbarnen. Inget av dem talar om många bonusförföräldrar som något negativt, svårt eller förvirrande.

Att bli vald

Hos bonusbarnbarnsinformanterna finns en medvetenhet om att bonusrelationer inte anses lika självklara som biorelationer. I flera av intervjuerna finns en underton av att det kan finnas andra sätt att se på deras tillhörighet. När ett biobarnbarn föds in i en släkt är tillhörigheten ofta underförstådd och förväntad. Bonusbarnbarnskapet däremot innebär en medvetenhet om att släktskapet hänger på att övriga medlemmar väljer att *ge* en släktskapsstatus, och därmed finns risken för att bli bortvald. Som jag visat framgår av intervjuerna att bonusbarnbarnen ofta menar att det är de vuxnas agerande som avgör relationens form och huruvida den ska bli en betydelsefull familjerelation. När det gäller de bonusförföräldrar som funnits i familjen sedan lång tid tillbaka ser bonusbarnbarnen ofta dem som självklara vuxna som varit där "alltid". Relationen framstår därmed som solid, och bonusbarnbarnen har inte reflekterat så mycket kring huruvida den kommer att bestå. Men hos de bonusbarnbarn som fått sina bonusförföräldrar senare i livet och minns när relationen etablerades finns en större medvetenhet om relationens valbarhet och skörhet. I nedanstående exempel visar jag hur förståelsen av denna valbarhet ses som bonusrelationens styrka och som en kvalitet förbehållen bonusbarnbarnskapet. Till skillnad från biobarnbarnskap innebär nämligen bonusbarnbarnskap möjligheten att bli *vald*. Om biobarnbarnskapet innebär förmånen att uppfattas som självklar, är bonusbarnbarnskapets förmån möjligheten att bli vald. Denna möjlighet kan lyftas fram som en särskild kvalitet i relationen, vilket bonusbarnbarnet Hampus (16 år) visar.

Hampus har inga andra förföräldrar än sina bonusförföräldrar, och här beskriver han relationen till sin bonusfarfar och hur han blir upptagen i bonusfarfars familj.

Han [bonusfarfar] har varit väldigt viktig för mig. Och jag kan tänka mig, eftersom jag inte har haft någon kontakt med andra farföräldrar eller morföräldrar, så tror jag att det inte är någon riktig skillnad på hur det är att ha en bonusfarfar eller bonusmorfar för mig som har haft det sen jag var så liten. Det enda är då den lilla vetskapen om att han har, de flesta kanske inte har det på samma sätt, men han har ju *velat* ha mig och min storasyster. I familjen. Han har håvat in oss. För de flesta föds ju bara in i familjen. Men han har verkligen sagt att "ni är en del av våran familj". Det skapar ett extra starkt band känns det som.

Familjevisande rymmer olika karaktäristika (Finch, 1996) och här ger Hampus uttryck för två av dem. Han beskriver, i överensstämmelse med Finch, en familj som *en instabil enhet som förändras över tid*. Hampus kommer ihåg ett liv före mötet med bonusfarfar och han förstår också att hans bonusfarfar hade en annan familjekarta innan Hampus,

hans syster och mamma blev en del av den. Det andra argumentet som Finch anför handlar om att *förhållandet mellan en människas personliga identitet och hennes familjeidentitet förändras under livsloppet*. I det här exemplet är det både Hampus och hans bonusfarfars familjer som förändras genom att länkas samman med varandra. I den nya konstellationen blir Hampus bonusbarnbarn, en roll han inte haft tidigare. Med relationen till bonusfarfar följer en ny identitet (som bonusbarnbarn), nya normer och nya göranden som skapats i interaktionen med bonusfarfadern och som Hampus behöver införliva med sin identitet (jmf. May, 2013).

Hampus tror inte att det är någon större skillnad på att ha en bonusfarfar och att ha en biofarfar i just hans fall, vilket han härleder till att han själv var liten när relationen inleddes. En själv motsägelse med tanke på beskrivningen av hur bonusfarfar "håvat in" honom och förklarat relationen som familj, då denna familjepraktik förmodligen inte hade behövt göras explicit om ett biologiskt släktskap hade förelegat.

I citatet framställer Hampus sin bonusfarfar som en person som varit väldigt viktig för honom, som ger honom erkännande genom att införliva honom med sin familjesfar. Hampus beskrivning av bonusfarfadern kan i sin tur ses som ett familjevisande där han erkänner sin bonusfarfar. Inför mig gör Hampus familj genom ett familjevisande där relationen med bonusfarfadern beskrivs som viktig, fungerande och ömsesidig och där bonusfarfadern beskrivs som föredömlig (jfr Finch & Mason, 1993). Hampus väljer att illustrera familjebandet med sin bonusfarfar genom att beskriva "den lilla vetenskapen" om att hans bonusfarfar "velat" ha Hampus och hans syster i familjen. Att bonusfarfadern utser honom till familj beskriver en särskild sorts omsorgsgörande som är speciell för just bonusbarnbarnspositionen och som skiljer sig från den omsorg biobarnbarn som "bara föds in i familjen" kan åtnjuta.

Jennifer Mason (2018) beskriver hur samhörighet görs genom förbindelser som skapar en känsla av att vara besläktad och att familjeband ofta gestaltas med en magisk dimension. I Hampus berättelse uttrycks denna magiska dimension både genom den performativa akten och i hans uttryck "den lilla vetenskapen". Hampus använder detta uttryck som en krydda, en känlobeskrivning av den magiska samhörighet som han vill förmedla i sin beskrivning av bonusfarfar och deras relation. "Den lilla vetenskapen" är på så sätt ett slags gåva Hampus bär med sig, känslan av att vara värdefull för bonusfarfar på sina egna villkor – inte bara för att han är ett biologiskt länkat barnbarn. På så sätt kan Hampus lyfta fram "den lilla vetenskapen" som en positiv del av bonusbarnbarnskapet som inte på samma sätt går att få som biobarnbarn. Hampus pekar här ut en tydlig fördel med att vara bonusbarnbarn: att vara invald och att veta om det. Bonusrelationen framstår på detta sätt som värdefull utifrån att vara just "bonus": man har blivit vald och tilldelad en familjetillhörighet.

Den beskrivna händelsen inbegriper flera olika performativa dimensioner. För det första det performativa familjevisande som intervjusituationen i sig innebär, där

Hampus framvisar och beskriver sin relation till bonusfarfar inför mig. För det andra är det performativa uttalande från bonusfarfadern med vilket Hampus exemplifierar hur bonusförföräldern anger ramen för relationen. "Ni är en del av vår familj" är ett performativt uttalande som suddar ut gränsen mellan två familjer och gör dem till en. Men uttalandet är också ett annekterande uttalande som synliggör ett maktförhållande – det är Hampus, hans mamma och syster som sugts upp i bonusfarfars familj – inte tvärtom.

Att Hampus blir invald av bonusfarfar på detta sätt kapar ett "extra starkt band", säger han. Beskrivningen av relationen som "extra stark" är ett sätt för Hampus att framvisa relationens kvalitet som eventuellt till och med starkare än om den vore en biologisk relation då den är just vald. På så sätt överensstämmer Hampus familjevisande med idén om rena, valda och reciproka relationer i senmoderniteten (Giddens, 1995), där det finns en öppenhet för att starka familjeband inte nödvändigtvis finns i ens ursprungsfamilj (Spencer & Pahl, 2006; Roseneil & Budgeon, 2004) eller följer av att man är född in i en familj, vilket hans egen livserfarenhet vittnar om. Hampus säger inte något om huruvida han i sin tur har valt bonusfarfar. Ett tydligt budskap genom intervjun med honom är dock att bonusfarfar är mycket viktig för honom.

Även om de här exemplen visar på specifika fördelar med att vara bonusbarnbarn, är det här privilegier som bonusbarnbarnen inte ser som självklara eller något de själva har makt över. Direkt och indirekt lägger bonusbarnbarnen makten över relationskapandet hos den vuxna, bonusförföräldern, vilket tydligt skiljer sig från hur bonusförföräldrarna ser på vem som möjliggör bonusrelationerna.⁷⁵ I jämförelse med bonusförföräldrarnas berättelser är mellangenerationens roll för relationsskapandet mellan generationerna uppenbart frånvarande i intervjuerna med bonusbarnbarnen.

Släktskapsförståelser och synen på relationellt handlingsutrymme är två områden där bonusbarnbarnens uppfattningar avviker från bonusförföräldrarnas. Detta diskuteras vidare i slutkapitlet.

Sammanfattning av kapitlet

Analysen i det här kapitlet har visat att bonusbarnbarnens förståelse av sitt bonusbarnbarnskap och relationen till sina bonusförföräldrar i första hand handlar om rättvisepincipen och att bli behandlad likvärdigt med ett föreställt biobarnbarn.

Den biologiska principen omtalas av bonusbarnbarnen sekundärt utifrån hur de uppfattar att vuxna tillmäter biologin betydelse. Den biologiska principen hjälpte bonusbarnbarnen att hantera när potentiella bonusförföräldrar inte upprättade en

⁷⁵ Dessa exempel visar att Giddens teori inte håller, eftersom den bortser från makt i vuxen–barn–relationen.

släktskapsrelation med dem, samtidigt som samma princip försvårade för biobarnbarn att hantera bioförföräldrars icke-engagemang.

Analysen visade att en del bonusbarnbarn inte ansåg att det var någon egentlig skillnad mellan relationen till bonus- och bioförföräldrar, och de som ansåg att det fanns skillnader tonade ner dem. De skillnader som beskrevs följde väl kända skillnader mellan mäns och kvinnors förföräldrande, vilket tyder på att de berodde på genus snarare än på bonus. Bonusbarnbarnen tillskrev likhet betydelse för känslan av släktskap, men likheten handlade inte så mycket om likheter i utseende som om den upplevelse av samhörighet som låg i att tycka samma och ha samma intressen. Jag har också visat hur bonusbarnbarnen identifierade fördelar med att vara just bonusbarnbarn, dels detta att ha många engagerade förföräldrar, dels vetskapen om att man har blivit vald till bonusbarnbarn.

Bonus: bidrag, behållning, betraktelser

I denna avhandling har jag velat visa hur bonusbarnbarn och bonusförföräldrar gör och förstår bonussläktskap i sitt vardagsliv. Jag har visat att bonusskapet innebär en relationellt inbäddad position som står i samband med andra relationer. Hur bonusbarnbarn och bonusförföräldrar genom jämförelser och exemplifieringar beskriver biorelationer har därför genomgående varit av intresse för att förstå bonusskapet. Personligt liv-teorin har varit användbar för att analysera även relationer och positioner som har uppstått på andra sätt än i spåren av ombildade romantiskt sexuella relationer. Denna ansats har gjort det möjligt att begripliggöra bonusrelationer utifrån olika sorters erfarenheter. Avhandlingen kan därmed bidra till en öppen och diversifierad förståelse av bonusskap snarare än till en förståelse där en särskild sorts relation ringas in och befästs. Detta angreppssätt kan uppfattas som både en styrka och en svaghet i avhandlingens analys. Som en svaghet därför att en snävare avgränsning av empirin mot endast en variant av bonusförföräldraskap eller bonusbarnbarnskap hade kunnat göra det lättare att se mer generaliserbara mönster. Men som en styrka därför att angreppssättet öppnar och vidgar förståelsen av bonusrelationer och speglar de mångahanda sätt på vilka bonusfamiljerelationer och bonusrelationell omsorg faktiskt görs, samtidigt som idéer om relationell hierarki och släktskapsförståelser synliggörs. Personligt liv-perspektivet har dessutom varit viktigt på det sättet att det tillsammans med begrepp om åldersmaktsordning, könsmaktsordning och generationsposition kan synliggöra olika aspekter av makt.

Med hjälp av Masons fasettmetod (2011) har jag kunnat belysa olika innebörder av att vara bonusbarnbarn och bonusförförälder. Dessa innebörder har jag lyft ut och närstuderat med hjälp av teorier om tillhörighet (May, 2013), samhörighet (Mason, 2018) och erkännande (Honneth, 2003). Analysen har visat att bonusrelationer görs olika beroende på hur informanternas liv präglats av omständigheter som genus, ålder och omsorgsgöranden tidigare under livet, men också av deras nuvarande livssituation och civilstånd.

Familj är i ett samhälleligt perspektiv så mycket mer än den lilla kärnfamiljen, och när familjerelationer undersöks ur ett flergenerationsperspektiv framkommer sådant som inte kommer upp till ytan när enbart relationen förälder–barn undersöks. Lägg därtill bonusrelationer och analysen får ännu fler lager. Då jag tagit avstamp i personligt

liv-teorin har jag har kunnat vidga förståelsen av omsorg mellan generationer i bonusrelationer till att omfatta många olika vägar att förvärva detta slags erfarenheter och samtidigt lämna det gängse utgångsläget ”det (heterosexuella) paret misslyckande att hålla ihop”, som så ofta bildat utgångspunkten för studier av bonusrelationer i allmänhet (se t.ex. Bildtgård & Öberg, 2022; Heide Ottosen, 1997; Larsson Sjöberg, 2000; Levin, 1994; Samzelius, 2023; Turunen, 2013) och för studier av bonusbarnbarn och bonusföräldrar i synnerhet (Allan et al., 2013; Chapman et al 2016b, 2017, 2018; Ganong & Coleman, 2017; Sanner et al., 2018; Soliz, 2007). En ofta förbisedd aspekt i bonusbarns och bonusbarnbarns liv är att en separation i föräldraparet lika gärna kan leda till att barnet får *fler* föräldrar och förföräldrar eller andra viktiga vuxna snarare än till att en ursprungsförälder rycks bort. Detta perspektiv på omsorgsgörande blir bara synligt när barn tillåts delta i forskning som i denna studie. När bonusrelationerna funnits så länge att de sträcker sig bakåt över flera generationer kan också bonusbarnbarnen uppfatta dem som lika befästa och stabila som biorelationer.

Som flera forskare före mig har visat kan relationen mellan bonusbarnbarn och bonusföräldrar upphöra om förälder och bonusförälder eller bioförälder och bonusförälder separerar (se även t.ex. King, 2003; Samzelius, 2023; Soliz, 2007). Detta har lett till en syn på bonusrelationer som sköra, vilket förvisso stämmer i många fall. Men detta gör det samtidigt lätt att missa att även biorelationer kan vara sköra. Jag hoppas att avhandlingen har bidragit till en *nyansering* genom att visa att bonusrelationer kan vara hållfasta och stabila liksom biorelationer kan vara instabila och sköra, som en motpol mot ett alltför starkt fokus på bonusrelationers skörhet och en övertro på biologiska relationers stabilitet.

I den första delen av detta slutkapitel sammanför jag *hur bonussläktskap görs och förstås*. Jag beskriver också vad teoretiseringen om erkännande betyder för familjeforskningen. Fokus för avhandlingen är relationen mellan bonusbarnbarn och bonusföräldrar, en fråga som tidigare inte studerats i någon större omfattning i en svensk kontext. En vidgad och fördjupad förståelse av upplevelser och erfarenheter av bonusbarnbarnskap och bonusförälderskap utgör avhandlingens huvudsakliga bidrag. I den andra delen beskrivs *generationsomsorg inom bonusfamiljer* i förhållande till tidigare forskning. I den tredje delen diskuteras *bonusfokusets bidrag*, det vill säga vad bonusfokuset har synliggjort i förhållande till familjeforskning, barndomsforskning och kritiska vuxenstudier. Här beskrivs studiens genusvetenskapliga och sociologiska bidrag genom en utveckling av hur flera av de skillnader som pekats ut mellan bonus- och bioföräldrar även kan uppfattas som ett utslag av genusorättvisa. Här diskuteras också makt, konflikter och avbrott i relationen. I kapitlets sista del, om *en framtida bonus*, beskriver jag vad ett fokus på bonusrelationer har kunnat synliggöra när det gäller både bonus- och biorelationer. Jag reflekterar också över vad denna uppdelning innebär för livet i bonusfamiljer.

Hur bonussläktskap görs och förstås

Syftet med avhandlingen har varit att begripliggöra hur bonusbarnbarn och bonusföräldrar förstår och gör bonussläktskap och omsorg. I analyskapitlen delade jag upp dessa perspektiv för att bringa klarhet i informanternas resonemang, men i praktiken är dessa båda perspektiv sammanvävade. Hur man förstår sin bonusrelation är grundläggande för vilken omsorg och vilka familjepraktiker som görs, något som ligger till grund för hur relationen förstås. På avhandlingens sista sidor ska jag nu återvända till den övergripande forskningsfrågan ”hur generationsöverskridande omsorg och relationalt mellan bonusbarnbarn och bonusföräldrar *görs och förstås* i dagens Sverige”.

I avhandlingens inledning beskrev jag hur det finns ett stort fokus på det biologiska släktskapets betydelse i den svenska och västerländska kontexten, hur detta innebär att bonusrelationer oftast placeras lägre i en relationell hierarki och hur det leder till en övertro på biologiska släktskapsrelationers styrka (Johansson, 2014). Hur familj förstås i vår tid och kontext och hur det skiljer sig från tidigare uppfattningar syns i diskussioner om genetiskt ursprung, blodsband, sökande efter rötter och släktforskning (Carsten, 2004; Jonasson Malm, 2011; Nordqvist & Smart 2014; Nordqvist, 2019) (Åkesson, 2000). Samhällets och individernas ömsesidiga inflytande synliggörs i familjediskursen: hur människor *gör* familj påverkar hur människor *förstår* familj och vice versa. Genomgående i avhandlingen har jag visat hur biorelationer, som varken är enhetliga eller distinkta, används som mall för familjeförståelse. En annan viktig iakttagelse är att en stor del av de berättelser som informanterna förmedlade handlade om erkännande på olika sätt, om att bli sedd och erkänd som bonusbarnbarn respektive bonusförälder. Erkännandet var sammankopplat med familjepraktikerna – hur informanterna beskrev att de gjorde eller inte gjorde omsorg var deras sätt att förmedla hur relationen förstods som släktskap eller ej. Familjevisandet utgjorde ett viktigt steg i denna process: för att förmedla nivå av samhörighet, för att illustrera relationen och för att förmedla dess symboliska aspekter.

Utifrån informanternas berättelser utarbetade jag en modell för analys av omsorgsaspekter i förhållandet mellan bonusbarnbarn och bonusföräldrar som byggde på Honneths tre former av erkännande (2003). Den modell jag utarbetade byggde på tre etiska principer som informanterna utgick från när de angav sina skäl för att upprätta eller avstå från att upprätta släktskapsrelationer och när de förstod och förklarade dessa relationer: *den biologiska principen*, *rättvis principen* och *behovsprincipen*. I denna modell är erkännandet tätt knutet till känslan av samhörighet och tillhörighet, vilket åskådliggörs i hur familj görs genom bland annat familjevisande. Familjevisande (Finch, 2007) kan därför ses som en egen form av ömsesidigt erkännande som skapar och befäster samhörighet och tillhörighet. I avhandlingens analyskapitel beskrevs hur

informerarnas släktskapsförståelser skilde sig åt beroende på generationsgrupp. Bonusförföräldrarnas släktskapssyn beskrevs som en skala, där biologiska och sociala släktskap utgjorde ytterligheterna. Bonusbarnbarnens släktskapsförståelser är vidare och omfattar förutom biologiska och sociala släktskapsförståelser även temporala släktskap samt en släktskapsförståelse som utgår från likvärdig behandling. Dessa olika *förståelser* av släktskap ligger till grund för hur bonusrelationerna *görs*; görandet och förståelsen är på detta sätt sammantvinnade.

Bonussläktskap och erkännande

Bonusförföräldrarnas förståelse av släktskap tar avstamp i en relationell hierarki, där uppfattningen är att ett biologiskt/genetiskt länkat släktskap är lättare och mer självklart än ett bonussläktskap. Jag beskriver det så att dessa bonusförföräldrar filtrerar sin släktskapsförståelse genom den biologiska principens moral. Den biologiska principen ses som ett slags rättighet, och i narrativen syns att bonusförföräldrar hjälper bioförföräldrar att skapa ett ”naturligt” släktskap, som anses vara bioförföräldrars rätt. Att ha kontakt med biologiska släktingar ses alltså både som ett *värde i sig* och som en rättighet. Detta är något bonusförföräldrar som är kvinnor hjälper bioförföräldrar som är män att uppnå, samtidigt som informanterna framställer det biologiska släktskapet som enkelt, naturligt och självklart. När de biologiska relationerna inte upprättas på ett naturligt och enkelt sätt blir de personer som anammat den biologiska släktskapsförståelsen frustrerade, och de känner sig förfördelade för egen del eller å sin partners vägnar. Av denna anledning är dessa bonusförföräldrar också angelägna om att inte ta en biologisk förförälders plats/roll.

De bonusförföräldrarna som anammade en mer social släktskapssyn ansåg att det inte var så stor skillnad mellan att vara bonusförälder och att vara bioförförälder. De diskuterade sin uppgift som bonusförförälder i termer av att ”finnas där” och erbjuda stöd till sina bonusbarnbarn. Även om en del av bonusförföräldrarna hävdade bioförförälders förtursrätt så fanns det situationer då det ansågs rätt att engagera sig lika mycket som en sådan förförälder. Bonusbarnbarns behov av omsorg eller mellangenerationens behov av stöd och avlastning var sådana situationer för dem, liksom också för de bonusföräldrar som egentligen omfattade idén om bioförförälders företrädesrätt. Få bonusförföräldrar berättade däremot om ett eget behov av att umgås med sina bonusbarnbarn.

Även bonusbarnbarnens berättelser kan relateras till behovsprincipen såtillvida att de berättade om ett större engagemang för de bonus- och bioförföräldrar som upplevdes ha ett större behov, som till exempel om en bonusförförälder inte hade några andra barnbarn. Bonusbarnbarnen beskrev också hur de anpassade umgänget efter de behov och förmågor som förelåg hos deras bio- och bonusförföräldrar.

För bonusbarnbarnen utgjorde den biologiska släktskapsförståelsen en indirekt norm som de behövde förhålla sig till eftersom vuxna utgick från den. Bonusbarnbarnen såg inte förförälderspositionen som exklusiv för endast "en" riktig förförälder, vilket tydligt skiljer sig från forskning om hur vuxna bonusbarn ser på släktskap (jfr Samzelius, 2023). Till skillnad från de vuxna informanterna uttryckte inte heller bonusbarnbarnen att det skulle vara fel av dem att inte prioritera sina bioförföräldrar eller att deras umgänge med bonusförföräldrar skulle kunna innebära en risk för att konkurrera ut eventuella biobarnbarn. Detta kan bero på att bonusbarnbarn inte kan vara "orsak" till undanträngning av ett biologiskt barnbarn på samma sätt som en bonusförförälder kan uppleva sig tränga undan en bioförförälder. Bonusbarnbarnens moral utgår nästan från motsatt position genom deras betoning av vikten av att bli lika behandlad oavsett biologiskt band. Däremot kan bonusbarnbarnen åberopa den biologiska släktskapsförståelsen för att förstå och rättfärdiga en upplevelse av att en bonusförförälder inte bryr sig om dem. Genom att göra så bibehåller bonusbarnbarnet sin självaktning även i avsaknad av släktskapserkännande.

För bonusbarnbarnen utgjorde rättvisepincipen ett moraliskt riktmarke även i hur de berättade om att de själva behandlade sina bonusförföräldrar. Idealet var att behandla bonus- och bioförföräldrar lika, att beskriva relationen som likvärdig och att poängtera att de tyckte lika mycket om sina bonusförföräldrar som sina bioförföräldrar. Detta rättvis- och omsorgsgörande uppmärksammades dock inte av de informanter som var bonusförföräldrar, vilket visar hur barns omsorgsgörande ofta går vuxna obemärkt förbi.

Bonusbarnbarnens släktskapsförståelse såg annorlunda ut än bonusförföräldrarnas då deras släktskapsförståelse främst utgick från rättvisepincipen och upplevelsen av att bli *likvärdigt behandlad*. När bonusbarnbarnet upplevde sig som likvärdigt behandlad ansågs bonusförföräldern vara (som) en "riktig" förförälder, men om bonusförföräldern inte visade något intresse såg inte bonusbarnbarnet denna person som någon släkting alls. Ett uteblivet erkännande från en person som skulle ha kunnat spela en bonusförföräldersroll, från en potentiell bonusförförälder, bekom inte barnet eftersom barnet då inte heller gav denna person något erkännande. Därmed kan denna relation uppfattas som negativt reciprok.

I de exempel jag gett framgår hur erkännandeprocessen beskrevs som en viktig del av att bli familj av båda generationerna. Bonusbarnbarnen ansåg att relationen till bonusförföräldrarna utgick från bonusförföräldrarnas handlingar. Även frånvaron av erkännande uppstod direkt i relationen mellan dem, vilket gav bonusbarnbarnen möjlighet att svara med motsvarande icke-erkännande så att självkänslan kunde bevaras intakt. Bonusförföräldrarna ansåg däremot att relationen till bonusbarnbarn var avhängig av mellangenerationen. Detta komplicerar erkännandeprocessen, som i deras fall måste gå omvägen via mellangenerationens erkännande. Om mellangenerationen

på något sätt inte tillerkänner bonusförföräldern denna plats i bonusbarnbarnets liv blir det mycket svårt för bonusförföräldern att över huvud taget skapa en egen relation med bonusbarnbarnet. På detta sätt är erkännandepraktiker och familjevisande en fundamental och sammantvinnad aspekt av bonusgörande och släktskapsförståelser.

Generationsomsorg inom bonusfamiljer

I avhandlingen har jag kunnat visa vad den signifikanta ökningen av förföräldrars engagemang i barnbarnens vardag (Bordone et al., 2023; Eldén et al., 2024) innebär ur ett bonusperspektiv. Eftersom förföräldrars omsorg om barnbarn är alltmer vanligt förekommande i Sverige, där bonusfamiljer varit vanligt under lång tid, är det viktigt att uppmärksamma deras betydelse. Bonusbarnbarn och bonusförföräldrar utgör en stor och växande grupp i samhället (Lowenstein, 2005; Guzzo, 2016), både på grund av ombildade parrelationer och valda relationer, men är ofta en bortglömd grupp. Parallellt har det blivit allt vanligare att inte bli förälder (Aldén et al., 2022; Bildtgård & Öberg, 2022; Bordone et al., 2023), vilket inte behöver utgöra ett hinder för att bli bonusförförälder. En framtidsspaning är att det på senare tid blivit allt vanligare att föräldrar och barn annonserar efter en bonusförförälder på nätet, vilket uppmärksammas av bland annat dagstidningar och kvällspressen (se exempelvis Berg, 2023; Fridh, 2023; Wiman, 2023). Detta förfarande kan anses spegla en önskan och ett behov av vardaglig kontakt med en äldre generation, ett behov som går utanför idén om blodsband och kärnfamilj. Behovet kan vara ett utslag av att idealet om intensivt förföräldraskap (Anving et al., under utgivning) i sig alstrar ett behov och en efterfrågan på engagerade bonusförföräldrar, i synnerhet om den egna familjen jämförs med andra där äldre släktingar förmodas vara ett stort stöd.

Horisontella och vertikala generationspositioner

I tidigare forskning har *relationsingången* lyfts fram som viktig för hur relationen mellan bonusbarnbarn och bonusförföräldrar utvecklar sig (Allan et al., 2013; Chapman et al., 2016). Här har indelningen utgått från att bonusbarnbarnskap uppstår till följd av parombildning, och fokus har riktats mot vid vilken tidpunkt och i vilken generation parombildningen ägde rum. Med tanke på avhandlingens material och personligt livsteorin är denna indelning otillfredsställande. För det första behöver typologin utökas med fler kategorier för att bättre spegla människors relationer och ta hänsyn till situationen för bonusbarnbarn som har bonusförföräldrar som *inte* tillkommit genom ombildning av partnerskap i antingen föräldrarnas eller förföräldrarnas generation –

som till exempel frivilliga bonusförföräldrar. För det andra tillmätte informanterna i denna studie inte relationsingång särskilt stor betydelse, utan de lyfte fram andra omständigheter som mer avgörande. Från bonusförföräldrarnas håll betonades bonusbarnbarnens ålder samt huruvida de saknade eller hade andra aktiva bio- och bonusförföräldrar. Om bonusbarnbarnet saknade andra förföräldrar, tog bonusförföräldern detta till intäkt för att engagera sig. Bonusbarnbarnen å sin sida betonade umgängesfrekvens, geografisk närhet och sina halv- och bonussyskons betydelse för relationen till bonusförföräldern. Just betydelsen av syskonskap är underutforskad när det gäller bonusbarnbarnskap, vilket är anmärkningsvärt med tanke på att bonusbarnbarnskap ofta uppstår i relation till bonus- eller halvsyskons bioförföräldrar. Den spänning som kommer sig av att både bio- och bonusbarnbarn finns i samma familj beskrevs ingående av barnen i denna studie men nästan inte alls av bonusförföräldrarna, vilket betyder att denna fråga behöver utforskas mer i framtiden. De bonusbarnbarn jag intervjuade drog slutsatsen att om man själv var bonusförförälderns första barnbarn blev bonusförföräldern mer angelägen om relationen, medan motsatsen gällde för bonusförföräldrar som redan hade många biobarnbarn. Detta sågs som ett godtagbart skäl till att dessa bonusförföräldrar inte engagerade sig.

Jag menar att Chapmans och kollegors (2016) samt Allan och kollegors (2013) relationsingångsmodeller är konstruerade på ett sätt som ställer vuxnas utgångspunkt i mittpunkten för förståelsen av relationalitet. När så sker förlorar vi ur sikte de horisontella relationernas sammanlänkande effekt. En väv behöver som bekant både varp och inslag för att hålla ihop, och på samma sätt är det med den relationella väven. För bonusbarnbarn och bonusförföräldrar kan det vara just ett syskon till bonusbarnbarnet som utgör den sammanlänkande personen.

De bonusbarnbarn som hade halvsyskon och bonussyskon beskrev oftare sitt syskon som länk till bonusförföräldern än sin bonusförälder, vilket visar på horisontella relationers betydelse i släktskapsväven. Däremot hade inte alla bonusbarnbarnen träffat sina halvsyskons eller bonussyskons bioförföräldrar i den andra familjen, vilket visar att syskon som växer upp tillsammans ändå kan ha helt olika familjesammanhang i flera led. Trots att bonusbarnbarnen beskrev det som avgörande för relationen att bli behandlad på samma sätt som de föreställde sig att ett biobarnbarn skulle bli behandlat, hade många aldrig träffat sin bonusförförälders biobarnbarn.

Från bonusförföräldrarnas håll fanns ingen enhetlig uppfattning om huruvida bonus- och biobarnbarn skulle behandlas lika. För en del var det viktigt att "inte göra skillnad", medan andra berättade att de enbart såg sina biobarnbarn som barnbarn. Här syntes en attitydskillnad beroende på om informanten hade en biologisk eller en social släktskapsförståelse.

Även spänningar inom samma generationsgrupp i fråga om hur bonusförföräldrar förhåller sig till sin partner, sin partners ex och andra bioförföräldrar har betydelse för den relation som de skapar till sina bonusbarnbarn. Betydelsen av omsorg mellan generationer blir också synlig i hur bonusbarnbarn förhåller sig till och skapar mening av relationerna till halv- och bonussyskon samt bonuskusiner. Därför argumenterar jag för att familjerelationer behöver undersökas utifrån både horisontella och vertikala generationspositioner, som en relationell väv, där den komplexa dynamiken mellan olika personer och positioner framträder tydligt. På så sätt kan vi vinna större klarhet i hur både horisontella och vertikala generationspositioner påverkar familjegörandet inom en familj.

Att kallas vid förnamn och att kallas bonus

I tidigare forskning beskrivs bruk av familjetitlar som ”mamma”, ”farmor” och så vidare som en indikation på närhet (Allan et al., 2013; Brannen et al., 2000; Davies, 2011). I Sverige finns det många familjer som inte använder familjetitlar alls och där barnen och föräldrarna samt förföräldrarna kallar varandra vid förnamn i stället utan att de för den skull känner sig mindre nära varandra eller känner sig mindre som familj. Bland mina informanter var det vanligt att bonusbarnbarn kallade bonusförföräldern vid förnamn utan att de för den skull kände sig mindre nära denne än sina bioförföräldrar. Däremot fanns det en utbredd idé hos den äldre generationen om att bara en biologisk förförälder kan inneha en viss familjetitel. Bonusbarnbarnen hade en öppnare syn och menade å ena sidan att det går att ha både flera ”mammor” och flera ”mormödrar”, å andra sidan att bruk av förnamn inte täckte in det starka band de hade till sin bonusförförälder. Användandet av ”bonus” sågs också som ringaktande enligt de intervjuade bonusbarnbarnen. Några av bonusförföräldrarna såg det som en fin utmärkelse och bekräftelse att bli kallad ”farmor” utan bonusprefix, medan andra absolut inte ville bli kallade så. Detta hängde även ihop med den äldre generationens idé om att det bara kan finnas en ”farmor” och att det är fel att ta en biologisk förförälders plats. För de bonusbarnbarn som hade flera (bonus)förföräldrar var detta inget anmärkningsvärt, vilket visar på en generationsskillnad även i uppfattningen om föräldrars roll som exklusiv. Detta kan tyda på att den generation som växer upp just nu har en öppnare inställning till familj, baserad på deras egna uppväxtförhållanden, men det kan också tyda på att de är unga och ännu inte fullt insocialiserade i normativa föreställningar om biologiskt släktskap. Resultaten skiljer sig från forskning om hur vuxna bonusbarn ser på bonusförföräldrar och bonusförföräldrar (Samzelius, 2023), vilket kan bero på skillnader mellan relationen bonusbarn–bonusförförälder och relationen bonusbarnbarn–bonusförförälder eller på en generationsmässig attitydförändring.

Det faktum att informanterna uppfattade bonusbegreppet som otillräckligt och icke-representativt både för problematiska och oproblematiska bonusrelationer tolkar jag som ett vittnesbörd om det vanskliga i en generell uppdelning mellan bonus- och biorelationer. Genom denna uppdelning etableras olika mallar för bonus- och biorelationer trots att det inte finns någon täckning för någon tydlig och enhetlig differentiering i människors levda erfarenhet. Trots detta ansågs begreppet vedertaget, mindre dåligt än många andra begrepp och användbart för att beskriva ens familjestruktur för utomstående. Detta visar på den inneboende paradoxen i att samhället kräver en definition utifrån den relationella hierarkin och biologiska principen för att göra människors familjer begripliga.

Bonusfokusets bidrag

I den här avslutande delen fördjupar jag några av avhandlingens bidrag och visar hur en perspektivförskjutning gör det möjligt att kasta nytt ljus över vardaglig omsorg och relationalitet.

Att se bonusbarnbarns omsorgsgörande

I arbetet med avhandlingens analys har jag genomgående eftersträvat att förstå bonusbarnbarnens erfarenhet av bonusbarnbarnskap ur deras synvinkel. Jag har även strävat efter att ge utrymme åt bonusbarnbarnens disparata uppfattningar och inte reproducera bilden av barn som en sammanhållen generationsgrupp (se Alanen, 2009). Barndomsforskningen har kritiserats för att reproducera en vuxenhetsnorm genom att tala om barn utifrån begrepp som "aktörskap" och "kompetens", vilket enligt kritikerna återskapar och upprätthåller vuxnas överordning i stället för att se barns rättigheter som absoluta (Wall, 2012). Forskningsinriktningen "kritiska vuxenhetsstudier" har föreslagits för att synliggöra hur vuxenhet sätter gränser för hur barn förstås (Sundhall, 2012). Bonusbarnbarnsintervjuerna bekräftar tidigare studier som uppmärksammat barns omsorgsgörande gentemot föräldrar och förföräldrar (Aldridge & Becker, 2002; Armstrong, 2005; Brannen et al., 2000; Chapman et al., 2016; Davies, 2016; Eldén, 2016; Eldén et al., 2024; Matos & Neves, 2012; Sanner et al., 2018), men har också problematiserat tidigare forskning som beskriver umgänge mellan generationer som "barncentrerat" (Faircloth, 2014; Hays, 1996; Herlofsen & Hagestad, 2012; Lareau, 2003). Ur bonusbarnbarnens perspektiv kan bilden av det barncentrerade umgänget nyanseras, då de menar att umgänget mellan generationerna mest handlar om att vuxna pratar med varandra. Utifrån detta resultat menar jag att idén om ett barncentrerat

umgänge kan ses som en effekt av forskares vana att ta vuxnas perspektiv, av att samhället i allmänhet snarast är "vuxencentrerat". Som forskare är det viktigt att se sina egna privilegier och hur dessa kan göra att man förbiser marginaliserades perspektiv, något som jag tror att det slarvas med när det gäller just ålder. Vi vuxna missar att det är just vår "vuxenhet" som ger oss makt och tolkningsföreträde. Genom att sila upplevelsen av umgänge genom vuxnas perspektiv framträder en bild, men när samma umgänge belyses ur barns perspektiv blir bilden en annan. Denna diskrepans framträdde också i hur bonusbarnbarnen berättade om aktiviteter de gjorde för sina bio- och bonusföräldrars skull, aktiviteter som den äldre generationen uppfattade att de gjorde för barnens skull. Likaså synliggörs vuxenperspektivet när det gäller hur vuxna läser in och tolkar barns omsorgsgörande som lärsituationer samt överför denna tolkning till barnet i fråga. Avhandlingens resultat visar därmed på behovet av att synliggöra barns egna tolkningar och perspektiv för att förstå omsorgsgörande mellan generationer.

En risk med att inte *se* barns omsorgsgörande är att deras omsorg antingen nedvärderas eller tas för given – en paradoxal pendang till hur man förväntar sig att kvinnor ska ge omsorg utifrån någon form av essentialistisk föreställning om moderlighet (Wærness, 1984). Barns omsorgsgivande osynliggörs eftersom normen är att barn inte *ska behöva* hjälpa till: därav oviljan att uppfatta barns omsorgsgörande som just *omsorgsgörande*, ett osynliggörande som förstärks av åldersmaktionsordningen. En annan förklaring till att de äldre informanterna inte beskrev bonusbarnbarnens omsorg skulle också kunna vara deras rädsla för att bli eller uppfattas som äldre och beroende (jfr Palmqvist, 2020). Bonusföräldrarna ville gärna framställa sig som självständiga och var i en del fall ovilliga att berätta om hur de såg på sitt framtida åldrande och omsorgsbehov.⁷⁶ Eftersom idealet i vårt samhälle är att vara vuxen men inte gammal eftersträvades vuxenpositionen både av bonusbarnbarnen, som såg sitt åldrande som positivt och eftersträvanvärt, och av bonusföräldrarna, som inte ville vara eller föreställa sig en framtid som "för gamla".

Barns omsorgsgörande osynliggörs utifrån uppfattningen att barn främst ska leka och inte bidra (Mayall, 2009), vilket går att länka till ålder som uttryck för disciplinering, maktutövning och en organiserande uppdelning i samhället (Högman, 2017; Krekula & Johansson, 2017). Även om det inte bör vara barns skyldighet att ge omsorg, så visar avhandlingen att barn rent faktiskt *gör* detta. De bidrar till sina äldre bonus- och biosläktingars liv på flera sätt och beskriver komplicerade omsorgsgöranden utifrån ett aktivt ansvarskännande. Vuxenvärldens oförmåga att se och erkänna barns

⁷⁶ Det framkom dock att ingen ville bli vårdad av nära anhöriga, att samtliga föredrog att bo på serviceboende, "om det finns då", och ville att deras relation till vuxna barn och barnbarn skulle präglas av frivillighet och ömsesidighet.

omsorgsgörande leder inte till att barn bidrar mindre, utan till att både positiva och negativa effekter av deras omsorg förblir outforskade. Jag sällar mig till de forskare som uttryckt ett behov av att omkonstruera föreställningen om barndom som tidsperiod märkt av passivitet och beroende, där barn ses som blivande vuxna under vuxnas beskydd och där barns bidrag alltför ofta saknas (Alanen, 2009; Brannen & Moss, 2003; Eldén, 2013; Krekula et al., 2005; Jensen, 2012; Mayall, 2002; Sundhall, 2018). Att behöva varandra är inte samma sak som att vara osjälvständig och beroende. Liberalismens idealisering av det oberoende subjektet, individuellt ansvarigt för att förbli oberoende, gömmer och glömmar njutningen i att behöva och vara behövd av andra. Den tillfredsställelse som bonusbarnbarnen beskrev när de var ”till hjälp” är något som vi ömsesidigt behöver tillerkänna varandra oavsett ålder.

När vi bortser från barns omsorgsgivande och enbart tillmäter barn värde som passiva subjekt reproducerar vi idén om barn som värnlösa och skyddsvärda utan att erkänna deras aktörskap. Vi underlåter att tillmäta barns omsorgsgörande värde, och även om intentionerna förmodligen är goda – när barn anses befinna sig i en maktlös position kan de inte heller avkrävas ansvar – hålls barn kvar i en beroendeposition även i situationer där detta inte är nödvändigt. På så sätt undanhålls barn makt och inflytande över samhället och sina egna liv.

Genus gömt i bonus

Bonusförförälderspositionen är en könad position eftersom omsorgspraktiker är könade. Det innebär att mäns och kvinnors erfarenheter skiljer sig åt när det gäller avlönat såväl som oavlönat omsorgsarbete (Alsarve & Boye, 2011; Angelov et al., 2013; Bolmgren et al., 2020; Eldén, 2015; Jämställdhetsmyndigheten, 2023; Lundqvist, 2019; SCB, 2022d; SKL, 2018; Stanfors, 2018). Med tanke på denna kunskapsbakgrund och utifrån de empiriska exemplen kan man sluta sig till att bonusförföräldraskap får olika betydelse för män och för kvinnor. Bonusrelationerna kan för kvinnor utgöra ännu en arena där deras omsorgsarbete blir osynliggjort, medan bonusbarnbarn kan ge män och även kvinnor som tidigare inte haft barn möjlighet att utveckla sitt omsorgsgörande.

Apropå det könade omsorgsgörandet argumenterade jag också för att bonusförföräldrarnas *livssituation* påverkar upplevelsen av bonusskapet och bonusförföräldrandet: det vill säga om bonusförföräldrandet är en aktivitet som riktas mot gemensamma bonusbarnbarn, om bonusförföräldern tar sig an det ensam eller om det förekommer en förhandling inom eller går ut över deras parrelation. Livssituationens inverkan synliggjorde om bonusrelationens tillblivelse hade betydelse för upplevelsen av frivillighet i relationen, om bonusförföräldrandet var något bonusförföräldern själv hade valt och om hen var ensam i omsorgsgörandet eller om det

var en gemensam paraktivitet. Om bonusbarnbarnsomsorgen var en gemensam aktivitet upplevdes den som stärkande för relationen, men om omsorgen gjordes på varsitt håll blev omsorgsgörandet en individbaserad aktivitet som konkurrerade med tiden som par (jfr Bildtgård & Öberg, 2014).

Omsorgsansvar är genomgående kopplat till genus under livsloppet. Detta blev synligt i männens romantiska syn på omsorgsgörande; de beskrev omsorg om både bio- och bonusbarnbarn som en möjlighet att ta igen tidigare förlorade chanser att ge omsorg till barn. Männen verkade därtill uppleva sitt bonusförföräldrande som roligare och mindre krävande än kvinnorna. De beskrev sig som dåliga på att organisera och styra upp umgänget med både bio- och bonusbarnbarn och berättade att de blev uppbackade i detta av sina kvinnliga partner. Kvinnliga bonusförföräldrar bekräftade detta genom sina berättelser om hur de stöttade sina män i deras omsorgsgörande och tog initiativ till träffar med deras barnbarn. Kvinnorna framställde överlag omsorgen om bonusbarnbarn som mer belastande än männen. Därtill beskrev de hur de navigerade mellan att finnas där och hjälpa till och att absolut inte ta en biologisk farmors/mormors plats, samtidigt som de försökte underlätta för sin partner att få en nära relation med sina biobarnbarn utan att stå i vägen eller själva ta för mycket plats. Ett komplicerat omsorgsgörande som krävde inkännande och hänsyn till många personer, varav somliga de aldrig ens hade träffat (som till exempel mannens ex). Bonusbarnbarnets behov av omsorg kunde dock övertrumfa hänsynen till andra släktingar, vilket visar på ännu fler lager av de inkännandeprocesser som ingår i bonusförföräldraskapet. Sammantaget visade intervjuerna med kvinnorna på ett invecklat aktivt ansvarskännande (Mason, 1996) och planerande för att göra rätt, där de egna känslorna och behoven emellanåt blev helt åsidosatta. I en del fall, i synnerhet där kvinnorna gett mycket omsorg och dessutom haft ett omsorgsgivande yrke, ville kvinnorna inte ta en bonusförföräldraroll. Utifrån detta argumenterade jag för att kvinnors generellt stora omsorgsburden genom livet kan leda till ett tillstånd av *omsorgströtthet* som inverkar negativt på deras vilja och ork att göra bonusförföräldrande. Denna omsorgströtthet och ovilja eller oförmåga att engagera sig i bonusbarnbarn beskrevs inte av någon av de intervjuade männen.

Med tanke på detta skulle man kunna tro att intervjuerna med bonusbarnbarnen skulle visa på mer familjekänsla och mer omsorg om manliga bonusförföräldrar, men så var inte fallet. I bonusbarnbarnens exempel länkas viss typ av mer omfattande omsorg till biologiskt släktskap, samtidigt som det vid en genusanalys blir tydligt att *kvinnliga* bioförföräldrar anses göra mer omsorg och *manliga* bonusförföräldrar mindre. Jag menar således att förståelse av omsorgsgörande inom bonussläktskap felaktigt kan anses handla om bonus när det snarare handlar om könsojämlikhet, där förväntningar på män och kvinnor är olika.

Bonusbarnbarnen beskrev inte genus som en parameter i relationen till bonusförföräldrarna, vilket visar på en könsblindhet. Skillnader tolkades i stället som ett utslag av bio- eller bonusförföräldraskap, men bara i de fall bioförföräldern var kvinna. Liksom i tidigare forskning beskrev bonusbarnbarnen manliga bonusförföräldrar som ”roliga” och ”skojiga” (Brannen et al., 2000:139; Björnberg & Ekbrand, 2008; Eldén et al. 2024; Horsfall & Dempsey, 2010), men både manliga och kvinnliga bonusförföräldrar beskrevs som viktiga och ansågs ha stor betydelse för deras utveckling och välmående.

Bonus som bonus och som belastning

En ofta förbigången aspekt i tidigare forskning om bonusbarns och bonusbarnbarns liv är att en separation i föräldraparet kan leda till att barnet får *fler* föräldrar, förföräldrar och andra viktiga vuxna snarare än till att en ursprungsförälder rycks bort. Det här perspektivet blir synligt när barn tillåts delta i forskning och berätta om sina erfarenheter och perspektiv. Denna studie visar också att bonusbarnbarnen har en annan attityd till tvåföräldersnormen än de vuxna informanterna. I bonusbarnbarnens beskrivningar är en uppväxt med fler föräldrar än två inte något laddat ämne, tvärtom beskrivs det som positivt att ha såväl bonusföräldrar som bonusförföräldrar, bonussyskon och bonuskusiner. När bonusrelationerna funnits så länge att de sträcker sig flera generationer tillbaka i tiden kan bonusbarnbarnen uppfatta dem som lika befästa och stabila som biorelationer. På så sätt utgör en lång gemensam livshistoria en grund för förståelsen av ens bonusrelation som stark och stabil. Några av bonusbarnbarnen hade varit med om att före detta bonusförföräldrar och bonusföräldrar försvunnit ur deras liv (jfr King, 2003; Samzelius, 2023; Soliz, 2007), men det var som sagt vanligare att de inte längre hade kontakt med en biosläkting.

Bonusbarnbarnen beskrev det som i stort sett enbart positivt att få eller ha bonusförföräldrar och uppfattade dem som en naturlig och integrerad del av sin familj. De berättade med stolthet om sina stora familjer och såg sina bonusförföräldrar som viktiga vuxna att anförtra sig åt, som stärkte deras självkänsla och gav dem en självklar plats i familjen. När bonusförföräldrarna inte gjorde detta sågs de helt enkelt inte som familj, därav bonusbarnbarnens ensidigt positiva bild av relationen. Inget av bonusbarnbarnen nämnde svårigheter med att balansera sitt engagemang mellan olika bio- och bonusförföräldrar eller en känsla av att ha blivit ”påtvingad” dessa relationer, trots att de betraktade relationen till bonusförföräldrarna som något som existerade eller inte existerade främst beroende på vuxnas handlingar och val.

Även de bonusförföräldrar som inte dessutom hade biobarn och biobarnbarn beskrev bonussläktskapet som en bonus i deras liv. Bonusbarnbarnen gav dem en möjlighet att höra till en familj, att umgås med barn och att ge och ta emot omsorg. Men flera av

bonusförföräldrarna, framför allt kvinnorna, upplevde också ambivalens i relation till bonusbarnbarnen. Det kunde handla om att de var högljudda och krävande eller att de tog tid från en nyetablerad kärleksrelation, men framför allt handlade det om att mellangenerationen ansågs ställa höga krav på att deras bioförföräldrar skulle ställa upp som barnvakter och lösa deras livspussel. Detta färgade av sig på bonusförföräldrarnas upplevelse av relationen till bonusbarnbarnen. Som en informant uttryckte saken: "Det är ju lätt med barn men ibland är det svårt med föräldrarna." Den äldre generationen ville få respekt för sin minskade ork och inte krävas på så mycket omsorgsgörande som framför allt deras vuxna barn tog i anspråk, men som också färgade deras upplevelse av umgänget med bonusbarnbarnen.⁷⁷

Bonusförföräldrarna tyckte också att det var svårt att navigera mellan olika tillåtna roller utan att riskera att inkräkta på någon annan bioförförälders revir. I och med det ännu levande kärnfamiljeidealet kan ombildning av par alltjämt anses vålla skada i andra människors relationer. För de bonusförföräldrar som inlett en relation med någon som hade biobarn eller biobarnbarn ansågs det viktigt att ta hänsyn till den nya partners tidigare partner och barn. En del bonusförföräldrar försökte förhålla sig neutralt till sin partners biobarnbarn och fördelade ansvaret så att var och en ansvarade för sina biobarnbarn.

Bonusförföräldrarna berättade också att de avstod från att ge omsorg för att låta en bioförförälder få en mer central roll. Ur bonusbarnbarnens perspektiv kan bonusförföräldrarnas strävan att inte ta en bioförförälders plats markera större avstånd än nödvändigt, eftersom de inte såg några problem med att ha dubbla uppsättningar förföräldrar utan snarare såg detta som en tillgång. Bonusbarnbarnens syn på bonusförföräldrar skiljer sig på detta sätt från den syn som vuxna bonusbarn berättat att de har på sina föräldrars partner (Samzelius, 2023). I relation till bonusbarnbarnens upplevelse framstår därmed den omsorg som bonusförföräldrar visar bioförföräldrar som framför allt riktad mot andra vuxna.

Makten över bonusrelationen

I analysen visade jag att det finns en diskrepans mellan hur bonusbarnbarn och bonusförföräldrar uppfattar vem som har makt över relationen: bonusförföräldrarna menar att det i första hand är mellangenerationen som ska bestämma och i andra hand att relationen ska utgå från bonusbarnbarnen. Bonusbarnbarnen å sin sida menar i stället att det är bonusförföräldrarna som avgör om det utvecklas en familjrelation eller inte.

⁷⁷ Detta diskuteras mer ingående i en artikel om intensivt förföräldraskap som vi skrivit utifrån projektet omsorgsgörande mellan generationer (Anving et al., under granskning).

I tidigare forskning har mellangenerationens inflytande över relationen mellan bonusbarnbarn och bonusförföräldrar lyfts fram (Chapman et al, 2017; Samzelius, 2023), och i forskning om relationer mellan barnbarn och förföräldrar generellt finns också ett stort fokus på mellangenerationens inflytande (se till exempel Buchanan & Rotkirch, 2016; Clarke & Roberts, 2004; Eldén et al., 2024; Eldén et al., 2022; se även Alsarve et al., 2017; Halleröd, 2006; Wissö, 2012).

I intervjuerna med bonusförföräldrarna framkommer att de liksom bioförföräldrar intar förhållningssättet att ”vara där men inte lägga sig i” (May et al., 2012). Å ena sidan innebär bonusskapet att en bonusförförälder inte förväntas göra lika mycket omsorg som sin partner om denna är bioförförälder. Å andra sidan innebär det att relationen till mellangenerationen rymmer ännu större osäkerhet och medger mindre handlingsutrymme. Bonusförföräldrar är i ännu högre grad beroende av andra för tillgång till bonusbarnbarn, och det blir viktigt att vara mellangenerationen till lags för att få behålla relationen till bonusbarnbarnen. Bonusförföräldrarna menar därför att frågan om huruvida relationen till bonusbarnbarn utvecklas till en nära relation hänger på mellangenerationen, och relationen kan därför upplevas som villkorad. Detta ligger i linje med tidigare forskning om omsorg mellan generationer i bonusfamiljer (Samzelius, 2023). Det som utmärker bonusförföräldrarnas position är att det finns mindre utrymme att göra motstånd mot mellangenerationen när dessa inte är ens biobarn, men å andra sidan finns det inte lika högt ställda krav på att bonusförföräldrarna ska engagera sig. Det finns tecken på att relationen till mellangenerationen kan ha olika betydelse beroende på om bonusförföräldern också varit bonusförälder. Till skillnad från resultaten i exempelvis Samzelius (2023) studie ger mina intervjuer med både bonusbarnbarn och bonusförföräldrar en lite motstridig bild av huruvida en god relation mellan ett vuxet bonusbarn och hens tidigare bonusförälder också leder till att den tidigare bonusförföräldern får en betydelsefull roll som bonusförförälder. Det finns exempel som pekar på att det kan bli så, men det finns också exempel på att föräldrarnas relation till bonusförföräldern saknar betydelse. Bonusrelationers kvalitet ärvs alltså inte.

Bonusförföräldrarna beskrev mellangenerationen som grindvakter i relationen till bonusbarnbarn (och till biobarnbarn). I jämförelse med bonusförföräldrarna talade bonusbarnbarnen påfallande lite om mellangenerationens roll för relationen till bonusförföräldrarna. De beskrev relationen till bonusförföräldern som en egen relation och ansåg snarast att det var bonusförföräldrarnas behandling som avgjorde om det blev någon relation eller ej. Vidare menade de att initiativet till relationen skulle komma från bonusförföräldrarna och att det var de som i egenskap av vuxna skulle ta ansvar för relationen och visa intresse för bonusbarnbarnet. En del bonusbarnbarn gav exempel på hur bonusförföräldrar på olika sätt ”valt” och upptagit dem i sin familj. De äldre informanterna ansåg å sin sida att relationen skulle etableras på bonusbarnbarnets

initiativ. Men en del av de bonusförföräldrar som valt att inta en tillbakadragen roll i förhållande till sin partners barnbarn berättade att deras partners barnbarn ändå inkluderat dem i sin familjeförståelse, vilket tyder på att barns familjeförståelse ibland står fri från övrigas i familjen.

Vem som anses ha makten över bonusrelationen beror alltså på vilken generation som får frågan. Både bonusförföräldrar och bonusbarnbarn anser att någon annan har makten att avgöra om det blir en familjerelation: för bonusbarnbarnen är det bonusförföräldrarnas inställning som avgör, medan bonusförföräldrarna anser att det hänger på mellangenerationen. Den känsla av bonusrelationers skörhet som informanterna ur båda generationerna uttrycker kan troligen härledas till denna känsla av att inte ha makt över relationen.

Bonus- och biosläktskaps betydelse för konflikter och relationsavbrott

I bonusförföräldrarnas berättelser fanns "busigheter" som exempel på hur de utmanade särskilt biobarns regler och på så sätt tillskansade sig ett eget utrymme i relationen med både bio- och bonusbarnbarn. Jag har visat att denna praktik var mer öppen och explicit i relationen med vuxna biobarn och biobarnbarn och mindre tydlig i relationen med bonusbarnbarn, vilket kan tyda på en anpassning till bonusrelationers förmodade större skörhet. Busigheterna har också en viss genusprägel, då dessa överensstämmer med tidigare observationer av könat förföräldrande (Horsfall & Dempsey, 2010).

Bonusförföräldrars busigheter var inte alls lika framträdande i bonusbarnbarnens berättelser, vilket också talar för att dessa aktiviteter främst försiggår inom biorelationer. Samtidigt verbaliserade inte heller bonusbarnbarnen några spänningar mellan bioförföräldrar och bioförföräldrar. När de yngre bonusbarnbarnen berättade om bonusförföräldrarnas bus och upptåg ansågs de inte göras i opposition mot föräldrarnas regler. Visserligen berättade bonusbarnbarnen att de kunde få göra sådant för bonus- och bioförföräldrar som de inte skulle ha fått för sina föräldrar, men då ur ett guldkantperspektiv (det vill säga "att få göra något extra") snarare än ur ett konfliktperspektiv. En skillnad mellan de båda informantgrupperna är att mellangenerationen aldrig framstod som orsak till att kontakten med en bonusförförälder upphört i intervjuerna med bonusbarnbarnen, medan bonusförföräldrar som berättade om avbrott i kontakten med bonusbarnbarn så gott som alltid beskrev detta som orsakat av mellangenerationen.

När det gäller allvarigare konflikter mellan föräldrar och bonus- eller bioförföräldrar framkom att en situation där ett biobarnbarn inte hade kontakt med en bioförförälder var kopplat till någon form av konflikt mellan barnets bioförförälder och bioförförälder. Biobarnbarnet var medvetet om att en konflikt förelåg men förstod inte orsaken. Situationen försvårades även för biobarnbarn genom normen att människor som är

biologiskt släkt bör ha regelbunden kontakt. När det däremot handlade om bristande relationalitet mellan ett bonusbarnbarn och en bonusförförälder hade barnet fler förklaringsmodeller som stöd just därför att det inte rörde sig om en biorelation, vilket mildrade eller neutraliserade konsekvenser som sorg och drama. Bland annat handlade det om att den biologiska släktskapsnormen gör gällande att bonusrelationer inte är "riktiga" relationer och därför *kan* väljas bort. Bonusbarnbarnen kunde förklara utebliven kontakt med att relationen mellan en bioförförälder och en bonusförförälder tagit slut, medan de ofta inte hade någon aning om varför de inte längre hade kontakt med en tidigare bioförförälder. Detta talar för att det finns ett stigma kring avbrott i biorelationer som inte finns när det gäller bonusrelationer. Den biologiska principen gör problem i biorelationer svårformulerade och undangömda, och effekten blir att barn lättare kan hantera avbrutna bonusrelationer än avbrutna biorelationer. Denna avhandling ger inte svar på frågor om varför vuxna hanterar avbrutna relationer olika eller vilka de samhälleliga effekterna blir. Däremot framgår att detta är en vanlig, om än nedtonad, erfarenhet som det skulle behövas mer forskning om.

En framtida bonus

Den relationella hierarkin innebär att biologiskt släktskap har företräde framför bonusrelationer. Som en röd tråd genom avhandlingen har bonusrelationen jämförts med biorelationen, och i intervjuerna med bonusförföräldrar är det bonusrelationerna som kommer till korta i denna jämförelse. En misslyckad anknytning i en bonusrelation ses som ett *bonus*problem, anses bero på en inneboende bräcklighet i bonusrelationens natur. Bonusrelationer anses helt enkelt vara mer komplicerade, ha svagare band och därmed vara skörare. En misslyckad anknytning i en biorelation anses däremot strida mot naturen och ses följaktligen som ett obegripligt – och personligt – misslyckande. Trots att mitt syfte i denna avhandling varit att belysa just bonusrelationer så tror jag att denna insikt – biorelationers skörhet – är ett viktigt bidrag. En svag relation med ett bonusbarnbarn eller en bonusförförälder kan ses som en konsekvens av bonusskapet eller som ett eget val. En svag bonusrelation med obefintlig familjekänsla kan tolkas inom en samhällelig snarare än personlig ram. Bonusrelationer är således mindre normstyrda, och det finns större acceptans för att göra bonusrelationalitet på olika sätt, till och med förståelse för ett beslut att avstå från en potentiell bonusrelation. Den som däremot inte har någon relation med en bioförförälder eller ett biobarnbarn faller utanför det förväntade och normala. En sådan erfarenhet blir obegriplig i en omvärld där det förväntade är att ha nära band till ens biofamilj och att vilja ses regelbundet. En avbruten biorelation blir ett stigma behäftat med skuld och skam, varvid personen kan

ansättas av självttvivel och bli ett obegripligt subjekt som inte passar in i familjediskursen. Detta märktes i hur informanterna talade om avbrutna eller dåliga relationer, där tillkortakommanden i biorelationer sågs som avvikande undantag medan tillkortakommanden i bonusrelationer förstods strukturellt. Den biologiska släktskapsförståelsen skapar en särskild sorts familjesyn som gör avbrutna biorelationer till ett stigma. Denna familjesyn är, som andra familjeförståelser, socialt konstruerad. Avbrutna relationer skulle behöva utforskas mer ur ett sociologiskt perspektiv.

Familjen som institution har en stark ställning i det svenska samhället, men eftersom "familjen" sällan definieras är risken att det är en snäv bild av familj som reproduceras. I stället för att se familj som en stabil enhet borde forskare, lagstiftare och samhällsplanerare utgå från att det finns en mängd olika sätt att leva som familj och ta hänsyn till kunskapen om familjers föränderlighet. Demografiska prognoser pekar mot att allt fler människor lever ensamma utan att bilda familj (Eurostat, 2021),⁷⁸ och då kan bonussläktskap utgöra viktiga alternativ. Alla människor behöver inte bilda familj för att få åtnjuta nära familjerelationer. Det går utmärkt att ha ett fullgott liv och tycka om att umgås med barn utan att själv vara deras upphov. Samtidigt saknas samhällelig stöttning för bonusrelationer, vilket blev extra tydligt när bonusbarnbarnen berättade om bonusföräldrar och bonusförföräldrar som de inte längre hade kontakt med. Den omvända generationspyramiden, där det går många äldre på varje barn, kan tas till vara som en möjlighet. Många barn har inga bioförföräldrar i sin närhet på grund av flytt, migration, separationer, dödsfall och andra för barnen oförståeliga anledningar. Andra familjer har stark sammanhållning och träffas ofta. Att ha en god och stark relation med sin släkt ses som eftersträvt – även vad det gäller bonusrelationer. Normen att man alltid ska vilja vara med sina (bio)barn och barnbarn är en del av en norm om intensivt förföräldraskap som färgar av sig på bonusrelationerna.

Avhandlingen har visat att genus skapar olika förutsättningar för hur äldre människor formar sina bonusrelationer och vilken betydelse dessa relationer får i deras liv. Ålder och åldersposition är andra aspekter som har stor betydelse för upplevelsen av bonussläktskapet och framför allt för hur ens omsorgsgörande identifieras och erkänns. Ju yngre ålder, desto mindre troligt att man får sitt omsorgsgivande identifierat som sådant. Utöver ovanstående vill jag flagga för ett tema som inte diskuterats i avhandlingen, nämligen att släktskapsrelationer till viss del handlar om materiella resurser (diskuterar dock i Anving et al, under utgivning). Informanterna berättade inte särskilt mycket om detta, men det var ändå tydligt att den som hade ett stort hus eller sommarställe eller som hade råd att bjuda barn och barnbarn på gemensamma nöjen och resor hade möjlighet att samla sin familj på ett helt annat sätt än den som bodde i

⁷⁸ Enligt Eurostat har Sverige högst andel singelhushåll i hela EU (Eurostat, 2021): <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20210601-2>.

en liten lägenhet med knappa resurser. Materiella tillgångar kan också göra det lättare att undvika konflikter och pressen att umgås med partnerns familj. Det är inte heller alla förunnat att ha en god pension eller ett arbete som tillåter flextid, så att man kan hämta barnbarn på förskola och fritids, eller en ekonomisk situation som gör det möjligt att bidra med såväl fritidsaktiviteter som bil och bensin för att ta sig dit. Om man dessutom har sviktande hälsa är det oerhört svårt att leva upp till idealet om intensivt förföräldraskap, oavsett om man är bio- eller bonusförförälder och oavsett intention eller släktskapsförståelse. Ett ojämlikt och ojämställt samhälle påverkar alla våra relationer.

När människor formar sina relationer kan dessa ha stråk av valbarhet, men valen görs i förhållande till social skiktning, till den samhälleliga kontexten och till tidigare erfarenheter av familjegörande (Smart, 2007). Enligt personligt liv-teorin är subjektet aldrig ensamt. Livet som levs är personligt men inte individuellt (Smart, 2007). Det innebär dock inte att upplevelsen av familj bara är en gemensam och relationell upplevelse, eftersom vars och ens position skiljer sig från övrigas. Detta är måhända särskilt utmärkande för livet i en bonuskontext med ”dina, mina och våra” släktingar. Personer i bonusfamiljer tillhör både samma och olika familjer och delar därför inte alla trådar i samma relationella väv. Det innebär en spänning mellan det personliga och det gemensamma familjegörandet, och det är i slutändan det vi alla har att förhålla oss till när det gäller att vara besläktade med varandra.

English summary

In this thesis, I have examined the relationships between bonus-grandparents and bonus-grandchildren through 35 interviews with thirteen bonus-grandchildren and fifteen bonus-grandparents. The analysis has focused on the informants' narratives about how bonus-grandchildhood and bonus-grandparenthood are enacted and understood based on their experiences of both bonus and biological relationships.

Since the 1970s, the number of reconstituted families has increased significantly in Sweden, and today, many people are bonus-grandparents or bonus-grandchildren due to re-partnering and other circumstances (Lowenstein, 2005; Guzzo, 2016). People of all ages separate and meet new partners, which increases the possibility of bonus-grandparent/ bonus-grandchild relations emerging during a lifetime. Almost half of all divorced Swedes today are over sixty, and many of them are or have been, a part of a reconstituted family (Bildtgård & Öberg 2014), increasing the probability of having bonus-grandchildren in a life cycle perspective. In addition, a sibling's or a friend's grandchild can have the same meaning as a bonus-grandchild. As many people periodically live in re-shaped families, a bonus-relationship can be considered a relationship that can occur suddenly, be interrupted, cut off, or become life-long, offering a variation of relationality.

In this thesis, my aim has been to study and analyse how intergenerational care and relationality between bonus-grandchildren and bonus-grandparents are done and understood in contemporary Sweden. Four main research questions guided the analysis:

How is the relationship done:

- How do bonus-grandparents express and negotiate care in practice?
- How do bonus-grandchildren identify and practice care and care relationships?

How is the relationship understood:

- How are different understandings of intergenerational care described, identified, and expressed?
- What variations emerge, and why?

Being a bonus-grandparent or bonus-grandchild requires reflection on one's own position and how one's role should be negotiated and explained, both within the family and to outsiders. Bonus-grandchildhood and bonus-grandparenthood represent a complex form of family-making that involves considerations of many involved individuals and attention to others' relationships. Thus, it can be said that these roles are embedded in a relational web, where various relationships in life significantly influence how the bonus-grandparent and bonus-grandchild relationship can be enacted and understood.

Theoretical framework

I have engaged in multiple theoretical perspectives to clarify the dimensions of bonus-grandchildhood and bonus-grandparenthood. The theoretical foundation is rooted in the theory of *personal life* (Smart, 2007) and *family practices* (Morgan, 1996), with the concept of *family display* (Finch, 2007) as particularly significant for understanding how family is constructed in stepfamilies. Additionally, the theorising of care (Mason, 1996) has been integrated into the analysis to comprehend caregiving across generations in bonus-families. The theoretical frame of personal life made it possible to include different kinds of bonus-relationships, such as family of choice.

Other crucial concepts for the dissertation include *affinities* (Mason, 2018), *belonging* (May, 2013), and *recognition* (Honneth, 2003), all of which are interconnected and revolve around individuals' social relationships and the need to feel linked to others. Furthermore, I have utilised the concepts of generation, age, time, and temporality, which are essential for understanding bonus-relationships, as the life scripts for individuals in bonus-relationships differ from the linear family perspectives typically associated with biological kinship. These theories provide a crucial foundation for understanding the underlying structures, patterns, and relationships that characterise caregiving across generations in bonus-families.

Based on the informants' narratives, I developed a model for analysing aspects of care in the relationships between bonus-grandchildren and bonus-grandparents. This model is grounded in three moral principles that the informants used to justify whether they established kinship relationships and to understand and explain these relationships: *the biological principle*, *the principle of fairness*, and *the principle of need*. The model was developed with reference to Honneth's (2003) theorisation of recognition, which posits that individuals' identities are nurtured by various aspects of recognition received from their surroundings. For the model I developed, recognition is closely tied to the sense of connection and belonging, seen in how individuals, among other practices, do family

through family display. Family display, I argue, can be understood as one shape of recognition, which is mutually enacted to create and reinforce connection and belonging. Family is performed by presenting relationships as functional (Finch, 2007), which is evident in the analysis.

Methods

This thesis is part of the research project, *Intergenerational care in Sweden. A study of relationships, commitments, and practices of care in everyday family life* (Swedish Research Council, Eldén: 2018-01053). Much of the methodological approach I have used is interwoven with the large project's empirical data collection.

The empirical material in this thesis consists of 35 in-depth interviews with 13 bonus-grandchildren (5-19 years old) and 15 bonus-grandparents (64-83 years old) whose bonus-relationships depart from re-partnering as well as the family of choice. During the interviews, I used different methods such as *draw your day* (Eldén, 2012), *lifelines* (Sheridan et al., 2011), *concentric circles* (Mason & Tipper, 2008 a/b; Smart et al. 2001), and *diaries* (Bolger et al., 2003; Zimmerman & Wieder, 1977). Diaries were used by participants from the oldest generation, who were asked to take notes on days when they were in contact with their grandchildren. Those who wanted to use a diary were interviewed a second time after a few weeks, based on the diary entries.

The informants came from mixed socio-economic backgrounds, and several older informants had made class journeys through education. Among the women, a clear majority had worked in nursing professions. Even the bonus-grandchildren had different class backgrounds. In just under half of the cases, the informants had a relative who lived in, or came from, a country other than Sweden or had themselves grown up abroad or lived abroad for a large part of their lives. The informants in both generations lived in large cities, smaller towns, and rural areas in the southern part of Sweden.

The interviews were based on an interview template where the informant was asked to talk about caregiving throughout life, departing from early childhood. Specific questions were asked about their bonus-relationships, and in particular about the relationships with their bonus- grandchildren or bonus-grandparents. The first part of the interview focused on the informants' individual life stories, while the second part focused on the informants' relationships today. I also asked the informants to reflect on intergenerational relationships in the past and present and how they envisioned these relationships in the future. The interviews with the bonus-grandparents lasted between 45 minutes up to four hours and the interviews with bonus-grandchildren lasted between 25 and 60 minutes.

One of the ethically problematic aspects of this research project is that the participants are, in some cases, related to each other. As children structurally have a subordinate position in the family, children have, as far as possible, been interviewed last in this study (Eldén & Anving, 2019; Eldén, 2020). Including data from close family members requires careful consideration and qualified anonymisation methods in the analysis and writing phase, such as sometimes refraining from linking related cases (see Eldén & Anving, 2019), as there is a high risk that participants will be able to identify close family members in the published text (Eldén, 2020; Gabb, 2010).

Another research ethical problem is that children who want to participate in research may be prevented from doing so by their guardians. Thus, it poses a dilemma of sorts, as according to Swedish ethics legislation, consent must be obtained not only from the child but also from their guardians (Eldén, 2023). In this way, parents' unwillingness to allow children to participate in scientific studies can affect children's ability to give their independent view of family life (Davies, 2017). It also means that, in principle, children can never participate in research without informing their guardians, which always entails a risk that the guardian can identify the child.

Today, there is a greater awareness of children's rights and their capacity to self-reflect, understand, and discuss important events in their lives (Jensen, 2012). Children's participation in research increases if they are allowed to be creative and produce some kind of material (Christensen & James, 2017; Eldén & Anving, 2019; Näsman, 2012). Therefore, it has been helpful to use concentric circles and the 'draw your day' exercises. During the drawing exercise, I asked the child about the situation they were drawing, for example, "What do you do in the morning?", "Who is there with you?", "What do you do?", "What do the others do?" The method invites conversations about everyday life and about how the child experiences care. Together with the closeness circles, the draw your day method becomes an opportunity for the child to reflect on and talk about the complexity of relationships while a discussion about care, practical actions, and feelings can be held. The methods also make visible those who are not present and thus enable reflection on lack of care or wishes for more or different care relationships (Eldén, 2012).

Analyses of doings and concepts

Since bonus-grandparenthood and bonus-grandchildhood occur within embedded relationships where biological grandchildren and biological grandparents also are parts of the informants' relational webs, bio-relationships have come to play a role in the analysis.

By interviewing both bonus-grandchildren and bonus-grandparents, I have been able to identify differences in how these two generational groups approach their roles within the extended family. For the bonus-grandchildren, the idea of biological kinship is secondary, and their position as bonus-grandchildren appears less complicated, particularly in terms of considering others in the same generational group, such as half-siblings and bonus-cousins who are biological grandchildren of the interviewed bonus-grandparents. In contrast, for the older group of informants, the concept of biological kinship was significant and led them to carefully deliberate and reflect on when, how, why, and in what ways they, as bonus-grandparents, had the right to take an active grandparenting role towards their bonus-grandchildren. This uncertainty largely stemmed from the belief that the biologically linked grandparent has a preferential right to form a relationship with biological grandchildren and the notion that only one person can occupy the roles of grandfather or grandmother. The bonus-grandparents' experiences thus involve a different entry into the relationship, influenced by generational position and presenting different dilemmas compared to those faced by bonus-grandchildren.

Bonus as a concept, plus the use or non-use of family titles

In Swedish, the prefix “bonus” is commonly used to explain “step” relationships in daily language, such as bonus-grandparents or bonus-grandchild. It is not a word one uses in direct address; the term is only used to describe a relationship for outsiders. Based on the interviews, I argue that the use of the term “bonus” creates a differentiation between various types of relationships that the informants both identify with and distance themselves from. The term “bonus” is employed to explain relationships within the family but is also considered inadequate due to its limited capacity to specify the *quality* of the relationship. According to some informants, the bonus prefix is insufficient to do justice to the closeness they feel towards their bonus-person. Especially the bonus-grandchildren talked about not using a bonus prefix as a deliberate choice to highlight the quality and authenticity of the relationship. Others, especially bonus-grandmothers, describe the bonus prefix as overly positive regarding the complexity of the relationships.

Contrary to previous research that describes the use of family titles as an indication of closeness in family relations (Allan et al., 2013; Brannen et al., 2000; Davies, 2011; Finch, 2008), I argue that the use of family titles rather reflects a *norm* that family titles indicate closeness, rather than actually doing so. In the Swedish context, there is a history of democratisation of relationships between adults and children, where the practice of using given names instead of family titles is one way to achieve a more equal relationship between parent and child (Fremer, 2018). Some of the informants

described that they preferred to use given names with both bonus and biological relatives. Based on this, I argue that the use of given names instead of family titles is not a sign of a distanced relationship in a Swedish context. Despite this, both bonus-grandchildren and bonus-grandparents were aware and noticed that the use of family titles can be interpreted as a sign of strong relationships, while not using family titles can be seen as a lack of closeness by outsiders.

However, the bonus-grandparents thought that family titles should primarily be reserved for biological grandparents, following a norm that it is considered inappropriate to occupy the role of a biological grandparent. In Swedish, there is a division between the words for paternal and maternal grandmothers and grandfathers (*farfar*, *farmor*, *morfar*, *mormor*), which might make the idea of not taking someone else's role and title stronger. Therefore, bonus-grandparents found it proper for them to use family titles only in special cases, such as when no other biological grandparent with the same title was present in the bonus-grandchild's life. However, being granted a family title was described by both bonus-grandchildren and bonus-grandparents as a significant recognition.

In the interviews with bonus-grandchildren the idea of uniqueness of biological grandparents diminishes. From their perspective titles *can* be shared and to address several persons as "grandfather" was not an issue. Some of the bonus-grandchildren described several bonus-parents as their "father" or "mother" beside their biological one, and children with same-sex parents were used to refer to multiple grandparents as "maternal grandmother" for instance. Hence, I argue that these findings show that the idea and norm of one-ness described in previous research (Samselius, 2023) might be under reconstruction as the younger generation does not understand family titles in the same way as adults, challenging both the idea of the "two parent only family" as well as the idea of the use of family titles as an indicator for closeness.

Care and family practices in bonus-grandparenting

The analysis shows that the position of a bonus-grandparent is characterised by a greater degree of freedom compared to biological grandparents, who are more often taking the role of "family savers" (Herlofson & Hagestad, 2012). A bonus-grandparent are more often able to determine their level of involvement in their bonus-grandchildren's care without the risk of being perceived as an inadequate bonus-grandparent, despite deviating from the norms of intensive grandparenting that biological grandparents strive to meet (Anving et al, in review). Bonus-grandparents, like biological grandparents, adopt the approach of "being there but not interfering" (May et al., 2012). However, the position of a bonus-grandparent is surrounded by specific conditions that have contextual significance. For instance, the notion that a biological

family bond entails greater caregiving responsibilities than the social kinship of a bonus-grandparent. Another condition is that the position of a bonus-grandparent in relation to the middle generation involves greater uncertainty, which results in bonus-grandparents having even less latitude to question or interfere with the rules set by the bonus-grandchild's biological relatives. For bonus-grandparents, there is almost always another adult who functions as a "gatekeeper" to the relationship with the bonus-grandchild, such as their partner or their adult stepchild. Deviating from the biological relatives' views on childrearing can, in some cases, pose a risk that might lead to the bonus-grandparent losing contact with the bonus-grandchild.

However, bonus-grandparenting can also, in line with the ideal of intensive grandparenting (Anving et al, in review), be experienced as labour-intensive and child-centred. Intensive bonus-grandparenting involves providing care, for example, to one's partner's biological grandchildren. Nonetheless, the responsibility for planning, keeping in touch, and doing intensive grandparenting is primarily considered to be that of the biological grandparent. An underlying gender dimension occurs, wherein women who are bonus-grandparents often take significant responsibility for ensuring that their male partners adhere to the ideal of intensive grandparenting (Mason 1996).

Some of the interviewed bonus-grandparents who also had biological grandchildren said that they did not acknowledge any significant differences between being a bonus-grandparent and a biological one. They discussed their role as bonus-grandparents in terms of "being there" for their bonus-grandchildren to offer support. Bonus-grandparent thought that if their involvement was needed, they should provide care to bonus-grandchildren, but they acknowledge that caregiving was primarily a responsibility of biological grandparents. Instead, some of the bonus-grandparents aimed to make the lives of their bonus-grandchildren a bit more enjoyable and fun. This could be achieved by providing "a little extra" or engaging in playful mischief and challenging the parents' or biological grandparents' rules. By adopting a playful stance, bonus-grandparents can intervene and challenge the middle generation's rules and parenting ideas. However, the bonus-grandparent position entails a certain degree of uncertainty, making them less likely to challenge the middle generation's rules as strongly as they did in relations with their biological grandchildren.

In the analysis, I could see how the implications of gender, life situation, and couple relationship shaped the relation to bonus-grandchildren. This led to an argument about two distinct yet intertwined meanings of bonus-grandparenting. First, the bonus-grandparent's life situation influences the experience of bonus-grandparenting. As whether bonus-grandparenting was an activity directed towards shared bonus-grandchildren or undertaken by the bonus-grandparent alone, or negotiated within, or at the expense of, their couple relationship. Based on the impact of life situation, it becomes apparent how aspects such as the timing of the bonus-relationship's formation

affected the perception of voluntariness in the relationship. Secondly, the bonus-grandparent's practices of care in relation to bonus-grandchildren were influenced by the practice of care they have undertaken earlier in life, distinctly linked to gender. Given that women traditionally have been more responsible for caregiving in both family and professional contexts than men, the women in the study perceived bonus-grandparenting as more burdensome than the men. The men did, to a greater extent, perceive caregiving for both bonus-grandchildren and biological grandchildren as an opportunity to make up for and provide care in a manner they have not previously engaged in during their lives. Based on this, I argue that women's generally substantial burden of care throughout life can lead to a state of *caregiver fatigue*, which affects their willingness and energy to engage in bonus-grandparenting.

Care and family practices in the eyes of bonus-grandchildren

In the analytical chapter focusing on bonus-grandchildren, I began with an illustration of how the perception of children as primary recipients of adult care obscures the caregiving activities children do themselves. In the example, a bonus-grandchild who recounts helping her bonus-grandparent was interrupted by her mother, who was present during the interview. The mother then reframed the story as a “learning experience” where the bonus-grandparent was described as teaching the bonus-grandchild, and the care the child provided was totally neglected.

Subsequently, the chapter describes various caregiving practices that bonus-grandchildren report undertaking for their bonus- and biological grandparents. Bonus-grandchildren describe their caregiving activities as both assisting with various tasks and providing physical help, as well as offering social and emotional support by “just being there”. In this way, the bonus-grandchildren mirror the caregiving that their bonus-grandparents provide to them. The bonus-grandchildren describe themselves as valuable to the older generation also by doing family displays by making visible their bonus grandparent's active relationships with grandchildren. This awareness indicates that the children understand that grandchild relationships are considered status-enhancing. The bonus-grandchildren perceived themselves as valuable to the older generation both because the elderly enjoyed spending time with them and because they contributed to family display. The boys in the study more frequently identified their caregiving in terms of physical assistance, whereas the girls more often described their caregiving in terms of emotional and social support. To hang out with bonus-grandparents also affords opportunities for individual attention without parents and siblings.

When it comes to the received care from bonus-grandparents, the bonus-grandchildren highlighted three perspectives: “golden touch” care (*guldkantomsorg*),

everyday care, and emotional support. A distinctive aspect of being a bonus grandchild is to have several engaged bonus-grandparents who provide them with additional care and more special experiences. The bonus-grandparents were described as enjoyable to be with, especially if their personalities were experienced as a perfect match for the grandchildren's own, illustrated by shared interests or mutual enjoyment of activities. It becomes evident that the bonus-grandchildren in many cases perceived their bonus-grandparents as important and as close as their biological grandparents, if the level of engagement was similar. My primary argument regarding the bonus-grandchildren's family practices is, therefore, that bonus-grandchildren do not report a significant difference between the everyday care provided by a bonus-grandparent or a biological grandparent. However, there are nuances. In cases where a bonus- grandparent is partnered with a biological grandparent, the bonus grandparent's engagement is sometimes described as slightly secondary to that of the biological grandparent. This suggests that bonus-grandchildren internalise the same norm, observed in the interviews with bonus-grandparents, that biological grandparents are expected to provide more care. The bonus-grandchildren also felt that they received substantial emotional support from their bonus grandparents, as well as assistance with both their personal development and schoolwork. Characteristic of this caregiving was a high level of presence from the bonus-grandparents, the feeling of being important to them, and the perception that the bonus-grandparents were giving their time and showing interest in the bonus grandchildren.

When the bonus-grandchildren interact with their bonus (and biological) grandparents in the presence of their parents, they describe these interactions as predominantly involving adults talking to each other. Thus, I argue that the previously conveyed image in research of child-centred interactions between generations (Hays, 1996) is nuanced by the children's own descriptions of these situations.

The power dynamics associated with age (Alanen, 2009; Krekula et al., 2005; Sundhall, 2018) are evident in the narratives of the bonus-grandchildren. Some of them say that they assumed it was more interesting for their relatives to engage with them when they were small; others note that it probably was more enjoyable for grandparents to interact with them as they grew older. Older bonus-grandchildren said that they feel more independent and capable of organising meetings with their bonus-grandparents without parental assistance as they grow older. However, bonus-grandchildren find it difficult to maintain contact with bonus-grandparents if the relationship with the linking person ends, such as a divorce or separation between their biological and bonus-grandparents. Among the children interviewed, it was more common to have lost contact with a biological grandparent than with a bonus grandparent.

Similarly to how children's role as active caregivers is less explored and sometimes overlooked in favour of adults' perspectives and experiences of caregiving, I argue that

children's role as linking individuals is often overlooked in research on bonus relationships, resulting in the centring of adult perspectives. This is evident in how bonus-grandparenting is typically categorised based on the initiation of the relationship with the bonus grandparents (e.g., Allan et al., 2013; Chapman et al., 2016). The focus on vertical relationships prioritises the significance of adults' relationships and conflicts while obscuring the importance of other linking individuals. Finally, in this chapter, I highlighted an alternative perspective on linking individuals by emphasising the significance of siblings. The bonus- grandchildren who had half or bonus-siblings often described them as the linking person rather than vertical relations. Being a bonus-grandchild often means having siblings who have other biological parents, who are their bonus-grandparents. While some bonus-grandchildren said that they had a lot of contact with their halfsibling's grandparents (a.k.a. their bonus-grandparents) others had never met their siblings' other grandparents. But having bonus grandparents could also give an opportunity to have bonus-cousins, which was described as another positive aspect of being a bonus-grandchild.

One difference in the interviews with bonus-grandparents compared to the interviews with bonus-grandchildren is that bonus-grandchildren acknowledge both the efforts of the elders to create enhanced everyday life for them and also recount how they themselves contribute to enhancing everyday life for the older generation. However, this aspect is less emphasised by the older informants. In the interaction between bonus-grandchildren and bonus-grandparents, play situations are described by the bonus-grandparents as something they do for their bonus-grandchildren, while the bonus-grandchildren, on the other hand, describe this as something they do for the elders. The bonus-grandchildren considered that the relationship with bonus-grandparents erased from the initiative of the bonus-grandparent, while the bonus-grandparents conversely assumed the relationship to occur at the initiative of the bonus-grandchild.

Analysing the division and understandings of kinship

When it comes to understandings of the bonus-grandparenthood, the informants navigate between two dominant kinship perspectives: biological kinship and social kinship. The biological kinship perspective assumes that individuals are related by biological-genetic links, under the norm that a person should/ would want to form a kinship with those to whom they are biologically linked, while other relationships are seen as more optional. According to a biological kinship understanding, kinship is assumed to already exist when a child is born into a family, and the family is assumed

to be a source of belonging (May, 2013). However, when the relationship arises later in life or begins in other ways, as is often the case with bonus-grandchildren, different frameworks for the sense of kinship are needed. The social perspective on kinship is based on how people feel about each other- giving care is central to the experience of kinship. According to the biological kinship perspective, kinship can exist between individuals even without positive feelings or care; biological kinship can even be considered to exist even if the individuals have never met (Mason, 2018). However, social kinship cannot be considered as kinship if it does not involve real contact. However, in the relational hierarchy, where biological-genetic kinship relationships are placed at the top, it is the relationships that additionally involve strong intimacy, cohesion, a sense of belonging, and certainty that are seen as the highest level of kinship. If someone has never met their biological-genetic parent, it means that the value of that relationship is assigned lower compared to if they had met.

Care is a crucial dimension, regardless of the model of kinship, and can be seen as a cohesive force in building a relationship: when care is provided, the relationship becomes strong, whereas when care is absent, the relationship becomes fragile. For a relationship to be considered good and important, care needs to occur in an ongoing process where the relationship is affirmed and the sense of belonging and solidarity of those involved is strengthened.

I argue that the perspectives on kinship differ between the two generational groups in such a way that the idea of biological kinship emerges as strong and central for the older generation, reinforcing a relational hierarchy, while the significance of biological kinship is much less prominent for the younger generation. Bonus-grandchildren understand kinship primarily based on the emotional and social bonds created in the relationship, with the *principle of fairness* being particularly significant for the quality of the relationship. I demonstrate that whether bonus relationships are understood as kinship or not depends on relational processes involving multiple generations. I also show how kinship involves active socialising actions - that kinship is taught. This socialisation into a certain kinship understanding occurs based on different themes depending on the generational group. When knowledge about kinship is transmitted from an older generation to a younger one, it is the idea of biological kinship that is taught, and when children convey their understanding of kinship to each other, kinship is described based on the qualitative content of the relationship.

Bonus-grandparents' understanding of bonus-kinship

The informants' understanding of biology as fundamental to kinship occurs in a society that assigns great significance to biological kinship. Naturally, this affects how bonus-grandparents perceive the relationships they have with their non-biologically linked

bonus-grandchildren. Biological kinship becomes a predominant structure for bonus-grandparents to relate to. Our experiences of belonging create meaning when we reflect on them, and this meaning is constructed in interaction with others (May, 2013), as evident in the understanding of bonus-grandparenthood. In the narratives of bonus-grandparents, biological kinship is attributed to a special status, analytically understood as positioned at the top of a relational hierarchy. Biological kinship is described as based on the idea of biological and genetic relationships as natural and fixed while also being laden with magical symbolism, described as ineffable kinship (Mason, 2008).

I argue that biological kinship is constructed and taught to children based on the idea of biological kinship and that bonus and biological grandparents socialise children to identify belonging based on a biological/genetic understanding of kinship. There is a discrepancy between, on the one hand, the view of biological kinship as a naturally given family affiliation surrounded by an air of certainty and ease, despite this perspective on kinship being contradicted by the informants' own experiences.

The bonus-grandparents consider that time and age play a role in the relationships but do not use it as an understanding of kinship, for example they do not refer to the fact that they have been a bonus-parent to the bonus grandchild's parent for so long that they therefore see the bonus-grandchild as their grandchild. This type of narrative is only found in the narratives of the bonus-grandchildren.

The age and personality of the bonus-grandchild are reported by the bonus-grandparents to be decisive for whether a social kinship with the bonus-grandchild develops. The social kinship of bonus- grandchildren differs from biological kinship in that while the biological kinship understanding assumes that everyone who is biologically related is equally related, bonus-grandparents may feel greater kinship with some bonus-grandchildren and none with others. In this way, the regimes of fairness for biological kinship and bonus-kinship differ.

Bonus-grandparents report that they refrain from providing care in order to allow a biological grandparent to assume a more central role. The reasons bonus-grandparents give for not assuming a more active grandparenting role can be understood as a caregiving practice where, based on the idea of biological kinship, the bonus-grandparent chooses to step back out of consideration for the biological grandparents. Additionally, they believe that bonus-grandchildren, unlike biological grandchildren, should be given the space to choose whether they wish to develop a kinship relationship.

However, from the perspective of bonus-grandchildren, the bonus-grandparents' efforts to avoid encroaching on the biological grandparent's role can be perceived as unnecessarily distant. Bonus-grandchildren do not see any issues with having dual sets of grandparents; in fact, they view it as an advantage. Thus, in relation to the bonus-grandchildren's experiences, the care that bonus-grandparents show towards biological grandparents appears to be primarily directed toward other adults.

Bonus-grandchildren's understanding of bonus-kinship

The way the bonus-grandchildren understand kinship differs from the kinship understandings of the bonus-grandparents. In the narratives of bonus-grandchildren, the understanding of kinship primarily revolves around fairness and the experience of being treated equally. When bonus-grandchildren feel they are treated equally, they regard the bonus-grandparent as a “real” relative; however, if they do not feel equally treated, they do not consider the relationship as a family connection at all. Although bonus-grandchildren also utilise the biological understanding of kinship, for them, this is mainly a norm employed by adults, to which they respond. Bonus-grandchildren may invoke the biological understanding of kinship to justify their lack of closeness to someone who could potentially be a bonus-grandparent. Additionally, bonus-grandchildren employ various temporal understandings of kinship, where factors such as time, age, geographic proximity, and especially the frequency of interactions explain perceived emotional closeness or distance in their relationships with potential bonus-grandparents.

Bonus-grandchildren utilise interests, personality traits, and physical resemblances to explain what makes a relationship feel like a kinship connection or not. Many bonus-grandchildren have had certain bonus-grandparents throughout their entire lives or since they were young, and therefore, they perceive these bonus-grandparents as a natural and integrated part of the family. None of the bonus-grandchildren mention difficulties in balancing time between different biological parents and bonus-grandparents, nor do they express feeling “forced” into the relationships with their bonus-grandparents. The bonus-grandchildren also do not make statements indicating a moral obligation to defend or explain the degree of closeness or distance to their bonus-grandparents.

I interpret this as the bonus-grandchildren saw the relationship with bonus-grandparents as something that exists or does not exist depending on the actions and choices of the bonus-grandparents. Consequently, the role of being a bonus-grandchild is primarily something the child assumes or does not assume based on the decisions and behaviours of the adults. Bonus-grandchildren do not reflect on how they themselves enact or do not enact relationality toward their bonus-grandparents.

The bonus-grandchildren repeatedly reported that they did not perceive a significant difference in closeness between biological and bonus-grandparents who have been present in their lives from the beginning. In my examples, when a biological grandchild does not have contact with a biological grandparent, it is linked to some form of conflict between the child's biological parent and the biological grandparent. The biological grandchild was then aware of the conflict but did not express an understanding of its cause. The absence of contact with a biological grandparent appears incomprehensible

to the child because there is a normative expectation that biologically related individuals should maintain regular contact.

In contrast, when there was a lack of relationality between bonus-grandchildren and bonus-grandparents, several explanatory models were available to the child precisely because it was not a biological relationship. This mitigates or entirely removes the emotional consequences such as sorrow and drama associated with the lack of closeness, largely due to the biological kinship norm which posits that bonus-relations are not “real” relationships and can thus be dismissed.

In the interviews, it was also more common for bonus-grandchildren to articulate some rationale for why they no longer have contact with a former bonus-grandparent (such as the end of the relationship between a biological parent and a bonus-parent), and the reasons were not concealed from the children by the middle generation.

Concluding comments

This thesis has shown that gender creates different conditions for how older people form their bonus-relationships and what meanings these relationships have in their lives. Age and age position are other aspects that have great significance for the experience of the bonus-relationship and, above all, for how one's caregiving is identified and recognised.

The relational hierarchy means that biological kinship takes precedence over bonus-relationships. As a common thread throughout the thesis, bonus-relations have been compared to biological ones, and it is the bonus-relationships that fall short in this comparison. A failed attachment in a bonus-relationships is seen as a *bonus* problem, considered to be due to an inherent fragility in the nature of the bonus-relationship. Bonus-relationships are simply considered to be more complicated, have weaker ties, and thus be more fragile. A failed attachment in biological relationships, on the other hand, is considered contrary to nature and is thus seen as an incomprehensible - *and personal* - failure. Although my aim in this thesis has been to shed light on bonus relationships, I believe that this insight - the fragility of biological relationships, is of importance. A weak relationship with a bonus-grandchild or a bonus-grandparent can be seen as a consequence of the *bonusship*, or as a choice. A weak bonus-relationship can therefore be interpreted within a societal, rather than a personal, framework. Bonus-relationships are thus less norm driven, with greater acceptance of doing bonus-relationships in different ways, as well as understanding for people who decide to forgo a potential bonus-relationship.

The family as an institution has a strong position in Swedish society, but since “family” is rarely defined, there is a risk that a narrow image of the family is reproduced. Instead of seeing the family as a stable unit, researchers, legislators and social planners should assume that there are a variety of ways of living as a family and take into account the knowledge of the changeability of families.

When individuals form their relationships, these may exhibit aspects of choice, but the decisions made are influenced by social stratification, societal context, and previous experiences of family-making (Smart, 2007). In the theory of personal life, the subject is never an isolated entity; the life that is lived is personal but not individual (Smart, 2007). However, this does not imply that the experience of family is solely a shared and relational one, as each person's position is distinct from that of others. This is perhaps particularly pronounced in the context of bonus-families with “yours, mine, and ours” relatives. Individuals in bonus-families belong to both the same and different families and therefore, do not share all threads in the same relational web. This creates a tension between personal and shared family practices, and it is ultimately this tension that everyone must navigate to be connected.

Referenser

- Acker, Joan; Barry, Kate & Joke Esseveld (1983) "Objectivity and truth: problems in doing feminist research." *Women's Studies International Forum*, Vol. 6, Issue 4, pp.423-435.
- Ahlberg, Jenny (2008) *Efter kärnfamiljen: familjepraktiker efter skilsmässa*. Örebro: Örebro universitet.
- Ahlberg, Jenny; Roman, Christine, & Simon Duncan (2008) "Actualizing the "Democratic Family" ? Swedish Policy Rhetoric versus Family Practices." *Social Politics*, 15 (1), pp.79-100.
- Ahrne, Göran & Peter Svensson (2015) *Handbok i kvalitativa metoder*. Andra upplagan Stockholm: Liber.
- Alanen, Leena (2009) "Generational Order" in Qvortrup, J.; Corsaro W. A. & M-S Honig *The Palgrave Handbook of Childhood Studies* pp.159-174.
- Alanen, Leena (2001) 'Explorations in Generational Analysis', in B. Mayall & L. Alanen (eds) *Conceptualizing Child-Adult-Relations*. London/New York: Routledge Falmer, pp. 11–22.
- Alaszewski, Andy (2006) *Using diaries for social research*. Sage Publication Ltd.
<https://doi.org/10.4135/9780857020215>
- Aldén, Lina; Boschini, Anne Daniela & Monika Sundström (2022) "Who Becomes a father? The Rising Importance of Non-Cognitive Ability" (September 2, 2022). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4207533> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4207533>
- Aldridge, Jo & Saul Becker (2002) 'Children Who Care: Rights and Wrongs in Debate and Policy on Young Carers', in Franklin B. (ed.) *The New Handbook of Children's Rights*. London: Routledge, pp. 208–222.
- Alenius Wallin, Linn (2015) "Det som hon slår an i mitt hjärta, det fyller mig med glädje fortfarande" Om äldre kvinnors nära vänskapsrelationer", opub. master-uppsats, Lunds universitet.
- Alenius Wallin, Linn (2022) "Förföräldrar – en svensk motsvarighet till grandparents" *Språkbruk*. Pub. 1.9.2022
<https://sprakbruk.fi/opinion/synpunkten/f%C3%B6rf%C3%B6r%C3%A4ldrar-en-svensk-motsvarighet-till-grandparents/>
- Alftberg, Åsa & Susanne Lundin (2012) "Successful Ageing in Practice: Reflections on Health, Activity and Normality in Old Age in Sweden". *Culture Unbound: Journal of Current Cultural Research*, 4 (3), pp. 481-497.

- Allan, Graham; Crow, Graham & Hawker, Sheila (2013) *Stepfamilies*: Palgrave Macmillan Studies in Family and Intimate Life.
- Alsarve, Jenny & Katarina Boye (2011) "Inte bara jämställdhet: Beslutet om föräldraledighet, moderskaps- och faderskapsideal och idéer om barns bästa" *Sociologisk Forskning*, 49 (2) s. 103–128.
- Alsarve, Jenny (2020) "Friendship, reciprocity and similarity: lone mothers and their relationships with friends" *Community, Work and Family* 2020 vol. 23, no. 4, pp.401–418. <https://doi.org/10.1080/13668803.2019.1649636>
- Alsarve, Jenny; Lundqvist, Åsa & Christin Roman (2017) *Ensamma mammor: dilemma, resurser, strategier* Gleerups Utbildning AB: Malmö.
- Amato, Paul (1996). "Explaining the intergenerational transmission of divorce". *Journal of Marriage and the Family*, 58, pp.628–640.
- Amato, Paul & Jacob Cheadle (2005) "The long reach of divorce: Divorce and child well-being across three generations" *Journal of marriage and family* 67.1 pp. 191-206.
- Angelov, Nikolay; Johansson, Per & Erica Lindahl (2013) "Det envisa könsgapet i inkomster och löner – Hur mycket kan förklaras av skillnader i familjeansvar?" (IFAU rapport 2013:2) Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering.
- Angelov, Nikolay; Johansson, Per & Erica Lindahl (2013) Kvinnors större föräldraansvar och högre sjukfrånvaro. (IFAU Rapport 2013:7) Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering.
- Anving, Terese (2024) "Deltagarorienterade intervjumetoder" i Kolankiewicz, M.; Liinarson, M. & Sager M. (red) *Genusvetenskapliga forskningsmetoder*. Nordic Academic Press: Malmö, s. 233-248.
- Anving, Terese; Alenius Wallin, Linn; Brodersen, Fransisca & Sara Eldén; (kommande) 'Proxy parenting' and creating a 'golden touch': Practices and discourses of intensive grandparenting". Under granskning.
- Armstrong, M. Jocelyn (2005) "Grandchildren's Influences on Grandparents: A Resource for Integration of Older People in New Zealand's Aging Society." *Journal of Intergenerational Relationships*, 3(2), pp. 7–21. https://doi.org/10.1300/J194v03n02_02
- Attar-Schwartz, Shalhevet & Esme Fuller-Thomson (2017) "Adolescents' closeness to paternal grandmothers in the face of parents' divorce." *Children and Youth Services Review*, 77, pp.118–126. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.04.008>
- Attar-Schwartz, Shalhevet; Tan, Jo-Pei; Buchanan, Ann; Flouri, Eirini & Julia Griggs (2009) "Grandparenting and adolescent adjustment in two-parent biological, lone-parent, and step-families". *Journal of Family Psychology*, 23, pp.67–75. <https://doi.org/10.1037/a0014383>
- Attius-Donfut, Claudine & Martine Segalen (2002) "The construction of grandparenthood" *Current Sociology* 50 pp. 281–294.

- Augustsson, Åsa-Maja & Lisa Harryson (2015) "Det oändliga moderskapet: föräldrars upplevelser av föräldraledighet och hälsa i en könad kontext." *Tidskrift för Genusvetenskap*, ISSN 1654-5443, E-ISSN 2001-1377, Vol. 36, nr 1-2, s. 121-141.
- Avendal, Christel (2021) *Förhöjd vardaglighet: Unga på landsbygden gör vardag*. Lund University.
- Back, Les (2007) *The art of listening*. Oxford: Berg.
- Bach, Dil (2014). Parenting among wealthy Danish families: a concerted civilising process. *Ethnography and Education*, 9(2), pp. 224-237.
- Baltes, Margaret & Laura Carstensen (1996) "The Process of Successful Ageing". *Ageing & Society*, 16(4), pp. 397-422.
- Bauman, Zygmunt (2000). *Liquid modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich & Elisabeth Beck-Gernsheim (1995). *The normal chaos of love*. London: Polity Press.
- Bengtsson (2001) "Beyond the Nuclear Family: The Increasing Importance of Multigenerational Bond" *Journal of Marriage and Family*, 63 (1), pp. 1-16. doi: 10.1111/j.1741-3737.2001.00001.x
- Berbary, Lisbeth (2011) "Poststructural writerly representation: Screenplay as creative analytic practice". *Qualitative Inquiry*, 17, pp. 186-196.
- Berg, Rosanna (2023) "Mona nappade på annonsen – blev extrafarmor till Lisa: 'Berikat livet'", *Må Bra* 15 februari.
- Bergman, Helena & Barbara Hobson (2002) "Compulsory Fatherhood: The Coding of Fatherhood in the Swedish Welfare State". In Hobson, B. (ed) *Making Men into Fathers: Men, Masculinities and the Social Politics of Fatherhood*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 92-124.
- Bildtgård, Thorbjörn & Peter Öberg (2014) "Time as a Structuring Condition Behind new Intimate Relationships in Later Life." *Ageing & Society* 35 pp. 1505-1528. Cambridge University Press 2014. Published as preview article: <http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=9338035&fileId=S0144686X14000452>
- Bildtgård, Thorbjörn & Peter Öberg (2015) "Förändrade intimitetsformer bland äldre i det senmoderna samhället" *Sociologisk Forskning*, 52 (1), s. 5-32.
- Bildtgård, Thorbjörn & Peter Öberg (2017) "New Intimate Relationships in Later Life: Consequences for the Social and Filial Network?" *Journal of Family Issues* 2017, Vol. 38(3) pp. 381-405.
- Bildtgård, Thorbjörn; Winqvist, Margareta & Peter Öberg (2021) "The dyad is not enough: Third-party mediation as a precondition for cohesion in long-term step relationships." *Sociologisk Forskning*. 58(3) pp. 217-242. doi: 10.37062/sf.58.22041.

- Bildtgård, Thorbjörn & Peter Öberg (2022a) "Blood thicker than water? Emotional closeness between older parents and adult children in stepfamilies" *Journal of Family Studies*, 28 (2) pp. 493-510
- Bildtgård, Thorbjörn & Peter Öberg (2022b) "Att åldras utan nära familj" i Jönson, H. (red.) *Perspektiv på utsatthet och problem under åldrandet*. Social Work Press. s. 167–189. DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.183.c497>
- Birchall, Jenny & Amanda Holt (2023) "Who cares? The grandmother kinship carers shouldering the burden within a gendered care economy" in *Women Aging* 35(5) pp.465–475. doi: 10.1080/08952841.2022.2135339.
- Bjerrum Nielsen, Harriet & Monica Rudberg (1991) *Historien om flickor och pojkar: Könssocialisation i ett utvecklingspsykologiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Bjerrum Nielsen, Harriet (2017) *Feeling gender. A generational and psychosocial approach*. Palgrave Macmillan Studies in Family and Intimate Life: London.
- Björnberg, Ulla & Hans Ekbrand (2008) "Intergenerational solidarity and social structures in Sweden" in Saracceno C. (ed.) *Families, ageing and social policy* London: Edgar Elgar, pp. 236-258.
- Bolger, Niall; Davis, Angelina & Eshkol Rafaeli (2003) "Diary Methods: Capturing life as it is lived" *Annual Review of Psychology* 54(1) pp. 579-616.
- Bolmgren, M., Boman, T., Andersson H, M., Andersson, F., Carlsten Rosberg, J., Rosberg, Cassel, S. & Rönnerstrand, B. (2020). *Att vara förälder i dag - föräldrars upplevelser av föräldrarollen och utmaningar i föräldraskapet*. Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF).
- Bordone, Valeria; Hank, Karsten; Tomassini, Cecilia & Bruno Arpino (2023) "Childcare by Grandparents in the Context of Welfare State Policies" in Daly, M. et al. (eds), *The Oxford Handbook of Family Policy Over The Life Course* <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780197518151.001.0001>, accessed 31 Jan. 2024.
- Brandth, Berith & Elin Kvande (1998) "Masculinity and child care: the reconstruction of fathering" *The sociological review*, 46 (2) pp. 293-313.
- Brannen, Julia; Heptinstall, Ellen & Kalwant Bhopal (2000) *Connecting Children. Care and Family Life in Later Childhood*. Routledge Falmer: London & New York.
- Brannen, Julia & Ellen Heptinstall (2003) "Concepts of care and children's contribution to family life" in Brannen, J. & Moss P. (ed) *Rethinking children's care*. Open university press: Buckingham.
- Brannen, Julia; Moss, Peter & Ann Mooney (2003) "Caregiving and independence in four-generation families" in Brannen, J. & Moss P. (ed) *Rethinking childrens care* Open university press: Buckingham
- Brannen, Julia (2006) "Cultures of intergenerational transmission in four-generation families". *The Sociological Review*, 54(1), pp. 133-154. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2006.00605.x>

- Brax, David (2022) "Delrapport: Hat och hot mot forskare och lärare i svensk högskolesektor 2022-07-04" Nationella sekretariatet för genusforskning.
- Breheny, Mary; Stephens, Christine & Lorraine Spilbury (2013) "Involvement without interference: How grandparents negotiate intergenerational expectations in relationships with grandchildren". *Journal of Family Studies*, 19(2), pp.174-184.
- Brown, Susan L. I-Fen Lin & Kagan A. Mellencamp (2021) "Does the Transition to Grandparenthood Deter Gray Divorce? A Test of the Braking Hypothesis" *Social Forces* 99(3) pp. 1209–1232, doi:10.1093/sf/soaa030
- Bruno, Linnea (2015) "Familj i välfärdsstaten" i Hedenius, A.; Björk S. & Shmulyar Gréen, O. (red) *Feministiskt tänkande och sociologi: teorier, begrepp och tillämpningar*. Studentlitteratur AB: Lund
- Bruno, Linnea (2016) *Ofridstid: Fädrens våld, staten och den separerande familjen*. Diss. Uppsala.
- Buchanan, Ann & Anna Rotkirch (2016). *Grandfathers: Global perspectives*. London: Palgrave Macmillan.
- Butler, Judith (1997) *Genustrubbel. Feminism och identitetens subversion*. Daidalos: Göteborg.
- Butler, Judith (2009) *Krigets ramar: när är livet sörjbart?* Stockholm: Tankekraft förlag.
- Buttny, Rickard (1993) *Social Accountability in Communication*, London: Sage.
- Bäck-Wiklund Margareta & Helena Johansson (2003) *Nätverksfamiljen*. Falun: Natur & Kultur.
- Cantillon, Sara; Moore, Elena & Nina Teasdale (2021) "COVID-19 and the pivotal role of grandparents: Childcare and income support in the UK and South Africa." *Feminist Economics* 27(1–2) pp. 188–202.
- Carsten, Janet (2004) *After Kinship*. Cambridge university Press: New York.
- Chapman, Ashton; Sanner, Caroline; Ganong, Lawrence; Coleman, Marilyn; Russell, Luke; Kang, Youngyin & Sarah Mitchell (2016 a) "Exploring the Complexity of Stepgrandparent Stepgrandchild Relationships" in *Divorce, Separation, and Remarriage: The Transformation of Family Contemporary Perspectives in Family Research*, Vol. 10, pp.101-130.
- Chapman, Ashton; Coleman, Marilyn & Lawrence Ganong (2016 b) "Like My Grandparent, But Not": A Qualitative Investigation of Skip-Generation Stepgrandchild–Stepgrandparent Relationships". *Journal of Marriage and Family* 78(3), pp. 634-643.
- Chapman, Ashton; Ganong, Lawrence; Coleman, Marilyn; Kang, Youngyin; Sanner, Caroline & Luke Russell (2017) "Negotiating a Place in the Family-A Grounded Theory Exploration of Stepgrandmothers' Enactment of Roles." *Gerontologist* 10;57(6) pp. 1148-1157.
- Cherlin, Andrew & Frank Furstenberg (1994) "Stepfamilies in the United States" *Ann Review of Sociology* 20 pp. 359–381.
- Christensen, Pia (2002) 'Why more "quality time" is not on the top of children's lists: The "qualities of time" for children', *Children & Society*, 16(2) pp. 77–88.

- Christensen, Pia & Allison James (2017) *Research with children, Perspectives and practices*. New York: Routledge.
- Clarke, Lynda & Ceridwen Roberts (2004). "Grandparenthood: Its meaning and its contribution to older people's lives." *Sheffield: ESRC Growing Older Programme*, University of Sheffield. Retrieved from www.shef.ac.uk/uni/projects/gop/
- Coleman, Marilyn & Lawrence Ganong (2012) "Relationships in older stepfamilies" in Blieszner, R. & Bedford, V. (Eds.). *Handbook of Families and Aging* 2nd ed., pp. 213–242. New York: Praeger.
- Coleman, Marilyn; Ganong, Lawrence; Russell, Luke & Nick Frye-Cox (2015) "Stepchildren's views about former step-relationships following stepfamily dissolution." *Journal of Marriage and Family*, 77, pp.775-790. doi:10.1111/jomf.12182
- Coall, David A. & Ralph Hertwig (2010) "Grandparental investment: past, present, and future". *Behavioral and brain sciences* 33(1) pp. 1-19. doi: 10.1017/S0140525X09991105. PMID: 20377929.
- Corsaro, William (2005) *The sociology of childhood* (4th edn), Los Angeles, CA: Sage.
- Daly, Mary (2013) "Parenting Support: Another gender-related policy illusion in Europe?" *Women's Studies International Forum* 41 pp. 223–230.
- Danielsbacka, Mirkka & Antti Tanskanen (2016). "Grandfather involvement in Finland: Impact of divorce, remarriage and widowhood." In Buchanan, A. & Rotkirch, A. (Eds.), *Grandfathers: Global perspectives* London: Palgrave Macmillan. pp. 183–197.
- Danielsbacka, Mirkka & Antti Tanskanen (2018) 'Marital disruption and intergenerational relations among older Finns', *Contemporary Social Science*, 13(2), pp. 203–218.
- Davies, Hayley (2008) "Reflexivity in Research Practice: Informed Consent with Children at School and at Home", *Sociological Research Online* 13(4)5 pp.17-30. <http://www.socresonline.org.uk/13/4/5.html>
- Davies, Hayley (2011) 'Sharing surnames: Children, family and kinship', *Sociology*, 45(4): pp.554- 569.
- Davies, Hayley (2012) "Affinities, seeing and feeling like family: Exploring why children value face-to-face contact" *Childhood*. 19 (1), pp.8-23. DOI: 10.1177/0907568211400453
- Davies, Hayley (2016) *Understanding Children's Personal Lives and Relationships*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Davies, Hayley (2017) "Researching children's complex family lives and respecting inter-generational relationships" in Christensen, P & James A. (ed) (2017) *Research with Children: Perspectives and Practices* Routledge: New York, pp. 99-115.
- Davies, Hayley (2019) "Embodied and sensory encounters: death, bereavement and remembering in children's family and personal lives." *Children's Geographies*, 17(5), pp. 552-564.

- Davies, Kathy (2014) "Making Theories Work" in Lykke, Nina (ed) *Writing Academic Texts Differently. Intersectional Feminist Methodologies and the Playful Art of Writing*. Routledge: New York & London.
- De los Reyes, Paulina & Lena Martinsson (2005) *Olikhetens paradigm: intersektionella perspektiv på o(jäm)likhetsskapande*, Lund: Studentlitteratur.
- Diekmann, Andreas & Henriette Engelhardt (1999). "The social inheritance of divorce: Effects of parent's family type in postwar Germany". *American Sociological Review*, 64, pp. 783–793.
- Doyle, Martha, O'Dwyer, Ciara & Virpi Timonen (2010) "'How Can You Just Cut Off a Hole Side of The Family and Say Move On?'" The Reshaping of Paternal Grandparent-Grandchild Relationships Following Divorce or Separation in Middle Generation" *Family Relations* 59, dec. 2010 pp. 587-598.
- Edwards, R., L. Hadfield, H. Lucey & M. Mauthner (2006) *Sibling Identity and Relationships*. London: Routledge.
- Edwards, Rosalind & Gillies, Val. (2012) "Farewell to Family? Notes on an Argument for Retaining the Concept" *Families, Relationships and Societies*. 1, pp. 63-69. 10.1332/204674312X633162.
- Edwards, Rosalind & Val Gillies (2012) "Farewell to family? A reply" *Families, Relationships and Societies*, vol 1, no 3, 2012 pp. 433–436.
- Edwards, Roselind; Gillies, Val & Jane Ribbens McCarthy (1999); "Biological parents and social families Legal discourses and everyday understandings of the position of step-parents" *International journal of Law Policy and the Family* 13: pp. 78- 105.
- Eldén, Sara (2012) "Inviting the messy: Drawing Methods and Children's Voices" *Childhood* 20(1): pp. 66-81
- Eldén, Sara (2013) "'Your child is just wonderful': On ethics and access in research with children." *Journal of Comparative Social Work* 2013, Issue 2, pp. 1-24.
- Eldén, Sara (2014) "Bortom kärnfamiljen? Omsorgsgörande från barns perspektiv." *Kvinder, køn og forskning* sid. 22–34.
- Eldén, Sara (2016) "An ordinary complexity of care : Moving beyond 'The Family' in research with children." *Families, Relationships and Societies*, 5 pp. 175–192.
- Eldén, Sara & Terese Anving (2019) *Nanny Families. Practices of Care by Nannies, Au Pairs, Parents and Children in Sweden* Bristol University Press.
- Eldén, Sara (2020) *Forskningsetik – vägval i samhällsvetenskapliga studier* Studentlitteratur: Lund.
- Eldén, Sara; Anving, Terese & Alenius Wallin, Linn (2022 a) "Intergenerational Care in Corona Times: Practices of Care in Swedish Families During the Pandemic". *Journal of Family Research* 34 (1): pp. 538-62. <https://doi.org/10.20377/jfr-702>.

- Eldén, Sara; Anving, Terese & Linn Alenius Wallin (2022 b) "Narratives of grandchildhood through the lens of the changing welfare state: Care and relationality in intergenerational family relationships in Sweden" Unpubl. konferenspaper: Seminar om foreldreskap i Norden: Oslo.
- Eldén, Sara (2023) "Spela spel och köpa mjölk.: Om forskningsetik, barnforskning och nyfikenhet. i" *Den empiriska glädjen.: En vänbok till Malin Åkerström* sid. 263–276. Lunds universitet: Sociologiska institutionen.
- Eldén, Sara; Anving, Terese & Linn Alenius Wallin (2024) "Grandchildhood: Care and relationality in narratives of three generations in Sweden" *Childhood*, 31(1) pp. 120-137. <https://doi.org/10.1177/09075682231216630>
- Eldén, Sara (kommande) "Sentient dependencies and relational layers: Rethinking intergenerational care practices in Sweden", under granskning.
- Elder Jr, Glen. H. (1994). Time, human agency, and social change: Perspectives on the life course. *Social Psychology Quarterly*, 57(1), pp. 4–15.
- Elder, Glen H. Kirkpatrick Johnsson, Monica & Robert Crosnoe (2006) "The emergence and development of life course theory." I Mortimer & Shanahan (red) *Handbook of Life Course*. New York: Springer, pp. 3-19
- Ericsson, Ulf; Pettersson, Pär; Rydstedt, Leif W. & Elin Ekelund (2019) "Arbete, familjeliv och återhämtning: En explorativ studie om "tredje skiftet". *Arbetsmarknad & arbetsliv*, 25(3–4), sid. 89-107.
- Eurostat (2021) "How many single-parent households are there in the EU?" <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20210601-2>
- Faircloth, Charlotte (2014) "Intensive Parenting and the Expansion of Parenting" In Lee, E. et al. (Eds) *Parenting Culture Studies*. London: Palgrave Macmillan, pp. 33-67.
- Fairhurst, Eileen (2003) "New identities in ageing: perspectives on age, gender and life after work" in Arber S., Davidsson K. & Ginn J. eds) *Gender and ageing: Changing roles and relationships*, Maidenhead: Open University Press pp. 649-657.
- Finch, Janet (1989) *Family obligations and social change*, Cambridge: Polity Press.
- Finch, Janet (2007) "Displaying families" *Sociology* 41(1): pp. 65–81.
- Finch, Janet (2008) "Naming Names: Kinship, Individuality and Personal Names" *Sociology* 42 (4), pp: 709-725. <https://doi.org/10.1177/0038038508091624>
- Finch, Janet & Dulcie Groves (1983) *A labour of love: Women work and caring*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Finch, Janet & Jennifer Mason (1993) *Negotiating family obligations*. London: Routledge.
- Finch, Janet & Jennifer Mason (2000) *Passing On: Kinship and Inheritance in England*. Taylor & Francis Ltd.
- Fineman, Stephen (2011) *Organizing age*. OUP Oxford <https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780199578047.001.0001>

- Fitz, John & John Hood-Williams (1982) 'The Generation Game: Playing by the Rules', in Robbins D. (ed.) *Rethinking Social Inequality*. Aldershot: Gower, pp. 65–95.
- Fransson, Emma; Grönqvist, Erik; Iliadis, Stavros & Erika Lindahl (2021) *Kvinnors hälsa, sjukfrånvaro och inkomster efter barnafödande: Vad vet vi om barneffektens orsaker och vilken roll spelar hälsa och föräldraförsäkringen?* (Rapport 2021:17). Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU).
- Fridh, Sara (2023) "Linda, 40: "Som barnfamilj vill man gärna ha äldre i sitt liv" *Expressen* 25 februari.
- Försäkringskassan (2013) "Ojämsställd arbetsbörda: Föräldradidighetens betydelse för fördelningen av betalt och obetalt arbete". (Socialförsäkringsrapport 2013:9).
- Försäkringskassan, (2022) "Stressrelaterade sjukskrivningar ökar igen efter pandemin" publicerad 24 oktober.
- Forsberg, Lucas (2009). *Involved parenthood: Everyday lives of Swedish middle-class families* (Doctoral dissertation, Linköping University Electronic Press).
- Forskning.se <https://www.dn.se/arkiv/insidan/styvfamiljer-genom-historien-fran-fornnordiskans-styv-till-1990-talets-bonus/>
- Forsell, Anna (2016) *Better safe than sorry? Quantitative and qualitative aspects of child–father relationships after parental separation in cases involving intimate partner violence*. Dissertation: Örebro.
- Forsell, Åsa (u.å.). "Livspusslet - centralt för ekonomisk jämställdhet." <https://tco.se/fakta-och-politik/jamstalldhet/livspusslet> [2022-12-05]
- Forssén, Annika & Gunilla Carlstedt (2001) "Kvinnors ansvarstagande kan leda till ohälsa" *Läkartidningen* Nr 16, 2001 Volym 98 sid: 1930–1933.
- Fremer, Maria (2018) *Tilltal i reklamfilm. Du-reformen i ett historiskt perspektiv*. (Nordica Helsingiensia 55.) Diss. Helsingfors universitet.
- Frykman, Jonas & Orvar Lövgren (2022) *Kärlek och kärnfamilj i folkhemmet - längtan, lust och oro*. Malmö: Gleerups.
- Gabb, Jacqui (2010) "Home truths: ethical issues in family research", *Qualitative Research* 10(4) pp. 461–478. DOI: 10.1177/1468794110366807
- Gallacher, Lesley-Anne & Michael Gallagher (2008) "Methodological immaturity in childhood research? Thinking through participatory methods." *Childhood* 15(4): pp. 499–516.
- Ganong, Lawrence & Marilyn Coleman (2017). *Stepfamily relationships: Development, dynamics, and interventions* (2nd ed.). New York, NY: Springer.
<http://dx.doi.org/10.1007/978-1-4899-7702-1>
- Giddens, Anthony (1995). *Intimitetens omvandling. Sexualitet, kärlek och erotik i det moderna samhället*. Nora: Nya doxa.

- Gilding, Michael (2010) "Reflexivity over and above convention: The new orthodoxy in the sociology of personal life, formerly sociology of the family." *The British journal of sociology* 61(4) pp.757-777.
- Gilleard, Chris & Paul Higgs (2005) *Context of Ageing: Class, Cohort and Community*. Cambridge: Polity Press.
- Gillies, Val (2012) "Family Policy and the Politics of Parenting: From Function to Competence." In Richter, Martina & Andresen, Sabine (ed) *The Politicization of Parenthood Shifting. Private and Public Responsibilities in Education and Child Rearing*. Springer: Dordrecht Heidelberg London New York pp. 13-26. DOI: 10.1007/978-94-007-2972-8_2
- Gillies, Val; Janet Holland & Jane Ribbens McCarthy (2003). "Past/Present/Future: Time and the Meaning of Change in the 'Family'" in Allan, G., Jones, G. (eds) *Social Relations and the Life Course. Explorations in Sociology*. Palgrave Macmillan, London. https://doi-org.ludwig.lub.lu.se/10.1057/9780230598232_3 pp.33-48.
- Gillis, John (1997) *A World of their Own Making: A History of Myth and Ritual in Family Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Goedecke, Klara (2018). "Other Guys Don't Hang Out Like This": Gendered Friendship Politics Among Swedish, Middle-Class Men." (Doctoral dissertation). Uppsala: Centrum för Genusvetenskap, Uppsala universitet
- Goedecke, Klara (2022) *Men's Friendships as Feminist Politics? Power, Intimacy, and Change*. Palgrave Macmillan
- Goffman, Erving (2020/1929) *Självframställning i vardagslivet*. Studentlitteratur: Lund.
- Gottzén, Lucas & Linn Sandberg (2019). Creating safe atmospheres? Children's experiences of grandparents' affective and spatial responses to domestic violence. *Children's geographies*, 17(5) pp. 514-526.
- Graham, Hillary (1991) "The concept of caring in feminist research: The case of domestic service." *Sociology*, 25(1): pp. 61-78.
- Griffiths, Morwenna (1995) *Feminism and the self: The web of identity*, London: Routledge.
- Griggs J, Tan J-P, Buchanan A, Attar-Schwartz S & Flouri E (2010) "'They've Always Been There for Me': Grandparental Involvement and Child Well-Being" *Children & Society*, 24: pp.200-214.
- Grönlund, Anne (2004). *Flexibilitetens gränser: Förändring och friktion i arbetsliv och familj* Diss. Sociologiska institutionen, Umeå universitet.
- Gulløv, Eva; Palludan, Charlotte; & Ida Wentzell Winther (2015) "Engaging siblingships". *Childhood*. 22(4): pp.506-519. doi:10.1177/0907568214555147
- Guzzo, Karen (2016) Stepfamilies in the U.S. Bowling Green OH: National Center for Family & Marriage Research. Retrieved from <http://www.bgsu.edu/ncfmr/resources/data/family-profiles/>

- Hackstaff, Karla B. (1999) *Marriage in a culture of divorce*. Philadelphia: Temple University Press.
- Hagström, Charlotte (1999) *Man blir pappa. Föräldraskap och maskulinitet i förändring*. Lund: Nordic Academic Press.
- Halleröd, Björn (2006) "Resursomfördelning mellan generationer – Utbyte av gåvor och tjänster mellan föräldrar och barn" i Vogel, J. & Häll L. (Red) *Äldres levnadsförhållanden. Arbete, ekonomi, hälsa och sociala nätverk 1980-2003* vol 112: sid. 257-270 Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Halleröd, Björn (2008) "Flergenerationsfamiljen. Att hjälpa och bli hjälpt" i Grönlund, A. & Halleröd, B. (Eds.) *Jämställdhetens pris*. Umeå: Boréa, sid. 221-244.
- Hank Karsten & Isabella Buber (2009) "Grandparents caring for their grandchildren: Findings from the 2004 Survey on Health, Ageing, and Retirement in Europe" *Journal of Family Issues* 30(1): pp. 53–73.
- Harman, Vicki; Cappellini, Benedetta & Michelle Webster (2022). "Intensive grandmothering? Exploring the changing nature of grandmothering in the context of changes to parenting culture". *Sociology*, 56(1): pp. 38-54.
- Havighurst, Robert J. (1961) "Successful aging". *Gerontologist* 1961; 1: pp. 8-13.
- Hays, Sharon (1996) *The cultural contradictions of motherhood*, New Haven, CT: Yale University Press.
- Heide Ottosen, Mai (1997) *Børn i sammenbragte familier: et studie af forældreskab som social konstruktion*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Heidegren, Carl- Göran (2009) *Erkännande*. Liber: Stockholm.
- Heidegren, Carl-Göran (2022) "Spheres of recognition: How many?" *Academia*.
- Herlofson Katharina & Gunhild Hagestad (2012) "Transformations in the role of grandparents across welfare states." In: Arber S, Timonen V (eds) *Contemporary Grandparenting*. Bristol: Policy Press, pp. 27-50.
- Hilbrand, Sonja; Coall, Dan A.; Gerstorf, Denis & Ralph Hertwig (2017) "Caregiving within and beyond the family is associated with lower mortality for the caregiver: A prospective study" *Evolution and Human Behavior*, 38(3): pp. 397-403, ISSN 1090-5138, <https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2016.11.010>.
- Hill Collins, Patricia (1998) "It's All in the Family: Intersections of Gender, Race and Nation" *Hypatia* 13:3 pp: 62-82.
- Hiltunen, Linda (2017) *Lagom perfekt: erfarenheter av ohälsa bland unga tjejer och killar*. PhD dissertation, Arkiv förlag.
- Hirdman, Yvonne (2010) *Att lägga livet tillrätta: Studier i svensk folkhemspolitik* (2nd edn) Stockholm: Carlssons.
- Hockey, Jenny & Allison James (2003) *Social identities across the life course*. Palgrave Macmillan, New York.
- Holmberg, Carin (2001) *Det kallas kärlek*. Anamma Böcker AB.

- Honneth, Axel (2003) *Erkännande. Praktisk-filosofiska studier*. Daidalos Uddevalla.
- hooks, bell (2016) *Allt om kärlek. Nya Visioner*. Stockholm: Ordfront.
- Horsfall Briony & Deborah Dempsey (2010) "Grandparents doing gender: Experiences of grandmothers and grandfathers caring for grandchildren in Australia". *Journal of Sociology* 51(4): pp. 1070–1084.
- Hydén, Margareta & Lars-Christer Hydén (2002) *Samtal om den nya familjen och det eviga föräldraskapet*. Natur & Kultur: Stockholm.
- Hyllander, Klas (2018) *Maskulinitet och jämställt föräldraskap: Arbete för pappors ökade delaktighet*. Sveriges Kommuner och Landsting (SKR).
<https://skr.se/download/18.7c1c4ddb17e3d28cf9b9c666/1643110401037/7585-673-5.pdf>
- Institutet för mänskliga rättigheter (2024) "Årsrapport 2024" Diarienummer: 3.1.1-92/2024.
- Institutet för mänskliga rättigheter (2023) "Kännedom om och upplevelser av mänskliga rättigheter i Sverige 2022–2023." Diarienummer: 3.1.1–436/2023.
- James, Allison & Adrian James (2012). *Key concepts in childhood studies*. SAGE Publications, Inc., <https://doi.org/10.4135/9781526435613>
- Jamieson, Lynn & Roona Simpson (2013) *Living Alone: Globalization, Identity and Belonging*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Jenkins, Richard (2000) "Categorization: Identity, social process and epistemology" *Current Sociology*, 48 (3): pp. 7-25.
- Jenkins, Nicholas (2014) "Dementia and the inter-embodied self". *Soc Theory Health* 12, pp. 125–137. <https://doi.org/10.1057/sth.2013.24>
- Jenkins, Nicholas; Keyes, Sarah & Liz Strange. (2016) "Creating vignettes of early onset dementia: An exercise in public sociology." *Sociology* 50.1: pp. 77-92.
- Jensen, Tine K. (2012) "Intervjuer med barn og unge i spesielt vanskelige livssituasjoner – kan vi snakke med barn om alt?" I Backe-Hansen, E. & Frønes I. *Metoder og perspektiver i barne- og ungdomsforskning*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag. sid. 95-120.
- Jessel, John; Gregory, Eve; Arju, Tahera; Kenner Charmian & Mahera Ruby (2004) 'Children and Their Grandparents at Home: A Mutually Supportive Context for Learning and Linguistic Development', *English Quarterly Canada*, 36.4: pp. 16–23.
- Johansson, Thomas (2003) "Pappa på kvartstid, deltid eller heltid? Om pappor och deras barn." i Bäck-Wiklund M. & Johansson H. (red) *Nätverksfamiljen*. Natur & Kultur: Stockholm.
- Johansson, Lars (2002) "Tid, åldrande och omsorg" I Andersson, L. (red.) *Socialgerontologi*. Studentlitteratur: Lund.
- Johansson, Thomas (2009) *Familjeliv*. Stockholm: Liber
- Johansson, Monica (2014) *I moderskapets skugga: berättelser om normativa ideal och alternativa praktiker*. Örebro University 2014.

- Jonsson Malm, Carolina (2011) *Att plantera ett barn: internationella adoptioner och assisterad befruktning i svensk reproduktionspolitik*. Lunds universitet.
- Jämställdhetsmyndigheten, 2023. Rapport 17: *Livspusslet som inte går ihop*.
<https://jamstalldhetsmyndigheten.se/media/3s4naedu/rapport-2023-17.pdf> hämtad 7/2 2024.
- Järvenhag, Carina (2023) "Klimatforskning blir till skön musik." *Tidningen Curie*. Publicerad 16 augusti.
- Jönsson, Anders & Håkan Jönson (2014) "Fyrtiotalisterna och äldreomsorgen. Massmediala konstruktioner av en ny sorts omsorgstagare". *Sociologisk Forskning*, 51 (1) sid. 65-85.
- Karlsson, Mats (2021) "Dagens parbildning inte som igår" i *Forskning.se* 20 april 2021.
<https://www.forskning.se/2021/04/20/dagens-parbildning-inte-som-igar/#>
- Kats, Stephen (2005) *Cultural Ageing: life cours, lifestyle, and senior worlds*. Peterborough, Ont.: Broadview Press.
- Kaufman Gayle & Anne Grönlund (2020) "Displaying parenthood, (un)doing gender. parental leave, daycare and working-time adjustments in Sweden and the UK". *Families, Relationships and Societies* 10(2): pp. 213–229.
- Kenalemang-Palm, Lame Maatla (2022) *Recontextualising ageing as a choice : a critical approach to representations of successful ageing*. Örebro: Diss. Örebro University
- King, Valarie (2003) "The legacy of a grandparent's divorce: Consequences for ties between grandparents and grandchildren." *Journal of Marriage and Family*, 65, pp. 170–183.
- Klinth, Roger (2002) *Göra pappa med barn. Den svenska pappapolitiken 1960-95*. Doctoral diss. Borea.
- Knudsen, Knud (2012) "European grandparents' solicitude: Why older men can be relatively good grandfathers". *Acta Sociologica*, 55, pp. 231–250.
- Kolk, Martin & Gunnar Andersson. (2020) "Two decades of same-sex marriage in Sweden: A demographic account of developments in marriage, childbearing, and divorce" *Demography* 57 (1): pp. 147-169.
- Kotila, Letitia; Schoppe-Sullivan, Sarah & Claire Kamp Dush (2013) "Time in parenting activities in dual-earner families at the transition to parenthood". *Family Relations*, 62(5), pp. 795-807, DOI:10.1111/fare.12037
- Krekula, Clary & Barbro Johansson (2017) *Introduktion till kritiska åldersstudier*. Studentlitteratur: Malmö.
- Krekula, Clary & Närvänen, Anna-Liisa & Elisabeth Näsman (2005) "Ålder i intersektionell analys". *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*. Nr 2-3, sid. 81-94.
- Kridahl, Linda (2017) "Retirement Timing and Grandparenthood in Sweden: Evidence from Population-Based Register Data". *Demographic Research* 37(31): pp. 957-994.
- Lareau, Annette (2003) *Unequal childhoods: The class, race, and family life*. Berkeley, CA: University of California Press.

- Larson Sjöberg, Kristina (2000) *Barndom i länkade familjesystem. Om samhörighet och åtskillnad*. Avh, Inst för socialt arbete, Örebro universitet.
- Larsson Sjöberg, Kristina (2003) "Mamma, pappa, styvpappa – barn. Föräldraskap i länkade familjesystem." i Bäck-Wiklund M. & Johansson H. (red) *Nätverksfamiljen*. Natur & Kultur: Stockholm.
- Levin, Irene (1994) *Stefamiljen- variasjon og mangfold*. Oslo: Aventura.
- Liljeström, Rita & Anna-Karin Kollind (1990) *Kärleksliv och föräldraskap* Stockholm: Carlssons.
- Lind, Judith; Westerling, Allan; Sparrman, Anna & Karen Ida Dannesboe (2016). "Introduction: Doing good parenthood" In Sparrman, A.; Westerling, A.; Lind, J. & Dannesboe K.I. (Eds.). *Doing good parenthood: Ideals and practices of parental involvement*, Springer, pp. 1-15.
- Linderot, Sofia (2020) *Av kärlek och plikt – att bli familjehem till ett barnbarn, syskon eller syskonbarn*. Diss: Lunds universitet.
- Lorentzi, Ulrika (2011) "Alla andra hämtar tidigt". En undersökning av öppettider och tider för lämning och hämtning på förskolor. Stockholm: Kommunal.
- Lowenstein, Ariela (2005) "Global ageing and challenges to families". In Johnson M. L. (Ed.), *The Cambridge handbook of age and ageing* Cambridge, England: Cambridge University Press. pp. 403–412. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511610714.042>
- Lundqvist, Åsa (2011) *Family Policy Paradoxes: Gender Equality and Labour Market Regulation in Sweden 1930-2010*. Bristol: Policy Press.
- Lundqvist, Åsa, & Roman, Christine. (2010) "The institutionalization of family and gender equality policies in Swedish welfare state" in Fink, J. & Lundqvist Å. (red) *Changing relations of welfare : family, gender and migration in Britain and Scandinavia* Farnham, Surrey: Ashgate, pp. 65-85
- Lussier, Gretchen; Deater-Deckard, Kirby; Dunn, Judy & Lisa Davies (2002) "Support across two generations: Children's closeness to grandparents following parental divorce and remarriage." *Journal of Family Psychology*, 16, pp. 363–376.
- Mackinnon, Donald (2003) "Children and Work", in Maybin J. & Woodhead M. (eds) *Childhoods in Context*. Chichester: John Wiley and Sons, pp. 129–172.
- Mägi, Erik & Lina-lea Zimmerman (2015) *Stjärnfamiljejuridik: Svensk familjelagstiftning ur ett normkritiskt perspektiv*. Gleerups Utbildning AB: Falkenberg.
- Maijala, Eeva-Leena; Uusiautti, Satu & Kaarina Määttä (2013) 'Grandparental love: a challenge or richness?', *Early Child Development and Care*, 183(5), pp. 627–642. Available at: <https://doi.org/10.1080/03004430.2012.678491>.
- Mann, Robin (2007) Out of the Shadows? Grandfatherhood, age and masculinities, *Journal of Aging Studies* 21, pp. 281–91.
- Mannheim, Karl (1952 [1928]) *The problem of generations. Essays in the Sociology of Knowledge*. London: Routledge and Kegan Paul.

- Mason, Jennifer & Becky Tipper (2008a) "Being related: How children define and create kinship" *Childhood: An International Journal of Child Research*, 15 (4): pp. 441–460.
- Mason, Jennifer & Becky Tipper (2008b) "Children and the making of kinship configurations" In: E. Widmer & R. Jallinoja, (eds.) *Beyond the nuclear family: Families in a configurational perspective*. Bern, Switzerland: Peter Lang, pp. 137–156.
- Mason, Jennifer (1996) "Sex, Gender, care and sensibility in family and kin relationships" in Adkins, Lisa & Janet Holland (ed) *Sensibility and the Gendered Body*, Palgrave Macmillan UK, ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/lund/detail.action?docID=6583852>.
- Mason, Jennifer; May, Vanessa & Lynda Clarke (2007) "Ambivalence and the paradoxes of grandparenting", *Sociological Review*, 55(4): pp.687-706.
- Mason, Jennifer (2008) "Tangible Affinities and the Real Life Fascination of Kinship" *Sociology* 42(1): pp. 29-45.
- Mason, Jennifer (2011) "Facet Methodology: the case for an inventive research orientation". *Methodological Innovations Online* (2011) 6(3) pp.75-92.
- Mason, Jennifer (2018) *Affinities. Potent connections in Personal Life*. Polity Press: Cambridge.
- Matos, Alice Delerue & Rita Borges Neves (2012) "Understanding adolescent grandchildren's influences on their grandparents". In: Arber S, & Timonen V. (eds) *Contemporary Grandparenting*. Bristol: Policy Press, pp. 203–224.
- May, Vanessa (2012) "Are we really saying farewell to family? A response to Edwards and Gillies' 'Farewell to family?'" *Families, Relationships and Societies*, 1(3): pp.415-421.
- May, Vanessa; Mason, Jennifer & Lynda Clarke (2012) "Being there yet not interfering: the Paradoxes of grandparenting" in Arber S. & Timonen V. (ed) *Contemporary Grandparenting: Changing Family Relationships in Global Contexts*. The Policy Press, pp. 139-158.
- May, Vanessa (2013) *Connecting self to society: Belonging in a changing world*. Palgrave Macmillan: London.
- May, Vanessa (2016a) "What does the duration of belonging tell us about the temporal self?" *Time & Society*, 25(3): 634-651. <https://doi.org/10.1177/0961463X16656853>
- May, Vanessa (2019) "Personal Life Across the Life Course" in May, V. & Nordquist P. (ed) *Sociology of Personal Life*. Red Globe Press: London, pp.87-100.
- May, Vanessa & Petra Nordquist (2019) "Conclusion: Why a sociology of Personal Life?" in May, V. & Nordquist P. (ed) *Sociology of Personal Life*. Red Globe Press: London, pp. 172-177.
- Mayall Barry (2002) *Towards a Sociology of Childhood: Thinking from Children's Lives*. Buckingham: Open University Press.
- Mayall, Barry (2009) "Generational Relations at Family Level" in Qvortorp, J. Corsaro W.A. & Honig, M-S. (ed) *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*. Palgrave Macmillan: London, pp. 175-187.

- Mayall, Barry (2015) "Understanding inter-generational relations: The case of health maintenance by children" in Brady, G.; Olin, S. & Lauritzen, P. L. (ed) *Children, Health and Well-being: Policy Debates and Lived Experience*. Wiley-Blackwell: New Delhi, pp. 140-152.
- Miller, Linn (2003) "Belonging to country — a philosophical anthropology," *Journal of Australian Studies*, 27:76, pp. 215-223, DOI: 10.1080/14443050309387839
- Miller, Tina (2007) "Is this what motherhood is all about?" Weaving experiences and discourse through transition to first-time motherhood. *Sage journals*, 21(3), pp. 337-358. <https://doi.org/10.1177/0891243207300561>
- Mizen, Phillip; Pole, Christopger & Angela Bolton (red.) (2001) *Hidden Hands. International Perspectives on Children's Work and Labour*. London: Routledge Falmer.
- Monserud, Maria (2008) "Intergenerational Relationships and Affectual Solidarity Between Grandparents and Young Adults" *Journal of Marriage and Family* 70: pp. 182–195.
- Morgan, David (1996) *Family Connections*, Cambridge: Polity.
- Morgan, David (2011) *Rethinking Family Practices*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Myrdal, Alva & Viola Klein (1957) *Kvinnans två roller*. Stockholm: Tiden.
- Näsman, Elisabeth (2012) "Varför särskilt om barn?" i Backe-Hansen, E. & Frönes I. (2012) *Metoder og perspektiver i barne- og ungdomsforskning*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Närvänen, Anna-Liisa & Elisabeth Näsman (2004) "Childhood as generation or life phase?" *Young - Nordic Journal of Youth Research* 12 (1): pp. 91–111.
- Nordqvist, Petra (2019) "Un/familiar connections: on the relevance of a sociology of personal life for exploring egg and sperm donation" *Sociology of Health & Illness* 41(3): pp. 601–615. doi: 10.1111/1467-9566.12862
- Nordqvist, Petra (2014) "Bringing kinship into being: connectedness, donor conception and lesbian parenthood", *Sociology*, 48(2): pp. 263–78.
- Nordqvist, Petra & Carol Smart (2014) *Relative Strangers: Family Life, Genes and Donor Conception*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Nygren, Göran (2021) *Jag vill ha bra betyg: En etnologisk studie om höga skolresultat och högstadieelevers praktiker*. Diss: Uppsala Universitet.
- Ojala, Hanna & Ilkka Veikko Pietilä (2018) "Class-based grandfathering practices in Finland" in Timonen, V. (ed.) *Grandparenting Practices Around the World: Reshaping family*. Policy. Press.
- Olevik, Josefin (2023) "Farmor tyckte så innerligt synd om mig" i Wahlström Eriksson, H. & Bergnehr D. (red) *Enförälderfamiljer: Om ensamstående föräldrar, singelföräldrar och soloföräldrar*. Makadam förlag.
- Olk, Thomas (2009). "Do ideas matter? Changes in policies concerning children and families in Germany and Norway". In *Structural, Historical, and Comparative Perspectives* Emerald Group Publishing Limited, pp. 27-53.

- Olofsson, Britta (2007). *Modiga prinsessor och ömsinta killar: Genusmedveten pedagogik i praktiken*. Stockholm: Lärarförbundets förlag.
- Oppelaar, Janneke & Pearl A. Dykstra (2004) "Contacts between Grandparents and Grandchildren", *Netherlands Journal of Social Sciences*, 40: pp. 91–113.
- Oterholm, Inger & Inger Höjer (2023) "When young people age out of care: Foster care in a lifecourse and network perspective" *Child & Family Social Work*. 2023 pp. 1–10.
wileyonlinelibrary.com/journal/cfs1
- Palmqvist, Lina (2020) *Ålderdom omsorg och makt. Gamlas situation och omsorgsrelationer i nyliberala tider*. Göteborgs universitet: Göteborg.
- Pande, Amrita (2014) *Wombs in Labor. Transnational Commercial Surrogacy in India*. Columbia University Press.
- Patai, Daphne (1991) "U.S. academics and third world women: Is ethical research possible?" In Gluck S. & Patai D. (eds.), *Women's words: The feminist practice of oral history* New York: Routledge, pp. 137–153.
- Payne, Jenny Gunnarsson (2016) "Grammars of Kinship: Biological Motherhood and Assisted Reproduction in the Age of Epigenetics." *Journal of Women in Culture & Society*. 41(3): pp. 483–506.
- Perälä-Littunen, Satu (2007) "Gender Equality or Primacy of the Mother? Ambivalent descriptions of good Parents." *Journal of Marriage and Family*, 69(2): pp. 341–351.
- Plantin, Lars (2003) "Faderskap i retorik och praktik: om nya fäder i gamla strukturer" i Bäck-Wiklund, M & Johansson, T. (red) *Nätverksfamiljen*, Stockholm: Natur och kultur, sid. 143–159.
- Proposition 2005/06:155 "Makt att forma samhället och sitt eget liv - nya mål i jämställdhetspolitiken" regeringen.se
- Ribbens McCarthy, Jane; Edwards, Rosalind & Val Gillies (2016) *Making Families: Moral Tales of Parenting and Step-Parenting*. New York: Routledge.
- Riessman, Catherine Kohler (2008) *Narrative Methods for the Human Sciences*. Sage Publications, Inc.
- Roberts, Helene (2017) "Listening to children. And hearing them." in Christensen, P. & James, A. (red) *Research with Children. Perspectives and Practices*. New York: Routledge, pp.142–156.
- Roman, Christine (2004) *Familjen i det moderna – sociologiska sanningar och feministisk kritik*. Malmö: Liber.
- Roman, Christine & Helene Peterson, (2011) *Familjer i tiden: förhandling, kön och gränslöst arbete*. Borea.
- Roseneil, Sasha & Shelley Budgeon (2004) "Beyond the conventional family: Intimacy, care and community in the 21st century", *Current Sociology*, 52(2): pp. 135–159.

- Roseneil, Sasha & Kaisa Ketokivi (2006) "Relational persons and relational processes: developing the notion of relationality for the sociology of personal life", *Sociology* 50(1): pp. 143-159.
- Ross, Nicola; Hill, Malcolm; Sweeting Helen & Sarah Cunningham-Burley (2005) "Grandparents and Teen Grandchildren: Exploring Intergenerational Relationships." End-of-Project Report to ESRC. London: ESRC.
- Samuelsson, Tobias (2008) *Children's work in Sweden: a part of childhood, a path to adulthood*. Diss. Linköping University. Electronic Press.
- Samzelius, Hanna (2023) *Bakom bonusfamiljen. Kvinnliga föräldrapartners och partnerdöttrars omsorgsgörande*. Diss. Örebro University.
- Sand, Ann-Britt (2016) *Anhöriga som kombinerar förvärvsarbete och anhörigomsorg*. Nationellt kompetenscentrum anhöriga.
- Sandin, Bengt (2012) Children and the Swedish welfare state: from different to similar. In: Fass P S, Grossberg M (eds) *Reinventing Childhood After World War II*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, pp. 110–138.
- Sangha, Jasjit K.; Slade, Bonnie; Mirchandani, Kiran; Maitra, Srabani & Hongxia Shan (2012) "An ethnodrama on work-related learning in precarious jobs." *Qualitative Inquiry*, 18, pp. 286–296.
- Sanner, Caroline; Coleman, Marilyn & Ganong, Lawrence (2018) "Relationships with former stepgrandparents after remarriage dissolution." *Journal of Family Psychology* 32(2): pp. 251-261.
- SAOB: <https://www.svenskaakademien.se/svenska-spraket/svenska-akademiens-ordbok-saob>.
- Scabini, Eugenia & Manzi, Claudia (2011) "Family Processes and Identity" in Schwartz, S.J. et al. (eds.), *Handbook of Identity Theory and Research*, DOI 10.1007/978-1-4419-7988-9_23 pp. 565-584.
- SCB (1990) Demografiska rapporter 1990:1 *Familjebildning i Sverige under 1980-talet*. Örebro: Statistiska centralbyrån.
- SCB (2016) "Var tionde barnfamilj är en ombildad barnfamilj" <https://scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/levnadsforhallanden/levnadsforhallanden/barn-och-familjestatistik/pong/statistiknyhet/barn--och-familjestatistik-2015/>
- SCB (2017) "Närhet till mor- och farföräldrar minskar sjukskrivningar". Artikel baserad på registerbaserad arbetsmarknadsstatistik." Publicerad 2017-11-01. Tillgänglig: <https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2017/Narhet-till-mor--och-farforaldrar-minskar-sjukskrivningar/> [2020-02-18].
- SCB (2018) Statistik gällande barns familjetyp och växelvis boende. Hämtad, från https://www.scb.se/contentassets/02d6cc3445214fe1afaaa5a01bce2259/text-omskillnader-i-statistiken_barns-boende.pdf
- SCB (2019) Demografiska rapporter 2019:1, Statistiska centralbyrån.

- SCB (2021) 66 000 barn var med om en separation år 2020 Statistiknyhet från SCB 2021-06-10.
- SCB (2022) "På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet 2022" Statistiska centralbyrån, Avdelningen för social statistik och analys.
- SCB (2023) Demografiska rapporter 2023:4, "Barns boende och försörjning när föräldrarna inte bor ihop. Resultat från en enkät till särlevande föräldrar"
- Schmeeckle, Maria; Giarrusso, Roseann; Feng, Du; Bengtsson, Vern L. (2006) "What Makes Someone Family? Adult Children's Perceptions of Current and Former Stepparents." *Journal of Marriage and Family* 68(3): pp. 595-610
- Schmitt, Irina; Gustavson, Malena; Bercht, Silke; Pan, Maja; Quadflieg, Christiane; Sobocan, Ana Marija; Streib-Brzic, Uli; Zavirsek, Darja; Linderöth, Kristin; Knezevic, Zlatana (2011) *Skolan är ute?! Barn och ungdomar med hbtq-föräldrar och deras erfarenheter i skolan i Tyskland, Slovenien och Sverige.*
- Schwartzman, H.B. (1978) *Transformation: The anthropology of children's play*, New York, NY: Plenum Press.
- Scott, Joan (1996) *Only Paradoxes to Offer*. Harvard University Press.
- Scott, Susie (2018) "A sociology of nothing: Understanding the unmarked". *Sociology* 52(1): pp.3–19.
- Singer, Anna (2000) *Föräldraskap i rättslig belysning*. Diss. Iustus Förlag AB, Uppsala
- Singer, Anna (2014) "Gemensam vårdnad för alla föräldrar - Barnets bästa eller social ingenjörskonst?" *Svensk Juristtidning*, sid. 348–356. Hämtad från <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-244371>
- Sjödén, Daniel & Roman, Christine (2018) "Family practices among Swedish parents: extracurricular activities and social class", *European Societies* 20(5), pp. 764-784.
- SKL (2018) Maskulinitet och jämställt föräldraskap. Arbete för pappors ökade delaktighet. Tillgänglig: <https://webbutik.skr.se/bilder/artiklar/pdf/7585-673-5.pdf> [2020-02-26].
- Skolverket (2022) "Barn och personal i förskola – hösten 2022" <https://www.skolverket.se/skolutveckling/statistik/fler-statistiknyheter/statistik/2023-03-30-statistik-over-barn-och-personal-i-forskola-2022> (Hämtad 22/2 2024)
- Smart, Carol & Bren Neale (1999) *Family Fragments*, Cambridge, Polity Press,
- Smart, Carol; Neale, Bren & Amanda Wade (2001) *The changing experience of childhood: Families and divorce*. Polity Press.
- Smart, Carol (2007) *Personal Life*. Polity: Cambridge
- Socialstyrelsen (2021) "Anhöriga som vårdar eller stödjer någon de står nära" art.nr: 2021-6-7464.
- Soliz, Jordan (2007) "Communicative predictors of a shared family identity: Comparison of grandchildren's perceptions of family-of-origin grandparents and stepgrandparents." *Journal of Family Communication*, 7, pp.177–194. doi:10.1080/15267430701221636
- SOU Statens Offentliga Utredningar 1979:89

SOU Statens Offentliga Utredningar 1982:18

SOU Statens Offentliga Utredningar 2015:86

Sparman Anna; Westerling, Allan; Lind, Judith & Karen Ida Dannesboe (2017) *Doing good parenthood. Ideals and Practices of Parental Involvement*. Palgrave Macmillan.

Spencer, Liz & Ray Pahl (2006) *Rethinking Friendship: Hidden solidarities today*. Princeton University Press: Princeton and Oxford.

Språkbruk (2015): <https://www.sprakbruk.fi/-/sprakfrag-3>.

Stanfors, Maria (2018) "Vad gör folk hela dagarna? Tidsanvändning och jämställdhet bland svenska kvinnor och män" *Ekonomisk debatt*, 46(4), sid. 6–18.

Sundhall, Jeanette (2018) "Åldersmaksordningen och barns rätt till delaktighet." I Johansson, T. & Sorbring, E. (red) *Barn och ungdomsvetenskap, grundläggande perspektiv*. Liber: Stockholm.

Švab, Alenka & Živa Humer (2013) "I Only Have to Ask Him and He Does It..." Active Fatherhood and (Perceptions of) Division of Family Labour in Slovenia". *Journal of Comparative Family Studies*, 44(1), pp. 57-78.

Svaleryd, Kajsa (2002) *Genuspedagogik*. Stockholm: Liber.

Tanskanen, Antii O.; Danielsbacka, Mirkka & Anna Rotkirch (2014) "Multi-partner fertility is associated with lower grandparental investment from in-laws in Finland". *Advances in Life Course Research*, 22, pp. 41–47.

Tarrant, Anna (2010) "Constructing a social geography of grandparenthood: a new focus for intergenerationality" *Area* 42(2), pp. 190–197, doi: 10.1111/j.1475-4762.2009.00920.x

Tarrant, Anna (2016) "The spatial and gendered politics of displaying family: exploring material cultures in grandfathers' homes" *Gender, Place and Culture*, 23(7): pp. 969–982. <http://dx.doi.org/10.1080/0966369X.2015.1073703>

Thomas, Nigel (2017) "Turning the tables: Children as researchers" in Christensen, P & James, A. (ed) *Research with Children. Perspectives and Practices*. Routledge, pp.172-191.

Thorne, Barrie (1987) "Revisioning Women and Social Change: Where are the Children?", *Gender and Society* 1(1): pp.85–109.

Timonen, Virpi (2020) "Introduction: Widening the lens on grandparenting". In: Timonen V (ed.) *Grandparenting Practices Around the World*. Bristol: Policy Press, pp.1–22.

Tipper, Becky (2011) "A dog who I know quite well': everyday relationships between children and animals". *Children's Geographies* 9(20): pp.145– 165.

Tomassini, Cecilia; Kalogirou, Stamatis; Grundy, Emily; Fokkema, Tineke; Martikainen, Pekka; Broese van Groenou, Marjolein & Antti Karisto (2004) "Contacts between elderly parents and their children in four European countries: Current patterns and future prospects." *European Journal of Ageing*, 1, pp. 54–63.

Tronto Joan C. (1993) *Moral Boundaries: a political argument for an ethic of care*. London Routledge.

Tronto Joan C. (1998) "An ethic of care", *Generations*, 22(3): pp. 15–20.

- Trost, Jan (1986) "Den sammansatta familjen" *Sociologisk forskning* 23(2): pp.63–73.
- Turunen, Jani (2013) *Stepfamily dynamics in Sweden: essays on family structure and children's well-being*. Stockholm university.
- Turunen, Jani (2011) "Entering a step-family. Children's Experience of Family Reconstitution in Sweden 1970-2000". *Zeitschrift für Familienforschung*, 23(2): pp.154-172.
- Uhlenberg, Peter & Bradley G. Hammill (1998) "Frequency of grandparent contact with grandchild sets: Six factors that make a difference" *The Gerontologist* 38, (3): pp.276–285.
- Ulmanen, Petra (2015) *Omsorgens pris i åtstramningstid. Anhörigomsorgen ur ett könsperspektiv*. Rapport i Socialt arbete nr 150. Stockholms universitet.
- Ulmanen, Petra & Marta Szebehely (2015) "From the state to the family or to the market? Consequences of reduced residential eldercare in Sweden". *International Journal of Social Welfare*, 24(1), pp. 81-92.
- Ungerson, Clare (1990) (ed) *Gender and caring: Work and welfare in Britain and Scandinavia*. Hemel Hempstead: Wheatsheaf.
- Vasbø Kristin & Kristinn Hegna (2023) "Feeling close, disclosing feelings—family practices and practices of intimacy in youth–parent relations across three generations in Norway" *Journal of Youth Studies*, pp.1-19.
- Vetenskapsrådet (2023) "Forskningsöversikt för humaniora och samhällsvetenskap, 2023" Dnr 3.5-2022-06455.
- Voswinkel, Stephan (2001) *Annerkennung und reputation: Die Dramaturgie industrieller Beziehungen. Mit einer Fallstudie zum "Bündnis für Arbeit"* Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft.
- Wade, Amanda & Carol Smart (2005) "Continuity and Change in Parent-Child Relationships over Three Generations". End-of-project report to ESRC. London: ESRC.
- Wærness, Kari (1984) *Kvinnor och omsorgsarbete: ett kvinnoperspektiv på människovård och professionalisering*. Stockholm: prisma.
- Wahlström Eriksson, Helena (2023) "Om enförälderfamiljer i Sverige. Levda erfarenheter och mediala skildringar." i Wahlström Eriksson, Helena & Disa Bergnehr (red). *Enförälderfamiljer. Om ensamstående föräldrar, singelföräldrar och soloföräldrar*. Makadam Förlag: Göteborg, Stockholm.
- Wall, John (2012) "Can democracy represent children? Toward a politics of difference." *Childhood*, 19 (1): pp. 86-100.
- Wall, John (2022) "From childhood studies to childism; reconstructing the scholarly and social imaginations". *Children's geographies*, 20(3): pp. 257-270.
- Weeks, Jeffrey; Brian Heaphy & Catherine Donovan (2001) *Same Sex Intimacies: Families of Choice and Other Life Experiments*. London: Routledge.
- Weston, Kath (1991) *Families We Choose: Lesbians, Gays and Kinship*, New York, NY: Columbia University Press.

- Williams, Fiona (2004) *Rethinking Families*. London: Calouste Gulbenkin Foundation.
- Wiman, Sofia (2023) ” Esmeralda söker mormor på nätet” *Corren* publicerad 29 december.
- Wissö, Thérèse (2012) *Småbarnsföräldrars vardagsliv. Omsorg, moral och socialt kapital*. Gothenburg: Gothenburg University.
- Wyness, Michael (2006) “The Politics of Childhood: International Perspectives, Contemporary Developments” *Children & Society*, 20: pp.85-86.
- Zanasi, Francesca; Arpino, Bruno; Bordone, Valeria & Karsten Hank (2023) “The prevalence of grandparental childcare in Europe: a research update”. *European Journal of Ageing*, 20(1), 37. <https://doi.org/10.1007/s10433-023-00785-8>
- Zeihner, Helga (2003) “Intergenerational Relations and Social Change in Childhood: Examples from West Germany”, in Mayall B. & Zeihner H. (eds) *Childhood in Generational perspective*. London: Institute of Education, pp. 157–178.
- Zelizer, Viviana (2005) “The Priceless Child Revisited”, in Qvortrup J. (ed.) *Studies in Modern Childhood: Society, Agency, Culture*. London: Palgrave Macmillan, pp.184–200.
- Zimmerman, Don & Lawrence Wieder (1977) “The Diary: Diary-Interview Method” *Urban Life* 5(4): pp.479-498.
- Åkesson, Lynn (2000) ”Blodsband som förenar och förskräcker: Släktbegreppets komplikationer” i Lundin S. & Åkesson L. (red.) *Arvets kultur: Essäer om genetik och samhälle*, Lund: Nordic Academic Press.
- Öberg, Peter (2013) “Livslopp i förändring” i Andersson (red) *Socialgerontologi* Studentlitteratur AB: Lund.

Appendix

Intervjuguide, bonusbarnbarn

Introduktion: Information om studien, presentation av intervjuaren och intervjuens upplägg, information om att medverkan baseras på *frivillighet*, *konfidentialitet* samt *nyttjande* av intervjuerna. Förfrågan om *inspelning* av intervjun. Förfrågan om *samtycke*.

Bakgrund: Ålder, Förskola/skola, Syskon, Föräldrar/bonusföräldrar och deras ålder och yrken

- Vad är det bästa med din familj?

Koncentriska cirklar instruktion och frågor.

Vilka är där? På vilket sätt är ni nära varandra? Hur tar de hand om dig? Hur tar du hand om dem?

Rita-din-dag instruktion och frågor.

Vad brukar du prata om med de som du målat på bilden? Pratar du om samma saker med alla, eller är någon bättre att prata om vissa saker med och någon annan om andra?

Vad brukar du göra med de som du målat på bilden? Gör du samma/olika saker?

Beskriv en dag hos din bonusmormor/farförälder.

Brukar bonus- mormor/morfar/farmor/farfar vara med dig i veckorna? Vad gör du med dem?

Vad är särskilt bra med din bonus-mormor/morfar/farmor/farfar?

Finns det något som är jobbigt med bonus-mormor/morfar/farmor/farfar?

Barndom

Berätta om hur det var när du var liten, hur såg det ut när du växte upp? Familj, bostad, föräldrars arbete? Barnomsorg?

Vem tog hand om dig? Vem var hemma med dig? Innan du började skolan, när du kom hem från skolan? Var mormor/morfar/farmor/farfar där?

Berätta om relationer som var viktiga för dig? Vänner, övrig släkt, grannar eller liknande? Vem fanns där, vem fanns inte där?

Hur är det att vara någons barnbarn?

Hur såg din relation till dina mor- och farföräldrar ut? Bodde de hemma, nära, äldreboende? Tog de hand om dig? Tog du hand om dem på något sätt?

Sågs ni ofta, vad gjorde ni? Hur var det?

Om relevant: minns du hur det var att få bonusföräldrar?

Minnen från något speciellt?

Hur var det när du blev äldre och **tonåring**? Såg det ut på liknande sätt?

Var det något som förändrades, vem tog hand om dig? Vilka tog du hand om?

Om **separerade föräldrar**, hur har det påverkat relationen till (bonus)mor- och farföräldrar?

Hur ser er relation ut **idag**? Hur har den förändrats, eller inte? Vad gör ni? Vad pratar ni om? Vad pratar ni inte om?

Skiljer relationen sig mellan olika mor- och farföräldrar? I så fall på vilket sätt?

Om de tar hand om dig, finns det något sätt på vilket du tar hand om dem?

Vad skulle du vilja veta om bonusrelationer?

Intervjuguide, bonusföräldrar

Introduktion: Information om studien, presentation av intervjuaren och intervjuens upplägg, information om att medverkan baseras på *frivillighet*, *konfidentialitet* samt *nyttjande* av intervjuerna. Förfrågan om *inspelning* av intervjun. Förfrågan om *samtycke*.

Bakgrund: Ålder, Yrke, jobb, inkomst, Utbildning, Antal barn/bonusbarn och deras ålder, Antal Barnbarn/bonusbarnbarn och deras ålder, Föräldrars yrken, Vuxna barns yrken, Partners yrke

Livslinje och koncentriska cirklar: instruktion och frågor.

Barndom

Berätta om din barndom, hur såg det ut när du växte upp? Bostad, föräldrars arbete?

Vem tog hand om dig? Innan du började skolan, när du kom hem från skolan?

Berätta om relationer som var viktiga för dig? Vänner, övrig släkt, grannar eller liknande?

Vem fanns där, vem fanns inte där?

Hur såg din relation till dina mor- och farföräldrar ut? Bodde de hemma, nära, äldreboende?

Hur var det när du blev äldre och **tonåring**? Såg det ut på liknande sätt? Hur och på vilket sätt förändrades omsorgen i din vardag? Vem tog hand om dig, vilka tog du hand om? Uppbrott som påverkade dig på olika sätt? Samhällsengagemang?

Föräldraskap

Berätta om hur det var att bli förälder? Hur såg din vardag ut med arbete (heltid/deltid), omsorg, relationer?

Gick dina barn i förskola, hur var det? Andra lösningar, dagmamma, grannar, släktingar, egna föräldrar? När barnen började skolan och blev äldre, hur var det?

Vilken betydelse hade dina föräldrar i ditt och dina barns liv?

Arbete och delat omsorgsansvar mellan dig och din partner?

Berätta om eventuella andra omsorgsrelationer i din vardag; grannar, föräldrar, vänner, bonusbarn etc?

Berätta om eventuella uppbrott (separationer, sjukdom etc) som påverkade dina omsorgsrelationer? Vilket stöd fick du, upplevde du det som tillräckligt?

Mor/farföräldraskap

Berätta om hur det var att bli (bonus)mor-/farförälder? Hur har din relation till dina barnbarn sett ut? Hur ser relationen till dina barnbarn ut idag? Ses, pratar, håller kontakt på andra sätt? Olika med olika barnbarn? Vem tar initiativ till att ni ses?

Hjälper du till i dina bonusbarnbarn/biobarnbarns vardag på något sätt (praktiskt/emotionellt)? Tar de hand om dig på något sätt?

Skulle du vilja att det var annorlunda?

Hur ser relationen till **bonusbarnbarnens föräldrar (vuxna barn)** ut?

Relaterade relationer

Hur är dina relationer relaterade? Är t.ex. din partner bonusförälder till dina barnbarn?

Umgås ni tillsammans med andra släktingar, andra vänner etc.

Vem ansvarar för att upprätthålla kontakt och föra samman personer i ditt familjekluster?

Hur umgås ni i familjen? Vilka räknar du med ska delta vid viktiga familjehändelser och högtider? Separerar du/ni familjerelationer från t.ex. vänskapsrelationer? (t.ex. genom att ha ett kalas för släkten och ett kalas för vännerna) Vad är det som gör att du sammanför dem eller inte? Finns det något i detta som du tycker är problematiskt? Ser andra i din familj/släkt det på samma sätt?

Reflektion över dåtid och framtid

Jämför dig själv med dina mor- och farföräldrar respektive föräldrar. Vad är annorlunda vad gäller omsorg? Bättre? Sämre?

Om du tänker på framtiden, att bli äldre och framtida omsorgsrelationer, hur tänker du då? Finns det något som du är glad åt eller som du oroar dig för?

Tycker du att det är viktigt att man tar hand om varandra mellan generationer? Hur tänker du kring att vara beroende av varandra på olika sätt (praktiskt, emotionell)?

Särskilda frågor till migrerade mor- och farföräldrar

Hur såg din familje- och omsorgssituation ut i ursprungslandet?

Hur var det att komma till Sverige, att lämna ett omsorgssammanhang och komma till ett annat? Förskola, skola, äldreomsorg?

Fick du stöd och hjälp? Grannar, släktingar, vänner, vänner som också migrerat? Vilket stöd hade du velat ha?

Hur ser din relation till de som är kvar i ursprungslandet ut och hur har den sett ut över tid?

Hur har det varit att förlora någon och att befinna sig på avstånd? Haft möjlighet att återvända?

Berätta om hur det är att bli äldre och att befinna sig i en (delvis) annat samhälle än den du själv växte upp i?

Uppföljande dagboksintervju med bonusföräldrar

Hur kändes det efter att vi sågs senast? Något som jag borde ha frågat om men missade? Något som du önskar att du berättat?

Hur var det att föra dagbok? Skrev du? När skrev du? Väckte det nya tankar?

Vad har hänt sedan sist? Har det hänt något speciellt som du vill berätta om?

Med utgångspunkt i vad du har skrivit berätta om de dagar de träffat barnbarn.

Hur var dagen generellt? Vad gjorde ni? Vilka känslor väckte det? Hur kände du dig inför att träffa dem? Hur kände du dig när ni träffades? Hur kände du dig när du kom hem? På vilket sätt brukar du tänka på dina barnbarn mellan tiden ni träffas? Hur håller ni kontakten? Var barnbarnens föräldrar med? Vad gjorde de?

Bilaga: informationsbrev barnbarn

Information om forskningsprojektet *Omsorgsgörande mellan generationer. En studie av relationer, engagemang och omsorg i vardagens familjeliv*

Vill du delta i forskningsprojektet *Omsorgsgörande mellan generationer. En studie av relationer, engagemang och omsorg i vardagens familjeliv*? I detta dokument hittar du information om projektet och vad det innebär att delta.

Vad är det för projekt?

Relationer mellan generationer bygger på omsorg. Att vuxna barn hjälper en äldre förälder, att mor- och farföräldrar engagerar sig i ett barnbarns vardag, eller att som barnbarn bli omhändertagen av sina mor- och farföräldrar kan kännas som en självklarhet, som något man gör av kärlek till de som står en nära. Det kan också – och ibland samtidigt – upplevas som en nödvändighet. Att ge omsorg kan vara krävande, både tidsmässigt och emotionellt, men det kan också upplevas som givande och känslomässigt tillfredsställande.

Idag finns det inga svenska intervjustudier av hur den generationsöverskridande omsorgen ser ut och upplevs, men däremot finns det statistiska studier som visar på att den här formen av omsorg tycks öka. I forskningsprojektet *Omsorgsgörande mellan generationer. En studie av relationer, engagemang och omsorg i vardagens familjeliv* som finansieras av Vetenskapsrådet (2018-01053) är vi därför intresserade av att höra om hur du upplever den omsorg som ges och tas emot mellan generationer emellan. Dina erfarenheter och åsikter är mycket värdefulla och kan bidra till att ge ny kunskap om betydelsen av generationsöverskridande omsorg i dagens Sverige.

Vi undrar därför om du skulle vilja berätta om hur det är att på olika sätt – praktiskt såväl som emotionellt – bli omhändertagen och ta hand om varandra och vilken betydelse detta har i din vardag.

Hur går studien till?

Vi kommer att träffa dig på en plats som du själv väljer. Där kommer vi att intervjua dig om dina erfarenheter av att vara någons barnbarn, hur relationen till mor- och farföräldrar sett ut över tid, hur den ser ut idag och dina tankar om det.

Varje intervju kommer att ta ungefär en timma och, om du samtycker, att spelas in med diktafon. Du kan alltid välja att avstå från att svara på frågor, ta en paus i intervjun, pausa inspelningen eller avbryta ditt deltagande i studien när som helst under datasamlingsprocessen. Viktigt är att påpeka att deltagande i studien är helt frivilligt och att ingen ersättning betalas ut.

Vad händer med dina uppgifter?

Om du samtycker kommer intervjuerna att spelas in med diktafon och transkriberas för att sedan analyseras. Analysen kommer att publiceras i form av olika vetenskapliga texter. Om det inte är möjligt att använda ljudinspelning kommer vi att ta anteckningar. När intervjuerna transkriberas, analyseras och renskrivs kommer all data som kan leda till identifiering av dig att tas bort såsom namn eller andra identifierande faktorer.

All den data som samlas in kommer att förvaras på ett säkert sätt och sparas i 10 år, detta för att möjliggöra eftergranskning. Den kodlista vi kommer att upprätta förvaras inlåst och åtskild från det insamlade datamaterialet. Det är endast de medverkande forskarna som kommer att ta del av det du säger.

All personlig information behandlas i enlighet med EU:s dataskyddsförordning. Du har rätt att begära tillgång till personuppgifter som vi samlar in om dig, och vid behov få eventuella fel rättade. Du kan också begära att uppgifter om dig raderas. Kontakta i så fall Sara Eldén eller Terese Anving.

Huvudansvarig för personuppgifter är Åsa Lundqvist, Lunds Universitet. E-post: asa.lundqvist@soc.lu.se och telefon 046-222 87 39.

Hur får du information om resultatet av studien?

Om du önskar få information om publikationer i projektet är du välkommen att kontakta ansvariga för studien.

Allt deltagande är frivilligt

Du kan välja att avbryta din medverkan i studien, utan att behöva ange ett särskilt skäl. Om du vill göra det kan du kontakta Sara Eldén eller Terese Anving. Våra kontaktuppgifter hittar du nedan.

Tveka inte att maila eller ringa oss om du har några flera frågor eller funderingar kring studien eller ditt medverkande!

Bilaga: informationsbrev förföräldrar

Information om forskningsprojektet *Omsorgsgörande mellan generationer. En studie av relationer, engagemang och omsorg i vardagens familjeliv*

Vill du delta i forskningsprojektet *Omsorgsgörande mellan generationer. En studie av relationer, engagemang och omsorg i vardagens familjeliv*? I detta dokument hittar du information om projektet och vad det innebär att delta.

Vad är det för projekt?

Relationer mellan generationer bygger på omsorg. Att mor- och farföräldrar engagerar sig i ett barnbarns vardag, eller att vuxna barn hjälper en äldre förälder kan kännas som en självklarhet, som något man gör av kärlek till sin närstående. Det kan också – och ibland samtidigt – upplevas som en nödvändighet, och/eller som en konsekvens av brister i olika typer av omsorgsinstitutioner. Att ge omsorg kan vara krävande, både tidsmässigt och emotionellt, men det kan också upplevas som givande och känslomässigt tillfredsställande.

Idag finns det inga svenska intervjustudier av hur den generationsöverskridande omsorgen ser ut och upplevs, men däremot finns det kvantitativa studier som visar på att den här formen av omsorg tycks öka. I forskningsprojektet *Omsorgsgörande mellan generationer. En studie av relationer, engagemang och omsorg i vardagens familjeliv* som finansieras av Vetenskapsrådet (2018-01053) är vi därför intresserade av att höra om hur du upplever den omsorg som ges och tas emot mellan generationer emellan. Dina erfarenheter och åsikter är mycket värdefulla och kan bidra till att ge ny kunskap om betydelsen av generationsöverskridande omsorg i dagens Sverige.

Vi söker därför dig som har vuxna barn och barnbarn och skulle vilja berätta om hur det är att på olika sätt – praktiskt såväl som emotionellt – ta hand om varandra och vilken betydelse detta har i ditt, dina vuxna barn och barnbarns vardag.

Hur går studien till?

Vi kommer att träffa dig på en plats som du själv väljer. Där kommer vi att intervjua dig om dina erfarenheter av omsorg, under din egen uppväxt och idag, hur du tagit emot och gett omsorg och om dina upplevelser av olika relationer där detta skett och dina tankar om det. Om du vill kommer intervjun utgå från en livslinje och du kan också att få ta med dig fotografier på personer som varit särskilt betydelsefulla för dig. Fotografierna kommer endast att fungera som en utgångspunkt för samtal och de kommer inte att behållas av forskarna.

Efter att vi har träffats en gång kommer du att få frågan om du kan tänka dig att föra dagbok under ungefär två veckors tid. I dagboken kommer det att finnas öppna frågor som du kan svara på, men du kan också välja att skriva fritt om din vardag och dina omsorgsrelationer med dina vuxna barn och barnbarn. Efter detta träffas vi igen för en

intervju där vi, med dagboken som utgångspunkt, samtalar om det du skrivit och om känslor och tankar kring görandet av omsorg i vardagen.

Varje intervju kommer att ta ungefär en till två timmar och, om du samtycker, att spelas in med diktafon. Du kan alltid välja att avstå från att svara på frågor, ta en paus i intervjun, pausa inspelningen eller avbryta ditt deltagande i studien när som helst under datainsamlingsprocessen. Viktigt är att påpeka att deltagande i studien är helt frivilligt och att ingen ersättning betalas ut.

Vad händer med dina uppgifter?

Om du samtycker kommer intervjuerna att spelas in med diktafon och transkriberas för att sedan analyseras. Analysen kommer att publiceras i form av olika vetenskapliga texter. Om det inte är möjligt att använda ljudinspelning kommer vi att ta anteckningar. När intervjuerna transkriberas, analyseras och renskrivs kommer all data som kan leda till identifiering av dig att tas bort såsom namn eller andra identifierande faktorer.

All den data som samlas in kommer att förvaras på ett säkert sätt och sparas i 10 år, detta för att möjliggöra eftergranskning. Den kodlista vi kommer att upprätta förvaras inlåst och åtskild från det insamlade datamaterialet. Det är endast de medverkande forskarna som kommer att ta del av det du säger.

All personlig information behandlas i enlighet med EU:s dataskyddsförordning. Du har rätt att begära tillgång till personuppgifter som vi samlar in om dig, och vid behov få eventuella fel rättade. Du kan också begära att uppgifter om dig raderas. Kontakta i så fall Sara Eldén eller Terese Anving.

Huvudansvarig för personuppgifter är Åsa Lundqvist, Lunds Universitet. E-post: asa.lundqvist@soc.lu.se och telefon 046-222 87 39.

Hur får du information om resultatet av studien?

Om du önskar få information om publikationer i projektet är du välkommen att kontakta ansvariga för studien.

Allt deltagande är frivilligt

Du kan välja att avbryta din medverkan i studien, utan att behöva ange ett särskilt skäl. Om du vill göra det kan du kontakta Sara Eldén, Terese Anving eller Linn Alenius. Våra kontaktuppgifter hittar du nedan.

Tveka inte att maila eller ringa oss om du har några flera frågor eller funderingar kring studien eller ditt medverkande!

Bilaga: informationsbrev vårdnadshavare och barn

Information om forskningsprojektet *Omsorgsgörande mellan generationer. En studie av relationer, engagemang och omsorg i vardagens familjeliv*

Vill du och ditt barn delta i forskningsprojektet *Omsorgsgörande mellan generationer. En studie av relationer, engagemang och omsorg i vardagens familjeliv*? I detta dokument hittar du information om projektet och vad det innebär att delta.

Vad är det för projekt?

Relationer mellan generationer bygger på omsorg. Att vuxna barn hjälper en äldre förälder, eller att mor- och farföräldrar engagerar sig i ett barnbarns vardag, kan kännas som en självklarhet, som något man gör av kärlek till sin närstående. Det kan också – och ibland samtidigt – upplevas som en nödvändighet, och/eller som en konsekvens av brister i olika typer av omsorgsinstitutioner. Att ge omsorg kan vara krävande, både tidsmässigt och emotionellt, men det kan också upplevas som givande och känslomässigt tillfredsställande.

Idag finns det inga svenska intervjustudier av hur den generationsöverskridande omsorgen ser ut och upplevs, men däremot finns det kvantitativa studier som visar på att den här formen av omsorg tycks öka. I forskningsprojektet "Omsorgsgörande mellan generationer. En studie av relationer, engagemang och omsorg i vardagens familjeliv" som finansieras av Vetenskapsrådet (2018-01053) är vi därför intresserade av att höra om hur barn upplever den omsorg som ges och tas emot generationer emellan. Dina barns erfarenheter och åsikter är mycket värdefulla och kan bidra till att ge ny kunskap om betydelsen av generationsöverskridande omsorg i dagens Sverige.

Därför söker vi barn (minst 5 år gamla) som vill ställa upp för ett samtal om relationen till sin/sina mor- och farföräldrar.

Hur går studien till?

Det kommer att gå till så att någon av oss kommer hem till er och börjar med att träffa ert barn tillsammans med en vuxen (förälder eller någon annan i barnets närhet) så att vi lär känna varandra. När barnet är införstådd med vad studien går ut på och vad som ska hända, och samtliga vårdnadshavare och barnet har gett sitt godkännande till att delta, sitter forskaren och barnet enskilt under ca 45 minuter. Barnet kommer att få rita teckningar och utifrån dessa prata om sin vardag. Forskarna i projektet har god erfarenhet av att intervjua barn från tidigare forskningsprojekt.

Intervjutillfället kommer att ta ungefär timma och, om du och barnet samtycker, att spelas in med diktafon. Barnet kan alltid välja att avstå från att svara på frågor, ta en

paus i intervjun, pausa inspelningen eller avbryta sitt deltagande i studien när som helst under datasamlingsprocessen.

Vad händer med ditt barns uppgifter?

I all forskning är det viktigt att de som deltar kan garanteras anonymitet. Inte minst är detta viktigt när det handlar om barn. Därför kommer det som forskaren och barnet samtalar om att stanna mellan dem. Endast den som intervjuar kommer veta vilka barn som deltagit i studien, varför alla uppgifter om både dig och ditt barn – personer, namn, platser etc. – kommer anonymiseras så att de inte kan kännas igen av andra i den offentliga publiceringen. Vi svarar gärna på frågor om hur uppgifter bevaras och hanteras.

Viktigt är att påpeka att deltagande i studien är helt frivilligt och att ingen ersättning betalas ut. Innan du påbörjar ditt deltagande så kommer du att få ytterligare information om projektet och om sekretess och de etiska riktlinjer som vi följer för att skydda ditt barns personliga integritet, i en samtyckesblankett. För att barnet ska kunna delta krävs både samtliga vårdnadshavares och barnets samtycke. Samtycket från barnet kommer också att inhämtas kontinuerligt under intervjun genom att forskaren hela tiden är uppmärksamma på om barnet vill fortsätta delta, eller vill avbryta samtalet. Om ditt barn visar tecken på att vilja avbryta samtalet kommer den som intervjuar direkt göra så.

Det är alltså av största vikt för oss att ditt barn själv verkligen vill delta i studien. Vi har därför satt samman en kort informationstext som vi bifogar (se nedan), som du kan ge till ditt barn eller använda som underlag för att själv samtala med ditt barn om huruvida han/hon vill delta.

Om du och ditt barn samtycker kommer intervjuerna att spelas in med diktafon och transkriberas för att sedan analyseras. Analysen kommer att publiceras i form av olika vetenskapliga texter. Om det inte är möjligt att använda ljudinspelning kommer vi att ta anteckningar. När intervjuerna transkriberas, analyseras och renskrivs kommer all data som kan leda till identifiering av dig och ditt barn att tas bort såsom namn eller andra identifierande faktorer.

All den data som samlas in kommer att förvaras på ett säkert sätt och sparas i 10 år, detta för att möjliggöra eftergranskning. Den kodlista vi kommer att upprätta förvaras inlåst och åtskild från det insamlade datamaterialet. Det är endast de medverkande forskarna som kommer att ta del av det ditt barn säger.

All personlig information behandlas i enlighet med EU:s dataskyddsförordning. Du har rätt att begära tillgång till personuppgifter som vi samlar in, och vid behov få eventuella

fel rättade. Du kan också begära att uppgifter om dig raderas. Kontakta i så fall Sara Eldén eller Terese Anving.

Huvudansvarig för personuppgifter är Åsa Lundqvist, Lunds Universitet. E-post: asa.lundqvist@soc.lu.se och telefon 046-222 87 39.

Hur får du information om resultatet av studien?

Om du önskar få information om publikationer i projektet är du välkommen att kontakta ansvariga för studien.

Allt deltagande är frivilligt

Du och/eller ditt barn kan välja att avbryta medverkan i studien, utan att behöva ange ett särskilt skäl. Om du vill avbryta medverkan kan du kontakta Sara Eldén eller Terese Anving. Våra kontaktuppgifter hittar du nedan.

Tveka inte att maila eller ringa oss om du har några flera frågor eller funderingar kring studien eller ditt medverkande!

Omsorgsgörande mellan generationer. En studie av relationer, engagemang och omsorg i vardagens familjeliv

Hej!

Vi heter Sara Eldén, Terese Anving och Linn Alenius och vi jobbar som forskare på universitetet i Lund. En forskare är en som tar reda på en massa saker och sen skriver om det i böcker och i tidningar. När vi forskar så är vi intresserade av att veta mer om hur det är att ha en mormor, morfar, farmor eller farfar som man träffar och pratar med, kanske hälsar på ibland, hjälper med olika saker och vad du tycker och tänker om det.

Om du vill så kan du få vara med i vår forskning. Vi skulle tycka det vore jättekul om du ville det för vi är nyfikna på vad just du tycker och tänker!

Om du vill vara med så skulle någon av oss komma hem till dig nån eftermiddag eller kväll. Först skulle du träffa en av oss tillsammans med din mamma eller pappa (eller kanske nån annan vuxen som du brukar vara med). Vi skulle prata en stund allihop och

sen skulle du och en av oss sätta oss lite för oss själva, kanske i ditt rum om du vill, och rita och prata. Du skulle få rita en teckning som handlar om vad du brukar göra på dagen och vilka du brukar vara med, om hur det är när du träffar eller pratar med någon mor- eller farförälder. För att den du pratar med lättare ska komma ihåg vad du har berättat så kommer vi spelat in det du säger på en bandspelare. Om du skulle tröttna eller inte vill prata mer så är det bara att säga till och då slutar vi med en gång.

Det som du och Sara, Terese eller Linn har pratat om kommer sedan att finnas med i en bok och i tidningar, tillsammans med andra barns och vuxnas berättelser. Här kommer vi att hålla hemligt att det är dig vi har pratat med. Inte ens dina (vårdnadshavare eller din mormor/morfar/farmor/farfar) kommer att veta vad du har sagt. Detta är viktigt för att du ska kunna känna att du kan berätta precis vad du vill för oss.

Publikationer från Sociologiska institutionen Lunds universitet

Beställning och aktuella priser på:
bokshop.lu.se
Böckerna levereras mot faktura eller kortbetalning.

Lund Dissertations in Sociology (ISSN 1102–4712)

- 13 Neergaard, Anders *Grasping the Peripheral State: A Historical Sociology of Nicaraguan State Formation* 401 sidor ISBN 91-89078-00-4 (1997)
- 14 Jannisa, Gudmund *The Crocodile's Tears: East Timor in the Making* 328 sidor ISBN 91-89078-02-0 (1997)
- 15 Naranjo, Eduardo *Den auktoritära staten och ekonomisk utveckling i Chile: Jordbruket under militärregimen 1973–1981* 429 sidor ISBN 91-89078-03-9 (1997)
- 16 Wangel, Arne *Safety Politics and Risk Perceptions in Malaysian Industry* 404 sidor ISBN 91-89078-06-3 (1997)
- 17 Jönhill, Jan Inge *Samhället som system och dess ekologiska omvärld: En studie i Niklas Luhmanns sociologiska systemteori* 521 sidor ISBN 91-89078-09-8 (1997)
- 18 Lindquist, Per *Det klyvbara ämnet: Diskursiva ordningar i svensk kärnkraftspolitik 1972–1980* 445 sidor ISBN 91-89078-11-X (1997)
- 19 Richard, Elvi *I första linjen: Arbetsledares mellanställning, kluvenhet och handlingsstrategier i tre organisationer* 346 sidor ISBN 91-89078-17-9 (1997)
- 20 Einarsdotter-Wahlgren, Mia *Jag är konstnär! En studie av erkännandeprocessen kring konstnärskapet i ett mindre samhälle* 410 sidor ISBN 91-89078-20-9 (1997)
- 21 Nilsson-Lindström, Margareta *Tradition och överskridande: En studie av flickors perspektiv på utbildning* 165 sidor ISBN 98-89078-27-6 (1998)
- 22 Popoola, Margareta *Det sociala spelet om Romano Platso* 294 sidor ISBN 91-89078-33-0 (1998)
- 23 Eriksson, Annika *En gangster kunde kanske älska sin mor... Produktionen av moraliska klichéer i amerikanska polis- och deckarserier* 194 sidor ISBN 91-89078-36-5 (1998)
- 24 Abebe Kebede, Teketel *'Tenants of the State': The Limitations of Revolutionary Agrarian Transformation in Ethiopia, 1974-1991* 364 sidor ISBN 91-89078-38-1 (1998)
- 25 Leppänen, Vesa *Structures of District Nurse – Patient Interaction* 256 sidor ISBN 91-89078-44-6 (1998)
- 26 Idof Ståhl, Zeth *Den goda viljans paradoxer: Reformers teori och praktik speglade i lärares erfarenheter av möten i skolan* 259 sidor ISBN 91-89078-45-4 (1998)

- 27 Gustafsson, Bengt-Åke *Symbolisk organisering: En studie av organisatorisk förändring och meningsproduktion i fyra industriföretag* 343 sidor ISBN 91-89078-48-9 (1998)
- 28 Munk, Martin *Livsbaner gennem et felt: En analyse af eliteidrætsudøveres sociale mobilitet og rekonversioner af kapital i det sociale rum* 412 sidor ISBN 91-89078-72-1 (1999)
- 29 Wahlin, Lottie *Den rationella inbrottstjuven? En studie om rationalitet och rationellt handlande i brott* 172 sidor ISBN 91-89078-85-3 (1999)
- 30 Mathieu, Chris *The Moral Life of the Party: Moral Argumentation and the Creation of meaning in the Europe Policy Debates of the Christian and Left-Socialist Parties in Denmark and Sweden 1960–1996* 404 sidor ISBN 91-89078-96-9 (1999)
- 31 Ahlstrand, Roland *Förändring av deltagandet i produktionen: Exempel från slutmonteringsfabriker i Volvo* 165 sidor ISBN 91-7267-008-8 (2000)
- 32 Klintman, Mikael *Nature and the Social Sciences: Examples from the Electricity and Waste Sectors* 209 sidor ISBN 91-7267-009-6 (2000)
- 33 Hultén, Kerstin *Datorn på köksbordet: En studie av kvinnor som distansarbetar i hemmet* 181 sidor ISBN 91-89078-77-2 (2000)
- 34 Nilsén, Åke "En empirisk vetenskap om duet": Om Alfred Schutz bidrag till sociologin 164 sidor ISBN 91-7267-020-7 (2000)
- 35 Karlsson, Magnus *Från Jernverk till Hjärnverk: Ungdomstidens omvandling i Ronneby under tre generationer* 233 sidor ISBN 91-7267-022-3 (2000)
- 36 Stojanovic, Verica *Unga arbetslösa ansikten: Identitet och subjektivitet i det svenska och danska samhället* 237 sidor ISBN 91-7267-042-8 (2001)
- 37 Knopff, Bradley D. *Reservation Preservation: Powwow Dance, Radio, and the Inherent Dilemma of the Preservation Process* 218 sidor ISBN 91-7267-065-7 (2001)
- 38 Cuadra, Sergio *Mapuchefolket – i gränsernas land: En studie av autonomi, identitet, etniska gränser och social mobilisering* 247 sidor ISBN 91-7267-096-7 (2001)
- 39 Ljungberg, Charlotta *Bra mat och dåliga vanor: Om förtroendefulla relationer och oroliga reaktioner på livsmedelsmarknaden* 177 sidor ISBN 91-7267-097-5 (2001)
- 40 Spännar, Christina *Med främmande bagage: Tankar och erfarenheter hos unga människor med ursprung i annan kultur, eller Det postmoderna främlingskapet* 232 sidor ISBN 91-7267-100-9 (2001)
- 41 Larsson, Rolf *Between Crisis and Opportunity: Livelihoods, diversification, and inequality among the Meru of Tanzania* 519 sidor Ill. ISBN 91-7267-101-7 (2001)
- 42 Kamara, Fouday *Economic and Social Crises in Sierra Leone: The Role of Small-scale Entrepreneurs in Petty Trading as a Strategy for Survival 1960-1996* 239 sidor ISBN 91-7267-102-5 (2001)
- 43 Höglund, Birgitta *Ute & Inne: Kritisk dialog mellan personalkollektiv inom psykiatri* 206 sidor ISBN 91-7267-103-3 (2001)
- 44 Kindblad, Christopher *Gift and Exchange in the Reciprocal Regime of the Miskito on the Atlantic Coast of Nicaragua, 20th Century* 279 sidor ISBN 91-7267-113-0 (2001)
- 45 Wesser, Erik "Har du varit ute och shoppat, Jacob?" En studie av Finansinspektionens utredning av insiderbrott under 1990-talet 217 sidor ISBN 91-7267-114-9 (2001)

- 46 Stenberg, Henrik *Att bli konstnär: Om identitet, subjektivitet och konstnärskap i det senmoderna samhället* 219 sidor ISBN 91-7267-121-1 (2002)
- 47 Copes, Adriana *Entering Modernity: The Marginalisation of the Poor in the Developing Countries. An Account of Theoretical Perspectives from the 1940's to the 1980's* 184 sidor ISBN 91-7267-124-6 (2002)
- 48 Cassegård, Carl *Shock and Naturalization: An inquiry into the perception of modernity* 249 sidor ISBN 91-7267-126-2 (2002)
- 49 Waldo, Åsa *Staden och resandet: Mötet mellan planering och vardagsliv* 235 sidor ISBN 91-7267-123-8 (2002)
- 50 Stierna, Johan *Lokal översättning av svenskhet och symboliskt kapital: Det svenska rummet i Madrid 1915–1998*. 300 sidor ISBN 91-7267-136-X (2003)
- 51 Arvidson, Malin *Demanding Values: Participation, empowerment and NGOs in Bangladesh* 214 sidor ISBN 91-7267-138-6 (2003)
- 52 Zetino Duarte, Mario *Vi kanske kommer igen, om det låser sig: Kvinnors och mäns möte med familjerådgivning* 246 sidor ISBN 91-7267-141-6 (2003)
- 53 Lindell, Lisbeth *Mellan frisk och sjuk: En studie av psykiatrisk öppenvård* 310 sidor ISBN 91-7267-143-2 (2003)
- 54 Gregersen, Peter *Making the Most of It? Understanding the social and productive dynamics of small farmers in semi-arid Iringa, Tanzania* 263 sidor ISBN 91-7267-147-5 (2003)
- 55 Oddner, Frans *Kafékultur, kommunikation och gränser* 296 sidor ISBN 91-7267-157-2 (2003)
- 56 Elsrud, Torun *Taking Time and Making Journeys: Narratives on Self and the Other among Backpackers* 225 sidor ISBN 91-7267-164-5 (2004)
- 57 Jørgensen, Erika *Hållbar utveckling, samhällsstruktur och kommunal identitet: En jämförelse mellan Västervik och Varberg* 242 sidor ISBN 91-7267-163-3 (2004)
- 58 Hedlund, Marianne *Shaping Justice: Defining the disability benefit category in Swedish social policy* 223 sidor ISBN 91-7267-167-X (2004)
- 59 Hägerström, Jeanette *Vi och dom och alla dom andra andra på Komvux: Etnicitet, genus och klass i samspel* 234 sidor ISBN 91-7267-169-6 (2004)
- 60 Säwe, Filippa *Att tala med, mot och förbi varandra: Samtal mellan föräldrar och skollärdning på en dövskola* 215 sidor ISBN 91-7267-173-4 (2004)
- 61 Alkvist, Lars-Erik *Max Weber och kroppens sociologi* 271 sidor ISBN 91-7267-178-5 (2004)
- 62 Winsvold, Aina *När arbeidende barn mobiliserer seg: En studie av tre unioner i Karnataka, India* 300 sidor ISBN 91-7267-183-1 (2004)
- 63 Thorsted, Stine *IT-retorik og hverdagsliv: Et studie af fødevarerhandel over Internet* 219 sidor ISBN 91-7267-186-6 (2005)
- 64 Svensson, Ove *Ungdomars spel om pengar: Spelmarknaden, situationen och karriären* 308 sidor ISBN 91-7267-192-0 (2005)
- 65 Lundberg, Anders P. *Om Gemenskap: En sociologisk betraktelse* 248 sidor ISBN 91-7267-193-9 (2005)

- 66 Mallén, Agneta *Trygghet i skärgårdsmiljö: En studie om rädsla för brott i Åland* 218 sidor ISBN 91-7267-195-5 (2005)
- 67 Ryding, Anna *Välviljans variationer: Moraliska gränsdragningar inom brottsofferjourer* 222 sidor ISBN 91-7267-188-2 (2005)
- 68 Burcar, Veronika *Gestaltningar av offererfarenheter: Samtal med unga män som utsatts för brott* 206 sidor ISBN 91-7267-207-2 (2005)
- 69 Ramsay, Anders *Upplysningens självreflexion: Aspekter av Theodor W. Adornos kritiska teori* 146 sidor ISBN 91-7267-208-0 (2005)
- 70 Thelander, Joakim *Mutor i det godas tjänst: Biståndsarbetare i samtal om vardaglig korruption* 194 sidor ISBN 91-7267-211-0 (2005)
- 71 Henecke, Birgitta *Plan & Protest: En sociologisk studie av kontroverser, demokrati och makt i den fysiska planeringen* 272 sidor ISBN 91-7267-213-7 (2006)
- 72 Ingestad, Gunilla *Dokumenterat utanförskap: Om skolbarn som inte når målen* 180 sidor ISBN 91-7267-219-6 (2006)
- 73 Andreasson, Jesper *Idrottens kön: Genus, kropp och sexualitet i lagidrottens vardag* 267 sidor ISBN 91-628-7009-2 (2007)
- 74 Holmström, Ola *Skolpolitik, skolutvecklingsarena och sociala processer: Studie av en gymnasieskola i kris* 249 sidor ISBN 91-7267-229-3 (2007)
- 75 Ring, Magnus *Social Rörelse: Begreppsbildning av ett mångtydigt fenomen* 200 sidor ISBN 91-7267-231-5 (2007)
- 76 Persson, Marcus *Mellan människor och ting. En interaktionistisk analys av samlandet* 241 sidor ISBN 91-7267-238-2 (2007)
- 77 Schmitz, Eva *Systemskap som politisk handling: Kvinnors organisering i Sverige 1968–1982* 362 sidor ISBN 91-7267-244-7 (2007)
- 78 Lundberg, Henrik *Filosofisociologi: Ett sociologiskt perspektiv på filosofiskt tänkande* 225 sidor ISBN 91-7267-245-5 (2007)
- 79 Melén, Daniel *Sjukskrivningssystemet: Sjuka som blir arbetslösa och arbetslösa som blir sjukskrivna* 276 sidor ISBN 91-7267-254-4 (2007)
- 80 Kondrup Jakobsen, Klaus *The Logic of the Exception: A Sociological Investigation into Theological Foundation of Political with specific regard to Kierkegaardian on Carl Schmitt* 465 sidor ISBN 91-7267-265-X (2008)
- 81 Berg, Martin *Självets garderobiär: Självreflexiva genuslekar och queer socialpsykologi* 230 sidor ISBN 91-7267-257-9 (2008)
- 82 Fredholm, Axel *Beyond the Catchwords: Adjustment and Community Response in Participatory Development in Post-Suharto Indonesia* 180 sidor ISBN 91-7267-269-2 (2008)
- 83 Linné, Tobias *Digitala pengar: Nya villkor i det sociala livet* 229 sidor ISBN 91-7267-282-X (2008)
- 84 Nyberg, Maria *Mycket mat, lite måltider: En studie av arbetsplatsen som måltidsarena* 300 sidor ISBN 91-7267-285-4 (2009)
- 85 Eldén, Sara *Konsten att lyckas som par: Populärterapeutiska berättelser, individualisering och kön* 245 sidor ISBN 91-7267-286-2 (2009)

- 86 Bjerstedt, Daniel *Tryggheten inför rätta: Om rätten till förtidspension enligt förvaltningsdomstolarna under tre decennier* 240 sidor ISBN 91-7267-287-0 (2009)
- 87 Kähre, Peter *På AI-teknikens axlar: Om kunskapssociologin och stark artificiell intelligens* 200 sidor ISBN 91-7267-289-7 (2009)
- 88 Loodin, Henrik *Biografier från gränslandet: En sociologisk studie om psykiatris förändrade kontrollmekanismer* 118 sidor ISBN 91-7267-303-6 (2009)
- 89 Eriksson, Helena *Befolkning, samhälle och förändring: Dynamik i Halmstad under fyra decennier* 212 sidor ISBN 91-7267-313-3 (2010)
- 90 Espersson, Malin *Mer eller mindre byråkratisk: en studie av organisationsförändringar inom Kronofogdemyndigheten* 182 sidor ISBN 91-7267-315-X (2010)
- 91 Yang, Chia-Ling *Othering Processes in Feminist Teaching: A case study of an adult educational institution* 184 sidor ISBN 91-7267-318-4 (2010)
- 92 Isaksson, Anna *Att utmana förändringens gränser: En studie om förändringsarbete, partnerskap och kön med Equal-programmet som exempel* 206 sidor ISBN 91-7267-321-4 (2010)
- 93 Hilding, Lars-Olof *”Är det så här vi är”: Om utbildning som normalitet och om produktionen av studenter* 200 sidor ISBN 91-7267-326-5 (2011)
- 94 Berg, Pernille *The Reluctant Change Agent: Change, Chance and Choice among Teachers Educational Change in The City* 196 sidor ISBN 91-7267-331-1 (2011)
- 95 Rahman, Mashiur *Struggling Against Exclusion: Adibasi in Chittagong Hill Tracts, Bangladesh* 202 sidor ISBN 91-7267-334-6 (2011)
- 96 Eklund, Lisa *Rethinking Son Preference: Gender, Population Dynamics and Social Change in the People’s Republic of China* 218 sidor ISBN 978-91-7473-108-8 (2011)
- 97 Gustavsson, Klas *Det vardagliga och det vetenskapliga: Om sociologins begrepp* 260 sidor ISBN 91-7267-336-2 (2011)
- 98 Sjödin, Daniel *Tryggare kan ingen vara: Migration, religion och integration i en segregerad omgivning* 268 sidor ISBN 91-7267-337-0 (2011)
- 99 Ringström, Jonas *Mellan sanning och konsekvens: En studie av den tredje generationens kognitiva beteendeterapier* 268 sidor ISBN 921-7267-338-9 (2011)
- 100 Norstedt, Maria *Berättelser om stroke och arbetsliv: Att upptäcka styranderelationer* 204 sidor ISBN 978-91-7473-182-8 (2011)
- 101 Anving, Terese *Måltidens paradoxer: Om klass och kön i vardagens familjepraktiker* 228 sidor ISBN 91-7267-339-2 (2012)
- 102 Basic, Goran *Samverkan blir kamp: En sociologisk analys av ett projekt i ungdomsvården* 287 sidor ISBN 91-7267-346-X (2012)
- 103 Zettervall, Charlotta *Reluctant Victims into Challengers: Narratives of a Kurdish Political Generation in Diaspora in Sweden* 315 sidor ISBN 978-91-7473-412-6 (2013)
- 104 Apelmo, Elisabet *Som vem som helst: Kön, funktionalitet och idrottande kroppar* 272 sidor ISBN 978-91-7473-408-9 (2012) Utgivare: Bokförlaget Daidalos, Bergsjödalén 54b, 415 23, Göteborg, www.daidalos.se
- 105 Sandgren, Mikael *Europa som nation: En ny stil i nationalismens genre* 242 sidor ISBN 91-7267-356-7 (2013)

- 106 Sandberg, Johan *Social Policy of Our Time? An Inquiry into Evidence, Assumptions, and Diffusion of Conditional Cash Transfers in Latin America* 182 sidor ISBN 91-7267-365-6 (2014) Kan ej beställas av Media-Tryck. Beställs av författaren.
- 107 Frees Esholdt, Henriette *Når humor, leg og lyst er på spil: Social interaktion på en multietnisk arbejdsplads* 260 sidor ISBN 978-91-7623-215-6 (2015).
- 108 Vaide, Johan, *Contact Space: Shanghai. The Chinese Dream and the Production of a New Society* 215 sidor ISBN 978-91-7623-231-6 (2015)
- 109 Kolankiewicz, Marta *Anti-Muslim Violence and the Possibility of Justice* 226 sidor ISBN 978-91-7623-257-6 (2015)
- 110 Boethius, Susanne Män, *våld och moralarbete: Rapporter från män som sökt behandling för våld i nära relationer* 262 sidor ISBN 978-91-7623-450-1 (2015)
- 111 Görtz, Daniel *Etnifierade polispraktiker: Hur etnicitet görs i polisens vardag* 337 sidor ISBN 978-91-7267-380-9 (2015)
- 112 Stjärnhagen, Ola *Ekonomisk tillväxt i välfärdskapitalismen: En jämförande studie av BNP per capita-tillväxten i rika OECD-länder 1970–2000*. 168 sidor ISBN 978-91-7623-490-7 (2015)
- 113 Hedman, Karl *Managing Medical Emergency Calls* 281 sidor ISBN 978-91-7623-690-1 (2016)
- 114 Solano, Priscilla *Assisting in the Shadows: Humanitarianism, Shelters and Transit Migration Politics* 250 sidor ISBN 978-91-7753-102-9 (2017)
- 115 Ennerberg, Elin *Destination employment? Contradictions and ambiguities in Swedish labour market policy for newly arrived migrants* 232 sidor ISBN 978-91-7753-204-0 (2017)
- 116 Sunnercrantz, Liv *Hegemony and the Intellectual Function Medialised Public Discourse on Privatisation in Sweden 1988–1993*. 338 sidor ISBN 978-91-7753-471-6 (2017)
- 117 Kaya, Gökhan *Aspirations, Capital and Identity: Four studies on the determinants of life chances for young Swedes with an immigrant background* 163 sidor ISBN 978-91-7753-771-7 (2018)
- 118 Hylmö, Anders *Disciplined reasoning: Styles of reasoning and the mainstream-heterodoxy divide in Swedish economics* 360 sidor ISBN 978-91-7753-788-5 (2018)
- 119 Yakhlef, Sophia *United Agents: Community of Practice within Border Policing in the Baltic Sea Area* 220 sidor ISBN: 978-91-7753-806-6 (2018)
- 120 Flower, Lisa *Loyalty Work: Emotional interactions of defence lawyers in Swedish courtrooms* 266 sidor ISBN 978-91-7753-820-2 (2018)
- 121 Jack, Tullia *Negotiating Conventions: cleanliness, sustainability and everyday life* 166 sidor ISBN 978-91-7267-400-4 (2018)
- 122 Hemmaty, Mona *On the Margins: Migrants, Status Mobility and Recent Turns in Swedish Migration Politics* 203 sidor ISBN 978-91-7895-036-2 (2019)
- 123 Kloppenborg Møller, Henrik *Spectral Jade. Materiality, Conceptualisation, and Value in the Myanmar-China Borderland Jadeite Trade* 377 sidor ISBN 978-91-7895-346-2 (2019)

- 124 Franzén, Alexandra *Brottslingar av en mycket speciell sort. Spionskandalen som en maktkamp mellan visseblåsare, grävande journalister och underrättelsetjänster* 237 sidor ISBN 978-91-7895-943-3 (2021)
- 125 Sahlin Lilja, Hanna *The Emergence, Establishment and Expansion of Fear of Crime Research in Sweden* 300 sidor ISBN 978-91-8039-025-5 (2021)
- 126 Klitgaard, Vibeke *Social (u)orden i distriktspsykiatrien - En systemteoretisk analys af psykiatriske patienters kommunikation og adfærd samt stigmatisering fra omverdenen* 445 sidor, ISBN 978-91-8039-063-7 (2021)
- 127 Ahlstrand, Rasmus *Structures of subcontracting: Work organisation, control, and labour in the Swedish building sector* 272 sidor, ISBN 978-91-8039-108-5 (2022)
- 128 Flaherty, Colm *A politics of community: Identity, Stigma, and Meaning in the Extra-Parliamentary Left* 315 sidor, ISBN 978-91-8039-246-4 (2022)
- 129 Quaglietta Bernal, Oriana *In Her Words: Women's Accounts of Managing Drug-related risk, Pleasure, and Stigma* 338 sidor, ISBN 978-91-8039-391-1 (2022)
- 130 Rasan, Imad *Women in the public sphere in Egypt: 2011–2014* 331 sidor, ISBN 978-91-8039-487-1 (2023)
- 131 Chan, Elton *The Last Urban Frontier: Commodification of Public Space and the Right to the City in Insurgent Hong Kong* 208 sidor, ISBN 978-91-8039-592-2 (2023)
- 132 Crusefalk, Lars *Financial journeys: Reasoning about debt and money among young adults in Sweden* 314 sidor, ISBN 978-91-8039-648-6 (2023)
- 133 Larsson, Marie *The work of contracepting: young people's experiences and practices with contraceptives in Sweden* 341 sidor, ISBN 978-91-8039-854-1 (2023)
- 134 Alenius Wallin, Linn *Bonusbarnbarn och bonusföräldrar: Om omsorgsrelationer mellan generationer i ombildade och valda familjer* 328 sidor, ISBN 978-91-8104-129-3 (2024)

Licentiate's Dissertations in Sociology (ISSN-1403-6061)

- 1996:1 Forsberg, Pia *Välfärd, arbetsmarknad och korporativa institutioner: En studie av Trygghetsrådet SAF/PTK* 147 sidor ISBN 91-89078-07-1
- 1996:2 Klintman, Mikael *Från "trivialt" till globalt: Att härleda miljöpåverkan från motiv och handlingar i urbana sfärer* 171 sidor ISBN 91-89078-46-2
- 1996:3 Höglund, Birgitta *Att vårda och vakta: Retorik och praktik i en rättspsykiatrisk vårdkontext* 215 sidor ISBN 91-89078-68-3
- 1997:1 Jacobsson, Katarina *Social kontroll i dövvärlden* 148 sidor ISBN 91-89078-18-7
- 1997:2 Arvidsson, Adam *Den sociala konstruktionen av "en vanlig Människa": Tre betraktelser kring reklam och offentlighet* 122 sidor ISBN 91-89078-26-8
- 1998:1 Lundberg, Magnus *Kvinnomisshandel som polisärende: Att definiera och utdefiniera* 136 sidor ISBN 91-89078-40-3
- 1998:2 Stojanovic, Verica *Att leva sitt liv som arbetslös... Svenska och danska ungdomars relationer, ekonomi, bostadssituation och värdesättning av arbete*

- 148 sidor ISBN 91-89078-54-3
- 1998:3 Wesser, Erik *Arbetsmarknad och socialförsäkring i förändring: En studie av långtidssjukskrivning och förtidspensionering på 90-talet* 150 sidor ISBN 91-89078-57-8
- 1999:1 Radmann, Aage *Fotbollslandskapet: Fotboll som socialt fenomen* 167 sidor ISBN 91-89078-81-0
- 1999:2 Waldo, Åsa *Vardagslivets resor i den stora staden* 288 sidor ISBN 91-89078-88-8
- 1999:3 Säwe, Filippa *Om samförstånd och konflikt: Samtal mellan föräldrar och skolledning på en specialskola* 159 sidor ISBN 91-89078-93-4
- 1999:4 Schmitz, Eva *Arbetarkvinnors mobiliseringar i arbetarrörelsens barndom: En studie av arbetarkvinnors strejkaktiviteter och dess inflytande på den svenska arbetarrörelsen* 138 sidor ISBN 91-89078-99-3
- 2000:1 Copes, Adriana *Time and Space: An Attempt to Transform Relegated Aspects in Central Issues of the Sociological Inquiry* 177 sidor ISBN 91-7267-003-7
- 2000:2 Gottskalksdottir, Bergthora *Arbetet som en port till samhället: Invandrarakademikers integration och identitet* 89 sidor ISBN 91-7267-012-6
- 2000:3 Alkvist, Lars-Erik *Max Weber och rationalitetsformerna* 176 sidor ISBN 91-7267-019-3
- 2001:1 Bergholtz, Zinnia *Att arbeta förebyggande: Tankar kring ett hälsoprojekt* 50 sidor ISBN 91-7267-043-6
- 2005:1 Bing Jackson, Hannah *Det fragmenterede fællesskab: Opfattelser af sociale fællesskabers funktion og deres udvikling i det senmoderne samfund* 162 sidor ISBN 91-7267-190-4
- 2005:2 Lundberg, Henrik *Durkheim och Mannheim som filosofsociologer* 88 sidor ISBN 91-7267-200-5

Lund Studies in Sociology (ISSN 0460-0045)

- 1 Goodman, Sara & Mulinari, Diana (red) *Feminist Interventions in Discourses on Gender and Development: Some Swedish Contributions* 250 sidor ISBN 91-89078-51-9 (1999)
- 2 Ahlstrand, Roland *Norrköpingsmodellen – ett projekt för ny sysselsättning åt personalen vid Ericsson Telecom AB i Norrköping* 114 sidor ISBN 91-7267-026-6 (2001)
- 3 Djurfeldt, Göran & Gooch, Pernille *Bondkärningar – kvinnoliv i en manlig värld* 60 sidor ISBN 91-7267-095-9 (2001)
- 4 Davies, Karen *Disturbing Gender: On the doctor – nurse relationship* 115 sidor ISBN 91-7267-108-4 (2001)
- 5 Nilsson, Jan-Olof & Nilsson, Kjell *Old Universities in New Environments: New Technology and Internationalisation Processes in Higher Education* 116 sidor ISBN 91-7267-174-2 (2004)

Research Reports in Sociology (ISSN 1651-596X)

- 1996:1 Ahlstrand, Roland *En tid av förändring: Om involvering och exkludering vid Volvos monteringsfabrik i Torslanda 1991–1993*. 116 sidor ISBN 91-89078-15-2
- 1997:1 Lindbladh, Eva, et al. *Unga vuxna: Berättelser om arbete, kärlek och moral* 192 sidor ISBN 91-89078-14-4
- 1997:2 Lindén, Anna-Lisa (red) *Thinking, Saying, Doing: Sociological Perspectives on Environmental Behaviour* 103 sidor ISBN 91-89078-13-6
- 1997:3 Leppänen, Vesa *Inledning till den etnometodologiska samtalsanalysen* 76 sidor ISBN 91-89078-16-0
- 1997:4 Dahlgren, Anita & Claezon, Ingrid *Nya föräldrar: Om kompisföräldraskap, auktoritet och ambivalens* 117 sidor ISBN 91-89078-08-X
- 1997:5 Persson, Anders (red) *Alternativ till ekonomismen* 71 sidor ISBN 91-89078-22-5
- 1997:6 Persson, Anders (red) *Kvalitet och kritiskt tänkande* 67 sidor ISBN 91-89078-25-X
- 1998:1 Isenberg, Bo (red) *Sociology and Social Transformation: Essays by Michael Mann, Chantal Mouffe, Göran Therborn, Bryan S. Turner* 79 sidor ISBN 91-89078-28-4
- 1998:2 Björklund Hall, Åsa *Sociologidoktorer: Forskarutbildning och karriär* 84 sidor ISBN 91-89078-31-4
- 1998:3 Klintman, Mikael *Between the Private and the Public: Formal Carsharing as Part of a Sustainable Traffic System – an Exploratory Study* 96 sidor ISBN 91-89078-32-2
- 1998:4 Lindén, Anna-Lisa & Carlsson-Kanyama, Annika *Dagens livsstilar i framtidens perspektiv* 74 sidor ISBN 91-89078-37-7
- 1998:5 Ahlstrand, Roland *En tid av förändring: Dominerande koalitioner och organisationsstrukturer vid Volvo Lastvagnars monteringsfabriker i Tuve 1982–1994* 94 sidor ISBN 91-89078-37-3
- 1998:6 Sahlin, Ingrid *The Staircase of Transition: European Observatory on Homelessness. National Report from Sweden* 66 sidor ISBN 91-89078-39-X
- 1998:7 Naranjo, Eduardo *En kortfattad jämförelse mellan den asiatiska och chilenska socioekonomiska erfarenheten* 42 sidor ISBN 91-89078-42-X
- 1998:8 Bosseldal, Ingrid & Esseveld, Johanna *Bland forskande kvinnor och teoretiserande män: Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Lund* 103 sidor ISBN 91-89078-59-4
- 1998:9 Bosseldal, Ingrid & Hansson, Carl *Kvinnor i mansrum: Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Umeå* 82 sidor ISBN 91-89078-60-8
- 1998:10 Bosseldal, Ingrid & Hellum, Merete *Ett kvinnligt genombrott utan feminism? Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Göteborg* 83 sidor ISBN 91-89078-61-6
- 1998:11 Morhed, Anne-Marie *Det motstridiga könet: Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Uppsala* 103 sidor ISBN 91-89078-62-4
- 1998:12 Bosseldal, Ingrid & Magdalenic, Sanja *Det osynliga könet: Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Stockholm* 71 sidor ISBN 91-89078-63-2
- 1998:13 Bosseldal, Ingrid & Stina Johansson *Den frånvarande genusteorin: Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Linköping* 62 sidor ISBN 91-89078-64-0
- 1998:14 Hydén, Håkan & Lindén, Anna-Lisa (red) *Lagen, rätten och den sociala tryggheten: Tunnelbygget genom Hallandsåsen* 154 sidor ISBN 91-89078-67-5

- 1998:15 Sellerberg, Ann-Mari (red) *Sjukdom, liv och död – om samband, gränser och format* 165 sidor ISBN 91-89078-66-7
- 1999:1 Pacheco, José F. (ed.) *Cultural Studies and the Politics of Everyday Life: Essays by Peter Dahlgren, Lars Nilsson, Bo Reimer, Monica Rudberg, Kenneth Thompson, Paul Willis. Introductory comments by Ron Eyerman and Mats Trondman* 105 sidor ISBN 91-89078-84-5
- 1999:2 Lindén, Anna-Lisa & Rinkevicius, Leonardas (eds.) *Social Processes and the Environment – Lithuania and Sweden* 171 sidor ISBN 91-7267-002-9
- 2000:1 Khalaf, Abdulhadi *Unfinished Business – Contentious Politics and State-Building in Bahrain* 120 sidor ISBN 91-7267-004-5
- 2000:2 Pacheco, José F. (red.) *Kultur, teori, praxis: Kultursociologi i Lund* 238 sidor ISBN 91-7267-015-0
- 2000:3 Nilsson, Jan Olof *Berättelser om Den Nya Världen* 92 sidor ISBN 91-7267-024-X
- 2001:1 Alkvist, Lars-Erik *Max Webers verklighetsvetenskap* 147 sidor ISBN 91-7267-099-1
- 2001:2 Pacheco, José F. (red) *Stadskultur: Bidrag av Eric Clark, Richard Ek, Mats Franzén, Camilla Haugaard, Magnus Carlsson, Charlotte Kira-Kimby, José F. Pacheco, Margareta Popoola, Ingrid Sahlin, Catharina Thörn, Magnus Wennerhag, Niklas Westberg* 125 sidor ISBN 91-7267-115-7
- 2002:1 Wendel, Monica *Kontroversen om arbetstidsförkortning: En sociologisk studie av tre försök med arbetstidsförkortning inom Malmö kommun* 209 sidor ISBN 91-7267-166-5
- 2002:2 Thelander, Joakim *"Säker är man ju aldrig": Om riskbedömningar, skepsis och förtroende för handel och bankärenden via Internet* 58 sidor ISBN 91-7267-117-3
- 2002:3 Dahlgren, Anita *Idrott, motion och andra fritidsintressen: En enkätundersökning bland 17-åriga flickor och pojkar i Landskrona, Kävlinge och Svalöv* 39 sidor ISBN 91 7267-123-8 (2002)
- 2002:4 Wendel, Monica *Mot en ny arbetsorganisering: En sociologisk studie av några försöksprojekt med flexibla arbetstider och distansarbete inom Malmö kommun* 144 sidor ISBN 91-7267-129-7
- 2002:5 Sörensen, Jill *Utvärderingsmodell för flexibla arbetstider inom Malmö kommun* 76 sidor ISBN 91-7267-132-7
- 2003:1 Klintman, Mikael & Mårtensson, Kjell med Johansson, Magnus *Bioenergi för uppvärmning – hushållens perspektiv* 98 sidor ISBN 91-7267-148-3
- 2004:1 Johnsdotter, Sara *FGM in Sweden: Swedish legislation regarding "female genital mutilation" and implementation of the law* 68 sidor ISBN 91-7267-162-9
- 2004:2 Carlsson-Kanyama, Annika, Lindén, Anna-Lisa & Eriksson, Björn *Hushållskunder på elmarknaden: Värderingar och beteenden* 133 sidor ISBN 91-7267-166-9
- 2005:1 Lindén, Anna-Lisa et al. *Mat, hälsa och oregelbundna arbetstider* 216 sidor ISBN 91-7267-187-4
- 2006:1 Lindén, Anna-Lisa et al. *Miljöpolitik och styrmedel – Två fallstudier: Kött och kläder* 90 sidor ISBN 91-7267-220-X
- 2006:2 Heidegren, Carl-Göran *FOSS-galaxen – En empirisk undersökning kring fri och öppen programvarurörelsen* 93 sidor ISBN 91-7267-218-8

- 2006:3 Apelmo, Elisabet & Sellerberg, Ann-Mari *"Shit, jag kan också lyckas" – Om genus, funktionshinder och idrottande kroppar* 43 sidor ISBN 91-7267-225-0
- 2007:1 Sellerberg, Ann-Mari *Världsbäst och i periferin – Om att vara funktionshindrad kvinna i idrotten* 40 sidor ISBN 91-7267-248-X
- 2007:2 Thorsted, Stine *Måltidet i tidsfällan – Måltidspraksis og brug af færdigmat i vardagen* 56 sidor ISBN 91-7267-250-1
- 2008:1 Klintman, Mikael, Boström, Magnus, Ekelund, Lena & Lindén, Anna-Lisa *Maten märks – Förutsättningar för konsumentmakt* 134 sidor ISBN 91-7267-266-8
- 2008:2 Anving, Terese *"Man måste ligga steget före" – Måltidsarbetets planering och organisering i barnfamiljen* 56 sidor ISBN 91-7267-267-6
- 2008:3 Sellerberg, Ann-Mari *En het potatis – Om mat och måltider i barn- och tonårsfamiljer* 96 sidor ISBN 91-7267-268-4
- 2008:4 Nyberg, Maria, Lindén, Anna-Lisa, Lagnevik, Magnus *Mat på arbetet dygnet runt? Arbete – Tid – Måltid Inventering av kunskap genom svensk forskning* 49 sidor ISBN 91-7267-275-7
- 2008:5 Lindén, Anna-Lisa *Hushållsel – Effektivisering i vardagen* 84 sidor ISBN 91-7267-280-3
- 2009:1 Lindén, Anna-Lisa *Klimat och konsumtion – Tre fallstudier kring styrmedel och konsumtionsbeteende* 72 sidor ISBN 91-7267-294-3
- 2009:2 Lindén, Anna-Lisa, Jørgensen, Erika, Thelander, Åsa *Energianvändning – Konsumenters beslut och agerande* 264 sidor ISBN 91-7267-298-6

Working Papers in Sociology (1404-6741)

- 1997:1 Sjöberg, Katarina (red) *Vetenskapsteori* 92 sidor ISBN 91-89078-10-1
- 1997:2 Lindholm, Jonas & Vinderskov, Kirstine *Generationen der blev kulturpendlere: Et kvalitativt studie af unge muslimers hverdag* 171 sidor ISBN 91-89078-19-5
- 1999:1 Jørgensen, Erika *Perspektiv på social hållbarhet i Varberg och Västervik* 65 sidor ISBN 91-89078-75-6
- 1999:2 Holmström, Ola *En utvärdering av en utvärdering eller Berättelsen om hur jag förlorade min sociologiska oskuld* 93 sidor ISBN 91-89078-91-8
- 2000:1 Kimby, Charlotte Kira & Haugaard, Camilla *Kroppen i den computermedierede kommunikation* 93 sidor ISBN 91-7267-007-X
- 2000:2 Bing Jackson, Hannah *Forandringer i arbejdslivet og i familjelivet: Om kvinders livsformer ved årtusindeskiftet* 43 sidor ISBN 91-7267-017-7
- 2000:3 Bing Jackson, Hannah *Family and Fertility Patterns in Denmark – a "Postmodern" Phenomenon: On the relationship between women's education and employment situation and the changes in family forms and fertility* 52 sidor ISBN 91-7267-018-5
- 2002:1 Henecke, Birgitta & Khan, Jamil *Medborgardeltagande i den fysiska planeringen: En demokratiteoretisk analys av lagstiftning, retorik och praktik* 38 sidor ISBN 91-7267-134-3

- 2003:1 Persson, Marcus & Thelander, Joakim *Mellan relativism och realism: Forskarstudenter om vetenskapsteori* 89 sidor ISBN 91-7267-146-7
- 2003:2 Barmark, Mimmi *Sjuka hus eller sjuka människor? Om boenderelaterad ohälsa bland malmöbor* 46 sidor ISBN 91-7267-151-3
- 2004:1 Persson, Marcus & Sjöberg, Katarina (red) *Om begrepp och förståelse: Att problematisera det enkla och förenkla det svåra* 61 sidor ISBN 91-7267-171-8
- 2007:1 Lindén, Anna-Lisa *Sociala dimensioner i hållbar samhällsplanering* 30 sidor ISBN 91-7267-236-6

Evaluation Studies

- 1997:1 Persson, Anders *Räddningstjänstutbildning för brandingenjörer – en utvärdering* 37 sidor ISBN 91-89078-12-8
- 1997:2 Björklund Hall, Åsa *På spaning efter tillvaron som doktorand – med hjälp av forskarstuderandes röster* 72 sidor ISBN 91-89078-21-7
- 1998:1 Bierlein, Katja, Misirli, Leila & Nilsson, Kjell *Arbetslivsrehabilitering i samverkan: Utvärdering av Projekt Malmö Rehab 2000*. 63 sidor ISBN 91-89078-30-6
- 1998:2 Mulinari, Diana *Reflektioner kring projektet KvinnoKrami/MOA* 84 sidor ISBN 91-89078-55-1
- 1998:3 Mulinari, Diana & Neergard, Anders *Utvärdering av projektet "Steg till arbete"* 72 sidor ISBN 91-89078-56-X
- 1998:4 Misirli, Leila & Wendel, Monica *Lokal samverkan – till allas fördel? En utvärdering av Trelleborgsmodellen – ett arbetsmarknadspolitiskt försök med "friår", inom Trelleborgs kommun* 45 sidor ISBN 91-89078-58-6
- 1998:5 Bierlein, Katja & Misirli, Leila *Samverkan mot ungdomsarbetslöshet: Utvärdering av projekt Kompassen i Helsingborg* 80 sidor ISBN 91-89078-69-1
- 1999:1 Bierlein, Katja & Platzter, Ellinor *Myndighetssamverkan i projekt Malmö Rehab 2000: Utvärdering 1997–98*. 75 sidor ISBN 91-89078-74-8
- 1999:2 Ahlstrand, Roland & Wendel, Monica *Frågor kring samverkan: En utvärdering av Visionsbygge Burlöv – ett myndighetsövergripande projekt för arbetslösa invandrare* 51 sidor ISBN 91-89078-82-9
- 1999:3 Nilsson Lindström, Margareta *En processutvärdering av projektet Trampolinen: Ett vägledningsprojekt riktat till långtidsarbetslösa vid Arbetsförmedlingen i Lomma* 104 sidor ISBN 91-89078-94-2
- 1999:4 Nilsson Lindström, Margareta *En processutvärdering av projektet New Deal: Ett vägledningsprojekt för långtidsarbetslösa kvinnor inom kontor och administration* 107 sidor ISBN 91-89078-95-0
- 1999:5 Wendel, Monica *Utvärdering av projekt arbetsLÖsningar: En arbetsmarknadsåtgärd i samverkan för långtidssjukskrivna och långtidsarbetslösa* 63 sidor ISBN 91-7267-000-2

- 2005:1 Nilsson Lindström, Margareta *Att bryta traditionella könsmönster i arbetslivet: En grupp långtidsarbetslösa kvinnors erfarenheter av kursen "Teknik för kvinnor med begränsat utbud"* 50 sidor ISBN 91-7267-209-9

Afrint Working Paper (ISSN 1651-5897)

- 1 Larsson, Rolf, Holmén, Hans & Hammarskjöld, Mikael *Agricultural Development in Sub-Saharan Africa* 48 sidor ISBN 91-7267-133-5
- 2 Djurfeldt, Göran & Jirström, Magnus *Asian Models of Agricultural Development and their Relevance to Africa* 47 sidor ISBN 91-7267-137-8

Studies in Bodies, Gender and Society (ISSN 1652-1102)

- 1 Hansson, Adam *Det manliga klimakteriet: Om försöket att lansera ett medicinskt begrepp* 50 sidor ISBN 91-7267-158-0 (2003)
- 2 Norstedt, Maria *Att skapa dikotomier och bibehålla genusordningar: An analys av tidningen Taras berättelser om kropp, kön och medelålder* 52 sidor ISBN 91-7267-159-9 (2003)

Lund Monographs in Social Anthropology (ISSN 1101-9948)

- 3 Pérez-Arias, Enrique *Mellan det förflutna och framtiden: Den sandinistiska revolutionen i Nicaragua* 322 sidor ISBN 91-89078-01-2 (ak. avh. 1997)
- 4 Karlsson, B. G. *Contested Belonging: An Indigenous People's Struggle for Forest and Identity in Sub-Himalayan Bengal* 318 sidor ISBN 91-89078-04-7 (ak. avh. 1997)
- 5 Lindberg, Christer (red) *Antropologiska porträtt 2*. 342 sidor ISBN 91-89078-05-5 (1997)
- 6 Gooch, Pernille *At the Tail of the Buffalo: Van Gujjar pastoralists between the forest and the world arena* 391 sidor ISBN 91-89078-53-5 (ak. avh. 1998)
- 7 Persson, Johnny *Sagali and the Kula: A regional systems analysis of the Massim* 245 sidor ISBN 91-89078-87-X (ak. avh. 1999)
- 8 Malm, Thomas *Shell Age Economics: Marine Gathering in the Kingdom of Tonga, Polynesia* 430 sidor ISBN 91-89078-97-7 (ak. avh. 1999)
- 9 Johansson Dahre, Ulf *Det förgångna är framtiden: Ursprungsfolk och politiskt självbestämmande i Hawai'i* 228 sidor Ill. ISBN 91-7267-107-6 (ak. avh. 2001)
- 10 Johnsdotter, Sara *Created by God: How Somalis in Swedish Exile Reassess the Practice of Female Circumcision* 301 sidor ISBN 91-7267-127-0 (ak. avh. 2002)

- 11 Andersson, Oscar *Chicagoskolan: Institutionaliseringsen, idétraditionen & vetenskapen* 336 sidor ISBN 91-7267-153-X (ak. avh. 2003)
- 12 Carlbom, Aje *The Imagined versus the Real Other: Multiculturalism and the Representation of Muslims in Sweden* 234 sidor ISBN 91-7267-154-8 (ak. avh. 2003)
- 13 Antoniusson, Eva-Malin *Överdödens antropologi: En kontextuell studie* 232 sidor ISBN 91-7267-161-0 (ak. avh. 2003)
- 14 Parker, Peter *How Personal Networks Shape Business: An Anthropological Study of Social Embeddedness, Knowledge Development and Growth of Firms* 156 sidor ISBN 91-7267-182-3 (ak. avh. 2004)
- 15 Lindberg, Christer (red) *Nya antropologiska porträtt* 355 sidor ISBN 91-7267-182-3 (2005)
- 16 Sliavaite, Kristina *From Pioneers to Target Group: Social change, ethnicity and memory in a Lithuanian power plant community* 206 sidor ISBN 91-7267-202-1 (ak. avh. 2005)
- 17 Göransson, Kristina *Conflicts and Contracts – Chinese Intergenerational Relations in Modern Singapore* 187 sidor ISBN 91-7167-202-1 (ak. avh. 2006)
- 18 Bourgouin, France *The Young, the Wealthy, and the Restless: Trans-national Capitalist Elite Formation in Post-Apartheid Johannesburg* 342 sidor ISBN 91-7267-249-8 (ak. avh. 2007)
- 19 Matsson, Anna *The Power to do Good: Post-Revolution, NGO Society, and the Emergence of NGO-Elites in Contemporary Nicaragua* 208 sidor ISBN 91-7267-251-X (ak. avh. 2007)
- 20 Holm, Hilma *Knowledge as Action – An Anthropological Study of Attac Sweden* 144 sidor ISBN 91-7267-317-6 (ak. avh. 2010)
- 21 Wittrock, Hanna *Säg inte mötesplats! – Teater och integration i ord och handling* 268 sidor ISBN 91-7267-332-X (ak. avh. 2011)
- 22 Hedlund, Anna *Exile Warriors: Violence and Community among Hutu Rebels in the Eastern Congo* 244 sidor ISBN 978-91-7473-983-1 (ak. avh. 2014)
- 23 Capelán Köhler, Annika *Fibre Formations: Wool as an anthropological site* 260 sidor ISBN 978-91-7753-202-6 (ak. avh. 2017)
- 24 Granbom Lotta, *The Second Wave: The Urak Lawoi After the Tsunami in Thailand.* 356 sidor ISBN 978-91-7753-397-9 (ak. avh. 2017)
- 25 Krantz Anna Sarri, *Tredje generationens överlevande – En socialantropologisk studie om minne, antisemitism och identitet i spåret av Förintelsen* 194 sidor ISBN 978-91-7753-852-3 (ak. avh. 2018)
- 26 Abelin Matthias, *A Swedish Dilemma – A Culture and Rule of Law in Swedish Sickness Insurance* 256 sidor ISBN 978-91-7895-018-8 (ak. avh. 2019)
- 27 Berglund Anna, *Ambiguous hopes: an ethnographic study of agricultural modernisation in a Rwandan village* 223 sidor ISBN 978-91-7895-269-4 (ak. avh. 2019)

Licentiate's Dissertation in Social Anthropology (ISSN 1404-7683)

- 1999:1 Parker, Peter *Cognition and Social Organisation: A Framework* 125 sidor ISBN 91-89078-76-4
- 1999:2 Johansson Dahre, Ulf *Politik med andra medel: En antropologisk betraktelse av rättens politiska och ideologiska förhållanden* 137 sidor ISBN 91-7267-006-1

Research Reports in Social Anthropology

- 2006:1 Johansson Dahre, Ulf (ed.) *The Reconstruction of Good Governance in the Horn of Africa – Proceedings of the 4th SIRC Conference on the Horn of Africa, October 14–16, 2005*. 232 sidor ISBN 91-7267-216-1
- 2007:1 Johansson Dahre, Ulf (ed.) *The Role of Diasporas in Peace, Democracy and Development in the Horn of Africa* 226 sidor ISBN 91-7267-237-4
- 2008:1 Johansson Dahre, Ulf (ed.) *Post-Conflict Peace-Building in the Horn of Africa: A Report of the 6th Annual Conference on the Horn of Africa, Lund, August 24–26, 2007*. 288 sidor ISBN 91-7267-256-0
- 2009:1 Svensson, Nicklas (ed.) *Initiative Report Horn of Africa: Co-operation Instead of Wars and Destruction, 11–12 May, 2002 Lund, Sweden* 106 sidor ISBN 91-7267-290-0
- 2009:2 Svensson, Nicklas (ed.) *Final Report Conference Horn of Africa: II No Development without Peace, 23–25 May, 2003 Lund, Sweden* 136 sidor ISBN 91-7267-291-9
- 2009:3 Svensson, Nicklas (ed.) *Horn of Africa: Transforming Itself from a Culture of War into a Culture of Peace, 27–29 August 2004 Lund, Sweden* 312 sidor ISBN 91-7267-292-7
- 2009:4 Sthlm Policy Group (ed.) *Faith, Citizenship, Democracy and Peace in the Horn of Africa: A Report of the 7th Annual Conference on the Horn of Africa, Lund, October 17–19, 2008*. 216 sidor ISBN 91-7267-293-5

Working Papers in Social Anthropology (ISSN 1652-442X)

- 2004:1 Göransson, Kristina *Filial Children and Ageing Parents: Intergenerational Family Ties as Politics and Practice among Chinese Singaporeans* 26 sidor ISBN 91-7267-175-0
- 2005:1 Granbom, Ann-Charlotte *Urak Lawoi: A Field Study of an Indigenous People in Thailand and their Problems with Rapid Tourist Development* 98 sidor ISBN 91-7267-206-4

Övrigt

Från seminarium till storinstitution: Sociologi i Lund 1947–1997 (Sociologiska institutionens Årsbok 1996) 105 sidor

Institution i rörelse: Utbildning och forskning inför år 2000 (Sociologiska institutionens Årsbok 1997) 153 sidor ISBN 91-89078-29-2

Bonusbarnbarn och bonusförföräldrar

I den här avhandlingen undersöks bonusrelationer mellan bonusbarnbarn och bonus-far- och morföräldrar. Hur dessa relationer görs och förstås varierar stort när det gäller intresse, engagemang, krav, beroende och omsorg.

Genom djupintervjuer med barn som har bonusförföräldrar, och pensionärer som har bonusbarnbarn, kan den här studien visa fram ett flertal olika sätt att göra bonusrelationer på och blottlägga normer och ideal kring omsorg och interventioner mellan generationer, både vad det gäller bonus- och biologiska släktskap. Informanternas berättelser vi-

sar på de många möjligheter och begränsningar som finns i bonusrelationer, och hur olika betydelser dessa relationer har för de inblandade.

